

ANONIM (secolul al XIX-lea): Nicolae Bălcescu, ulei pe pînză din colecția Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu".

Coperta și prezentarea grafică
VICTOR MAȘEK

Pagina e albă
Ca un suflet pur,
Și cerneala, neagră,
Ca un gînd obscur;

Și de scriu acuma,
Strofele ce scriu [,]
E ca să s-arate
Albu[l] mult mai viu!

AL. MACEDONSKI

(Pe albumul Maricăi Sion)

Firește că cea mai interesantă împrejurare de care îmi amintesc în legătură cu Ion Barbu privește pe poet. Este într-adevăr, aproape de neînțeles cum un poet, atît de dotat cum era Ion Barbu, a putut să renunțe la poezie. Rețin de la el mărturisirea că a ajuns la sentimentul, prin poezie, de a se izbi de limita peste care nu mai putea trece. Or matematicile, tot după declarația lui, îi oferea o mai mare lărgime. Se părea că este mult mai liber și că limitele acestei discipline sînt mult mai cuprinzătoare decît ale poeziei. Aceasta era părerea lui și am crezut în ea [...]

(Vladimir STREINU: **În amintirea lui Ion BARBU**)

Odinioară, un vodă al țării sta îngrijat în pervazul ferestrei, sorbind din cafea și trăgînd din ciubuc. În depărtare[,] se auzea o zarvă care creștea pe ulița capitalei.
Zarva se prefăcu în urlete.
Prostimea se apropia.
Primul sfetnic intră repede și vesel. Vodă zbirci din nas.
— Ei, arhon cutare, ce e de făcut?
— Nimic, măria[-]ta, sunt niște proști!
— Proști, dar mulți! răspunse vodă < Dacă ar fi fost dăștepți, dar puțini, s-ar fi găsit furci și ștreanguri de ajuns pentru fiecare cap priceput. Nu, nu, arhon, proști, dar mulți, prea mulți ca să încapă în Văcărești >.

(DELAVRANCEA, **Buletin către alergători [I]**)

MANUSCRIPTUM

2/1973 (11) ANUL IV

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

Documentele comunicate, însoţite,
fără excepţie,
de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacţiei,
str. Fundaţiei nr. 4, sector I, Bucureşti,
telefoanele 50.32.90–50.23.10

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918"
Clişeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA SCÎNTEII"

SUMAR

SUMAR

SUMAR

1848
1973

ÎN SCRISOAREA LUI TUDOR CĂTRE BOIERI, DIN PRIMĂVARA lui 1821, el explica presupuşilor patrioţi temeiul politicii sale, de cap al marii răscoale: «eu nu caut ceva pentru mine, ci ţara îşi caută drepturile cele robite».

Continuator declarat al său, Nicolae Bălcescu marchează începuturile epocii române moderne, — deschise, pe plan politic, prin revoluţia lui Vladimirescu, — cu sigiliul romantismului revoluţionar al paşoptiştilor, satisfăcînd cerinţele spirituale ale societăţii româneşti, cu opere încărcate de suflul patriotic al mişcărilor renaşterii sociale şi naţionale ale Europei acelui timp de sinceră exaltare şi de superb dramatism şi, încununînd construcţiile unor cugete de cercetători şi creatori, cu o aură ştiinţifică strălucită.

Caracteristicile anului 1848 românesc se precizează astăzi mai bine decît au putut-o face lucrările de istorie şi literatură de-un veac încoace, pentru că ele situează această epocă într-un progres ideologic, serios şi necontenit, al gîndirii noastre social-politice şi sînt de acord cu profesorul Giurescu care a putut de curînd sublinia cu deplină claritate ideea că ele au însemnat manifestarea, în coordonatele realităţilor istorice româneşti, a celor două mari idei motrice ale istoriei europene a secolului al XIX-lea: înnoirea democratică a vieţii politico-sociale şi formarea statelor naţionale.

În această ordine de idei şi-n această scurtă perioadă din urmă, — plină de avînt şi semnificaţii mai adînci decît pot apărea cuiva la prima vedere, — am stăruit şi e necesar să stăruim şi pe mai departe cu mai multă atenţie şi responsabilitate culturală, asupra celor două evenimente ştiinţifice comemorate, evenimente ale cărţii române de civilizaţie naţională şi europeană: cartea lui Neagoe Basarab şi cartea lui Dimitrie Cantemir, figurile de prova ale gîndului şi slovei româneşti din veacul dimineţii noastre intelectuale, fraţi gemeni cu timpul dintre Thomas Morus şi Leibniz şi înalţi ca şi ei.

Dar ca s-o spună din nou, să-i dăm cuvîntul iarăşi lui Bălcescu, cuvîntul de trecere fiind unul şi acelaşi: continuitate. El scrie din Paris, la 4 martie 1850, lui Al. C. Golescu: «revoluţia din iunie n-a fost inventată, nici fabricată, nici de mine, nici de voi, nici de domnul Eliade, nici de vreun alt revoluţionar. Ea nu-i decît dezvoltarea acelei mişcări continui şi providenţiale începută chiar de la origină, atît în societatea noastră, cît şi în toate celelalte societăţi».

Noi n-avem trebuinţă să căutăm vreun argument pentru 1848 în viziunea de azi. Revoluţia noastră a crescut mare şi puternică dintr-o familie de spirite, veche şi sănătoasă şi cu falnic viitor.

Şi să punem documentele pe masă, fără ură şi prejudecată. Adevărul, atît: «UN POPOR CU O ASEMENEA ISTORIE GLORIOASĂ — relevă tovarăşul Nicolae Ceauşescu — VA FI ÎNTOTDEAUNA ANIMAT DE DORINŢA DE A TRĂI LIBER, INDEPENDENT, STĂPÎN PE DESTINELE SALE, DE A AVEA RELAŢII FRĂŢEŞTI, DE PRIETENIE ŞI COLABORARE CU VECINII SĂI, CU TOATE NAŢIUNILE LUMII».

Mihnea GHEORGHIU
Preşedintele Academiei de Ştiinţe
Sociale şi Politice

«...timpul priincios de a ieşi la iveală patrioticele pagini scrise de peana lui...»

1848
1973

Note pentru continuarea istoriei ROMÂNII SUPT MIHAI VOEVOD VITEAZUL

S-A SUBLINIAT ÎN REPETATE RÎNDURI, pe drept cuvînt, că Românii supt Mihai Voevod Viteazul **reprezintă o pledoarie fierbinte şi documentată pentru unitatea naţională, într-un moment în care chiar şi unirea Munteniei cu Moldova părea doar un vis.**

Nu trebuie uitat, însă, că dacă a patra carte a ultimei lucrări a lui Nicolae Bălcescu purta titlul Unitatea naţională, **cea dintîi se intitula** Libertatea naţională. **Faptul e cu atît mai revelator, cu cît încă din 1847, în încheierea relatării** Campaniei românilor contra turcilor la anul 1595, **studiu preliminar publicat în** „Magazin istoric pentru Dacia", **marele scriitor şi istoric patriot subliniase că « românii jertfiseră mult pentru desrobirea independenţii şi a libertăţii, dar acestea sînt bunuri atît de mari, încît cu nici o jertfă nu sînt scump cumpărate»[1]. Ideea era reluată şi în monografia neterminată închinată lui Mihai Viteazul, lucrare axată în întregime pe** interconditionarea **necesară dintre realizarea celor două fundamentale deziderate naţionale, şi ea justifica, aşa cum reiese şi din** Precuvîntarea **lui A. I. Odobescu, apariţia primei ediţii integrale a capodoperei marelui vizionar, într-o vreme cînd urmaşii luptătorilor de la Călugăreni se acopereau de glorie la Griviţa şi Plevna. « Cincisprezece ani — scria Odobescu la 16 noiembrie 1877 — am păstrat cu sfinţenie la mine manuscriptele lui, cercîndu-mă, de cîte ori mi-a stat în putere, a da publicităţii cel puţin o parte din ele[2]. Dar spre ruşinea noastră de pînă acum, a trecut un pătrar de secol, de la moartea Bălcescului, mai**

---

[1] N. Bălcescu, *Opere*, tom I, partea I-a, ediţie critică adnotată, cu o introducere de G. Zane. Bucureşti, 1940, p. 249.

[2] De fapt, A. I. Odobescu primise de la Costache Bălcescu, fratele istoricului, încă din 1861, spre publicare, manuscrisele lui N. Bălcescu, puse apoi la dispoziţia lui Ion Ghica, legatarul testamentar, spre a fi donate Societăţii Academice Române. Din ele editase în „*Revista română*" (1862—1863), *Introducţiune*, cărţile I, II şi parţial cartea a III-a din monografia despre Mihai Viteazul, într-o vreme cînd iniţiază ca ministru al Instrucţiunii publice, cu sprijinul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, cercetările de la Palermo, menite «să ridice de pe ţărmul străin şi să aducă în patrie, oasele acelui bărbat cu care naţiunea română se poate mîndri». (cf. Nicolae Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, Bucureşti, 1878 passim.)

«...timpul priincios de a ieși la iveală patrioticele pagini scrise de peana lui...»

înainte ca să poată fi pus sub ochii națiunii române, tot ceea ce dînsul lucrase întru cea mai mare a ei onoare.

A trebuit ca o rază din acel foc de vitejie strămoșească, care ardea cu dor inima lui N. Bălcescu, să străbată în sfîrșit în vinele tuturor românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a ieși la iveală patrioticele pagini scrise de peana lui, muiate și oțelite în sîngele atîtor eroi din trecut!»[3]

Dar dacă patriotul Bălcescu glorifica în opera sa faptele de arme ale românilor care, sub conducerea «brațului de fier al lui Mihai», izbutiseră pentru prima dată realizarea ambelor deziderate fundamentale pentru viitorul națiunii, democrat-revoluționarul pașoptist nu uită să explice caracterul temporar, imposibilitatea conservării acestor cuceriri, atîta vreme cît regimul se bazează din punct de vedere social pe «robirea țăranului», iar din punct de vedere politic pe alianța cu împăratul perfid de la Viena.

La începutul unuia din volumele constituite din manuscrisele amintite de Al. I. Odobescu în 1877, păstrate azi la Biblioteca Academiei R. S. România, se află consemnat de mîna lui Bălcescu următorul plan general pentru Românii supt Mihai Voevod Viteazul, cu mențiunea datei și locului elaborării făcută de autor pe măsura redactării:

«TABLA TOMULUI ÎNTÎIU.

Precuvîntare...

CARTEA ÎNTÎIĂ.

Libertatea națională — 1594—1595 aprilie...

(scrisă la Paris, iarna anului 1851.)

ian[uarie] și fev[ruarie].

CARTEA DO[U]Ă.

Călugărenii — aprilie 1595 — dechemvrie 1595...

(Paris 1851, martie și aprilie.)

CARTE A TREEA.

Robirea țeranului — dechemvrie 1595—aprilie 1599.

(Ville d'Avray, 1851 mai-august.)

Acte adaose.

TABLA TOMULUI AL DOILEA.

CARTEA A PATRA.

Unitatea națională — aprilie 1599 — ⟨august⟩ iulie 1600.

(Hyères, 1852, martie și aprilie.)

CARTEA A CINCEA.

Mirislo — august 1600 — ianuarie 1601.

(Constantinopol, 1852.)

CARTEA A ȘASEA.

Goroslo — ianuarie 1601 — septemvrie 1601.

Acte adaose.

Lista izvoarelor acestei istorii»[4].

După cum se știe, redactarea monografiei lui Bălcescu se oprește la însemnarea numărului celui de al XXXIII-lea capitol al cărții a cincea, după relatarea înfrîngerii lui Mihai Viteazul, în septembrie 1600, de către foștii săi aliați imperiali care sprijineau acum răscoala nobilimii maghiare împotriva sa.

În capitolele următoare ale cărții a cincea, Bălcescu urma să descrie campania contra lui Zamoiski și a polonilor care invadaseră, în sprijinul Movileștilor, Moldova și Țara Românească, înfrîngerile succesive provocate de necesitatea luptei pe mai multe fronturi deodată, odiseea peregrinărilor sale pînă la Viena. Ultima carte trebuia să relateze tratativele duse de voievodul pribeag în cele două capitale ale Sfîntului Imperiu, energia cu care pregătește o nouă armată pentru a înlătura uzurparea întreprinsă de Sigismund Bathory, suferințele familiei domnești, căzînd dintr-o detențiune în alta, în Ardeal, contribuția esențială a marelui domn în victoria de la Gorăslău și uciderea eroului independenței și unității naționale, prin viclenie, pe cîmpia de la Turda.

Am publicat cu altă ocazie proiectul de final care punea față în față faptele de epopee ale tre-

[3] N. Bălcescu, *op. cit*, p. VIII.

[4] Ms. rom. 77, f. 2—3.

cutului, cu sarcinile prezentului: « Datoria epocei noastre, a generației noastre, este a sădi această mare idee în inima oricărui român — sublinia Bălcescu. Spre a agiunge această mare și nobilă țintă, scris-am această carte»[5]. Cu același prilej arătam că manuscrisele lui Nicolae Bălcescu, deși ajunse într-o formă incompletă pînă la noi, constituie o mină prețioasă de informații, nu numai pentru partea încheiată a lucrării, dar și pentru cea rămasă sub formă de proiecte, eboșe, însemnări istorice, sau de alt ordin.

Studiind prin diverse biblioteci și arhive în cursul îndelungatelor peregrinări prin străinătate, căutînd să-și constituie o bibliotecă documentară personală sau pentru revista sa, „Magazin istoric pentru Dacia", recurgînd la ajutorul prietenilor din țară, la împrumuturi etc., Bălcescu se dovedește în același timp, în măsura în care îi permit posibilitățile de cunoaștere ale vremii, primul istoric român de tip modern.

Dintre lucrările studiate pentru partea neredactată din Românii supt Mihai Voevod Viteazul, desprindem largile extrase în original sau traducere, scrise de mîna lui Bălcescu sau de alte mîini, după cartea venețianului Giorgio Tomasi, secretarul lui Sigismund Bathory, Delle guerre e rivolgimenti del regno d'Ungaria e delle Transilvania, 1621, consultată la Biblioteca de la Sf. Sava și la Biblioteca Națională din Paris, dar și după Historiarum de rebus Hungaricis de N. Istvánffi, apărută la Colonia în 1622, Histoire universelle a lui De Thou, relatînd evenimentele din 1543 pînă în 1607, Cronologia oder Historische Beschreibung alles Kriegs de Hieronymus Ortelius, apărută la Nürenberg și aflată în biblioteca personală a lui Bălcescu, Chronica Gestorum in Europa singularium de Paul Piasecius, episcop de Przemyszl, apărută la Cracovia în 1694 și consultată la Biblioteca polonă din Paris, Historia de rebus Transilvanicis, în 4 vol. semnată de Wolfgnug de Bethlen, apărută la Sibiu în 1783 și a cărei achiziție era solicitată în țară lui E. Winterhalder (Paris, 7 februarie 1851), dar care figurează în Lista scrierilor din ms. rom. 81, B. A. R. S. R., f. 67 v. la nr. 7, cu mențiunea «în Bibl[ioteca] Naț[ională] din Paris M. 1195/A și în B[iblioteca] mea», sau cronica în 37 de volume a lui St. Katona: Historia critica regnum Hungariae, Buda, 1779—1806.

Relatarea morții silnice a lui Mihai Viteazul apare reprodusă după mai multe izvoare, dintre care cităm « estraturile» din De Thou și Istvánffi, care au atras desigur atenția istoricului român nu numai pentru contemporaneitatea autorilor cu faptele narate. Om politic de anvergură și bibliofil pasionat, Jacques Auguste de Thou (1553—1617) a fost sfetnic apropiat al regilor Henric al III-lea și Henric al IV-lea. Lui i se datorește în bună măsură Edictul din Nantes despre toleranță și prima bibliotecă publică din Franța. Se trăgea dintr-o veche familie aparținînd «nobleței de robă», tatăl său, de la care moștenește gustul istoriei, fiind președinte al parlamentului din Paris, iar unchiul său Nicolas, consilier cleric în parlament și episcop de Chartres, în care calitate îl încoronează pe Henric al IV-lea ca rege al Franței (1594). Fiul mai mare al lui Jacques Auguste de Thou, moștenind titlul de bibliotecar al regelui, consilier în parlament la 19 ani, autorul unor prețuite însemnări de călătorie în Italia și în Orient, va juca unul din primele roluri în complotul lui Cinq-Mars, eroul de mai tîrziu al cunoscutei narațiuni a lui Alfred de Vigny, și va sfîrși, din ordinul cardinalului de Richelieu, pe eșafod. Istoria universală a lui De Thou este considerată drept cel mai important monument francez al genului pe care l-a lăsat secolul al XVI-lea.

Nicolae Bălcescu a consultat traducerea lui Georgeon, Des Fontaines, Lebeau etc., apărută la Londra (Paris), în 1634, în 16 volume in 4°, realizată după prima ediție completă apărută în 1633.

Cît despre Istvánffi Miklos (1538—1615), acesta își făcuse studiile, ca și tatăl său, la Universitatea din Padova. După ce servește în cancelaria ungară a Imperiului habsburgic, este numit vicecancelar, apoi locțiitor de palatin (propalatin). I se încredințează diverse sarcini diplomatice în Polonia și Transilvania. Scrie și versuri, dar meritul său cel mare constă în lucrarea sa: Historiarum de rebus Hungaricis, libri XXXIV, publicată în 1622 prin grija cardinalului Pásmány și din care o primă traducere maghiară a apărut în 1870, iar ultima în 1962. Nu știm dacă printre legăturile personale stabilite de viitorul istoric cu personalitățile politice ale vremii se numără și aceea cu Mihai Viteazul.

---

[5] Nicolae Liu, *Sfîrșitul necunoscut al unei capodopere. „Românii supt Mihai Voevod Viteazul" de Nicolae Bălcescu*, în „*Contemporanul*", 1971, decembrie, 10.

Lista scrierilor pentru alcătuirea istoriei lui Mihai VV. Viteazul.

1) Cronicele Româneşti
2) ~~Cronica~~ Létopisețul Vornicului Ureke şi a lo logofăt. Miron Kostin şi urmările
3) Brevis rerum a Michaele Moldaviae Transalpinae Valachiae Palatino Michaele gestarum descriptio. Autore Balthassare Walthero. in Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum imperatoribus recte a Nicolao Reusnero. Francofurt 1603 in 4o. (se află în biblioteca naţională din Bucureşti şi în cea de la Paris)
(vezi No 184)
4) Rerum in Transylvania à Sigismundo Bathoreo Principe anno M.D.XCV. gestarum narratio. Autore Ioanne Iacobino Claudiopolitano in Reusner eadem. şi în Schwandtneri
5) Ioannis Püffelii è Societate Jesu Aetatis nostrae gestorum eminentium Medulla Historica per ... septennium digesta. Ambergae 1729
(Bibliot. Naţ. din Paris No $\frac{J}{1564}$) în Romaneşte

Dar deoarece i s-au cerut ştiri despre Ţara Românească pentru cancelaria imperială, domnul român, la 17 ianuarie 1601, « făcu să se alcătuiască, după însăşi dictarea lui, strălucita expunere în care-şi înfăţişa pe deplin toată viaţa de străduinţi şi de jertfe »[6].

Lui Nicolae Bălcescu îi erau poate ascunse unele dintre amănuntele amintite mai sus, dar cunoştea, fără îndoială, cel puţin în linii mari, personalitatea celor doi istorici şi oameni politici ai timpului ca şi ecoul deosebit al lucrărilor acestora, atunci cînd recurgea pentru unele dintre

[6] Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1968, p. 382 şi urm. Vezi şi Hurmuzaki *Documente referitoare la Istoria românilor*, v. IV, partea I, Bucureşti, 1882, doc. CXCII şi CXCV.

[F. 79 r°]

ESTRATURI DIN DE THOU

Nicolae Bălcescu

Les deux généraux, qui étaient dans une parfaite intélligence avant le combat, se brouillèrent bientôt après la victoire. Basta voyant que le Vaïvode enflé de ses succès portait trop loin ses espérences et ses projets, l'avertit d'abord de son devoir et résolut enfin de se défaire de ce Prince ambitieux qui disait hautement qu'il n'était soumis, ni aux ordres de Basta, ni à ceux de l'Empereur. Basta usa d'abord de dissimulation, et quelque jours après, fit prier le Vaïvode de venir le trouver, pour quelques affaires d'importance. Le Vaïvode ayant réfusé d'aller à cette [*f.* 79 *v*°] *entrevue, Basta envoya deux compagnies Flamandes, et un pareil nombre d'allemands pour l'arrêter comme un traître qui méditait quelque conspiration. À la vue de ces troupes le Vaïvode devint furieux, il eut cependant la présence d'esprit d'appeler ses soldats à son secours. Il mit l'épée à la main et en porta quelques coups à un Allemand qui l'attaquait; mais Bire, Gouverneur de Torda, étant survenu avec un gros de troupes, il fut facilement investi et percé d'un coup de pique. Tel fut le triste sort de ce Prince, qui, au jugement de ses ennemis mêmes parut aussi grand dans la mauvaise que dans la bonne fortune. Son corps fut exposé tout nue sur le bord de la rivière, avec la dernière indignité; mais sur le fin du jour, Jean de Schneckenhausen, Colonel des troupes Silésiennes, le fut enterrer dans le même endroit. Dès qu'il fut tué, sa tente fut pillé et l'on fit courir le bruit qu'on avait trouvé dans ses papiers le projet d'un traité avec le Turc.*

Les Walaques ont peut d'attachement pour leurs Princes. Ils aiment au contraire ces sanglantes révolutions, qui leur donnent souvent de nouveaux maîtres[8]*. Ainsi les Impériaux n'appréhendaient pas que ces peuples inconstants voulussent prendre les armes, pour venger Michel. Tout le s ins* [sic!] *de la Cour Impériale fût de justifier cette demande auprès des Puissances voisi s. En effet, le massacre du cardinal George Martinusi et du cardinal André Bathory ait déjà donné une idée très désavantageuse de la politique des Princes de la maison d'A triche, et la mort du Vaïvode* [de] *Valachie pouvait encore croire qu'il* [leur] *était ordin re de payer les services les plus signalés par la plus noire ingratitude et de se défaire s r toutes sortes de prétextes de ceux qu'ils devaient récompenser.*

[F. 70 r°]

ISTVÁNFFI

Nous avons jusqu'ici parlé de Georges Basta, modeste dans ses succès et pas encore abandonné à l'avarice, aux rapines et non encore plongé dans les désordres et dans les meurtres auquels il s'abandonna peu après, quittant pour le mal la route du bien et de l'ho-

«...timpul priincios de a ieşi la iveală patrioticele pagini scrise de peana lui...»

momentele de răscruce din viaţa eroului său la mărturia lor[7].

Nicolae LIU

[7] Atît fragmentul din istoria lui De Thou, cît şi cel din aceea a lui Istvánffi fac parte azi din Ms. rom. 80, B. A. R. S. R. Scrise de altă mînă, paginile după De Thou au fost verificate de Bălcescu şi completate *manu propria*. În schimb, traducerea franceză după lucrarea latină a lui Istvánffi, inclusiv interpolările menite unei confruntări speciale cu originalul, aparţine în întregime istoricului român. Deosebirile, în ce priveşte interpretarea sau relatarea faptelor, ar fi fost, desigur, scoase în evidenţă şi explicate de Bălcescu în aparatul critic, după procedeul cunoscut din textul publicat al monografiei sale. În ce ne priveşte, menţionăm numai că, dacă, prin funcţia pe care o îndeplinea, cronicarul ungur e mai rezervat în aprecierea eroului român, descrierea faptelor, datorită fără îndoială condiţiilor superioare de informare, e mai aproape de adevăr.

[*F. 79 r°*]

Românii subt Mihai Voevod Viteazul.

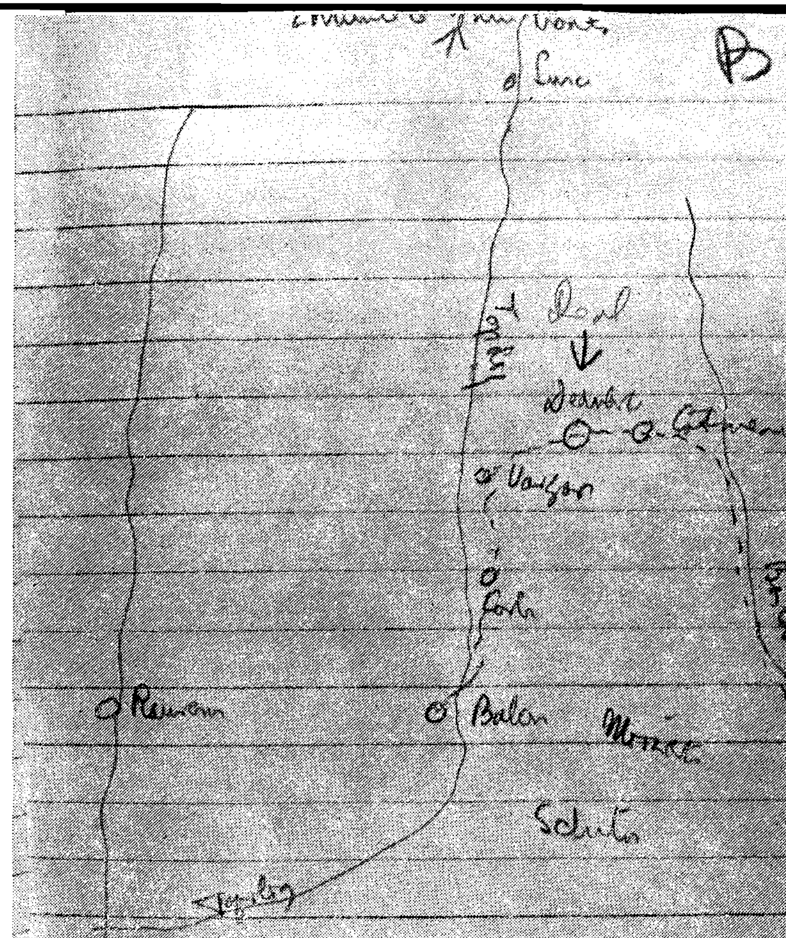
Cei doi generali, care se aflau într-o perfectă înţelegere înaintea luptei, se certară curînd după victorie. Basta, văzînd că voievodul, plin de succesele lui, mergea prea departe cu speranţele şi proiectele îl avertiză mai întîi asupra datoriei sale şi se hotărî în cele din urmă să se descotorosească de acest prinţ ambiţios, care zicea sus şi tare că nu era supus, nici ordinelor lui Basta, nici celor ale împăratului. Basta se folosi la început de prefăcătorie şi, cîteva zile după aceea, rugă pe voievod să vină să-l întîlnească pentru oarecari treburi însemnate. Voievodul, refuzînd să meargă la această [*f. 79 v°*] întrevedere, Basta trimise două companii flamande, şi un număr asemănător de germani, pentru a-l aresta ca pe un trădător care punea la cale o conspiraţie. La vederea acestor trupe, voievodul deveni furios, avu totuşi prezenţa de spirit să-şi cheme ostaşii în ajutor. Puse mîna pe sabie şi dădu cîteva lovituri cu ea unui german care-l ataca; dar ivindu-se Bire, guvernatorul Turdei, cu grosul trupelor, el fu cu uşurinţă înconjurat şi străpuns de o lovitură de suliţă. Astfel de soartă tristă avu acest prinţ care, chiar şi după judecata duşmanilor săi, se arătă tot atît de mare în nenorocire ca şi în vremurile bune. Corpul său fu expus gol-goluţ pe malul rîului, ca o ultimă ticăloşie; dar spre sfîrşitul zilei, Ioan de Schneckenhausen, colonel al trupelor sileziene, puse să fie îngropat în acelaşi loc. Îndată ce a fost ucis, cortul lui fu jefuit şi se lansă zvonul că s-ar fi găsit printre hîrtiile sale proiectul unui tratat cu turcii.

Valahii sînt puţin ataşaţi de domnitorii lor. Le plac, dimpotrivă, aceste răzvrătiri sîngeroase care le aduc adesea stăpîni noi[8]. Astfel, imperialii nu se temură că acest popor inconstant ar fi vrut să ia armele pentru a-l răzbuna pe Mihai. Singura grijă a Curţii Imperiale fu de a justifica acest pas pe lîngă puterile vecine. În fond, masacrul cardinalului George Martinuzzi şi al cardinalului Andrei Báthory, dăduseră de pe atunci o idee foarte dezavantajoasă asupra politicii prinţilor din Casa de Austria şi moartea voievodului Valahiei putea iar să lase să se creadă că le sta în obicei să plătească cele mai însemnate servicii prin cea mai neagră ingratitudine şi să se descotorosească sub tot felul de pretexte de cei pe care trebuiau să-i recompenseze.

[*F. 70 r°*]

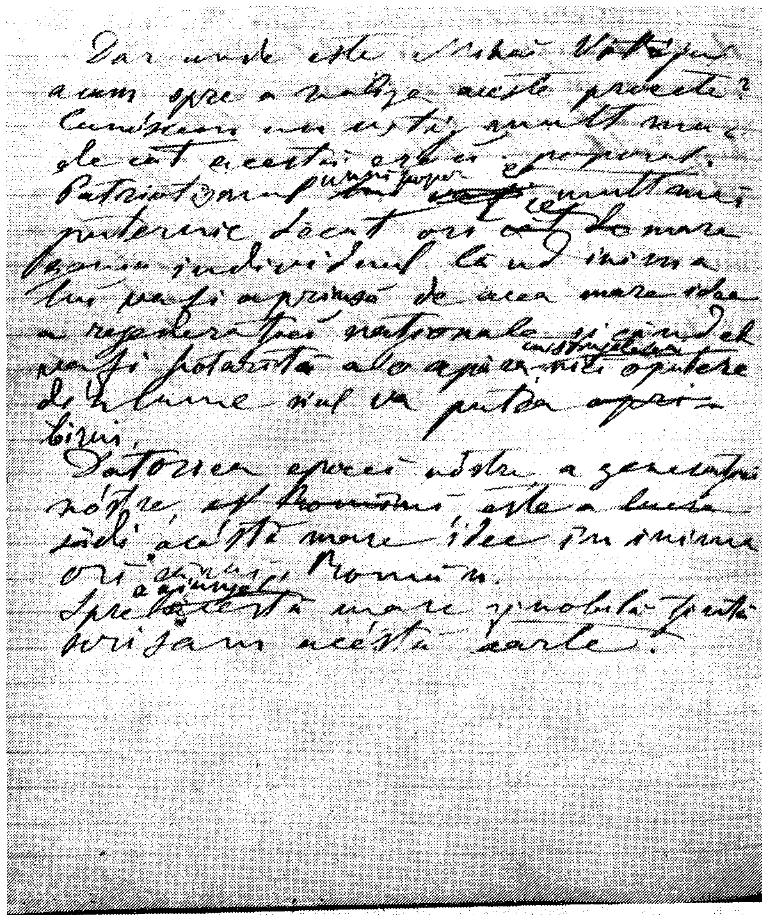
[8] Este vorba de fapt de boierime, clasa conducătoare în Principatele române şi de tendinţele ei centrifuge.

Am vorbit pînă acum de George Basta, modest în succesele lui şi care nu se lăsa încă în voia avariţiei, a jafurilor şi nu se cufundase în dezordinile şi în omorurile cărora li se abandonă puţin după aceea, părăsind pentru rău drumul binelui şi al onestităţii

Schița satului Bălcești făcută de Camil Petrescu în perioada documentării pentru elaborarea romanului *Un om între oameni*.

nête[*té*] *et violent audacieusement plus qu'on ne pourrait le dire et qu'on ne pouvait le croire, les lois divines et humaines. (Et hactenus loquuti de Georgio Basta sumus nondum rebus secundis luxuriante, nec avaritiae, rapinis et habendi libidini, ac caedibus immerso, quibus paulo post, supra quam dici credique possit, a bonno honestoque in pravum abstractus per omne fas, nefas que vehementer laboravit).* [f. 70 v°] *On vint ensuite à Claudiopolis, et là se rallumèrent avec beaucoup plus d'animosité qu'auparavant les vieilles haines de Basta et du Transalpin. En effet, Basta croyant que le Transalpin en voulait à son autorité, que par son peu d'obéissance il rendait son pouvoir méprisable, il se plaignait que sans son ordre il entretenait des factions avec les Transylvains proscrits, et qu'il envoyait fréquement non seulement des lettres, mais encore des envoyés aux turcs; le Transalpin de son coté disait que son autorité il ne l'avait pas acheté à prix d'argent, ni conquise par la force mais qu'elle avait été conférée par César, qui lui avait donné un rang égal à Basta, en somme tous deux pleins d'amour propre ne voulant céder ni l'un ni l'autre, voulaient reunir tous les honneurs sans rival. De cette manière les haines grossirent en secret, et quand on arriva à Thorda, le Transalpin avait envoyé en avant, à l'insu de Basta, une troupe de ses cavaliers valaques mêlés à des Traces, et à des Bulgaires. Ceux-ci étant tombés sur Cornissius et Pancratius qui faits prisonniers par Ciakius et les Transil*[*vains*] *à cause de leurs fidélités à César, avait mis en liberté à la nouvelle de la victoire de Goloslo et tuèrent cruellement Cornissius quoiqu'il dit tout haut son nom et qui il était. Pancratius reçut beaucoup de blessures, mais enfin il conserva la vie. Quant aux cavaliers, se répendant dans les villes et campagnes se livrèrent à toutes sortes de rapines. Quoiqu'il fut certain que les Germains, les Italiens et les Vallons qui servèrent dans les troupes et les cohortes particuliers* [f. 71 r°], *D. Basta ne causassent pas moins de dommages et troubles aux cultivateurs (Quamquam haud minus damni et detrimenti a Germanis et Italis ac Vallonibus, qui in peculiares ipsius alas et cohortes erant descripti, inferri agricolis certum erat, Basta angi et curis aestuare). Basta affecta une inquiétude et une colère extrême de tout cela. Il commença à rouler dans son esprit le projet de faire Michel prisonnier ou de le tuer; enfin écartant tout scrupule, il se décida à courir à la violence. C'est pourquoi ayant appelé deux capitaines de Vallons, il leur donna en secret communication de ce dessein. Ceux-ci prenant les plus vaillants de leurs soldats, le 7 des ides de Septembre, partent pour sa tente et le trouven*[*t*] *causant avec Louis Racocius tribun des fantassins Hongrois. Ils lui dirent que c'est un homme de Basta qu'ils l'arrêtent et pendant que Michel prette l'oreille pour écouter ce que l'un lui dit, il est frappé par l'autre de la pointe d'une grande halebarde dans la ventre et les flancs au moment où il s'y attendèrait le moins et tombe aussitôt. Racocius lui même quoique innocent courut le plus grand*

Alte însemnări ale lui N. Bălcescu, din caietele manuscrise.

și violînd cu îndrăzneală, mai mult decît s-ar putea spune și s-ar putea crede, legile divine și umane.

[*f* 70 *v*°] Se ajunse în urmă la Claudiopolis [9] și acolo s-a reaprins cu mult mai multă animozitate decît înainte vechea ură dintre Basta și Transalpin [10]. Într-adevăr, Basta crezînd că Transalpinul vroia să-i uzurpe autoritatea, că prin prea puțina sa supunere făcea să-i fie disprețuită puterea, se plîngea că acesta, fără ordinul lui, întreținea legături cu transilvănenii proscriși și că trimitea frecvent nu numai scrisori, dar chiar și soli la turci; Transalpinul, pe de altă parte, zicea că el nu-și cumpărase autoritatea pe bani, nici n-o cucerise prin forță, dar că ea îi fusese conferită de către Cezar, care îi dăduse un rang egal cu Basta, într-un cuvînt amîndoi, plini de amor propriu, nu vroiau să cedeze nici unul, nici celălalt, fiecare voind să întrunească toate onorurile, fără rival. În felul acesta ura se mări pe ascuns și cînd se ajunse la Turda, Transalpinul trimisese înainte, fără știrea lui Basta, o trupă din călăreții săi valahi, amestecați cu traci [11] și cu bulgari. Aceștia se năpustiră asupra lui Cornissius și Pancratius [12], care făcuți prizonieri de Ciakius [13] și transilvăneni din cauza credinței lor către Cezar fuseseră puși în libertate la știrea victoriei de la Goloslo [14], și omorîră cu cruzime pe Cornissius, cu toate că și-a spus tare de tot numele și cine era. Pancratius primi și el multe răni, dar în cele din urmă rămase în viață. Cît despre călăreți, aceștia răspîndindu-se în orașe și cîmpii s-au dedat la tot felul de jafuri. Cu toate că e sigur că germanii, italienii și valonii care serveau în rîndurile oastei și în cohortele particulare [*f. 71 r*°] ale lui Basta n-au cauzat mai puține pagube și tulburare agricultorilor, Basta afectă o îngrijorare și o mînie extremă pentru toate acestea. El începu să frămînte în mintea lui planul de a-l face pe Mihai prizonier sau de a-l ucide; în sfîrșit, părăsind orice scrupule, se decise să recurgă la violență. De aceea, chemînd doi căpitani de valoni, le comunică în secret această dorință. Aceștia, luînd cu ei pe cei mai viteji dintre soldații lor, se duc în ziua de 7 a idelor lui septembrie la cortul lui și îl găsesc stînd de vorbă cu Ludovicus Racocius, tribun al fantasinilor unguri. Ei îi spuseră că cel pe care îl arestează e un om al lui Basta. Și în vreme ce Mihai pleca urechea să asculte ce-i zicea unul, fu lovit de celălalt în pîntece și în coaste cu vîrful unei mari halebarde, în momentul în care se aștepta mai puțin, și căzu îndată. Racocius însuși, cu toate că era nevinovat, trecu prin cea mai mare primejdie, fiindcă primi de la ferocii valoni patru răni, dintre care una aproape de beregată, enormă și foarte periculoasă. Pe deasupra se dedară la cruzimi nedemne asupra cadavrului lui Mihai, capul său fu separat de trunchi și așezat toată ziua înaintea cortului celui mort, pe cadavrul unui cal alb. Cu toate acestea, Basta permise mai apoi să fie îngropat cu trupul. Dintre principalii săi

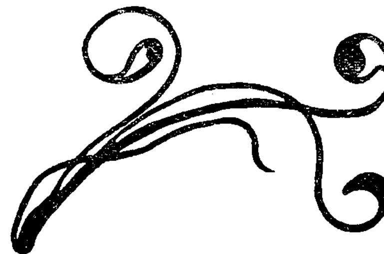
[9] Cluj.
[10] Mihai Viteazul.
[11] Denumire dată de cărturarii umaniști popoarelor balcanice.
[12] Kornis I. și Sennyei P. nemeși care îl trădaseră pe Mihai.
[13] Csáki István, fruntaș al acțiunilor de revoltă ale nobilimii ardelene sub conducerea lui Sigismund Báthory.
[14] Gorăslău.

danger, puisque, il reçut des farouches Vallons quatre blessures dont une au coup près de la gorge enorme et très dangereuse. On se livra en outre sur le cadavre de Michel à d'indignes cruautées (jeux, indigna ludibria), sa tête fut separée du tronc et placé tout ce jour devant la tente du mort sur le cadavre d'un cheval blanc. Cependant Basta permit ensuite de l'ensevelir avec le corps. Parmi ses principaux ministres, Mihalcea Ban, agé de plus de 70 ans fut pris, torturé longtemps et enfin on le laissait mourir en prison. Dès tous les autres etonnés par ce [f. 71 v°] *forfait, les uns n'eurent ni* [*le*] *courage, ni la force, ni les moyens de protester, un petit nombre prirent les armes, mais ils n'osèrent rien. Quand Basta arriva avec ses soldats, tous frappés de frayeur resterent tranquilles et silencieux. Tout ce que possedaient* [sic!] *Michel — ses chevaux, ses armes, son argent, ses tentes, ses vêtements, son mobilier de guerre et de camp échut à Basta, les Valaques s'étant dispersé. Quant à lui, le crime une fois accompli (perpetrata caede) il envoya à Cesar des lettres où il excusait son action, inventant et déposant beaucoup des calomnies, pour faire détester le mort, afin qu'on pu dire et juger qu'il avait été mis à mort avec justice. La principale de ses calomnies, était qu'il avait intercepté une lettre de la main de Michel écrite en caractère cyriliques, adressée à Sinan d'Agria, visir surnomé Sofi, lui demandant de se trouver le 17 du mois d'Août a Lippa ou dans un lieu voisin, qu'il avait à causer avec lui des choses très graves, qu'il devrait rapporter à Byzance, qu'il enverait jusqu'au devant de lui Aga Leca, le plus fidèle et le plus courageux capitaine de ses cavaliers; que Basta avait craint que s'il ne prevenait pas le plus prom*[*p*]*tement les desseins et les machinations secrètes et perfides de Michel, ou que si d'abord il demandait à César ce qu'il fallait faire, il se serait écoulé jusqu'à ce qu'il connut son intention et sa volonté un délai très long, très dommageable et plein de périls; que tout remède eussent été alors tardifs et intempestifs. C'est pourquoi il avait pris les devants et il s'était décidé à hâter sa mort. Mais à cela César, trompant de beaucoup l'esperance de Basta, répondit avec beaucoup d'ambarras* [f. 72 r°] *qu'il ne pouvait louer le forfait, mais comme c'était chose faite et irréparable qu'il ne le désapprouvait pas, que pour l'instant il pensait qu'il fallait se taire là-dessus.*

sfetnici, Banul Mihalcea, în vîrstă de peste 70 de ani, fu prins, torturat îndelung și în cele din urmă fu lăsat să moară în închisoare. Dintre toți ceilalți, uluiți [*f. 71 v°*] de această nelegiuire, unii n-avură nici curajul, nici puterea, nici mijloacele să protesteze; numai un mic număr puse mîna pe arme, dar nu îndrăzniră să facă nimic. Cînd sosi Basta cu soldații lui, toți, cuprinși de spaimă, se potoliră și tăcură. Tot ceea ce poseda Mihai — caii, armele, banii, corturile, veșmintele sale, mobilierul de război și de campanie, căzură în mîinile lui Basta, valahii risipindu-se. Cît despre el, crima o dată înfăptuită, trimise la Cezar scrisori prin care se scuză pentru acțiunea sa, inventînd o mulțime de calomnii și depunînd mărturie despre ele pentru a face detestat mortul, ca să se poată spune și crede că a fost ucis pe bună dreptate. Principala calomnie era că ar fi interceptat o scrisoare scrisă de mîna lui Mihai cu caractere chirilice, adresată lui Sinan din Agria [15], vizir supranumit Sofi, cerîndu-i să se întîlnească la 17 a lunii august la Lippa, sau într-un loc vecin, fiindcă avea să-i vorbească despre lucruri foarte grave, pe care ar trebui să le raporteze la Bizanț [16], în care scop va trimite înaintea lui pe Aga Leca, cel mai fidel și mai curajos căpitan dintre călăreții săi; că Basta se temea că dacă el nu preîntîmpina cu cea mai mare promptitudine dorințele și mașinațiile secrete și perfide ale lui Mihai, sau dacă mai întîi întreba pe Cezar ce e de făcut, s-ar fi scurs un interval prea lung, foarte dăunător și plin de pericole, pînă cînd îi cunoștea intenția și voința, că orice remedii ar fi fost atunci tardive și nepotrivite. De aceea i-a luat-o înainte și se hotărî să-i grăbească moartea. Dar la acestea Cezarul, înșelînd cu mult speranțele lui Basta, i-a răspuns foarte încurcat [*f. 72 r°*] că el nu poate lăuda fărădelegea, însă cum aceasta e un fapt împlinit și ireparabil, nu-l dezaprobă, că pentru moment e de părere c-ar trebui să se păstreze tăcere în legătură cu el.

[15] Egger (Ungaria), pe atunci centru în pașalîcul de la Buda.
[16] Istambul, pe atunci capitala imperiului otoman.

1848
1973

C. A. ROSETTI—ION GHICA

un singur subiect:

PATRIA NOASTRĂ (II)

Paris, 10 aprilie 1850

C. A. Rosetti *către* Ion Ghica: *Scrisoare scrisă de pe poziția criticii prietenești, aspre și sincere. Despre « spiritul revoluționar » și natura « reacționară » a lui Ion Ghica; vederile politice ale acestuia: sprijinul turcesc, puterea armată, votul universal, absolutismul, poziția Marilor Puteri și echilibrul european. Despre « puterile, sufletul și condițiile de viață ale unui stat », revoluția și echilibrul european. Dominantele revoluției de la 1848 (sufragiul universal și solidaritatea popoarelor). Influența retrogradă exercitată asupra lui Ghica de mediul turcesc. Despre corelația între suzeranitatea Porții și o Românie de 9 milioane de români; atragerea celei dintîi pentru realizarea scopului cauzei române. Îi cere să fie mai lămurit în a arăta ceea ce urmărește și va fi ascultat. Ion Ghica — omul indispensabil cauzei; cele cinci argumente care pledează în acest sens. Superlative aprecieri pentru A. C. Golescu — Albu, misia sa de apostol. Viitoarea revoluție, mai devreme decît în 1852, și rolul lui Ion Ghica.*

B.A.R, corespondență inventariată, 83.609.

[*F 1 r°*]

44 rue de l'ouest, Aprilie 10 — 1850.

Concetățene *,

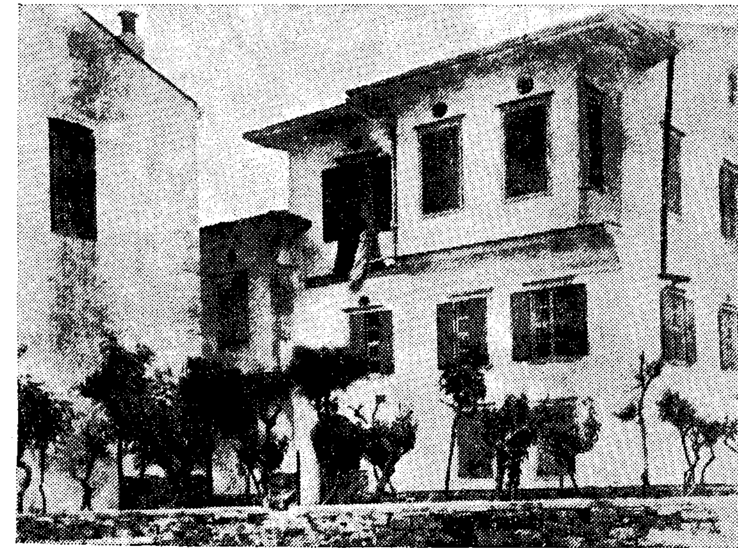
Scrisoarea ta de la 24 martie, pe care am primit-o ieri este întîia epistolă scrisoare ce îmi ai scris, și îți mulțumesc răspunzîndu-ți cu cea mai adevărată sinceritate, frăție și prietenie.

Ascultă-mă frate Ioane. Nu-mi place aroganța dar nici modestia cea fățarnică, și de-aceea te aplaud cînd zici c-ai voi ca Rumânia să fie guvernată de oameni ca tine. Urăsc lingușirea, dar urăsc și mai mult menajarea, diplomația în stat ca și în familie. Ai foarte mult duh și destulă capacitate și cunoștință despre tine, ca să nu mă disprețuiești cînd difer în opinii, și să nu mă urăști nici măcar să te sburlești pe mine, cînd ți-oi vorbi limbagiul cel aspru al unui adevărat prietin. Discutînd astfel este de sperat

2 priimito; eri. *3* răspunzînduți. *5* ascultămă. *6* Rumînia. *8* disprețuești. *10* limbagiu; asfel.
* scrisoare cu litere chirilice.

Ion Ghica — portret

Casa din Samos a lui Ion Ghica

că vom ajunge a avea mai aceleaşi opinii, precum avem aceleaşi dorinţe; de nu, ne vom combate unul p-altul pentru lucrul public, fără să-ncetăm d-a ne stima şi chiar d-a ne iubi.

Un cuvînt încă şi sfîrşesc introducţia.

Cred, că daca bărbatul şi femeia s-ar confesa unul altuia cu *curăţenie*, şi în toate zilele, nu numai că căsătoria nu s-ar mai sparge, nu numai c-ar fi tare şi fericită *familia*, ci omenirea întreagă ar fi liberă şi virtuoasă — şi cred că în ziua ce vom isbuti ca cel puţin noi între noi, să ne spunem unul altuia toate griefurile şi bănuielile, ceea ce credem şi bănuim unii d-alţii, discutînd cu curăţenie şi fără patimi nici părtinire faptele şi opiniile fiecăruia Rumânia va fi liberă chiar în ziua aceea.

[*F 1 v°*] Ca să-ţi dau pildă dar încep, zicîndu-ţi că *bănuiesc* că ai un spirit revoluţionar şi-o natură reacţionară, şi de va fi aşa, cred că în ziua ce spiritul tău va birui, vei deveni un geniu, un fel de Danton, şi încă un Danton al unei naţii *tinere* în anul 1850. Iar în ziua ce inima-ţi va birui mintea, vei deveni un geniu al răului un fel de Guizot: şi cred că pe cît vei fi în această *luptă*, paralizîndu-se puterile vei cădea în mediocritate, şi te vei pierde.

---

12 unu p-altu; lucru. *14* sfărşesc. *15* barbatu şi femea. *17* zioa. *18* bănuelile. *20* Rumînia; zioa. *21* bănuesc. *22* zioa; spiritu. *24* zioa. *25* paralizînduse. *26* perde.

Acum răspund epistolei tale, şi în desbatere vei înţelege pe ce baze stă bănuiala mea.

De unde vine c-un om cu o minte ageră şi străpunzătoare ca a ta: o minte rebelă, liberă şi tare, luminată prin învăţătură, teorie şi oarecare practică, ca să ridice pămîntul se urcă şi stă cu inima şi credinţa ei p-un cadavru? Este atît de ciudat de ne-nţeles şi de necrezut încît sînt silit să-ţi copiez rîndul acesta astfel cum stă acum 'naintea mea. « Eu cred în politica turcească şi aş vrea să mă reazăm pe dînsa, căci avem trebuinţă de un punct de reazăm. » Înţeleg şi primesc rîndul de jos. Cînd însă citesc adăugirea de sus, nu mai înţeleg nimic; sau de vrei ca negreşit să te înţeleg, atunci te plîng şi pe tine şi pe noi, căci în momentele ce te vei apăsa ca să ridici Rumânia, punctul tău de reazim se face ţărînă, şi tu te pierzi cu dînsul şi noi pierdem *un om.*

De ne luptăm vezi isbînda, ş-apoi nici că n-ai văzut şi nu vezi nicăiri principiul care să se poată face general şi s-ardice toate naţiile; cu ce putere dar [*f. 2 r°*] credeai că era să biruim o oştire armată şi disciplinată? Vezi că solidaritatea ar fi scăpat naţiile, şi n-o vezi că este simţită de toată lumea şi prin urmare şi formată.

Zici că votul universal este bun dar peste cîteva *generaţii*, voind mai întîi să prefaci învăţăturile şi năravurile oamenilor, să-i pregăteşti, cu sistemul monarhiei, pentru republică.[...]

Magheru, miniatură de tinereţe.

Zici că cu toată izbînda sa, absolutismul n-are altă nădejde d-a opri ca biruiţii să nu se ridice în *curînd* decît puterea baionetelor *ruseşti* (?) şi te mîngîi, zicînd că baionetele absolutismului vor fi biruite în ziua ce calmucii vor deschide ochii.

Zici că Englitera şi Turcia, deşi doresc a vedea *revoluţiile biruite*, împinse însă, una de ambiţie şi cealaltă de frică, mai curînd sau mai tîrziu, vor deschide resbelul general, carele sfîrşindu-se *bine*, biruind nebiruitele arme ale Rusiei, şi dînd Dumnezeu viaţă lungă Lordului Palmerston, ne va da iarăşi *echilibrul european*, tratatele unei a doua Sfinte alianţe, şi atunci vom dobîndi şi noi *ceva.* (?) Dar căzînd Palmerston, se vor împăca împăraţii, şi vor ataca Franţa, şi deşi Franţa ş-a mîncat credinţa, *poate* să biruie, şi atunci vom birui şi noi prin democraţie. Uiţi numai 1: că omul şi naţia ce umblă pe 2 [*f. 2 v°*] poteci pierde totd'auna din ambe părţile; şi uiţi că daca democraţia va fi biruitoare paguba va fi foarte mare, căci ne mai trebuie cîteva generaţii încă pînă ce se vor lumina < naţiile > populii prin sistemul monarhic.

După ce am citit scrisoarea ta ştii ce am zis? « Dă-mi o asemenea epistolă scrisă de un vrăjmaş al meu şi pui capul meu de nu-l voi abate pentru eternitate » — a doua gîndire a fost a cerceta cum mintea cea mai ageră este neputincioasă, cînd combate pentru un principiu greşit; şi a treia, că omul cel mai primejdios pentru ţară vei fi tu, cînd vei apuca un drum rău.

Ca să te combat şi s-arăt oamenilor că te înşeli, tu vezi bine că mi-ar trebui să scriu cel puţin 15 sau 20 de coale de hîrtie. Am însă atît de mult respect pentru mintea ta, încît o să te combat în cîteva rînduri, sigur fiind c-o s-ajungem la cea mai desăvîrşită unire.

Care sînt puterile, sufletul, condiţiile de viaţă ale unui stat? Conchetele, numărul cel mare şi întinderea lui? Roma şi milioanele de Cartagineni strigă că nu. Fortăreţele şi mulţimea baionetelor? Louis XVI, Charles X, Louis Philippe, Frederik, Ferdinand şi chiar Gheorghe Bibescu spun că nu. Şi de vrei să merg şi mai departe te desfid să-mi arăţi o singură luptă un singur răzbel, un singur monarc carele birui *numai* cu mulţimea baionetelor. Cum dar [*f 3 r°*] *tu* astăzi cutezi să-mi zici că mulţimea baionetelor ruseşti vor putea susţine *cîţiva ani* încă viaţa octogenarilor tăi?

Arată-mi te rog un singur element de viaţă — ce zic! un singur punct neputrezit în Turcia pe care să poţi sta cîţiva ani încă fără să te cufunzi, sau cel puţin fără ca viermii să-i roază tălpile picioarelor; arată-mi un singur element *de viaţă* în *monarhia*

---

29 pămîntu. *31* asfel. *33* priimesc; rîndu; adeogirea. *35* Rumînia; puntu. *36* să; perzi; perdem. *37* principul. *39* erea. *42* săi; sistemu. *44* absolutismu. *45* să. *46* zioa. *48* ceilaltă; resbelu. *49* sfîrşindusă. *50* tractatele; doa. *51* să. *53* birue. *54* perde. *55* trebue. *56* să. *58* capu; doa. *60* trea. *62* înşăli. *66* sufletu; număru. *69* defid. *73* Arată-m. *75* aratăm.

Austriei şi a Prusiei şi mă supun *echilibrului* tău european, inventat de monarhia prusiană. Chiar monarhia engleză este în primejdie, sau cel puţin pe dînsa nu poţi conta niciodată, căci avînd ambe mîinile pe lada cu bani, n-are ce întinde spre ajutorul celorlalte naţii.

Este tare numai cel ce *nu este divizat*, om şi imperii este tot una. Şi Austria, Prusia şi Rusia sînt un compus eterogen de ginte discordante, mai adăugînd că principiul care le susţine pînă acum, *Credinţa*, fiind mort, chiar şi-n Rusia, < pe de altă parte iarăşi, mesia cel nou > zilele lor sînt sfîrşite. Puterea cea adevărată a unui stat este, *dreptatea*, omogenitatea, religia şi familia, şi toate acestea lipsind din echilibru-ţi european el nu mai există, este mort, şi peste puţin vom proceda cu toţii la solemnela sa înmormîntare.

[*F 3 v°*] Zici că nu vezi nicăiri principiul care ridică-n picioare toţi populii. Ce fel? Nu-ţi aduci aminte că chiar Sully, carele nu era nici smintit, nici socialist a zis « le peuple ne se revolte jamais par caprice mais par impatience de souffrir... »* Ce ar fi zis însă el de vedea că în 15 zile, revoluţia parţială de la fevruarie se făcea universală?... Şi tu — tu carele văzuşi această unire şi înţelegere spontană şi universală, persişti încă în echilibru-ţi european, şi te îndoieşti încă că există acel principiu universal? Socială sau naţională, revoluţia pretutindeni deşi sînt *felurite haine* este *tot aceea*, adică: suspinul suferinţelor adunate de veacuri şi care se prefac în lave arzînde dar mîntuitoare. Căci d-a crea astfel, este o procedare generală a naturii; < d-a crea prin > din luptele libertăţii Greciei cu despotismul persan, ieşi geniul filosofiei şi al artelor, precum din luptele Romei cu Cartaga se răspîndi pe pămînt civilizaţia, şi dintr-ale republicii şi ale imperiului ieşiră principiile de dreptate, drepturile şi dignitatea omului. Şi acum vrei ca din această revoluţie să învieze echilibrul european? Nu. < — cei morţi nu mai înviază > Omenirea creează, merge 'nainte şi niciodată nu stă să desgroape morţii ca să populeze oraşele. Revoluţia [*f 4 r°*] de la 1848 este acţia, desvoltarea şi punerea în lucrare a *dreptăţii*, a căreia fii sînt libertatea, egalitatea şi frăţia, care sînt toate cuprinse în *sufragiul universal*... şi ale căreia arme puternice sînt *solidaritatea popolilor* care este frăţia şi egalitatea în toată întinderea ei, simţită acum « şi proclamată » de toată lumea, proclamată pe baricadele Romei, ale Veneţiei, ale Vienei şi ale Ungariei, şi consacrată cu sîngele martirilor ce se varsă pe toată ziua pentru mîntuirea neamului omenesc.

Acum trebuie oare să apăr şi votul universal? Nu căci ar fi un ofens pentru tine. Fac numai apel la mintea ta, rugînd-o să-ţi arate, că tirania, opresia, corupţia şi sclavia monarhiilor, şi a echilibrului european, nu va putea niciodată, ca să deschidă ochii camerelor, să schimbe sistema învăţăturilor şi să republicaneze năravurile. « Votul universal este unicul mijloc, singura şcoală ce va pregăti pe oameni pentru votul universal, şi cred c-atît este destul nu numai ca să mă înţelegi ci ca să te şi convingi.

83 adeogînd. *89* echilibruţi. *90* esistă. *94* erea. *98* să. *101* echilibruţi; îndoeşti; ezistă. *103* pretutindin; acea. *105* să. *106* asfel; naturei. *108* eşi; geniu. *109* să, republicei. *110* eşiră. *112* crează. *114* căria. *115* coprinse; căria. *117* Vienii. *118* să; zioa. *120* trebue. *123* camerilor.

* Poporul nu se revoltă niciodată din capriciu, ci din neputinţa de a mai suferi.

[*F 4 v°*] Emerson zice, că omul ce va locui Englitera, cîtăva vreme, se pierde cu totul, afară numai de nu va întrebuința vremea sa, d-a o revoluționa. Nu voiesc să fac o comparație cu locuința ta în Turcia, nici cred că tu o revoluționezi; dar voi să-ți zic că cred fierbinte, că daca crezi cîte mi-ai zis în această epistolă, pricina este șederea ta în locașul morții.

Acum, ceea ce va părea foarte ciudat, cu inimicul tutulor premiselor tale, primesc cu desăvîrșire toate concluziile tale.

Primesc astăzi, suzeranitatea Porții, nu ca firmă, căci firmele nu folosesc întru nimic, și piste puțin < firma noas > ne vom prezenta subt firma *noastră*, ci o primesc în interesul de frăție, de solidaritate a popurilor.

Primesc dar, suzeranitatea Porții, cu toate condițiile primite de Suleiman Pașa la 1848... Aș sfătui numai pe Turcia, să binevoiască a se purta mai bine și a alege unul dintre toți Rumânii în care are încredere și cu care să *conspire*: omul acela îi va arăta cîtă putere va găsi în 9 milioane de Rumâni, în ziua bătăliei — omul acela îi va dovedi încă, că Rumânia este pentru dînsa un ajutor mai adevărat mai sigur și chiar mai puternic decît al Engliterei. Acel om îi va arăta că de nu va *conspira* cu noi, și *îndată*, Rusia va profita [*f 5 r°*] de poziția ei în țară ca să ia soldați și toate cele trebuincioase pentru îndestularea și fortificarea armelor ei, cînd ar putea nu numai să-i ridice acest mare avantaj, ci încă să-l tragă asupră-i și îndoit mai mare, să se pregătească dar, *asigurîndu-ne* prin omul acela, că va primi constituția de [la] 1848, să ne dea îndată bani și toate mijloacele trebuincioase, spre a forma o soietate secretă *în țară*, pentru propagandă, căci slăbesc cu totul inimile; să ne dea armele trebuincioase etc., etc., etc. Altfel nici noi, nici popului nu ne putem încrede, și mîine, poate ca va fi prea tîrziu, și pentru dînsa și pentru noi, mai cu seamă de se va face răsboiul ce prevezi tu.

Primesc și < comitetul > [*indescifrabil*] și comitetul cel *nealcs*, mulțămindu-mă nu numai pe 20 după cum zici, ci pe 10 chiar, și-ți *făgăduiesc* că cu programul acesta, sînt gata a mă *supune acelui* comitet și a-l sluji cu toată credința, sacrificînd tot ce am. Mai vrei ceva de la mine? Vorbește *deslușit* și nu te vei *căi*.

Dar cine sînt acei trei oameni ce cred *într-înșii* și în izbîndă, voiesc și *pot* cîrmui? Cele ce zici de tine sau nu le crezi nici tu singur, sau că te înșeli. [*F 5 v°*] Tu n-ai avut norocirea sau nenorocirea să fii în guvern și prin urmare nimini nu te poate acuza de necapacitate; cînd noi?...

Aici, mai cu seamă de la alegerea și neisbutirea comitetului din urmă, a intrat un desgust, o demoralizație în inimile tutulor, astfel încît nu mai *cred* și nu mai vor să facă nimic. Și Ghica! De ce nu vezi sau nu voiești a vedea, că *astăzi* în poziția în care ne aflăm, nimeni nu poate face nimic fără *tine*? 1: Pentru că tu ești omul cel mai necompromitat, și prin urmare, cu drept sau nedrept, te cred toți mai capabil decît noi toți. 2-lea. Ai acolo oarecare poziție, și noi n-avem nimic. 3-lea. Ai stare, și poți *foarte bine* să mai sacrifici 2—3 mii de galbeni, poziție ce *ea singură* este destulă să-ți dea *toată* puterea. 3*-lea. Ai cunoștințe la Iași și în Turcia chiar, cunoștințe de la care mai poți stoarce o sumă egală de bani, și prin urmare puterea executivă este în mîna ta. 4-lea. Patriotismul și poezia sacrificiului, nu mai sînt acum în inimile oamenilor. Inima s-a făcut mult mai *pozitivă*. Tu știi să vorbești totd'auna limbagiul ce intră în inimile lor; cînd eu, spre pildă, ori de cîte ori voi deschide gura, inspir surîsul, de nu dispretul. Vezi, sîntem într-o poziție astfel încît nu trebuie să ne-nșelăm. [*F 6 r°*] Dă-mi poziția ta pentru 6 luni, și voi deveni nu numai Prințul sau dictatorul Rumânilor, ci Dumnezeul lor chiar. Nu se poate să n-o vezi tu aceasta. De n-o vezi, eu mă-nsărcinez să ți-o arăt pipăit, dar pentru aceasta trebuie să viu acolo.

---

127 voesc. *129* miai. *131* cea; priimesc. *133* Priimesc. *134* priimesc. *136* Priimesc; priimite. *137* ași; să; unu. *138* Rumînii. *139* Rumîni; zioa; bătălii. *140* Rumînia. *142* ea. *143* îndestulearea. *144* să. *145* asigurîndune; priimi. *147* armile. *148* alfel; populu. *149* să. *150* Priimesc. *151* dupe; făgăduesc; programu. *154* în trînșii; voesc. *155* înșăli. *159* disgust; asfel. *160* voești. *164* ia. *166* esecutivă. *170* asfel; trebue; dă-m. *171* Prințu; dictatoru; Rumînilor. *172* să. *173* trebue.
* inconsecvență în manuscris.

singur subiect: patria noastră

5-lea. Ai acolo un om a căruia misie este *apostolatul*. Înțelegi că vorbesc de Albul. Omul acela iubește — tu știi de mult încă, că eu cred că el iubește mai bine decît noi toți și nu mi-am schimbat opinia despre dînsul, deși el mă disprețuiește, crezîndu-mă un om plin de patimi, brouillon la minte, și fără nici o capacitate. Omul acela dar insuflă amorul și credința în preajma lui, și fiindc-ai avut fericirea, să fii bine prețuit de dînsul, ții în mînă-ți inimile tutulor d-acolo. Începe dar a lucra cu adezia celor d-acolo, și de vei lucra *bine* eu <îți făgăduiesc> răspund pe viața mea, că vei avea adezia tutulor, a țării și a omenirii întregi. Nu umbla însă cu semimijloace — sistemul constituțional este bastard, monstru și pierde pe cel ce-l adoptă, om, rege sau stat. Trebuie să pui în foc *tot* sau să te *lași de tot*. Credință în tine [*f 6 v°*] jărtfă și perseverență desăvîrșită ș-ai isbutit. Altfel — ține minte vorba mea — te vei pierde și pe tine, și planul tău oricare va fi, bun sau rău. Cînd treci p-o punte, de te vei uita în jos și în laturi, auzind mișcările undelor, te amețești cazi, și te-neci. Cînd însă te uiți 'nainte *numai la ținta ta*, ajungi cu sănătate.

Destul — și sfîrșesc zicîndu-ți că vremea este foarte critică. Mă chezășuiesc pe onoarea mea, că nu vom merge pînă la 52: cum cred unii. Mîine poate Cutremurul va-ncepe, ferice de cel ce va fi pregătit! — Mă chezășuiesc asemenea, că echilibrul european nu mai există, și că de vei urma a te sluji de mijloacele constituționale, nu vei isbuti. Profită de tot ce poți găsi de luat pe lîngă tine, îmbracă-ți trupul cum te vor povățui împrejurările zilei, nu te strînge însă în veșminte vechi, căci ele te diformează; și în ziua ce nu vei fi astfel precum te-a făcut natura în ziua aceea ești mort: de este în natură-ți a fi al Domnului, fii ca Domnul, de ești a fi ca Satana, fii ca Satana, [*trimitere pe marginea foii*] nu crez că cuvîntul Satana îl vei tălmăci în rău, cînd vorbesc *eu* de *tine*, căci în orice parte vei fi vei fi *complicat*, și cînd vei voi să fii în amîndouă vei deveni un monstru, adică slab și neputincios. Al tău frate

ROSETTI.

VII

Constantinopol, 5 mai 1850

Răspunsul lui Ion Ghica *pentru scrisoarea din 10 aprilie a lui* C. A. Rosetti: *Despre educarea popoarelor prin votul universal sau sub regim monarhic; despre scop și mijloace în aspirațiile românești sau despre România mare și revoluție. (B.C.S. neinventariate)*

[*F 1 r°*]

Constantinopol 5 Mai 1850

Iubite Ruset *,

Nici timpul, nici capul nu mă iartă a răspunde astăzi la scrisoarea ta, sunt grăbit și bolnav. Voi să-ți zic însă două cuvinte. Nu știu daca eu m-am exprimat rău, sau daca tu nu m-ai înțeles; cea dintîi alternativă este cea mai probabilă, nu am nici brulion ** după scrisoarea mea, nici belea nu am cetit-o după ce am scris-o.

Să viu dar la ceea ce voi să-ți zic; rău ai înțeles, sau rău m-am exprimat daca am scris că *votul universal nu face educația popoarelor și că trebuie ca acea educație să se facă subt sistemul monarhic.* Aceasta nu este părerea mea, căci cred că nimic nu desvoltă gîndirea politică a unui popul ca votul universal. Am putut zice că pînă acum

176 dînsu; despreţueşte. *177* crezîndumă. *178* amoru. *179* dînsu; mînăţi. *180* făgăduesc. *181* omenirei. *182* sistema; batard; perde. *183* trebue. *184* alfel; perde. *185* planu. *188* zicîndu-ţi; chezăşuesc. *190* chezăşuesc. *191* ezistă. *192* îmbracăţi; trupu. *193* va. *194* zioa; asfel; zioa; acea. *195* naturăţi; Domnu.

2 timpu; capu; me; respunde. *3* duoă; sciu; esprimat; reu. *5* cetito; scriso. *6* reu; reu; sprimat. *7* educaţiea; trebue. *8* sistemu; cîci; cî.

* scrisă în alfabet latin.

** pentru *brouillon*

nu i-am văzut efectele, fiindcă trebuie să treacă, cîtva timp, poate o generație și două, pînă ce efectul votului universal în Francia să poată avea vreo înrîurire asupra stării noastre politice. Te întreb daca scriind tu o broșură bună sau un articol bun asupra Principatelor, l-ar citi majoritatea deputaților carii alcătuiesc camera Franciei? Te aud, îmi răspunzi că nu, și să-ți spui de ce; fiindcă știu că chestiunile politice nu interesează încă pe cometanții lor. Citesc însă cu sete orice scriere asupra birului pe vin și pe rachiu, deși poate această chestiune merită mai puțin a ocupa o gîndire inteligentă; dar orice deputat ar ceti-o cu băgare de seamă însemnîndu-i toate amănuntele, fiindcă se crede silit de opinia cometanților, [*f 2 v°*] care se interesează cu drept cuvînt de o asemenea chestiune. De chestiuni politice se ocupă pînă acum în Francia un foarte mic număr de oameni luminați de cuget și de inimă, și mulți ambițioși care se slujesc de dînsele ca să ajungă la putere, sau ca să răstoarne ministerul, sau ca să facă efect. Va fi însă altfel cînd educația politică a poporului Franciei se va forma. Și care nu se poate forma decît după cîtva timp, și numai prin votul universal.

Astăzi însă noi, în starea de astăzi a lucrurilor nu putem aștepta nimic de la populul Franciei. Și dovada, camera ce a ales în timp cînd se făcea expedițiunea Romei și altele multe. Putem însă aștepta ceva de la o combinație politică a guvernului Franciei, daca s-ar hotărî la o politică din afară, mai sigură și mai potrivită cu instinctul național.

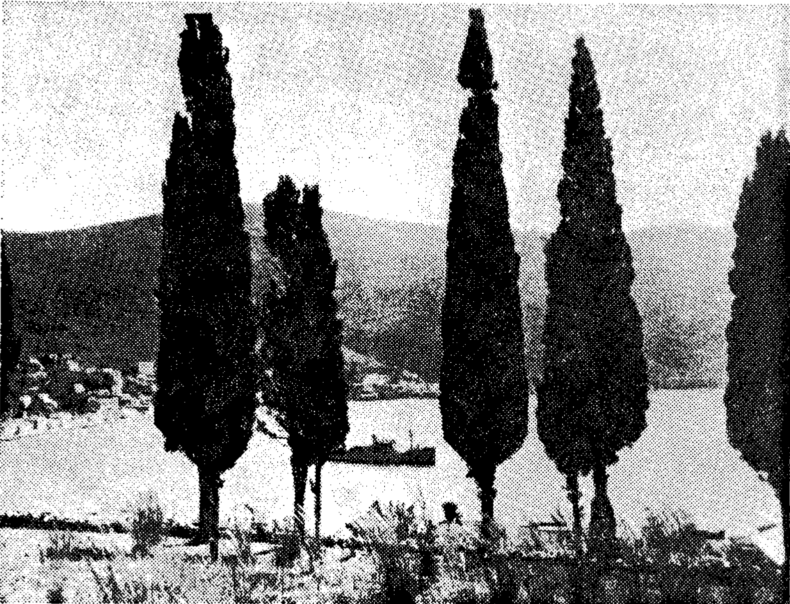
Al doilea, nedomirirea între noi provine dintr-aceasta că tu ai luat *le moyen pour le but* *. Scopul este Rumânia una și indivizibilă, și mijloacele sunt a căuta a ne conserva individualicește fiecare parte cum vom putea. Eu cred ca și tine la o sculare a popoarelor, dar nu pot să hotărăsc că va fi peste doi ani, pentru că nu o cred. La 1848 s-a făcut o foarte mare propagandă și negreșit că trebuie să aibă de efect a grăbi acea acțiune a popoarelor de care vorbești tu [...] **

VIII

Paris, 8/22 mai 1850

C. A. Rosetti *către* Ion Ghica. *Răspuns pe șase puncte la scrisoarea din 5 mai, privind principiile călăuzitoare în domnie spre o Românie, una și indivizibilă. Conjunctura internațională. Dominantele programului lui Ghica: suveranitatea Porții, diplomație față de puterile străine și echilibrul european. Pentru binele* Patriei, *Rosetti se arată gata să îmbrățișeze vederile lui Ghica, dar voința poporului nu poate fi oprită pe loc. Din nou despre credința sa fermă într-o apropiată* revoluție *și în triumful* democrației. *Perspectivele vremelnicei victorii a împăraților. Despre datoria ceasului de față — a lucra pe amîndouă căile:* diplomatică *și democratică. Ion Ghica, omul chemat a le combina pe amîndouă, omul trebuincios României. Chemare la acțiune. Despre starea de lipsuri pe care o îndură cu familia sa și intenția de a pleca în Bucovina sau Transilvania. În adaos:* C. A. Rosenthal *către* Ion Ghica — *cuvinte de salut.*

B.A.R., corespondență inventariată, 83.610.

Peisaj din Samos. (Ilustrația materialului a fost oferită de Alice Magheru).

10 iam; trebue; sî; cîtă va; duoă. *11* sî; stîrii. *13* ceti: Francii. *14* respunzi; săți; sciu; cî. *15* cetesc. *17* cetio; însemnîndui; ameruntele. *18* să. *19* Franciea. *22* alfel; Francii. *25* Francii; spedițiunea. *26* Francii. *31* hotăresc. *32* trebue.

* Mijlocul drept scop.

** Pentru conținutul lipsă, vezi răspunsul lui C. A. Rosetti din 22 Mai.

[*F 1 r*°]

44 rue de l'ouest, Mai 22, 1850

Fratele meu cel iubit *,

Am primit ieri epistola ta de la 5 mai, și după ce am citit-o cu cea mai mare nerăbdare și atenție am zis, că nimic mai greu decît a vorbi prin scrisori de *cîteva rînduri*, despre o chestie atît de mare, doi oameni ce nu se cunosc încă cu desăvîrșire. Căci uită-te, ne certăm amîndoi de cine mai știe cînd, și în deșert, căci avem aceleași doriri și aceleași opinii. Diferența de va fi, este foarte mică, și cu totul afară din chestia de astăzi.

Acum în sfîrșit cred că te-am înțeles, și mă voi sili să te fac să mă înțelegi.

1. Sînt de părerea ta, că votul universal desvoltă mintea și inima unui popul, și-l duce la culmea civilizației.

2. Sînt de părerea ta că Franța mai are trebuință de cîtva timp, ca să se regenereze și să iasă din tina în care a cufundat-o monarhia. Puțin ne pasă de diferim asupra lungimii acestui timp.

3. Sînt de părerea ta că *astăzi* nu putem aștepta nimic de la populul Franței.

4. Sînt de părerea ta că *astăzi* Rusia, ar putea să ne încorporeze imperiului ei, fără să dobîndim alt ajutor de la Franța decît un epitaf mai mult sau mai puțin frumos.

[*F 1 v*°] 5. Sînt de părerea ta, că trebuie să profităm de interesul puterilor celor mari, care constituie echilibrul european, și să le luăm tot ce vom putea.

6. Sînt de părerea ta că să facem diplomație și iar diplomație, cît de multă și necontenită, și m-aș uni cu tine să oprim d-ar fi cu putință a nu să revolta nici un popul în parte nici toate chiar împreună, cel puțin pentru 2 ani d-acum 'nainte. Căci sînt de părerea ta, că nu sîntem încă în nimic bine pregătiți.

M-ai înțeles acum și pe mine? Și vezi, că deși *poate* d'ocamdată diferim în credința noastră, pentru astăzi sîntem cu desăvîrșire uniți, și sînt gata a conlucra cu tine, și-a te ajuta la orice ai avea trebuință de mine?

Suzeranitatea Porții, diplomația cu puterile străine, și cu sfîntul echilibru european, primesc totul și sînt gata a face tot ce vei voi.

Acum că ne-nțelegem și sîntem cu desăvîrșire uniți pentru astăzi, datoria mea < de rumân și > de om ce te iubește și te stimă [*f 2 r*°] cu desăvîrșire — ce zic?, datoria mea de Român, căci cred că ești una din cele mai mari capacități ale noastre; cred că ești un om, de care Rumânia în toate chipurile are mare trebuință de tine, însă silește a face tot ce poți ca să te luminez despre mine, și să te fac să mă cunoști în bine și în rău, și *întru toate cu desăvîrșire*, precum mă cunoștea maica ce m-a făcut.

Că eu fratele meu, cred cu tărie, că pricina căderii noastre, și pricina ticăloșiei noastre de astăzi provine în mare parte din pricină că nu ne cunoaștem și nu [ne] cunoaștem unii p-alții cu desăvîrșire.

< Cred, fratele meu, că nici tu, nici >

Ți-am zis că mă unesc cu tine în toate cîte zici și că trebuie să facem toate cîte zici, căci omul trebuie să facă tot pentru patria lui. Nu-l iert pe omul acela ce nu întrebuințează toate mijloacele și nu se pregătește pentru toate eventualitățile, cînd patria lui este în primejdie. Dar cred dragul meu, că nici tu nici eu, nu vom isbuti a opri popolii d-a nu se revolta în curînd — cel mult pînă în 12 sau 18 luni, și cred că echilibrul european, are să schimbe cu totul cel mult d-aci în doi ani. [*F 2 v*°] Starea de astăzi a Franței, a Italiei, a Germaniei și mai cu seamă a Austriei, este atît de anormală,

2 priimit; eri; citito. *4* să. *5* uitäte; deșărt. *6* diferința. *14* popolu; Franții. *18* constitue. *23* diferăm. *27* priimesc. *30* Romîn. *31* Rumînia. *32* poci. *38* Țiam; trebue. *39* trebue; ert. *40* să. *41* dragu. *42* să. *44* Franții; Germanii; Austrii.

* scrisă cu litere cirilice.

încît de mă vei tăia bucăți bucăți, voi zice ca Galilea «et pourtant elle tourne» * et pourtant nu pot s-o ducă astfel nici chiar doi ani d-acum 'nainte.

Eu cred — care este prizonierul acela ce nu crede că va scăpa de la moarte printr-o minune? — că vor triumfa populii, și că vom fi guvernați de democrație. Dar chiar de vor triumfa vremelnicește împărații, cred că împărțirea aceasta a staturilor se va schimba mult, și cred că în acea prefacere Rusia ne va opri pe seamă sau ne va da Austriei, precum i se va părea ei mai folositor. Căci aci nu este pentru mine alternativă. [...] Se va face ceea ce va voi Rusia a face, căci toate guvernele de astăzi, sînt silite a se-nchina voinței lui Nicolaie și Turcia mai mult decît toate, căci este o putere *moartă* cu desăvîrșire.

[*F 3 r°*] Aș dori dar, ca lucrînd diplomaticește, numai și numai spre a ne împlini cu desăvîrșire datoria, să lucrăm neîncetat și democraticește, astfel precum am lucra, sau ar trebui să lucrăm, cînd fiecare din noi ar fi cu desăvîrșire sigur că de astăzi într-un an, revoluția are să izbucnească.

Iată pe scurt, spovedania mea și rezumația asta.

Primesc orice lucrare diplomatică, ca o datorie.

Cer toate lucrările democratice ca o datorie, și mai mult ca o credință tare și adevărată.

Cum să le combini zici aceste două contraste? E! Cine le poate combina mai bine ca cel ce a știut să înșele pe Mad. Mavru, și să-i ia fata de soție? Sfatul ce-mi dai figurat prin luntre este foarte bun fiind foarte adevărat și prin urmare îl primesc cu recunoștință. Dar sînt silit să-ți spui: c-aș dori să te încredințezi că nu m-am ocupat niciodată de popularitate sau de poziție în lucrul public, și de nu m-aș teme să te ofans, ți-aș dovedi că aș fi putut să ocup postul cel dintîi în țară, și n-am voit și că cele mici ce am ocupat a fost o silă a prietinilor mei, și *singura* jărtfă ce am făcut pentru patrie. [*F 3 v°*] Tu asemenea ai dat mai mult decît oricare dovadă, despre aceasta, în timpul învierii noastre, și prin urmare trebuia să înțelegi că nu ți-am zis să bagi de seamă a nu pierde o posiție și isbînda cauzei. Din nenorocire, dragul meu, avem d'ocamdată, *foarte puțini* oameni, carii să aibă pe lîngă inimă și ceruta capacitate, și știi crez că societatea prin oameni numai se cîrmuiește. Astfel dar cînd te vei pierde tu, pentru mine, libertatea Rumânilor pierde un braț, și prin urmare, cînd zic, că te pierzi pe drumul acela, este ca cum aș zice, că pierzi libertatea.

Și fiindcă sîntem aci, trebuie să sfîrșesc această epistolă, mai repetînd cele ce ț-am zis în cealaltă. Te stim, te iubesc, te cred capabil și prin urmare foarte trebuincios Rumâniei și d-aceea aș dori, să văz în mînă-ți unul cel puțin din firele vieții ei. Starea în care ne aflăm astăzi este foarte tristă, căci nu facem *nimic*. Poziția în care ne aflăm ori din ce față o vei privi-o este foarte critică, și nelucrarea noastră poate fi mîine foarte pernicioasă. Cercetînd cu amăruntul oamenii emigrației, și caracterul Rumânilor, cred că numai mijlocul propus de tine ar putea să ne puie pe drum, [*f 4 r°*] și cred că numai *tu* ești în poziție, să-ncepi lucrarea și să ne *silești* a ne organiza, a lucra, a fi cu adevărat Rumâni. P-acest temei ți-am zis și o mai repet, că trebuie să *jărtfești tot și să-ncepi.*

Facă cerul să mă-nțelegi și să mă asculți. De nu, fie ca cel puțin că crezi că nici taică-to nu ți-a vorbit cu mai multă sinceritate și iubire.

Știi că jumătate din starea mea a mîncat-o, o mănîncă d. general Tell. Și știi că cealaltă jumătate, prin paguba prăvăliei, și șederea mea în Paris, este în agonia morții. Știi dar că cu doi prunci și șăzînd în Paris, n-o mai pot duce. Tu dar care știi multe, nu poți născoci un azil pentru mine? Soția mea a încercat să găsească ceva le[c]ții de en-

---

45 tăea. *46* asfel. *49* să. *53* să; voinții; Nicolae. *56* asfel. *60* priimesc. *64* ea. *65* priimesc. *67* lucru. *68* ți-ași. *71* țe-am. *72* dragu. *74* cîrmuește; asfel; perde. *75* Rumînilor; perde; perzi. *76* ași; perzi. *77* trebue. *79* Romîniei; d-acea; mînăți. *81* privio. *82* amăruntu; caracteru Rumînilor. *83* mijlocu; pue. *85* Rumîni; țe-au. *88* taicăto; țe-a. *90* ceilaltă; prăvălii.

* Galileo Galilei: și totuși se învîrtește.

glezește, dar aici sînt atît de mulți profesori și așa de puțini ucenici încît nu puturăm găsi nici un amator macar. Dar unde să mă duc? Aș fi dorit să merg în Transilvania sau Bucovina unde traiul este cu mult mai ieftin, și atît dînsa cît și eu am fi putut găsi mai lesne un mijloc de existență. Ma ce să faci Austriei care mă tem că nu mă va lăsa s-o locuiesc [în] provințiile acelea.

[*F 4 v°*] Daca dar ai vr'un sfat trimite-mi-l și spune daca p-acolo am putea găsi un cîrd de școlari *interni sau externi*, carii ar dori să-nvețe englezește franțuzește, latinește etc.

Ce mai face voinicul tău? este sănătos, și tot samănă mult cu taică-so? Ai mei sînt sănătoși, și vi se-nchină cu fiască dragoste. Dar cine ți-a dat ție voie să te faci nașul dictator al fiului meu? Bine este acum să afli că s-a revoltat și nu primește numele de *Ion*? Pînă una alta însă șade nebotezat, și cine mai știe, poate va mai ședea mult bietul copil, căci pe cît voi trăi nu-l voi da pe mîini de popă muscal. Fi-vei atît de bun, a înfățișa respectuoasele-mi închinări frumoasei tale jumătăți, și a primi de la a mea, o sărutare... ce zice de prietină, dar eu zic-d-amor căci mi-a zis de multe ori că ești frumos și frumos nu în comparație cu mine, căci atunci n-ai prea cîștiga mult. Primește și de la mine o sărutare de frate și cînd ai timp de pierdut, dă-mi și mie cîte un ceas sau 2, scriindu-ne cîte o epistolă, lungă, și frumoasă.

ROSETTI

[Text adăugat pe marginea foii.]

Mes compliments les plus respectueux à Madame. Permettez moi très cher Monsieur que je vous dit deux mots. Je vous embrasse *milles*, milles fois, et je me rejouis d'être arrivée au temps de vous dire combien je suis votre ami

C. Rosenthal *

IX

Boiadji — Köj, 14 iulie 1850

Răspunsul lui Ion Ghica *la scrisoarea lui* C. A. Rosetti: *Îi mulțumește pentru încrederea ce are în capacitatea sa. Răbdarea — condiția esențială a reușitei. Despre starea curentă a lucrurilor și concluziile care se desprind din analiza celor 28 de luni trecute de la primul semnal al revoluției, în Franța. Concepția sa despre mersul și desfășurarea revoluțiilor, și condițiile unei colaborări internaționale. Principiile socialiștilor francezi. Antagonismul dintre libertate și absolutism, democrație și autocrație, perspective de viitor. Datoria bunului român; greșala din septembrie 1848, din nou catehismul « fiecărui român din cei nouă milioane ». Principiile de bază în acțiunea diplomatică. Conjunctura necesară pentru o politică românească; politica de moment e cea de dependență. În cazul intrării Brătienilor în comitetul propus, aprobă ideea lui Rosetti de a pleca în Bucovina. Familiale. (B.C.S. neinventariate).*

[*F 1 r°*]

Boiadgikeui 14 Iulie 1850 **

Îți mulțumesc cu recunoștință frate Ruset pentru opinia bună ce ai despre curățenia sentimentelor mele, și pentru încrederea ta în hărnicia mea; despre una știu ce este, căci o simț, o pipăi, despre capacitate to'deauna m-am defiat de dînsa, și mă tem

---

95 eftin. *96* ezistență. *97* locuesc. *98* trimitemil. *99* esterni; franțozește. *101* voinicu, taicăso. *102* țe-a; voe; nașu. *103* priimește. *105* bietu; mîni. *106* respectoasele-m; priimi. *108* priimește. *109* perdut, dămi.

1 mulțiumesc; recunoscință; opiniea. *2* curățieniea; simtimentelor; hărniciea; sciu. 3 cîci; me.

* Cele mai respectuoase complimente doamnei. Permiteți-mi, iubitul meu domn, să vă spun două cuvinte. Vă îmbrățișez de o mie, de o mie de ori și mă bucur că am sosit la timp ca să vă spun cît vă sînt de bun prieten. C. Rosenthal.

** scrisă în alfabet latin.

ca nu cumva să nu o vezi și tu cu ochi de prieten. În sfîrșit pe cît este, tu știi că am pus-o toată în serviciul cauzei, de nu a fost mai multă nu este vina mea, și nu mă supăr niciodată cînd un prieten vine de bună credință și-mi arăta o greșală sau o rătăcire. Tot omul este pecabil; dar nu iert nimărui [*f 1 v°*] să vie să-mi contesteze nici buna voință nici onestitatea; în sentimente nu mă socot mai în jos de nimeni pe lumea aceasta. Discuția ne luminează și ne duce spre unire, calomnia ne întunecează căci ne înrăutățește, și ne duce la divisiune prin zizanie.

Cea d-întîi condiție, ca omul să poată ajunge la un resultat, la isbîndă, este credința în viitor, speranța, căci speranța este viața; omul încetează îndată ce cade în desnădejde. Noi toți rumânii avem defectul de a fi cam nerăbdători; aceasta să înțelege, este consecuența suferințelor celor multe și îndelungate. Credința și speranța o avem, trebuie acum să avem și răbdare, și răbdarea este certitudinea isbîndei.

[*F 2 r°*] Tu nu crezi socot că zicînd să fim răbdători, înțeleg să ne culcăm să dormim, așteptînd evenimentele, aceasta nu este nici în natura mea nici în judecata mea; răbdare, înțeleg să întreprindem o lucrare serioasă, anevoie, îndelungată, a cării efect să fie a aduce pe rumâni în stare de a putea profita cum doresc de evenimente, cînd se vor înfățișa.

Deși scrisoarea mea îți pare o repetiție de cele ce ți-am zis și ți-am scris adesea, dar nu-mi pasă, îmi place să mă repet; aceasta mă face să studiu mai bine și să mă întăresc în convincțiile mele.

Pînă a nu începe a lucra pentru ca să ajungem la un resultat, trebuie mai întîi, mi se pare, să ne facem o idee bine lămurită despre starea de față a lucrurilor, ca să aflăm elementele care ne pot sluji.

[*F 2 v°*] Sunt acum 28 de luni de cînd la un semnal dat de Francia, toate popoarele au aruncat strigătul lor de suferință, din nenorocire, deși individualicește, fiecare popor era mai mult sau mai puțin copt pentru o transformare internă, pentru o revoluție socială; dar în grămadă, nu erau încă coapte pentru o revoluție națională pentru o revoluție politică. Mișcarea poporului simplă din Francia se complică în Prusia și în Austria de spiritul național al Polonilor di[n] Posen, al Italienilor în Lombardia; și în Ungaria se întunecă de tot prin drepturile și pretențiile popoarelor unul asupra altuia; încît cad toate îngenunchiate înaintea nedreptăților lor respective; de atunci trăiesc și mai apăsate, și mai nenorocite subt [*f. 3 r°*] răsbunarea și frica apăsătorilor.

Astăzi nu este om gînditor care să nu vază lămurit că aceasta stare a Europei nu poate rămînea multă vreme, căci este nedreaptă și falsă, și că trebuie să urmeze o prefacere.

Revoluțiile de la 1848 au fost de două feluri: democratice și sociale în Occident, politice și naționale în Orient. Aci au stat și nu vor putea reîncepe și face opinteala de isbîndă, decît numai atunci, cînd toți se vor dumiri ș-își vor mărturisi greșalele, ca în viitor să lucreze într-o unire. Cînd poporul francez care s-a dat în partea reacționară se va face socialist, atunci revoluția socială se va putea opera; cînd Slavi, Germani, Itali, Maghiari și Rumâni se vor înțelege între dînșii, adică cînd vor simți în [*f 3 v°*] sens ceea ce acum este numai în intelect că interesul fiecăruia este de a fi ceilalți liberi, atunci revoluția națională se va putea opera în Orient.

Trebuie ca în timpul acesta de pausă, oamenii inteligenți ai deosebitelor naționalități să alerge ca apostolii oprind pe toți aceia care vorbesc aceeași limbă cu dînșii și zicîndu-le: *tu Rumâne să rămîi Rumân, să nu lași pe nimeni să te facă ceea ce nu ești; dar nici tu să nu cauți a asup i pe Maghiar, pe Sîrb sau pe Polon căci aceia sunt frații*

4 sî; sfărșit; scii; cî. *5* puso; cause ; me. *6* ș-îmi. *7* ert; nimurui; sî. *8* onestatea; simtimente; me. *9* calomniea; cîci. *10* înreutățesce. *11* se. *12* cîci. *13* rumâni. *15* trebue; sî. *16* cî; sî; sî. culcîm; sî. *17* asceptînd. *18* sî; anevoe; cîr .; sî. *22* sî; sî; me. *23* convicțiile. *24* trebue. *25* sî; sî; sî; aflîm. *27* Franciea. *28* individualicesce. *31* Franciea. *32* Austriea; Lombardiea. *33* Ungariea; altuea. *34* îngenuchiate; nedreptîților. *35* trăesc. *36* gănditor; sî; cî; Europi. *37* rămănea; cîci; falce; cî; trebue. *39* duoă. *41* domiri. *42* i. *43* revoluțiea; sî. *44* dînși. *45* cî; fiecîruea. *46* revoluțiea; să. *47* trebue; ale. *48* naționalitîți; apo toli; aceea. *49* zicîndule; sî; sî; sî. *50* sî; cîci; aceea

tăi în Dumnezeu și tu nu poți fi fericit și liber, sigur de esistența ta decît atunci cînd toți ei vor fi fericiți, liberi și siguri de esistența lor : trebuie dar să te lupți și să mori 1° pentru a [f 4 r°] *apăra naționalitatea ta 2° pentru a ajuta la desrobirea tutulor fraților tăi în Dumnezeu.* Cînd toți rumânii vor fi catihisiți și cu formula aceasta în inimă, și cînd toți Slavi, Itali, Maghiari, Germani vor fi catihisiți asemenea de ai lor; nici o putere în lume nu se va putea împotrivi la isbînda naționalităților.

Asta strig, de doi ani, dragul meu, și nimeni nu voiește să mă audă ci numai zic, cînd că am vîndut țeara la Muscali, cînd la Unguri și acum că o vînd la turci.

De ce nu luăm pildă de la francesi care au trecut doctori în arta de a face revoluții? ce fac socialiștii de doi ani? propagă socialismul în deosebitele clase [*f. 4 v°*] luînd pe fiecare frances îndeosebi, catihisindu-l, arătîndu-i că mai bine va fi pentru starea lui materială subt o constituție socialistă decît subt cea d-acum, încă n-au isbutit, dar te-ntreb pe tine nu sunt astăzi mai mulți socialiști în Francia decît ieri? și n-o să fie mai mulți mîne? Să nu socotim însă că Francesii făcînd propaganda lor socialistă lucrează totodată și pentru noi; socialismul este contrariu naționalismului, și nu trebuie să vie decît la o nație matură și care are trebuință de el; pentru mine de aș fi Frances sau Engles, și de l-aș primi, l-aș primi ca p-un rău trebuincios; dar să nu intrăm într-această discuție ca să nu ne depărtăm de ceea ce ne interesează mai mult de naționalitatea și libertatea [*f. 5 r°*] rumână.

Din ziua știrii revoluției Franciei sosită la Petersburg cînd împăratul Niculaie se afla într-un bal, s-a întors către ofițeri, zicîndu-le *allons messieurs il faudra monter à cheval le gant est jeté je vais le ramasser* * a zis-o pentru că a simțit că s-a deschis resbelul între libertate și absolutism, între democrație și autocrație, luînd una pe Francia drept campion și cealaltă batalioanele disciplinate și baionetele rusești; de atunci resbelul este deschis, pînă acum armiile nu au ajuns în presența; au făcut numai marșuri și contre-marșuri, scarmușe de avant-guardii; dar bătaia serioasă nu s-a făcut încă. Nu poate tăgădui însă cineva că în preluduri, despotismul, [*f 5 v°*] mai bine organisat, mai bine pregătit și armat a cîștigat împotriva democrației; astăzi Țarul judecă capii națiilor între dînșii și le poruncește să nu aibă politică prusiană sau politică austriacă ci să urmeze instrucțiile și politicii rusești. Cu toate că Francia se trage înapoi parcă s-ar teme; cu toate că se tîrăște la picioarele lui Niculaie implorîndu-i alianța, crezînd că poate îi va lăsa cel puțin o formă constituțională, dar acesta o va insulta-o și va umili-o atît, încît de desnădejde va accepta bătălia; și atunci am credință că libertatea va ieși triumfătoare. La 1792 rău organisată și isolată a găsit putere destulă într-însa ca să se lupte [*f. 6 r°*] glorios, astăzi va avea cel puțin pe Germania auxiliară.

Cu ce ne pregătim noi pentru acea zi solenelă, pentru acea zi de luptă? cu ce armatură și cu ce steag ne vom înfățișa la cîmp? Făcînd abstracție de ambițiile și de miseriile noastre personale, de ideile politice și sociale ale fiecăruia în parte, stăm toți cu mînele în sîn mulțumindu-ne a ne calomnia unii pe alții poreclindu-ne și clasificîndu-ne în muscali, maghiari turci etc. Eu sunt de părere că patria noastră nu va fi a acelui căruia unul sau mai mulți din patrioți o vor vinde-o, ci a acelui căruia o vom lăsa-o cînd vom putea, precum am făcut la septembrie 1848; atunci cînd puteam să o disputăm [*f 6 v°*] cu armele în mînă oricărui străin. Puteam să cădem precum au căzut Polonii în 1831, precum au căzut Maghiarii la 1848 dar rumânismului îi rămîneau drepturi și titluri la

51 tei. *52* trebue; sî; sî. *53* tei. *54* rumâni. *56* naționalitîților. *57* duoi; voesce; sî; me. *58* cî; văndut; cî. *59* luîm. *60* socialiști; duoi. *61* catihisîndul; arătîndui; cî. *63* eri; sî. *64* sî; cî: Frencesi. *66* trebue; sî; ași. *67* l-ași; priimi; l-ași; priimi; reu; sî; intrîm. *68* depărtîm. *70* zioa; scirei; revoluții; Francii; să. *71* oficeri; zicîndule. *72* ziso; cî; cî. *74* ceaelaltă; rusesci. *76* bătaea. *77* cî. *78* căscigat; democației. *79* czarul; poruncesce; sî. *80* sî; politici; rusesci; cî; Franciea. *81* sî; cî; tărasce; Niculae; implorîndui. *83* insultao; umilio. *84* cî; eși; 1892. *85* sî. *86* Germaniea; aucciliarie. *87* solanelă. *89* fiecîruea. *90* mulțiumindune; poroclindune; clacificîndune. *91* cî; patriea; cîruea. *92* vindeo; cîruea. *93* sî; disputîm. *94* oricîrui; sî. *95* rămănea.

* Haideți domnilor pe cai, mănușa a fost aruncată, merg s-o ridic.

recunoştinţa popoarelor, precum au cîştigat Polonii, şi Maghiarii care o să fie organisaţi şi restabiliţi înaintea noastră. Ş-apoi cine poate zice desigur că n-am fi isbutit? cine poate calcula consecuenţele ce ar fi avut o resistenţă serioasă din partea rumânilor? tot ce pot zice cu certitudine este că nu am fi căzut mai jos decît astăzi. Acei care au putut apăra ţara şi n-au făcut-o, aceia au trădat-o. În punga lor ş-acum poate mai cade cîteodată bani de cutare sau cutare fabrică străină, dar eu n-am luat de la nimeni nici o lescaie şi sunt în [*f 7 r°*] ostilitate cu toţi pentru că zic fiecăruia son fait şi fiindcă adevărul nu place nimărui.

Numai o acţiune o privesc ca serioasă şi adevărată aceea de a zice fiecărui rumân din cei nouă milioane: *fii rumân, nu lăsa pe nimeni să te facă ceea ce nu eşti, şi tu nu căuta a asupri pe nici un vecin al tău căci şi Slavul şi Maghiarul sunt fraţii tăi în Dumnezeu. Şi nu poţi fi fericit decît atunci cînd şi ei vor fi liberi şi fericiţi ca şi tine; vei fi sigur de esistenţa ta cînd şi ei vor fi siguri de a lor. Luptă-te şi mori: 1° pentru naţionalitatea ta, 2° pentru desrobirea tutulor fraţilor tăi în Dumnezeu.* Tot ce om face afară dintr-aceasta [*f. 7 v°*] va fi numai nişte paleativuri o consolaţie individuală mai mult sau mai puţin mulţumitoare şi maximumul isbînzii va fi a nu lăsa să se facă o'recare rău; dar binele cel mare, binele absolut, nu vine d-acolo. Binele absolut, va veni de la noi, daca om şti a fi oameni.

Eu din nenorocire trebuie să mă mulţumesc deocamdată cu aceasta fiindcă nu am nici încrederea compatrioţilor mei, nici popularitatea trebuincioasă ca să pot face ca glasul meu să fie puternic şi să aibă ecou în inimile Rumânilor; dar cînd apuc pe cîte unul nu lipsesc a-l dăscăli în sensul acesta. [...]

[*F 8 r°*] Englitera este singurul antagonist al Ţarismului, numai ea îi dispută astăzi prada în Orient, de aceea caut ideea asupra chestiunei Rumâne, care poate fi mai bine primită şi sprijinită de dînsa; tu o ştii ca şi mine; deşi ar primi ca în privinţa administrativă principatele să fie independente de [*f. 8 v°*] Turcia, dar în privinţa politică le vor strîns legate de Poartă. Diplomaticeşte nu putem avea o politică rumânească, cum zici într-o scrisoare, căci ca să ai o politică a ta, trebuie să ai o putere cu care să-ţi sprijini voinţa. Canning îmi zicea cînd am venit la C[onstantino]pol *vous avez raison je le vois; mais vous devez savoir qu'il ne suffit pas d'avoir raison, il faut encore pouvoir avoir raison**. Oricum ne-am întoarce nu putem avea acum decît o politică rusească, turcească sau englezească. Aceste două sunt identice astăzi şi inimice celei d-întîi mă atîrn de dînsele. Puteam avea o politică rumânească ieri cînd aveam guvernul şi armele în mînă; dar timpul acela a trecut, vom putea avea o [*f 9 r°*] politică rumânească mîne de ne-o va ajuta Dumnezeu, dar astăzi trebuie să suferim şi trăim în umilinţa care ne-am făcut-o noi (force majeure, nécessité). **

La Brusa am căutat a organisa ceva despre o propagandă zicînd că să-i dăm şefi din toate fratriile de bună credinţă, (căci suntem fratrii iar nu partide; partide am fi cînd am avea fiecare în mînă cîte o idee puternică). Bălcescu te va fi pus an courent despre cele ce s-au făcut şi lucrat în sensul acesta, piste puţin voi trimite şi adresa lui Alecu Golescu Albu într-această chestiune; nu ştiu de vei fi tu sau [*f 9 v°*] vreunul din Brătieni în comitet, dar de nu vei fi locul tău este în Bucovina unde te-ai gîndit foarte bine, socot că vei găsi mijloace de vieţuire şi cu o purtare prudentă şi tăcută (de vei putea) vei avea şi multă acţiune asupra rumânilor din Bucovina şi Moldova.

---

96 recunoştinţa; cîscigat; Poloni; Maghiari; sî. *98* consecuenţile. *99* cî. *100* făcuto; aceea; trădato. *102* lăscae; fiecîruea. *103* fiindcî; adevîrul; nimurui. *104* fiecîrui. *105* noo. *106* teu; cîci; Slavu; Maghiaru; tei. *108* luptăte. *109* deslobirea; tei. *110* nisce; paliativuri. *111* mulţiumitoare; isbîndi; sî. *112* reu. *114* sî; me; mulţiumesc; fiindcî. *115* sî. *116* sî; sî; eco. *118* Czarismului. *120* priimită; scii; priimi. *121* sî; Turciea. *122* diplomaticesce; rumănească. *123* cîci; sî; trebue; sî; sî. *127* duoă; celii. *128* rumănească; eri. *129* rumănească. *130* trebue; sî. *131* neam; făcuto. *132* dîm. *133* fatrii; cîci; fatrii. *136* sciu. *137* teai; găndit. *138* cî; veţiuire.

* Aveţi dreptate, văd; dar trebuie să ştiţi că nu e suficient să ai dreptate, ci să şi poţi avea dreptate.

** forţă majoră, necesitate.

Dumitru al meu s-a făcut bătăieş, a dăşălat alaltăieri cu pumnul un pui de grec de cinci ani. Combină scaunele în fel de fel unul piste altul de se suie pe uşi şi ferestre. Acum este cu capul spart şi cu un ochi legat, ştrengar ce vrei? Înfăţişează complimentele mele M-mei Rosetti, [*f 10 r°*] feliciteas-o din parte-mi pentru însurătoarea frati-so şi sărută copilaşii tăi de o sută de ori din parte-mi.

Al tău frate

Ion GHICA

X

Paris, 16 septembrie, 1850: C. A. Rosetti *către* Ion *Ghica. Regretă lipsa de mijloace pentru a se putea întîlni şi lămuri puţinul care a mai rămas divergent în vederile lor. Despre greutatea alegerii unui comitet sau şef al propagandei dintre exilaţii de la Paris: sugerează constituirea lui cu elementele de la Brussa. El (Rosetti) e gata de orice sacrificiu. Îi trimite noua sa scriere —* Apel la toate partidele*—şi-i cere frăţeasca sa apreciere. BAR Corespondenţa inventariată, 83.611 (a—b).*

16: septembrie 1850
Îmi place se vorbescu cu tine, îţi sunt
dator o epistolă, şi cu tote acestea nu
ţi am scris de mult aşi putea se-ţi zicu
c'am fost forte ocupat, dar eu unul ori
cât de mari ar fi ocupaţiile unui om
cred că pote găsi timp a scrie 2 rânduri
amicilor săi, şi din nenorocire n'avem
nici chiar slaba scuză d'a fi forte ocupaţi
de ce dar nu ţe-am scris? fiind că mi se pare
că'n unele punturi suntem atât de uniţi
încât nu mai avem ce vorbi, şi'n altele
nu este cu putinţă se ne înţelegem prin
scrisori. aş dori se fiu cu tine o lună
de zile aci, sau acolo. Dar blestemat
fie cel ce introdus pe pîmînt domnia
aurului. ce fericite timpuri ereau acelea
când Rumânul putea zice în versuri
„ai carte ai parte —" şi cât de
dulci o se fie acelea când va putea
zice în proză, ai — inimă ai parte —
acum se mai citescu o dată epistola-ţi
de la 14: iulie. şi se vedem de am se-ţi respund
la ceva.

[*F 1 r°*]

*16 septembrie 1850**

Îmi place să vorbesc cu tine, îţi sunt dator o epistolă, şi cu toate acestea nu ţi-am scris demult. Aş putea să-ţi zic c-am fost foarte ocupat, dar eu unul oricît de mari ar fi ocupaţiile unui om, cred că poate găsi timp a scrie 2 rînduri amicilor săi, şi din nenorocire n-avem nici chiar slaba scuză d-a fi foarte ocupaţi. De ce dar nu ţi-am scris? fiindcă mi se pare că-n unele puncturi suntem atît de uniţi încît nu mai avem ce vorbi, şi-n altele nu este cu putinţă să ne-nţelegem prin scrisori. Aş dori să fiu cu tine o lună de zile aci, sau acolo. Dar blestemat fie cel ce [a] introdus pe pămînt domnia aurului. Ce fericite timpuri erau acelea cînd Rumânul putea zice în versuri *ai carte ai parte* şi cît de dulci o să fie acelea cînd va putea zice în proză *ai inimă ai parte*.

Acum să mai citesc o dată epistola-ţi de la 14 iulie şi să vedem de am să-ţi răspund la ceva.

[*F 1 v°*] Cît o iubesc scrisoarea ta, mai cu seamă introducerea, o vei vedea în mica scriere ce ţi-am trimis astăzi prin poştie, unde vei vedea pipăit c-am profitat de cuvintele — aş dori însă să le scrii singur — aş dori să dai Rumânilor într-un volum de 8—9 coale o parte din inima şi din ideile tale.

---

140 bătăeş; alaltăeri; pumnu. *141* sî; sue. *142* capu. *143* feliciteaso; partemi. *144* fratiso; copilaşi; tei; partemi.
1 se. *3* aşi; se. *10* punturi. *15* pîmînt. *16* ereau. *18* o se. *20* se. *21* se; se; respund. *27* aşi; se. *28* aşi; se. *29* volium.
* scrisă în alfabet latin.

Trebuie să vorbeşti dragul meu, să vorbeşti dragul meu zi şi noapte, căci, afară din popul, cea mai mare parte din noi trebuie s-o scapi din prăpastie, *fără voia ei.*

Nu ştiu de mă-nţelegi bine, dar ştii că ţi-am zis şi ţi-o mai repet, trebuie să vorbeşti şi să lucrezi neîncetat, şi să faci pe oameni să te iubească, să te stime şi să te crează, nu pentru egoismul ci pentru fericirea lor. Încă o dată nu vorbesc de popul, ci numai d-o clasă de oameni.

[*F 2 r°*] Zici c-a repeta este bine. Te ascult şi-ţi mai zic spre complectarea celor ce zisei mai sus. Primesc mai toate cîte zici dar nu crez că vei isbuti să faci un comitet sau un şef al propagandei cu noi cei d-aici — mai toţi sunt în felul acesta demoralisaţi. Cei d-acolo, cu toate greşale[le] lor îmi par mai buni pentru aceasta. Pune-i dar să-şi aleagă ei *între dînşii* un om sau 3, şi să-nceapă a lucra aşa ca cum ar fi aleşi de Rumânia întreagă. Ori că sunt cu deplinătate imbecil sau mă prinz, că de va lucra bine, piste 3—4 luni va dobîndi aprobaţia şi *concursul tutulor*. Al meu îl ai de mult. Cere, zi, şi voi lucra ca un soldat devuat, bun şi supus.

[*F 2 v°*] Nu trebuie nici să ne linguşim, nici să fim modeşti. Aşa precum suntem, din nenorocire astăzi suntem cei mai buni, şi tu ai, după părerea mea, mai multă stare, mai multă capacitate şi mai bună poziţie decît noi toţi, şi cred c-ai putea face mult d-ai voi să te-nhami cu toată inima. Nu poci astăzi, şi nici cred că este trebuinţă să vorbesc mai mult şi mai desluşit. De nu mă-nţelegi mă vei tălmăci.

Ceea ce mai zic este să crezi, că te iubesc, că n-am cea mai mică ambiţie <personal> ((în rău)) sau invidie, şi că sunt gata a face *orice sacrificii* va cere trebuinţa. Spune-mi *frăţeşte* tot ce crezi d-această scriere ce ţi-am trimis astăzi căci nu mai astfel (cum zici tu) putem să [*f 3 r°*] ne facem mai buni. Trimite şi celor de la Brusa, şi una lui Bolliac.

Copii mei sunt sănătoşi. Binevoieşte a arăta soţiei tale închinările mele şi a primi 2 îmbrăţişări *calde* de la mine, una pentru tine ş-alta pentru fiul tău.

ROSETTI

pentru tine ş'alta pentru fiul tău.

Rosetti

31 trebue; se; vorbesci; se; vorbesci; cîci. *32* trebue; prepastie; fîră; voea. *33* sciu; me-nţelegi; scii; trebue; se; vorbesci. *34* se; se; se; se; se. *38* priimesc; se. *40* se-şi. *41* se-nceapă. *42* deplinitate; me. *43* dobendi. *45* trebue; se; se. *46* dupe. *48* se; te-nchami; se. *49* me. *50* cea ce; se. *51* spunem. *52* cîci; asfel. *53* se; Bolleac. *54* binevoiesce; închinîrile; priimi. *55* îmbrăţişîri; tîu.

«...în anul acela tronurile cădeau la suflarea libertății...»

1848
1973

COSTACHE D. ARICESCU MARTOR AL REVOLUȚIEI DIN 1848

SE CUNOAȘTE PREA PUȚIN DIN RODNICA activitate a militantului pentru democrație, publicist, istoric și scriitor, Const. D. Aricescu, născut în Cîmpulung-Muscel la 18 martie 1823, decedat la 18 februarie 1886 și înmormîntat tot la Cîmpulung, pe dealul Flămînda, poetic evocat în opera lui[1]. Bogata bibliografie a operelor lui tipărite[2], dar mai ales manuscrisele inedite rămase după moartea scriitorului[3] îndeamnă la un studiu îndelung și greu de realizat, la care totuși m-am înhămat, avînd co laborator pe tînărul cercetător Petre Costinescu.

Au trecut peste 20 de ani de cînd prieteaul G. Franga, pe atunci, ca și azi, harnicul director al Muzeului teatrului național „I. L. Caragiale" din București, mi-a încredințat să studiez manuscrisul lui C. D. Aricescu intitulat Memoriile mele, **semnat și datat « C. D. Aricescu, 1/13 No[i]embrie 1865, Cîmpulung». Manuscrisul începe cu o** Introducere. **— «Mi-am propus a scrie aceste memorii pentru folosul copiilor mei, ca profitînd de experiența părinților lor, să devie mai demni de afecțiunea și stima semenilor lor, singura ambițiune la care au aspirat născătorii lor...». Manuscrisul continuă în stil memorialistic expunerea evenimentelor caracterizînd plastic mediul în care au trăit la Cîmpulung părinții și în care autorul și-a petrecut copilăria. Cu lux de amănunte, el povestește apoi despre diversele profesiuni pe care le-a practicat, fără să omită desele ciocniri cu superiorii săi ierarhici.** Memoriile mele **se termină brusc cu relatarea alegerilor eletorale de deputați, decembrie 1858—ianuarie 1859, oprindu-se la actul Unirii (24 ianuarie 1859)[4].**

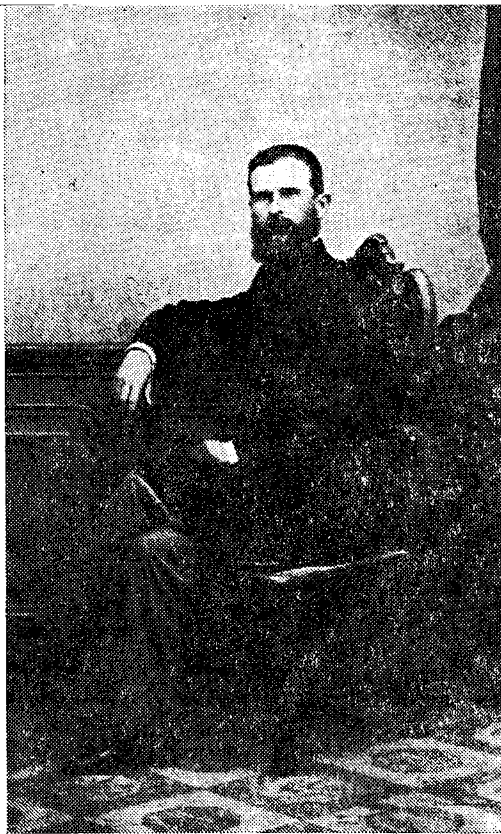
---

[1] După 1944 s-a încercat reconsiderarea științifică a profilului de revoluționar al lui Aricescu.
Cel mai complet studiu este al lui Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu*, București, 1957 (55 p.). Au mai scris: G. Călinescu, *Un jurnalist al poporului*, articol publicat de mai multe ori, ultima dată în *Studii și cercetări de istorie literară*, București, Editura Tineretului, 1966, pp. 85—101. Petre Costinescu, *C. D. Aricescu, 145 de ani de la nașterea sa*, în „*Revista Bibliotecilor*", XXI, 1968, nr. 3, pp. 169—171. Maria Platon, *C. D. Aricescu*, în *Istoria literaturii române II*, Ed. Acad. R. S. R. București, 1968, pp. 593—596.

[2] Claudia Mihăilescu, *Opera lui C. D. Aricescu*, în „*Revista Arhivelor*", V, 2, București, 1943, pp. 469—472 (bibliografie signaletică).

[3] Aurelian Sacerdoțeanu, *Constantin D. Aricescu. 18 martie 1823—18 februarie 1886*, în „*Revista Arhivelor*", V, 2, București, 1943, pp. 297—302. Același autor, *Ineditele lui Aricescu*, ibidem, p. 462. Ion Gh. Fănuică, *Din manuscrisele lui Aricescu*, ibidem, pp. 460—462.

[4] Începute în 1850, ultimele pagini ale *Memoriilor mele* sînt scrise după 1870, pentru că, înfierînd trădarea principiilor revoluționare pașop-

C D Aricescu

În Memoriile mele, amintirile despre revoluția din 1848 sînt dispersate, fiind alăturate altor fapte anterioare sau posterioare. Totuși, în fragmentul pe care îl publicăm mai jos, aceste amintiri se închează într-o viziune unitară. Cu el începe Partea [a] IV[-a]. Exilul meu la Snagov, *1848—1851*. [Capitolul] *XVII*. Rolul meu în timpul Revoluțiunii. Capitolul precedent, ultimul din Partea [a] III[-a], are numărul XVI și titlul metaforic Pasărea în colivie, iar următorul, cu nr. XVIII, intitulat După Soare (= cele „94 de zile" [în care a respirat n. n.] aerul pur și salutar al divinei libertăți), întuneric. Nu este cazul să parafrazăm conținutul viu al capitolului al XVII-lea; preferăm să lăsăm pe cititor să savureze singur sinceritatea, spontaneitatea amintirilor lui Aricescu. Este necesar, însă, să explicăm cititorilor titlul general dat de el părții a IV-a, Exilul meu la Snagov.

Capitolul XVII are, în mică măsură, puncte comune în conținut, uneori chiar în stilul memorialistic, cu broșura lui C. D. Aricescu Procesul și exilul meu la Snagov (București, 1859, 104 p.). În întregime, această broșură ar fi trebuit să fie integrată în capitolele XIX, XX, XXI și XXII ale Memoriilor mele, după cum rezultă din indicația autorului însuși: « Aici vine locul operei publicată la 1859 sub titlul Procesul și exilul meu la Snagov». Deci partea a IV-a din Memoriile mele este consacrată în întregime evenimentelor din 1848 și celor care au urmat, pînă la anul 1850, cu zbuciumatele luni aprilie 1849—ianuarie 1850 (durata procesului pentru poezia Blăstemul României) și ianuarie—6 decembrie 1850 (arestul la mănăstirea Snagov).

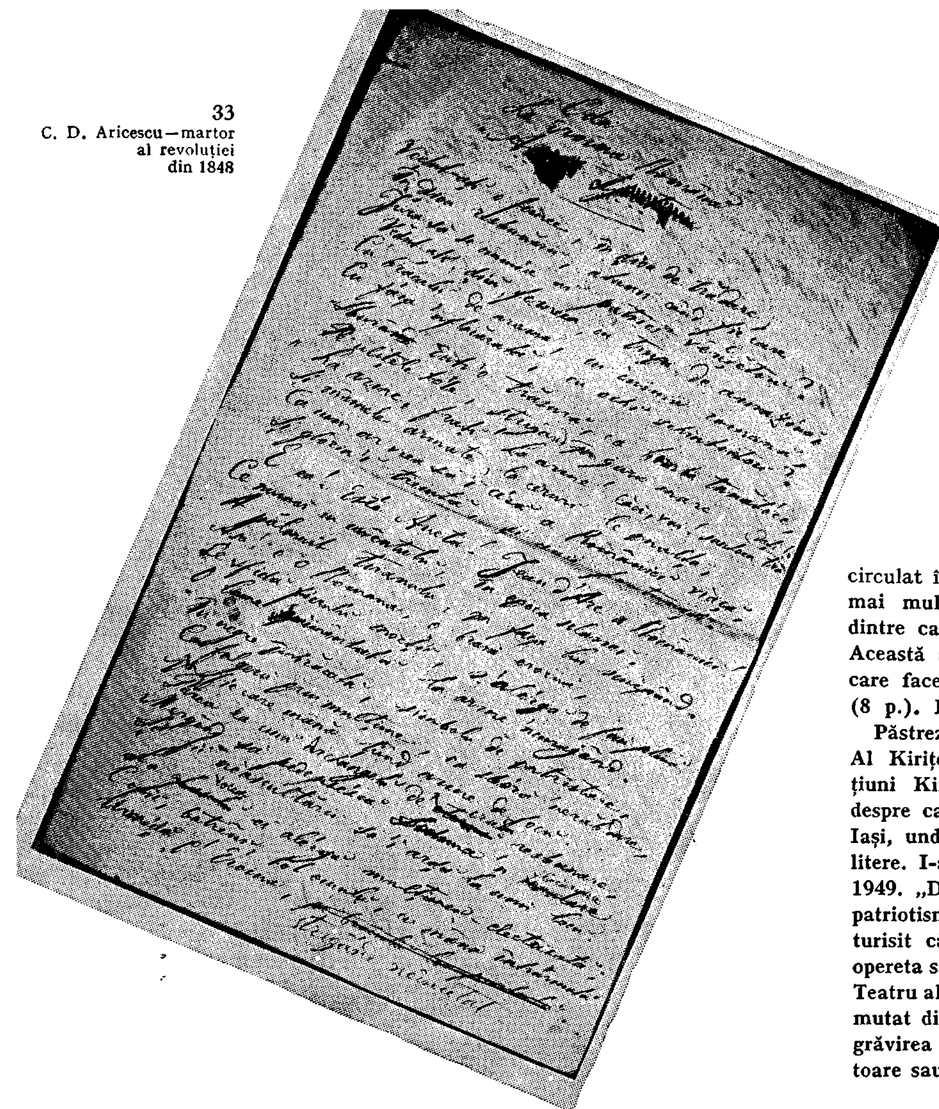
Aricescu n-a fost chiar în focul mișcării revoluționare, dar a simțit-o, a trăit-o ca un adevărat romantic. A scris poeziile Libertatea României, Marșul libertății, Odă la Ioan Eliade, pe care le-a publicat în primele numere din „Pruncul Român", organul Comitetului revoluționar. În Cîmpulung, unde se retrăsese la casa părintească, a făcut propagandă revoluționară și a întîmpinat călare, cu ovațiuni patriotice și fluturînd steagul libertății, pe capii mișcării care se întorceau de la Rucăr spre București. Fruntașii revoluției i-au apreciat sentimentele lui patriotice, democrate, curajul, suferințele provocate de literatura lui incendiară; i-au acordat, mai tîrziu, încrederea, atît cei rămași în țară, credincioși principiilor revoluționare, cît și emigranții de la Constantinopol, Brussa și cei de la Paris. I-au adresat scrisori interesante, i-au pus la dispoziție corespondența secretă schimbată între capii mișcării. În posesia unui vast material arhivistic, Aricescu devine un cercetător neobosit și pasionat al mișcării, fiind chiar primul ei istoric, care se folosește de documente contemporane autentice, emise de participanții direcți. Timp de peste 25 de ani, începînd cu anul 1850, Aricescu a adunat, ordonat și studiat materiale de arhivă, legi, presa contemporană română și străină referitoare la revoluție și la consecințele ei. Convins pînă la venerație și exaltare de concepția istorică a lui N. Bălcescu, de lucrările lui istorice, de metoda lui de documentare științifică, Aricescu publică în 1874 o bibliografie exhaustivă a tot ce se scrisese în țară și străinătate privind mișcarea din 1848[5].

Rolul cercetărilor lui se vede în mai multe lucrări istorice, publicații de documente și corespondență secretă din timpul revoluției, tipărite între anii 1862

---

tiste de către Ion Ghica, Aricescu trimite pe cititor la broșura lui, *Politica D[omnu]lui Ioan Ghica, ex-bey de Samos*, tipărită în 1870.

[5] *Lista de operele și ziarele române și streine ce pot servi la istoria revoluțiunii române de la 1848, la administrația de la Balta Liman și la chestiunea Unirii Principatelor dunărene* (publicată în *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848...*, București, 1874, broșura III, pp. 128—136).

Manuscrisul *Odei la Ana Ipătescu*

şi 1875[6]. Pînă tîrziu, evenimentele mişcării revoluţionare de la 1848, cu toate aspectele ei complexe au obsedat pe Aricescu. Ca literat, în 1884, el a adunat într-un volumaş cu titlul Satire politice care au **circulat în public, manuscrise şi anonime (118 p.) mai multe opere satirice (pamflete) ocazionale, dintre care unele se referă la revoluţia din 1848. Această antologie începe cu un eseu critic-literar care face teoria anonimatului pamfletelor politice (8 p.). Este ultima lui lucrare antumă!**

Păstrez o telegramă de la cunoscutul dramaturg Al Kiriţescu: « Aduceţi jurnalul Aricescu. Afecţiuni Kiriţescu». Este vorba de Memoriile mele **despre care îi vorbisem şi trebuia să-l aduc de la Iaşi, unde mă aflam ca profesor la Facultatea de litere. I-am împrumutat « Jurnalul» în lunile verii 1949. „Dandu" Kiriţescu a rămas entuziasmat de patriotismul amintirilor lui Aricescu şi mi-a mărturisit că s-a inspirat în parte din «Jurnal» în opereta sa** Tarsiţa şi roşiorul, **care s-a jucat la fostul Teatru al armatei din Calea 13 Septembrie. A împrumutat din « Jurnal» justa prezentare a epocii, zugrăvirea vie, colorată a eroilor, o descriere înveselitoare sau patetică a atmosferei în care ei se mişcă.**

Dan SIMONESCU

---

6 A publicat în broşura *Chestiunea proprietăţii, desbătută de proprietari şi plugari la 1848* (Bucureşti, 1862, 120 p.) materiale ale *Comisiei proprietăţii* care, alcătuită din deputaţi ţărani şi boieri, pregătea emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor dependenţi. O altă broşură (48 p.), apărută tot în 1862, are titlul *România sub prinţul Bibescu, 1842—1848*. Cea mai importantă lucrare a lui în tema 1848 este *Capii Revoluţiunii române de la 1848 judecaţi prin propriele lor acte* (1866, 96 p.). «Judecata» este aspră; acuză pe toţi, afară de N. Bălcescu. Este o lucrare de interpretare, care, anunţă autorul la p. 96 (nenumerotată), avea să fie urmată de alte cinci broşuri cu acte referitoare la « capii » mişcării paşoptiste şi, în continuare, pînă la « Revoluţiunea de la 11 febr.[uarie] [18]66 ». Aceste broşuri însă n-au mai apărut. În schimb, Aricescu, ajutat de Grigorie G. Tocilescu, « junele nostru istoric », publică trei volume de *Corespondenţă secretă şi acte inedite ale capilor revoluţiunii române de la 1848* (1873, I, 96, p.; 1874, II, 118 p.; 1874, dar cu prefaţă datată 1875 mai 15, a treia broşură). Sînt în aceste scrisori şi acte, relatări care apăreau pentru prima dată în opinia publică cu privire la Eliade, pictorul Negulici, N. Pleşoianu, fraţii Goleşti, D. Cristofi, I. Ghica, I. I. Filipescu, C. A. Rosetti, Petre Cernătescu, ş. a. Importante sînt şi listele cu numele, domiciliul şi profesiunea celor arestaţi după înăbuşirea revoluţiei, ca şi lista celor « trecuţi peste graniţă » (broşura II, p. 102—117). Broşura III cuprinde şi acte « ale administraţiunii de la Balta Liman ».

Suflet sensibil, prieten devotat pînă la sacrificiu, Aricescu termină broşura III din *Corespondenţa secretă...*, reproducînd epitafele lui Iscovescu, Atanasie Luzin şi Ion Negulici, « cîteşi trei aceşti martiri ai libertăţii repausă sub acelaşi monument funebru în cimitirul ortodocs din Stambul, făcut cu banii rămaşi de la Iscovescu şi esecutat de d. Al. Christofi şi d. Gg. Magheru, după cum asigură cel dintîi. »

MEMORIILE MELE

PARTEA [A] IV[-A]

EXILUL MEU LA SNAGOV.

1848 — 1851

XVII

Rolul meu în timpul revoluțiunii.

În fine, soarele libertății răsări și pentru Români, în anul mîntuirii 1848, anul revoluțiunelor generale, revoluțiunea fiind atunci în aer ca și holera, ce bîntuia multe părți ale Europei; în anul acela, tronurile cădeau la suflarea libertății, ca indivizii la suflarea holerei.

Pe cine dobora holera? Pe cei fricoși, necumpătați, imprudinți. Pe cine îneca suflarea libertății? Pe despoții, mari și mici.

Într-adevăr, 'mi aduc aminte cu mirare de puterea ideii asupra materiei; înainte de 11 iunie 48, luam toate măsurele de pază contra flagelului ce secera cu furie și cu grămada oameni de toate etățile și condițiunele; după 11 iunie, bucuria triumfului libertății, ocupînd toate facultățile sufletului, mă făcu cu totul indiferinte la suflarea mortală a holerei. Mîncam tot felul de fructe și legume, beam apă rece în timpul transpirațiunei, sudoarea se răcea pe corpul meu, umblam toată ziua prin locurile cele mai bîntuite de holeră, frecantam oameni atacați de holeră, respiram aerul infectat al acestora, făceam în fine toate abuzurile care, în timpi normali, ar fi făcut pe om victima acelui flagel. Mulțumită revoluțiunii, holera se retrase înaintea acestui mesager ceresc și românii setoși de dreptate, putură în fine respira, în curs de 94 de zile, aerul pur și salutar al divinei libertăți.

Cine va putea descrie entusiasmul poporului; mai cu seamă al junimei, în primele zile ale revoluțiunei noastre din 48? Era într-adevăr o sărbătoare, sărbătoarea Paștilor, pentru rumâni. Joi, între 5—6 ore după amiază, la 10 iunie, eșiam din casă, spre a mă distra puțin, fiindcă măsurile riguroase ale poliției cu arestarea capilor revoluțiunei și nereușirea celor trei juni ce încercaseră a ucide pe Bibescu, mă descurageaseră cu totul; astfel că suferința morală, influențînd asupra corpului, mă simțeam foarte greu ammalat; cînd, în capul stradei ce da în Calea Mogoșoaii, în fața caselor lui Flip, văz lumea alergînd, care pe jos, care călare, care în trăsură și unii cu steaguri și eșarfe tricolore, strigînd toți, beți de fericire:

— Urra!!! A iscălit Vodă Constituția!

Și poporul răspundea c-o voce ce-nflăcăra aerul:

— Urra! Trăească libertatea!

Aceste cuvinte electrizară sufletul meu într-atît, că mă simții ca în primii ani ai juniei mele, în etatea de 18 sau 20 de ani. O! Divină libertate! cîtă putere, cît farmec ai avut, ai și vei avea tu asupra sufletului meu, născut a fi liber, ca pasărea!

Toată noaptea aceia, Joi spre Vineri, 10 spre 11 Iunie 48, nu putui închide ochii. Mi se părea un vis ceea ce se petrecuse ziua aceia în Capitală. Ce fericire pentru mine a vedea realizîndu-se în patria mea, după doi ani de la [i]eșirea mea din Colegiu, ideile marilor reformatori, cari au plătit cu viața lor acele idei de regenerare a omenirii!

Lumea ideală, lumea lui Hrist și a lui Rousseau, lua locul lumii reale, o lume de corumpțiune și de nedreptate; întunerecul și tirania cedau tronul lor luminei și libertății, care, în puțini ani, aveau a schimba cu totul fața României! Ce visuri de aur nu făcui pentru patria mea, toată noaptea aceia, contemplînd bolta cerului, presărată de sori, care în acea noapte dideau o lumină mult mai dulce și frumoasă! Nici o pană, fie chiar a lui Hugo, nu poate descrie senzațiunile mele din acea noapte, de eternă memorie pentru sufletul meu impresionabil.

Sub aceste impresiuni inspirîndu-mă am scris poezia *Libertatea României*, dedicată capilor mișcării și publicată în numărul [2] din *„Pruncul Român"*. Motul de la acea poezie îl luai dintr-o altă poezie a mea, *Căderea Vițiului* făcută la 1846, contra tiranului Bibescu; în acea poezie era o strofă în care ziceam că sufletul meu are o sacră presimțire că curînd tiranul va cădea și acea moarte politică pe care o anunțam românilor la 1846, o voi cînta tot eu.

Am fost fericit a vedea realizîndu-se presimțirea mea profetică, a vedea adică căderea *Vițiului coronat*, a putea cînta eu, peste doi ani, acea fulgerică cădere, prin urmare triumful libertății. Căci nimeni, ca noi scriitorii, n-a suferit sub guvernul despotic al acelui despot, care n-avea scuza frate-său Știrbei, ce domni 6 ani prin baienetele austro-turco-ruse. Cîte lupte cu cenzura! Cîte șicane! Cîte suferințe! Cîte pagube! Bietele noastre opere, literare sau istorice, cît erau ele de mutilate de foarfeca infamei cenzuri! Locurile însemnate cu puncturi, paginile albe, erau locuri unde figurau idei patriotice, idei de dreptate și de libertate ce desvăluiau abuzurile și acte infame etc. Cenzura înăbușea vocea tribunului care îneca în peptul său suspinile sale arzătoare.

La 11 iunie respirară în fine și soldații inteligînții, profeții României, tribunii poporului; asemenea acelor păseri cîntărețe care scapă din colivie, după o lungă și severă închisoare, poeții, scriitorii, Românii inteligînți salutară în foile publice și în broșure ziua regenerării patriei lor, luminînd pe confrații lor despre adevăratele lor interese și despre binefacerile *dreptății și frăției*, deviza poporului în acele trei luni de libertate absolută.

Dar cîți oare din agenții și amicii revoluțiunii fură de bună credință? Răsfoiți foile publice din timpul acela și vedeți cîți din cei suscriși în acei articoli sau în acele poezii, ce respirau libertatea, onoarea și patria, au rămas credincioși principiilor sacre ale revoluțiunii din 48? Cei mai mulți scriau ca să se recomande guvernului popular, sau ca să repareze un trecut compromis, sau de fanfaronadă etc. Dovadă conduita lor după 13 septemvrie.

Cît pentru mine, refuzînd posturile ce mi se oferi, de guvernul de la 48, rămăsei tot în postul de copist la Ministerul de Finanțe, cîntînd, ca pasărea dup-o noapte furtunoasă, libertatea pe toate tonurile; probă, poeziile publicate în *„Pruncul Român"* și anume:

Libertatea României, în № de la 11 iunie
Marșul Libertății, la 12 iunie
Ruga Libertății, la 15 iunie
Odă la Ioan Eliade, la 17 iunie

Să vorbim puțin de 19 iunie [1]: cîtă durere mi-a cauzat reacțiunea din acea zi, din cauza intrigilor ambițioșilor, pe care d. Eliade, Tell și Bălcescu (Nicolae) îi stigmatizaseră cu drept cuvînt; faptele lor posterioare au confirmat pe deplin intrigile lor criminale de la 19 și 29 iunie 48.

Într-o operă adhoc vom vorbi despre conduita capilor mișcării noastre de la 48, dînd fiecăruia ce i se cuvine.

Pe la 25 iulie plecai din Capitală ca să-mi văd părinții și locul natal. Entuziasmul în țeară era încă așa de mare, încît, în tot lungul călătoriei noastre (frate-meu mă însoția) de la București la Cîmpulung, stindarde tricolore fîlfîiau pe la ferestrele caselor pe unde treceam.

---

[1] Mai toate poeziile din timpul acela sînt suscrise *Cetățeanul* Aricescu; dovadă că ne credem în plină republică, ca Francezii la 1793; (n. a.)

C. D. Aricescu cu părinții. (Ilustrația acestui material ne-a fost pusă la dispoziție de C. Ștefănescu)

Sosind la Cîmpulung, aflarăm pe Jianu, primul meu profesore de românește, prefect în Muscel. Ca elev al lui Jianu, m-am bucurat din suflet; dar ca român, nu; fiindcă Jianul era născut a fi profesore, iar nu prefect și mai ales în acei timpi, cînd se cerea de la un cap de district multă energie, multă activitate, o neobosită priveghere; acestea lipsiau pacinicului și flecmaticului Jianu, care se și retrase în fine după 30 iunie, recunoscînd singur că nu era făcut pentru treaba aceasta.

Împlîntai stindardul tricolor pe fuișorul caselor noastre și începui propaganda revoluționară pe la cazinuri și prin piețe. Pentru marea mea mirare și durere, unii din amicii mei de școală, nu împărtășeau entuziasmul general, nici principiele revoluționare; cauza era liberarea Țiganilor, pe care ei, ca egoiști și materialiști, n-o puteau înțelege; rămîneau fără servitori, ce le serviau gratis și se deprinseseră a-i trata ca pe niște animale; cauza era și împroprietărirea sătenilor, ce o promitea programa revoluționară; cauza mai era și frica de muscali, ce le-o insuflaseră boierii cei mari, din cari unii trecuseră prin Cîmpulung la Brașov, de frica holerei, și alții se opriseră în Cîmpulung, ca-ntr-un oraș de munte al căruia aer sănătos'i feria de holeră; în fine, Cîmpulungul ca multe capitale de districte, devenise un cuib de reacționari, ce împrăștia frica și spaima între cei creduli și descurajarea printre cei slabi de îngeri.

Cu ocasiunea aceasta, voi zice două cuvinte și despre un cîine favorit, anume Leul, product al unei belle cățele, proprietatea doamnei Zoe R... prima mea muză poetică, și care cîine mi-a fost mai mult decît un amic în timp de durere.

Născut chiar în ziua memorabilă de 11/23 iunie el era numai de două săptămîni, cînd am sosit în Cîmpulung, la 26 iunie; astfel că l-am crescut eu însumi cu lapte dulce, fiindu-mi drag atît pentru că era o suvenire de la femeia ce-mi inspirase pe *Florica*, cum și pentru simțirea și inteligența sa. Acest animal fidel mă iubea atît de mult! Bietul Leul! După moartea mamei, el m-a consolat atît de mult! La 15 iulie 1859, cu cîteva zile înaintea strămutării mele la București, i-am scos portretul dimpreună cu al Mariței... Peste cîteva luni de la plecarea mea, un amic din Cîmpulung, dl. Petre Aninoșeanu, însărcinat cu expedierea bagajului la București, îmi anunță moartea acestui fidel cîine; noaptea s-a culcat în căruța cu bagajul, ș-a doua zi îl

aflară mort, pe salteaua stăpînului și amicului său! Știrea aceasta mi-a scos lacrimi ca pentru perderea unui amic intim[1].

Viu la cestiune.

Căderea revoluțiunii, la 29 iunie, fu o lovitură de trăznet pentru sufletul meu, setos de libertate; începui a vărsa sînge! Biata mamă, îngrijată de viața mea, mă caută cu toată tinerețea și ardoarea sa proverbială. Fără îngrijirea ei, poate azi eram țărînă!

Pe cînd zăceam în așternut, noaptea pe la 12 ore, oarecine bate în fereastră.

— Cine este? întrebă mama, care veghea la capul meu.

— Nu te speria, doamna mea; sunt eu, Pandele Rucăreanu. Vin să spui lui Costache o veste frumoasă, care-l va face sănătos.

Eram deștept. Alergai la fereastră.

— Ce veste, amice?

— Căimăcămia a căzut și Constituția a înviat.

— Nu glumești?!!

— Eată dovada.

Deschisei ușa și mă încredințai de adevăr: eram sănătos!

Îmbrățișai pe liberatorul meu, pe amicul meu de școală, care, ca Crist pe Lazăr, mă ridică din mormînt c-o singură vorbă. Suvenirea aceasta este neștearsă din memoria mea! De atunci iubesc cu mai multă afecțiune și stimă pe acest amic de copilărie.

Peste cîteva zile, la 5 iulie, parte din membrii Guvernului, între cari Tell, Maghieru, Rosetti, N. Bălcescu etc. se înturnau în Capitală, trecînd de la Rucăr prin Cîmpulung, fiind invitați de populul triumfător din Capitală prin mesageri trimiși într-adins. Încălecai iute, și cu steagul în stînga, îi întîmpinai la Valea Mare, drumul jumătate între Cîmpulung și schitul Nămăești. Eram însoțit de mai mulți concetățeni, de principiile mele. Îmi aduc aminte că C. Rosetti zise, după ce-i salutai:

— Astfel întîmpinau pe apostoli primii creștini!

— Vivat Libertatea! strigarăm toți.

Capii mișcării fură aduși în triumf în Capitala Muscel, prima reședință a României.

Și acei reacționari, cari, cu 2 zile înainte, strigau în piață ca să sară toți orășenii să lege pe *hoții de zavergii*, arestați la Vama din Rucăr, în ziua aceea veniră toți, încinși cu eșarfe, s-aducă omagele lor de recunoștință și de venerațiune liberatorilor poporului român. Eaca Ciocoiul! Discipol fidel al Fanariotului, el linge mîna pe care n-o poate mușca.

Cu ocasiunea aceasta, am improvizat oda dedicată lui Maghieru, generalul armatei neregulate din timpul revoluțiunii.

Plecînd din București, îmi cerusem voe d-o lună de la ministrul de Finanțe; osteneala și emoțiunile acelor timpi îmi cauzară niște friguri rele care mă siliră a prelungi congediul încă p-o lună însoțind voea și d-un act medical; voea mi se acordă prin ordinul d[omnului] ministru de Finanțe Nr. 3051 de la 30 iulie[2].

În fine, pe la finitul lui August, mă întorsei în Capitală, unde totul anunța căderea revoluțiunii, care la 13 septembrie fu și îngropată de baionetele turcești și rusești.

Pompierii protestară prin bravura lor în Dealul Spirii, omorînd sute sau mii de turci, și astfel arătară Europei civilizate că în vinele românului curge tot sîngele strămoșilor lor iluștri. Istoria a păstrat numele celor răniți cu acea ocaziune și cărora statu le-a făcut o pensiune mensuală. Reproducem la anexe numele celor 90 pompieri răniți rămași în viață și cărora la 1875 li s-a mărit pensiunea [3].

---

[1] Vezi colecția de poezii *Flori de la Tușnad*, poezia intitulată *La cîinele meu Leul.* (n. a.)
[2] Vezi în piesele justificative Nr. 35 bis. (n. a.)
[3] Vezi actul justificativ Nr. 36 bis partea a IV-a (n. a.)

1848
1973

«...să arătăm lucrurile în adevărul lor...»

A. G. GOLESCU CĂTRE TELL ȘI ELIADE

FRECVENȚA ȘI BOGĂȚIA SCHIMBULUI epistolar dintre emigranții pașoptiști, mijloc necesar de comunicare și informare reciprocă asupra demersurilor pe care le întreprindeau pe lîngă marile puteri, constituie un adevărat Jurnal, *oferindu-ne posibilitatea să refacem cîteva momente din zbuciumatele zile ale exilului.*

Scrisorile lui A. G. Golescu — adresate lui Eliade și Tell de la Paris, la 5 și 8 martie 1849 — surprind popasul londonez al celor doi membri ai Comitetului român al emigrației, intinerar ales cu intenția de a face diligențele necesare pe lîngă Camera deputaților din Anglia și a iniția o vastă propagandă în favoarea României, cu sprijinul unor oameni politici ca lordul Palmerston sau Dudley Coots Stuart.

Prezența lor la Londra era cu atît mai binevenită, cu cît — în același timp — «Dumitru Brătianu dă în Londra, în numele Locotenenței, o broșură în care atacă Poarta [...]. [Atunci] am hotărît, Tell și eu, să cheltuim și cei din urmă bani ce mai aveam și să plecăm la Londra, a drege ce ar fi putut strica broșura Brătianului, a înfățișa țara înaintea parlamentului și cabinetului Engliterei și a căta să arătăm lucrurile în adevărul lor acolo de unde se sprijină astăzi mai cu energie Turcia, și prin urmare și noi...» (din scrisoarea lui I. Eliade Rădulescu și Chr. Tell către Gh. Magheru, datată : 3/15 mart[ie] 1849, [Londra]).

Scrisorile reflectă lupta de opinii dintre cele două mari grupări ale emigrației : grupul aflat la Paris, sub conducerea lui Chr. Tell, Eliade și Nicolae Golescu, și grupul de la Brussa, care căuta sprijinul Angliei și cărora li se alătură și D. Brătianu. Eliade și Tell, printr-o susținută campanie de presă pentru cauza Țării, desfășurată la Londra, reușesc să împiedice orice inițiativă diplomatică și publicistică a lui Brătianu, dată în numele fostei locotenențe. De altfel, însuși Brătianu încearcă mai tîrziu o retractare orală către Mehmet Pașa și către Lordul Palmerston, referitor la broșura pusă în circulație.

Eliade și Tell părăsesc Anglia la 16 martie 1849, după cum reiese din scrisoarea lui Eliade către Maria I. Eliade Rădulescu, datată: «2/14 aprilie 1849, Constantinopol», «la 18 mart sau 1 aprilie m-am îmbarcat la Marsilia. 12 zile am făcut pe mare pînă la Constantinopole...», unde trebuia să susțină interesele țării.

În acest timp, protestațiile, redactate de Comitetul emigrației de la Paris, urmau să ajungă la cabinetele Prusiei și Austriei.

Regăsim și în aceste scrisori leit-motivul *corpusului epistolar al emigrației : permanenta lipsă de fonduri, neajunsurile surghiunului, așteptarea subsidiilor. Preocupările și proiectele politice se împletesc cu interese particulare (ca obținerea unei redingote sau procurarea unui «pupitru de voiaj»).*

Surprindem și nota de modestie a lui A. G. Golescu în ce privește rolul lui în estimarea tribulațiilor și activității lor, sub care se poate percepe o viziune lucidă privind șansele de rezolvare optimă a deziderattelor autohtone în jocul tratativelor diplomatice dintre marile puteri și a accentuării divergențelor dintre emigranți.

Diana CRISTEV

39
către Tell şi Eliade

[ANTET FILIGRANAT] M. L. R. 16.412

Dreptate
Frăţie

Paris 5 martie 1849

[F. 1 r°]

Fraţilor Tell şi Eliad.

De ce nu ne scriţi mai des? Se vede că nu faceţi treabă mare şi n-aveţi ce să ne spuneţi. Iată că n-o să plecaţi nici cu vaporul din 6 martie; nu vă ziceam eu? Să vedeţi că o să mai treacă şi 16 martie şi tot o să mai găsim să facem cîte ceva numai ca să nu plecăm la Constantinopol pînă se vor cheltui şi acei puţini bani ce mai aveţi şi apoi o să căscăm gura aşteptînd la bani. Magheru a plecat la Viena şi vine şi la Paris; Ne plimbăm pentru trebuinţa Ţării, asta au făcut-o toţi de cînd s-au pornit din locurile noastre încoace; strică Ţara daca nu scapă, noi ne plimbăm pentru dînsa şi ce putem face mai mult? Adevărat noi înţelegem că Turcii pentru folosul nostru ne cheamă la Constantinopol, numai pînă să ne determinăm a pleca, cestiunea noastră poate ajunge la termenul său sau cel puţin negociaţiile pot înainta atît de mult încît să găsim pe Turci cu mîinile legate fără a mai putea schimba ceva în dispoziţiile atingătoare de noi; atunci prezenţa noastră la Constantinopol va fi bună numai ca să plîngem <vremea> timpul pierdut în plimbări (ba să mă iertaţi, *în lucrări de înfăţişare către Cabineturile Europii*) *[f. 1 v°]* Dar simt că aceste vorbe n-a să vă placă şi de aceea trec la alt subiect. Protestul nostru către Ministrul de aici s-a dat; acel către presidentul Camerii s-a dat asemenea şi Monitorul Oficial cuprinde aceste linii. D[omni]i membrii guvernului provizoriu al Valachiei au <trimis> remis Presidentului Camerii o protestaţie pe care acesta s-a grăbit a o da comitetului trebilor din afară. D[omnu]l Quinet carele face parte din acel comitet ne-a zis că este însărcinat a face un raport asupra acelei protestaţii ce se considerează ca o cerere oarecare din partea noastră, concluzia raportului va fi *trimiterea protestului la Ministrul din afară*, asta este urmarea formelor şi noi ştiam bine că din comunicaţia ce o facem Camerii alta nu putea ieşi decît vorbă să se facă despre noi; să vedem acuma Ministrul cum va privi lucrul. Protesturile către Cabineturile din Frankfurt, Berlin şi Viena încă nu s-au trimis deşi se zice în cele date la Paris şi la Londra că totodată se comunică şi la acele cabi[ne]turi. N-avem bani, n-avem cu cine să le trimitem. Eu încă nu m-am înţeles cu D[omnu]l Poujade pentru planul ce am făcut pentru plecarea mea dar nici bani nu sunt ca să pot pleca de cumva m-oi putea înţelege după dorinţele mele. D[omnu]l Poujade încă n-a determinat ziua plecării şi eu pre cît văd mi se pare că acea zi se tot amînă ca cînd tot n-ar fi sigur de rolul *[f. 2 r°]* ce va trebui să joace. Ce facem dar cu protesturile? Să le dăm ambasadorilor austriac şi prusian de aici? Mi se pare că ar fi o greşeală căci nu ştim de ni se vor primi sau, primindu-ni-se, de se vor trimite. Veniţi dar mai curînd să plecaţi cu ele şi cu cîte broşuri avem de împărţit la Frankfurt, Berlin şi Viena. Am vorbit cu Niculake * să-mi dea o scrisoare către fostul domn Ghika ca cu dînsa să pot găsi ceva bani la Viena spre a-mi urma călătoria după planul ce vi l-am spus şi aşa m-aş fi dus eu însumi la Frankfurt, Berlin şi Viena; dar Nicolake nu este de loc sigur că Ghika îi va da bani căci el îi scrie că deocamdată n-are şi nu e lucru dovedit că piste două săptămîni să aibă mai mult, aşa dar, încă o dată grăbiţi şi veniţi ca să plecaţi <prin> la Constantinopol prin Frankfurt, Berlin şi Viena. Eu atunci numai voi pleca cînd voi avea vreo sută de galbeni în buzunar.

---

3 Eta; ve. *5* pucini. *6* appoi; Vienna. *7* Ţerrii. *8* Ţérra. *9* intiellegemu. *11* seu; pucinu; negotiatiile; găssimu. *12* attingătóre. *13* attunci. *14* me. *15* ve. *17* official. *19* affară. *20* rapport; assupra. *22* rapportului; affară. *23* sciam; communicatia; eşi. *25* Francfort. *26* communică. *27* intiellessu. *29* intiellege; melle. *30* dioa; vedu; di. *32* ambassadorilor; prussianu; greşéllă; scim. *33* priimindunise. *34* elle; brosiure. *36* găssi; ami; căllătoria. *37* asié; Francfort; Vienna. *38* ellu. *39* doă. asié dar. *40* Francfort; Vienna; attunci. *41* budienariu.

* Nicolae Golescu.

Cu Brătianul ce ați mai făcut? Aproposito cereți de la dînsul 30 # ai mei; C. Bălcescu ** i-a numărat lui 30 # ca să mi-i dea mie; acei bani erau pentru Maiorescu *** și fiindcă Bălcescu mi-a scris că i-a luat Brătianul ca să mi-i numere la Londra eu i-am numărat din punga mea lui Maiorescu la *[f. 2 v°]* Frankfurt. Cred că Brătianu nu va cheltui bani ce nu sunt pentru ai lui și pe care eu i-am numărat din punga mea numai pe temeiul că îi voi găsi la Londra; vă împuternicesc dar prin această scrisoare a-i cere de la Brătianu.

Totodată aveți bunătatea de luați de la dînsul o redingotă nouă a mea ce a luat-o el de la croitorul meu ca să o aducă la Londra unde eram să o găsesc venind de-a dreptul din Frankfurt. Vă aștept dar la Paris cu bani și cu redingota.

Broșurile ce mi-ați cerut n-au plecat în ziua în care v-am scris căci Ștefan aflînd că prin poștă o să plătiți mult a lăsat pentru a doua zi ca să vi le trimită cu diligența. Acum le veți fi primit. Scriți-ne ce mai faceți cu trebile noastre. Cred că scrisoarea și protestul adresat către prezidenții parlamentului și camerii lorzilor le veți fi tradus alăturat și în englezește căci altminteri cam degeaba le dați.

Adio Salutare și frăție

M. L. R. 16.416

II

[ANTET FILIGRANAT]

Paris 8 martie 1849

Dreptate
Frăție

[F. 1 r°]

Fraților Tell și Eliad.

V-am înștiințat despre mutarea noastră și despre cauzele ce au adus-o; acum trebuie să vă scriu și despre mijloacele cu care am putut să ne mutăm. După cearta ce avuserăm cu stăpîna casei] și cu C. Bălcescu nu mai era cu putință a mai da cu ochii de dînșii; așadar ne-am silit să găsim banii de care mai aveam trebuință ca să ne mutăm. Eu, aducîndu-mi aminte că îmi propuseserăți să-mi dați 30 # ca să vin și eu la Londra, am judecat că puteți economisi acea sumă ca să ne scăpați de *beleaua* în care căzuserăm, și pe acel temei, m-am dus și am cerut de la Pleșoianu 30 # pe care i-am și primit de la dînsul promițîndu-i să vă scriu D[omniilor] voastre ca să puneți la păstrare acea sumă de 30 # și să i-o întoarceți în toată integritatea ei. Veți zice că am făcut rău: fie, dar nu trebuie să mă lăsați să cad și în alt păcat, adică de a nu mă putea ține de parola dată. Eu vă aștept dar cu banii și cred că veți grăbi plecarea voastră ca să *[f. 1 v°]* nu mai rămîneți și de departul din 16 martie.

---

43 ia. *44* iam. *45* Francfort. *46* iam. *47* găssi; ai. *49* oredingotă. *51* Francofort; ve. *52* brosiurile; dioa. *53* lăssatu; doa di; dilligentia. *54* priimitu. *56* allăturatu; englezesce; de giaba.
2 însciintiatu; addus'o. *3* midilocele. *4* avusserămu. *5* asiedar. *6* adducîndu'mi. *7* summa. *8* cădiuserămu *9* iamu. *10* dice. *11* reu; me.
** Costache Bălcescu.
*** Ion Maiorescu.

Socotiţi-vă bine că aveţi să mai şedeţi pe aici cel puţin 4 sau 5 zile şi apoi socotiţi-vă şi la cheltuiala ce o faceţi acolo, cheltuială ce poate să periculeze integritatea celor 30 # ce aştept de la voi şi prin urmare şi reputaţia mea de om de parolă!!

Cu banii ce v-am zis să luaţi de la Brătianul ce aţi făcut? Vedeţi să nu uitaţi şi redingota mea ce se află la dînsul.

Ne cereţi părerea noastră despre ceea ce a rămas de făcut cu D[omnul] Brătianul. Eu gîndesc că după retractarea lui prin publicitate, şi după desavuarea orală către Mehmet Paşa şi către Lord Palmerston nu ne mai rămîne nimic să facem prin publicitate. Ar fi bine să plece Brătianul din Londra, bine şi pentru cauză bine şi pentru dînsul. Mă mir cum nu simte el însuşi poziţia lui cea falsă; dar fiindcă el persistă a rămîne la Londra nu văd ce mijloc am putea avea ca să-l depărtăm de acolo; destul să-i faceţi o hîrtie din partea comitetului emigraţiei ca să-l invitaţi în numele < onestităţii > (honêteté) să nu mai facă *[f. 2 r°]* nici o demarcie şi să nu publice nimic *ca plenipotent al fostei locotenenţe*, plenipotenţă ce n-a avut niciodată, nici ca agent al emigraţiei, caracter ce nu mai are pentru viitor ci numai ca simplu particular adăugînd numai atît, de va voi, *fostul însărcinat al fostei locotenenţe pentru a lumina cabinetele Europei asupra interesurilor Ţării.*

Atît numai ar fi în drept să puie lîngă numele lui şi vai de noi că i-a rămas şi acea mică resursă de a ne face rău.

Eu aseară am acuzat în adunarea noastră pe Rosetti şi pe Brătianul de înşelătorie cu împrejurarea publicării memorandului lui D. Brătianu am dat de faţă tot ce ştiam în privinţa aceasta. Rosetti mi-a răspuns numai atît, că mi-am pierdut memoria de cînd am fost bolnav şi că de aceea pretind eu că el mi-ar fi ascuns că Brătianul lucra un memorand cînd eu l-am întrebat despre aceasta etc. etc. După serioasa ceartă de aseară mi-e silă să mai vorbesc despre aceasta vom mai vorbi şi aici. *[f. 2 v°]* Acum am să vă rog să-mi mai faceţi un serviciu; mai întîi să luaţi de la Brătianul un pachet (un pupitru mi se pare) ce l-a însărcinat Crezzulescu ca să cumpere şi să-i daţi un galben pentru aceasta; galben ce vă voi număra eu aici. Nota bene că ţiu mult ca să veniţi cu acel pachet şi prin urmare ca să plătiţi galbenul acolo.

Apoi a doua rugăminte, şi aceasta se adresează către Tell, căci el are bani mai mulţi şi de la dînsul aştept acest present. Să-mi cumpere şi mie un pupitru care să se închidă, ca să am o cutie portativă de voiaj care să cuprindă toate necesităţile unui *burreau*. Briceagul şi foarfecile să mi le cumpere deosebit ca să fie mai bună calitatea lor. Lux nu voi deloc dar comoditate cît de multă; loc de hîrtie, de briceag, de foarfece de pecete, port crayon etc. etc. Astea toate se pot cumpăra cu 15 şilingi[,] auzi D[omnule]

14 ve; siedeţi; dille. *15* ve; cheltuélla. *17* disu. *18* rindegota; afflă. *19* remas. *23* me; simpte. *25* remânea; midilocu. *27* chartie. *34* viitoriu. *37* assupra; interessurilor. *38* Ţierrei. *40* ia; remasu. *42* accu satu. *43* insielătorie. *45* facie. *46* sciamu; respunsu. *49* ellu; miar. *53* anteiu. *54* ve. *55* numera; casă. appoi; adoa; ellu. *59* necessităţile. *61* chartie. *62* audi.

Tell? Lucru de 15 şilingi aştept: nu cumva [*f. 3 r°*] **** să te caliceşti, căci am mare trebuinţă de un asemenea portfolio şi pupitru portativ. Scrisorile să le adresaţi tot la Stefan Golescu *Hôtel national* (unde aţi şezut) *rue Notre dame des Victoire*, căci tot n-am găsit odaie ieftină precum caut şi dorm nu acasă la mine ci, pînă voi găsi odaie, la N. Golescu.

Dar mai bine decît să mai răspundeţi la această scrisoare, mai bine aţi face să veniţi înşivă să daţi răspuns. Grăbiţi cît veţi putea să vă întoarceţi şi numai de veţi mai avea vreo gravă trebuinţă de a prelungi şederea D[omniilor] voastre acolo numai aşa mai întîrzaţi iar de nu veniţi cît mai curînd

Salutare şi frăţie

---

63 calicesci. *65* siedutu. *66* a casă; găssi. *68* respundeţi. *70* siederea. *71* asie; întârdiaţi.

**** Scrisoarea este împăturită în formă de plic, după modul de expediere al corespondenţei în epocă. Pe ea figurează ştampila de expediere: « 12 nr. 12; nr. 9; 1849; 8 Mars » şi destinatarul:

« Monsieur
Monsieur Eliad
Panton hôtel
28 Panton street Haymarket Londres ».

«...cele două țări au pus în practică dorința Unirii.»

1848
1973

C. NEGRI EPISTOLOGRAF

Corespondenței lui Costache Negri cu Ion Ghica, mărturie a unei îndelungate prietenii, i se adaugă 11 scrisori adresate Alexandrinei I. Ghica, în răstimpul 5 martie 1856 — 23 august / 5 septembrie 1860, neincluse în ultima ediție a « scrierilor » lui Negri [1], deși ele figurează în fondul Bibliotecii Academiei R.S.R. din 1903.

Scrisul liniștit, mult prea ceremonios, aduce încă o dată în lumină « nobila abnegație » a lui Costache Negri, despre care vorbea N. Iorga în 1912, la Galați. Dornic să-și ajute prietenul, aflat în 1856 într-un greu impas (turcii nu-i aprobau lui Ghica demisia din funcția de guvernator al insulei Samos) [2], Negri nu precupețește nici un efort pentru a face tot felul de intervenții. Grija pe care o arată Alexandrinei Ghica, în noianul de greutăți și cancanuri pe care le întîlnea la tot pasul în Constantinopol, completează seria exemplelor de prietenie dezinteresată, pe care el a dovedit-o în întreaga-i viață.

Totodată aceste epistole dezvăluie relațiile de amiciție și prețuirea deosebită manifestată de Negri pentru Ghica pînă în ceasul cînd acesta trece în tabăra dușmanilor nedrepți ai domnitorului Cuza. Pentru Negri « prietenia » avea semnificații mult mai adînci, neintîlnite la majoritatea contemporanilor săi. A arătat-o prin tot ceea ce i-a dăruit și jertfit lui Alexandru I. Cuza sau lui Alecsandri. În ziua cînd nu i-a mai putut scrie lui Ghica va fi fost tot atît de îndurerat ca în acele clipe triste cînd sărăcia îl obliga să se despartă de colecția lui de obiecte de artă, ca să rămînă ceea ce fusese toată viața, un om cinstit.

Publicăm mai jos o scrisoare din acest epistolar de mare însemnătate pentru cunoașterea lui Costache Negri, personalitate marcantă a generației pașoptiste, aflat acum în postura activității sale diplomatice, într-un moment crucial pentru destinele celor două Principate.

Scrisoarea consemnează împlinirea idealului unionist, cel mai de seamă deziderat al revoluției de la 1848.

Paul PĂLTĂNEA

---

[1] Costache Negri, *Scrieri*. Text ales, stabilit, note și studiu introductiv de Emil Boldan, București, 1966, I, LXXXI + 269 p., II, 512 p.

[2] Ion Ghica a fost numit de turci, în primăvara anului 1854, guvernator al insulei Samos. La 20 martie/8 aprilie 1854, îi comunică soției primele impresii din Vathy (E. Lovinescu, *Ion Ghica în Samos, după corespondența inedită*, în „*Convorbiri literare*", XLVI, 1912, pp. 49—52). La 31 ianuarie 1855 o anunța că Sultanul l-a numit prinț de Samos (Ibidem, p. 60), dar *iradeaua* i-a fost citită de-abia la 18 februarie 1856 (Ibidem, p. 166; D. Păcurariu, *Ion Ghica*, București, 1965, p. 176). Cauze pe care nu le cunoaștem încă îl îndeamnă pe Ghica, în toamna anului 1856, să-și dea demisia și să părăsească insula. Mărturisește această intenție lui C. Negri, la 14 octombrie 1856. Îl împiedicau însă unele greutăți financiare (Biblioteca Academiei R.S.R., S 22(7) /LXV)

le 15 février 1859, Constantinople

Princesse

Parmi tant d'autres guignons qui s'acharnent après moi, il faut bien que j'en note un bien considérable aussi et c'est celui de ne pouvoir vous rencontrer, vous voir, depuis bientôt onze ans[1]*. Cette fois-ci je suis encore cloué pour un mois à Constantinople à attendre la décision de la nouvelle Conférence de Paris*[2] *sur la demande d'investiture du prince de Moldavie que je suis venu demander ici. Autrement j'aurais été vous faire une visite à Samos absolument pour vous revoir, vous serrer les deux mains et connaître vos enfants.*

J'ai laissé Ghyka bien-portant à Bucarest où j'ai appris par les journaux qu'il y était devenu ministre[3]*.*

Vous n'êtes certainement pas sans savoir qu'en on a elu le même prince qu'en Moldavie, en sorte que par cette double nomination d'un même individu, les deux pays ont mis en pratique le voeu de l'Union. Qu'en résultera-t-il je l'ignore tant est-il que les deux pays se sont encore une fois prononcés.

La demission de Ghyka n-a pas été accéptée.

J'en parlai précisement aujourd'hui à un grand personnage turc qui ne pouvait se l'expliquer, et lui disais que si le prince de Samos avait donné sa démission, ce n'était point pour une autre raison que celle de rendre ses enfants à leur véritable patrie, là où ils ont leur patrimoine et où ils sont destinés a vivre. Jusqu'à présent on s'obstine cependant a ne pas la lui accorder. Mais Ghyka se doit a son pays et pour mon compte je vous avourai que je forme bien ardemment le voeu de l'y voir rester avec toute sa famille comme celui de vous pouvoir au plutôt présenter Princesse personnellement mes très humbles hommages.

C. NEGRI

15 februarie 1859, Constantinopol

Principesă,

Printre atîtea alte neplăceri care se țin după mine, trebuie să notez și una foarte însemnată: este aceea de a nu putea să vă întîlnesc, să vă văd, de aproape unsprezece ani. De data aceasta sînt tot țintuit pentru o lună la Constantinopol așteptînd hotărîrea noii conferințe de la Paris la cererea de investitură a prințului din Moldova pe care am venit s-o cer aici. Altfel, sigur v-aș fi făcut o vizită la Samos ca să vă revăd, să vă strîng mîinile și să cunosc copiii Dumneavoastră.

Am lăsat pe Ghica, bine sănătos, la București, unde am aflat prin jurnale că devenise ministru.

Desigur, știți că în Muntenia s-a ales același prinț ca și în Moldova, astfel că prin această dublă numire a aceleiași persoane, cele două țări au pus în practică dorința Unirii. Ce va rezulta nu știu, atît că cele două țări s-au pronunțat încă o dată.

Demisia lui Ghica nu a fost acceptată. Vorbeam chiar azi unui mare personaj turc, care nu putea să și-o explice, și îi spuneam că dacă prințul de Samos își dăduse demisia, nu era din altă cauză decît aceea de a înapoia copiilor săi adevărata lor patrie, acolo unde își au averea părintească și unde ei sînt destinați să trăiască.

Pînă în prezent se încăpățînează să nu i-o acorde. Dar Ghica este al țării sale și despre mine v-aș mărturisi că doresc din suflet să-l văd rămînînd în ea cu toată familia sa și să pot să vă prezint personal, Principesă, omagiile mele cele mai umile.

C. NEGRI

Alexandrina Ghica

[1] I. Ghica s-a căsătorit în ianuarie-februarie 1847 cu Alexandrina (Sașa), fiica lui Nicolae Mavros, numit de Kiseleff inspector general al carantinelor de pe linia Dunării. Negri, aflat atunci la Paris, îi trimite o caldă scrisoare de felicitare (C. Negri, *Scrieri*, II, pp. 30—31).

[2] C. Negri a revenit la Constantinopol pentru a anunța alegerea lui Alexandru Cuza ca domn al Moldovei și a obține recunoașterea Porții. Plecase din Iași la 12 ianuarie 1859 (Pericle Martinescu, *Costache Negri*, București, 1966, p. 186). Conferința de la Paris s-a deschis la 4 aprilie 1859, la cererea Turciei, indignată de dubla alegere a lui Alexandru I. Cuza.

[3] I. Ghica a fost numit, la 6 martie 1859, în locul lui Vasile Sturdza demisionat, Ministru secretar de stat la Departamentul Trebilor din Lăuntru și Prezidentul Consiliului.

Panait CERNA

Versuri

Pentru Panait Cerna, anii de studii în Germania (noiembrie 1907—aprilie 1913) au fost anii cei mai grei — ani de luptă între datorie și creație, ani de regret și neîmplinire artistică. « Să scap de colbul Bibliotecilor — să intru iarăși în viața care îmi dă viață mie — să fiu întreg al meu și al poeziei... iată gîndul care îmi dă puterea să rezist la ispita de a începe vreo poezie nouă sau de a isprăvi pe cele de mult începute. Va veni și vremea aceea!» scrie Cerna unei prietene, la 6 martie 1911[1].

Avea intenția să abandoneze doctoratul și să se reîntoarcă în țară; regreta obligația pe care și-o luase față de T. Maiorescu în această privință.

Dar, deși acaparat de cursuri și studii de filozofie, totuși nu-i poate refuza poeziei cîteva clipe de dăruire. Scrie și publică (în revistele din țară) poeziile: Floarea Oltului, Poporul, Primăvara, Lui Leo Tolstoi, Nocturnă, Romanță, Mamă, Cîntec, Vîrful cu dor ș. a.

După moartea lui P. Cerna, printre caietele de note, luate la cursurile de la Universitatea din Berlin și din Leipzig, s-au găsit cîteva caiete manuscrise, corespondență, acte și alte documente. Toate au fost încredințate prietenului său I. Rădulescu-Pogoneanu, cel care s-a îngrijit, apoi, de edițiile următoare ale operei poetului, publicînd și o serie de studii, închinate memoriei lui Cerna. I. Rădulescu-Pogoneanu intenționa[2] să ordoneze și să facă cunoscute aceste prețioase dovezi de strădanie poetică, dar, în afară de cîteva apariții în revistele literare, n-a ajuns și la realizarea proiectului. O parte din aceste documente se află azi la Muzeul literaturii române.

Caietele manuscrise cuprind procesul de elaborare al unor poezii — unele publicate, altele inedite — idei și proiecte (expuse în proză) pentru viitoare poezii, încercări de versificare pe anumite teme, proiecte de teatru, studii literare etc.

Dacă ne punem întrebarea — « cînd și cum a lucrat Cerna?» — răspunsul îl aflăm de la cel mai apropiat coleg al său — Romulus Cîndea — aflat și el la studii în Leipzig, singurul care-i cunoștea frămîntările și proiectele. Într-o scrisoare adresată lui I. Rădulescu-Pogoneanu, la 22 mai 1913, spune: « ...În anul trecut școlar, astă vară, [î]și dădea mai des frîu liber fanteziei sale, îl chema mai des poezia cu toată vraja ei. Și nu-i mirare, doctoratul era mai departe, literatura mai aproape: se ocupa chiar cu Schiller atunci, și începînd cu poezia germană în desele

---

[1] Scrisoare publicată în *„Convorbiri literare"*, XLVIII, nr. 9, septembrie 1914.

[2] Notele sale existente încă pe manuscrisele și corespondența poetului, dovedesc interesul în acest sens.

noastre povestiri, ajungem la poezia română și de aici la poezia lui Cerna, care o cunoștea încă numai el și o auzisem eu pentru prima oară între Români. Ce păcat că nu și le scria! [...]

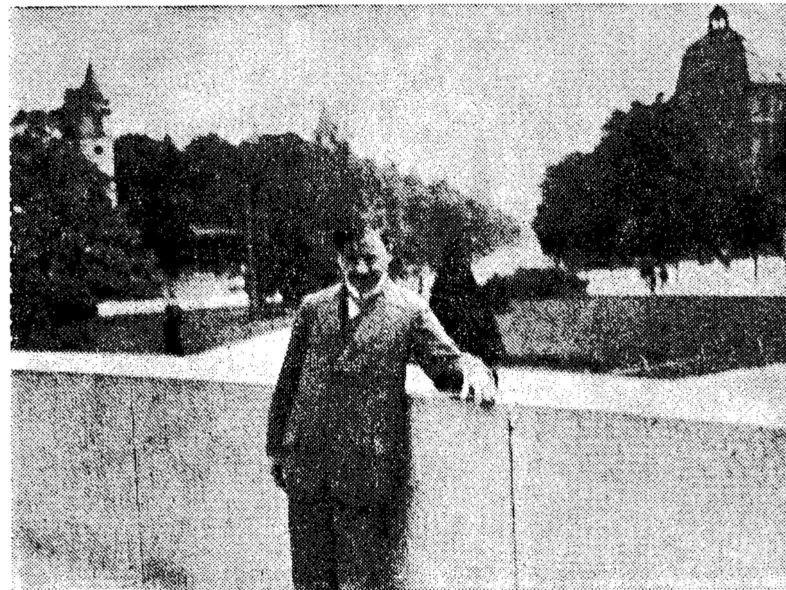
După doctorat, simțindu-se iar liber, începu iar a se gîndi la poezie. Și zilnic făcea versuri; de cîte ori mă duceam la el după masă din cauza corecturei[3] îmi spunea unele versuri. Planuri avea mari și frumoase...»[4].

Afirmațiile lui Romulus Cîndea referitoare la planurile de creație ale lui Cerna se confirmă în momentul în care sînt cercetate manuscrisele. Avîndu-le pentru prima oară în mînă, cercetătorul constată că sînt foarte puține poezii inedite într-o transcriere finală. Panait Cerna obișnuia să-și noteze pe scurt, în proză, subiectele viitoarelor poezii, versificarea fiind a doua etapă.

O caracteristică a creației sale este grija pentru forma versului: sînt nenumărate variante ale strofelor, cu reveniri asupra expresiilor, a cuvintelor, a rimelor, cu schimbări multe chiar în topică. Unele strofe pot fi regăsite în zece-douăsprezece variante.

Acolo unde procesul de elaborare este mai îndelung, cu mai multe variante la strofe și versuri, Cerna se oprește asupra acelora care redau întocmai ideea sa poetică, avînd și forma dorită. Notează în dreptul lor fie o acoladă, fie una sau două linii verticale și uneori o numerotare ce indică ordinea strofelor, atunci cînd acestea nu sînt în ordinea firească a paginilor.

Printre proiectele de creație ale poetului se numără și ciclul Vîrful cu dor, din care a publicat doar poezia cu același titlu, cu cîteva luni înaintea morții[5]. Referitor la acest ciclu de poezii, Romulus Cândea îi scrie lui I. Rădulescu-Pogoneanu, la 22 V. 1913: «...în timpul din urmă, cîteva luni înainte de examen, firește nu mai avea timp de loc pentru poezie. În anul trecut, astă primăvară însă îl urmărea mai mult muza. Și apoi, cînd mergeam seara la plimbare prin Iohanna sau Albertpark, îmi spunea fragmente din poezii și poezii întregi. Așa cunosc eu poezia Vîrful cu dor, publicată în unul din numerile din urmă ale „Convorbirilor" din anul trecut, mă tot întreba că n-aș ști eu să-i găsesc alt cuvînt pentru «gelos» («gelos de maiestatea lui»)! Vîrful cu dor era titlul unui ciclu de vreo 5—6 poezii. Aproape toate erau gata, și cînd ne întîlneam și mai lăsam filozofia pe mîna lui Windelband, îmi recita versuri întregi, și cu cîtă dulceață. Uita și el că-l așteaptă acasă Prolegomena lui Kant, uitam și eu că mă așteaptă acasă istoria, și mergeam de braț pe aleele [sic!] luminate de lumina blîndă a lunii ceasuri întregi. Atunci îl fura poezia, atunci uita de toate năcazurile lumii, și doctorat și toate, și plutea măestos în împărăția Geniului avînd lîngă sine un Ardelean iubitor de literatură, fericit de distinsa prietenie, de care era părtaș».

Panait Cerna la Leipzig

Din acest ciclu, Vîrful cu dor, fac parte și primele două poezii cuprinse în grupajul de față, ultimele două înscriindu-se în aria liricii erotice. Desigur, dacă poetul le-ar fi publicat, unele din aceste poezii ar mai fi suferit alte corecturi și modificări. Noi le transcriem așa cum le-a lăsat, într-o fază intermediară, fiindcă, deși nu au o valoare artistică deosebită, ele dau o imagine elocventă asupra procesului de creație al lui Panait Cerna.

Eliza ISPĂȘOIU

---

[3] Îi ajuta lui Cerna la corectarea tezei de doctorat.
[4] M.L.R. nr. inv. 7726.
[5] *Convorbiri literare*, XLVII, nr. 1, ianuarie

Din ciclul VÎRFUL CU DOR

[pe piscul cîinelui...][7]

Pe Piscul Cîinelui stăteam întins —
Cu mîinile-ngropate-n iarbă
Cu sufletul plutind în necuprins...
Şi mă gîndeam la tine!
În faţă-mi stăpîneau Bucegii.
Un vis de nor, sburdalnic, alb
Se agăţa de stînci, cădea la vale
Şi repede se înălţa din nou![8]
Părea că vîntul s-ar juca cu el
Ca un bunic cu nepoţelul lui...
Suindu-l pe genunchi, pe umeri —
Pînă-n tavan — să crească mare...
Pînă-n tavanul cerului topit în soare...
Eu urmăream ca-n vis jocul naturii
Şi mă gîndeam la tine!
Iar Prahova cu dorul meu vorbea —
Adînc, nepriceput vorbea —
Îmi descînta, pe semne, de iubire
Stingînd al soarelui cărbune-aprins
În apa ei clocotitoare.

[6] Primele versuri scrise datează de prin 1910—1911, probabil în amintirea unei frumoase vacanţe petrecute la Sinaia. Ceea ce ne determină să facem această afirmaţie sînt scrisorile adresate unei prietene (publicate în *„Convorbiri literare"*, XLVIII, nr. 9, septembrie 1914), în care-şi exprimă impresii şi sentimente ce vor fi versificate apoi: « Şi mie mi-e dor de Sinaia! De cîte ori nu-mi vin în minte munţii ei neasemănaţi cari parcă s-au prins de mînă să încingă o horă uriaşă în jurul ei...! Decît toţi mai drag îmi este Vîrful cu dor! » (Fragment din scrisoarea datată: « Leipzig, 29 dec[embrie] 1910 »).

Credem că o imediată ilustrare a sentimentelor mărturisite în epistolă sînt versurile intitulate *Sinaia* (din caietul manuscris 7260, p. 5):

Şi munţii tăi, voinici frumoşi
S-au prins de mîini şi stau să-ncingă
O horă uriaşe stau să-ncingă
În jurul trupului tău mîndru, zînă!

Strofa are şi o altă variantă, mai puţin izbutită:

Şi munţii tăi, voinici din basme
S-au prins de mîini şi stau să-ncingă
O horă uriaşă
În jurul ruupului frumos al tău.

Ca apoi, în paginile următoare ale aceluiaşi manuscris, cît şi în caietu !manuscris 7256, să continue elaborarea unor poezii inspirate de munţii şi împrejurimile Sinaiei.

Ultimele pagini ale ms. 7256 (pp. 16—29) conţin etapele de elaborare ale poeziei *Vîrful cu dor* ce se încheie cu forma finală (p. 30), publicată.

[7] Spre deosebire de alte poezii create în perioada studiilor pentru doctorat — fie publicate, fie nepublicate — poezia nu are un proces de elaborare: sînt trei transcrieri cu cîteva corecturi nesemnificative, fiecare din ele aflîndu-se pe cîte o pagină separată (ms. 7260, p. 10; ms. 7263, p. 1; ms. 7263, p. 2). Putem presupune existenţa altui caiet-laborator ce s-ar fi pierdut.

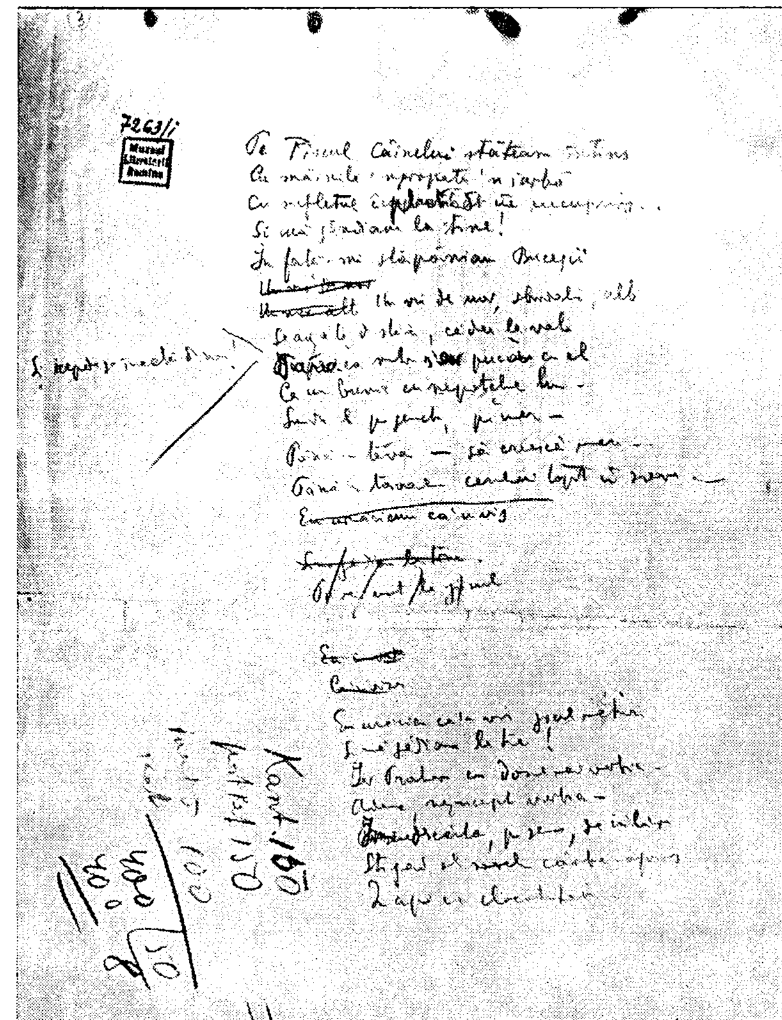
[8] Vers scris pe marginea din stînga a foii.

[și fulger după fulger izbucnește...][9]

Și fulger după fulger izbucnește
Și din al nopții haos desvălește
Cînd Piscul Cîinelui cînd Piatra arsă —
În ropot rece ploaia se tot varsă
Și-un freamăt lung, un vaet năbușit,
Înfiorează codrul nesfîrșit.

Ai crede că natura care moare
Să spue-ar vrea durerea ei cea mare,
Dar în zadar se luptă și se sbate —
Căci dorm în nouri tunetele toate
Și-abia de-ngaimă uriașul mut
Un murmur lung, adînc, nepriceput...

În întunerecul stăpîn sub slavă
E-o războire mută și grozavă
Isbind învăpăiata lor aripă
Vii fulgere s-aprind și mor în pripă —
Un sbor de îngeri alungați din cer,
Ce, cum dau de pămînt, se sting și pier[10].

---

[9] Poezia se află în ms. 7257 (pp. 6—16) cu întregul proces de elaborare, cu formele finale ale strofelor indicate de autor. În același caiet manuscris (pp. 29, 31—48), se află întregul proces de elaborare al poeziei *După furtună*, apropiată ca inspirație.

[10] Ultimul vers are o variantă — *Ce cum presimt pămînt se sting și pier* — păstrată de autor chiar în forma considerată definitivă.

Într-o scrisoare către o prietenă, din 4/7 noiembrie 1911, (publicată în „*Convorbiri literare*" nr. 9, 1914), poetul vorbește de o altă poezie sau un episod, ce s-ar fi intitulat *Cîntecul luceferilor*. Poate o urmare a celei pe care o publicăm aici.

[...cînd ți-e inima de pară...][11]

Ah, cînd ți-e inima de pară,
Nu pune inimii zăgaz,
Ca mîine rău să nu-ți mai pară
De sborul clipelor de azi...

Stins fi-va zîmbetul luminii
Și sufletele n-or cînta —
Și veșteji fi-vor mîine crinii
Cu care-ncing azi fruntea ta...

Cu norii cari își pierd cununa
Și visul meu s-a irosit
Mi-i sufletul cu jalea una:

Un cuib de toamnă părăsit
Pe care-l leagănă furtuna
Pe-un ram golaș și chinuit.

[cum arde sufletul în mine...][12]

Cum arde sufletul în mine
Să te mai văd în calea mea
Să mai alunece o stea
Cereștile-i lumine

Să mai alunge-atîta jale
Ce m-a gonit din loc în loc —
Să am o umbră de noroc
Tăvarăș bun în cale

Să-mi spună bunul meu tovarăș
De chinul meu cel trecător —
De cerul larg și fără nor —
De-un vis ce vine iarăși[13]

Să te urmez prin larga lume
Ca umbra ta de credincios
Ca un suspin din suflet scos
Ca dorul fără nume.

[11] Șonetul se află în ms. 7257, pp. 21–26; 33.
[12] Poezie cu numeroase variante (ms. 7262, pp. 7–8).
[13] Pentru strofa a treia, poetul mai indică o variantă: *Să-mi spună veselul tovarăș / De chinul nostru pieritor — / De ceruri largi și fără nor / De-o stea ce-apare iarăși.*

proză

critică

poezie

Les premières heures par lesquelles nous débutons dans un établissement sont toujours gênantes, et parfois insupportables. S'il y a des visages présents, comme il y en a habituellement, ils ne sont pas ce que vous pensez ou ils le sont trop. Les objets mêmes, outils ou meubles, ne sont presque pas ce qu'ils se montrent à votre arrivée. Car il y a une âme et une intimité dans tout ce qui existe. Chaque être, chaque chose, toujours obscures au prime abord, exigent de nous quelque apprivoisement, avant de devenir tolérables, convenants ou sympathiques.

Cela est vrai pour tout le monde, même pour les moins timides, mais surtout pour celui qui débarque dans une place où il a à gagner son pain. Il lui faut alors beaucoup de calme intérieur, pour qu'il s'y retrouve. Et du calme intérieur, seuls les millionaires en ont. L'ouvrier ne peut pas en avoir. Désiré même, appelé à bras ouverts, et encore il lui faut de l'humanité pour qu'il parvienne à mettre son cœur, sa tête et ses mains en ordre.

A cette règle, les brutes et les fous en font exception. Il en reste les sages, lesquels s'arrangent à ne jamais avoir besoin de personne.

Je n'étais pas un novice de la besogne, le jour de mon entrée aux Docks. J'avais déjà servi, pendant deux ans, d'abord comme garçon de restaurant, puis, d'épicerie. Et même entre-temps, j'avais roulé ma bosse par monts et vaux, à la recherche de mon propre cœur. Aussi, je possédais tout de même quelque expérience de la vie.

Portretul Joljei — mama scriitorului

CĂUTĂTORII DE CREDINȚĂ

PANAIT ISTRATI

ÎN DOCURILE BRĂILEI [II]

Primele ore într-o întreprindere sînt totdeauna stingheritoare și adesea nesuferite. Dacă dai peste chipuri de oameni, cum se întîmplă de obicei, acestea fie că nu sînt ceea ce gîndeai, fie că întrec mult așteptările. Chiar lucrurile, unelte sau mobilier, nu prea sînt ceea ce-ți arată în clipa sosirii tale. Deoarece se află un suflet și o intimitate în tot ce există. Fiece ființă, fiece lucru, totdeauna necunoscute la început, cer de la noi oarecare deprindere, înainte de-a deveni suportabile, convenabile sau simpatice.

Faptul este valabil pentru toată lumea, chiar pentru cei mai puțin timizi, dar mai ales pentru cel care poposește într-un loc spre a-și agonisi o pîine. Pentru asta îi trebuie multă liniște sufletească ca să se regăsească. Ori liniște sufletească numai milionarii au. Muncitorul, nu. Chiar cînd e dorit, chemat cu brațele deschise, el tot are nevoie de omenie, pentru a putea să-și pună ordine în inimă, în cap, în mîini.

Brutele și nebunii fac excepție de la această regulă. Mai rămîn înțelepții, cei care se aranjează în așa fel ca să n-aibă nevoie de nimeni.

În ziua intrării în Docuri, nu eram nefamiliarizat cu munca. Slujisem, timp de doi ani, mai întîi ca băiat de prăvălie și apoi la o băcănie. Între timp, am cutreierat peste munți și văi, în căutarea propriei mele inimi. De asemenea cîștigasem și puțină experiență de viață.

Ce dont j'étais surtout le mieux armé, c'était la capacité de défi au mauvais sort qui guette le déshérité. Je tiens cela de ma mère. La souffrance ne me fait pas peur, quoique je ne fasse rien pour l'appeler, mais rien non plus pour l'éviter, si ce rien doit me coûter plus cher que les journées sans pain.

C'est pourquoi, — toute recrue que je fusse et mal à mon aise dans ces ateliers qui se remplissaient de meisters *arrogants, — je considérais avec pitié mes camarades d'apprentissage, si humiliés par leur condition, si résignés à l'insulte et prêts à se plier devant un regard dur, comme des chiens terrorisés.*

Ah, ma pauvre mère, me disais-je, tu n'es pas si près de me voir devenir mécanicien ! Mais bandit, oh, oui, plutôt !

Ce bruit infernal ; cette atmosphère puant l'huile et le rat ; ces machines dont le rythme affreusement régulier cloue le soleil au zénith ; l'ensemble de ces meisters *fâchés sur leur destin et se déchargeant sur les plus faibles qu'eux ; enfin, mes propres camarades, déjà rusés à quinze ans, cassés et fourbes, matés et hypocrites, — n'était-ce pas là l'image de mon avenir ?*

Et on affirmait, du matin au soir, dans les journaux et dans les conversations que c'était là l'avenir du monde : dans le fer, dans le tapage, dans la puanteur, ou, si vous voulez, dans cette mécanique *qui nous arrivait comme un pet à la table de noce.*

Ma mère me rapporta un jour le cri de son vieux père, quand ils virent le premier train passer à l'orée du village :

— Nous n'aurons plus de cigognes !

Un citadin, qui s'y trouvait présent, avait objecté :

— Nous aurons l'abondance, dit-on.

— L'abondance, répliqua le paysan, est dans le ciel : quand la pluie ne viendra pas d'en haut, elle y tombera de vos chemins de fer autant que de mon bonnet.

Mais ce n'est pas l'abondance qui m'avait préoccupé dans ma vie, c'est la cigogne, n'en déplaise à la vermine humaine soucieuse de fromage. Le Roumain a une admirable parole pour distinguer l'homme-ventre de l'homme-âme. Se référant au ménage des deux : du premier, avec une femme riche mais laide ; du second, avec une pauvrette mais belle, — il voit les deux couples à table et dit :

« Que de tremper mon pain dans du beurre et regarder à mes pieds, j'aime mieux le tremper dans du sel et regarder le soleil »[3].

Il veut prendre ses repas avec un « soleil » à table ! Et je suis un mauvais traducteur : il ne dit pas ce *qu'il « trempe », du pain ou de la* mamaliga *? C'est le « soleil » qui l'importe.*

Certes, le matérialisme humain fournit autant de côtés à notre définition, mais, tout compte fait, je crois que l'homme naît idéaliste. Où l'ignominie l'emporte, c'est quand toutes les forces du « progrès » social s'appliquent à tuer dans l'œuf ce ressort fragile qui est notre élan vers le sublime, au lieu d'aider à son développement.

*

Nous étions un lundi matin, quand tout atelier, surtout en Orient et en ce temps-là, avait le droit de « traîner » un peu. C'était admis. Il ne fallait pas exaspérer la bête. Elle avait bu la veille. On devait lui permettre de se réveiller, de s'étirer, puis, elle s'attellera d'elle-même.

Forgerons, électriciens, monteurs, tourneurs, ajusteurs et leurs aides, une vingtaine en tout, déambulaient de ci de là, à changer de vêtements, à fouiller dans leurs poches, à finir un article de journal, le nez contre le mur, à tâter les outils, à bâiller, pendant que les transmissions tournaient à vide. Les quatre apprentis, eux, faisaient les occupés, dieu savait pour les yeux de qui. Comme je ne pouvais pas en faire autant, je m'approchai de l'un d'eux et lui demandai conseil ; il m'instruisit :

— Prends quelques burins de ce tas-là, installe-toi à la grosse meule et fais semblant de les affiler. Salue, surtout, tout le monde qui passe près de toi. Ainsi on ne te dira rien.

[3] *„Decît să înting în unt și să mă uit în pămînt, mai bine să înting în sare și să mă uit la soare".*

Eram mai ales, straşnic înarmat cu puterea de a sfida soarta grea, care paşte pe dezmoşteniţi. O datoram mamei. Nu aveam teamă de suferinţă, deşi nu făceam nimic ca să-mi cadă plocon şi nici să fug de ea, chiar dacă acest nimic trebuia să mă coste mai scump decît zilele fără o bucată de pîine.

Iată de ce, deşi începător şi stingher în aceste ateliere pline cu maiştri aroganţi, mă uitam cu milă la tovarăşii de ucenicie, atît de umiliţi în situaţia lor, resemnaţi în faţa ocărilor, gata să se încovoaie dinaintea unei priviri aspre, ca nişte cîini hăituiţi.

Îmi spuneam: „Ah, biata mea mamă, cît eşti de departe spre a mă vedea devenind mecanic! Mai degrabă, da! un bandit!".

Acest zgomot infernal, această atmosferă duhnind a ulei şi a şobolani, aceste maşini al căror ţăcănit regulat pironeau soarele în înaltul cerului, mulţimea de maiştri, necăjiţi pe propria lor soartă şi care-şi vărsau năduful pe cei mai slabi decît ei, şi în sfîrşit, tovarăşii mei de muncă, deveniţi la cincisprezece ani vicleni, îmbătrîniţi şi perfizi, slugarnici şi prefăcuţi, — nu alcătuiau la un loc imaginea viitorului meu?

De dimineaţa pînă seara, în ziare ca şi în discuţii, se susţinea că acesta era viitorul omenirii: în fier, în hărmălaie, în duhoare sau dacă vreţi în această *mecanică* ce ne cădea ca un pîrţiit la o masă de nuntă.

Mama mi-a povestit, într-o zi, cum bătrînul său tată a strigat la vederea primului tren, trecînd pe la marginea satului:

— N-o să mai avem deloc berze!

Un orăşan, care se afla de faţă, i-a replicat:

— Dar se spune că o să avem belşug.

— Belşugul, îi întoarse vorba ţăranul, ne vine de sus: dacă n-o să plouă, apoi din drumul vostru de fier o să ne cadă atîta belşug cît din căciula mea.

Dar nu belşugul m-a preocupat în viaţă, ci barza, în ciuda puiţei omeneşti, grijulie după brînză. Românul are o vorbă minunată, pentru a deosebi omul-burtă de omul-suflet. Referindu-se la două căsnicii, — a unuia cu o femeie bogată, dar slută şi a altuia cu o sărăntoacă frumoasă, — el vede cele două perechi la masă şi zice:

„Decît să înting în unt şi să mă uit în pămînt, mai bine să înting în sare şi să mă uit la soare".

Românul vrea să mănînce cu „soarele" la masă! El nu spune *ce* să întingă, pîine sau mămăligă! Numai „soarele" îl interesează.

Desigur, materialismul omenesc ne furnizează felurite explicaţii, dar orice s-ar spune, eu cred că omul se naşte idealist. El e înghiţit de mîrşăvie, atunci cînd toate forţele „progresului" social îşi dau silinţa să omoare în faşă acest resort fragil care este avîntul nostru spre sublim, în loc să ajute la dezvoltarea lui.

*

Ne aflam într-o luni dimineaţa, cînd în orice atelier, mai ales în Orient şi în vremea aceea, aveai dreptul să „tragi" puţin de timp. Era îngăduit. Nu trebuia îndîrjită vita de muncă. În ajun, chefuise. Trebuia să-i dai voie ca să se trezească, să se întindă, apoi se va înhăma singură.

Fierari, electricieni, montori, turnători, ajustori, ajutoare — în total douăzeci — se vînturau de colo pînă colo, schimbîndu-şi îmbrăcămintea, scotocindu-se, prin buzunare, sfîrşind un articol de ziar cu nasul la perete, pipăindu-şi uneltele, căscînd, în timp ce roţile de transmisiune se învîrteau în gol. Cei patru ucenici făceau pe ocupaţii, Dumnezeu ştie pentru cine. Incapabil de-o asemenea prefăcătorie, mă apropiai de unul din ei şi-i cerui sfatul. El mă dăscăli:

— Ia cîteva dălţi din grămada de colo, aşează-le la tocila mare şi fă-te că le ascuţi. Şi mai ales, salută-i pe toţi care trec pe lîngă tine. În felul ăsta n-o să-ţi spună nimeni nimic.

— C'est comme cela que vous faites chaque jour?
— Presque; ou bien nous faisons du vouchiraï.
— Qu'est ce?
— Tout ce qu'on fait en cachette: une pince, une tenaille, un marteau, une serrure, — pour la maison ou pour les vendre.
— On ne vous voit pas quand vous les fabriquez?
— C'est surtout les chefs qui ne doivent pas te surprendre. Les meisters *en ferment les yeux, car ils en font bien plus: des piéces coûteuses, qui demandent du temps et du matériel cher, comme l'acier, le cuivre, l'aluminium.*
— Et pour les emporter? car la sortie des Docks est strictement surveillée.
— Pas toujours. On s'arrange. Tu verras comment. — Va maintenant à la meule: on nous regarde.
Il avait le dos tourné aux deux ateliers, se livrant au graissage méthodique d'une perceuse, et il ne voyait pas moins qu'on nous regardait. Je donnai un coup d'œil à la ronde. Mes yeux tombèrent sur la fixité placide du regard de notre chef d'atelier, qui me fit signe avec un doigt de m'y approcher. J'obéis et le saluai.
— C'est vous Adrien Zograffi?
— Oui, monsieur.
Il s'appuya le dos contre son établi, croisa les bras et me soumit à un long interrogatoire, poli mais assez embêtant, d'autant plus que tout l'atelier nous écoutait. Quelques meisters *flémards vinrent même se mêler à la conversation, quand le chef me demanda, soudain:*
— A propos: tu es parent de monsieur Nicolau?
— Mais non, monsieur! fis-je, hors de moi. Ne m'ennuyez pas, vous aussi, avec cette histoire.
— Oôô . . . qu'il est désagréable ce garçon! s'écria le chef, levant les bras. Avez-vous entendu ça? nous l' «ennuyons»!
J'allais faire mes excuses, pour le mot qui venait de m'échapper, mais à l'instant je surpris le maître forgeron clignant de l'œil au chef. Il y eut un silence, puis, voilà le maître forgeron qui me dit:
— Eh bien, pour commencer, tu vas me rendre, à moi, le premier service. — Vois-tu cette porte-là, à l'aile droite des «bâtiments à nettoyeuses»? — Bon. — Monte au troisième, demande du meister *Kiriak, — (c'est un homme «grand avec des jambes courtes»), — et prie-le de ma part de te donner «un peu d'huile à graisser* les pinces à feu». *—Dis-moi, maintenant, ce que tu as compris.*
Je lui répétais correctement. Autour de moi, meisters, aides et apprentis se tordaient de rire. J'allai faire la comission, tout en me rendant bien compte qu'on me jouait une farse. Un homme «grand avec des jambes courtes» devait me donner de l' «huile à graisser les pinces à feu». Or, les pinces à feu ne se graissent jamais, pour la bonne raison qu'elles s'emploient uniquement à retirer le fer rouge du feu, donc, qu'a-t-elle, la graisse, à chercher là-dedans?
A l'étage indiqué, le bourdonnement des nettoyeuses et des «bandes» rendaient toute conversation impossible. La poussière formait de vrais nuages. Des ouvriers-fantômes se glissaient parmi des appareils dangereux, la salopette sévèrement ajustée au corps et une éponge humide fixée sous les narines. Partout, des avertissements: Attention aux bandes! *C'est de ces «bandes» qu'on avait retiré des travailleurs aplatis comme une semelle.*
Et en effet, je vis une espèce de girafe humaine, drôlement anormale, le buste étant d'une longueur telle que les jambes paraissaient vraiment trop courtes. D'ailleurs, le reste de sa personne était à l'avenant, avec ses oreilles d'âne, son nez comme un bec de marabout et ses yeux de rat. Il me prit à part, dans une cabine, où je pus lui expliquer ce que je voulais. Il m'écouta gravement, me toisa de la tête aux pieds, puis s'en alla et revint accompagné d'un ouvrier qui tenait à la main une bande de caoutchouc. En un clin d'œil, je me trouvai suspendu sur le dos de la girafe, qui m'immobilisa les bras, laissant mes fesses à la disposition de l'autre, qui leur appliqua une dizaine de coups de courroie sans nulle plaisanterie.

— Așa procedați voi, zilnic?
— Aproape. Sau mai degrabă facem *fașerai.*
— Ce-i asta?
— Tot ce faci pe ascuns: o dălțiță, un clește, un ciocan, o broască, pentru acasă sau de vînzare.
— Și nu vă vede nimeni cînd le lucrați?
— Fii atent să nu dea șefii peste tine. Maiștrii închid ochii, deoarece ei o fac cu vîrf și îndesat: piese scumpe, care cer timp și material costisitor, ca de pildă oțelul, arama, aluminiul.
— Și cum le scot? Ieșirea din Docuri e doar păzită straşnic.
— Nu întotdeauna. Cad la învoială. O să vezi cum. Acum, du-te la tocilă. Sîntem priviți.

Ucenicul se afla cu spatele întors spre cele două ateliere, ungînd tacticos o mașină de găurit. N-avea cum să știe că cineva ne privește. Îmi rotii ochii. Căzui pe uitătura țeapănă și flegmatică a șefului de atelier, care îmi făcu semn cu degetul, să mă apropii. Supus, îl salutai:
— Tu ești Adrian Zografi?
— Da, domnule.

Se sprijini cu spatele de bancul său, încrucișă brațele și mă supuse unui lung interogatoriu, politicos, dar neplăcut pentru mine, fiindcă întreg atelierul ciulise urechile. Cîțiva maiștri leneși veniră chiar să se amestece în vorbă, cînd șeful mă întrebă deodată:
— Apropo, tu ești rudă cu domnul Nicolau?
— Categoric, nu, domnule! îi răspunsei, ieșit din sărite. Nu mă plictisi și dumneata cu povestea asta.
— O-o-o! ce nesuferit e băiatul ăsta! strigă șeful, ridicîndu-și brațele. Ați auzit? Cică îl „plictisim“!

Îmi cerui iertare pentru cuvîntul scăpat fără voie. Dar îndată surprinsei pe maistrul fierar făcînd cu ochiul la șef. Urmă o clipă de tăcere. Apoi iată-l pe maistrul fierar spunîndu-mi:
— Ei bine, pentru început, du-te să-mi faci primul serviciu. Vezi ușa de colo, în aripa dreaptă a clădirilor cu instalații de curățat? Bun. Urcă-te la al treilea și întreabă de maistrul Chiriac — e un bărbat „înalt cu picioare scurte“ — și roagă-l, din partea mea, să-ți dea puțin „ulei ca să ung cleștiile de la cuptor“. Repetă-mi acum ce ai înțeles.

Îi repetai întocmai. În jur, maiștri, ajutoare și ucenici se prăpădeau de rîs. Plecai să îndeplinesc comisionul, convins că mi se juca o festă. Un bărbat „înalt și cu picioare scurte“ trebuia să-mi dea „ulei ca să ungă cleștii de la cuptor“. Or cleștii de la cuptor nu se ungeau niciodată, pe simplul motiv că se foloseau numai la scosul fierului înroșit din foc. Deci ce avea să caute unsoarea în chestia asta?

La etajul indicat, zbîrnîitul mașinilor de curățat și „curelele“ făceau orice conversație imposibilă. Praful forma adevărați nori. Muncitori-fantome se strecurau printre mașinile periculoase, cu salopeta lipită de corp și un burete umed sub nas. Pretutindeni, avertismente: „Atenție la curele!“ Dintre aceste curele au fost scoși muncitori striviți ca o sămînță.

Într-adevăr, văzui un fel de girafă cu chip de om, caraghios de anapoda, cu bustul alungit atît de mult încît picioarele îi păreau într-adevăr foarte scurte. De altfel întreg restul ființei sale se afla în bună tovărășie: urechi, ca de măgar; nasul ca un plisc de cocostîrc și ochi de șobolan. Mă trase de-o parte într-o cabină, unde fui în stare să-i explic ce voiam. Mă ascultă serios, măsurîndu-mă din cap pînă în picioare, apoi plecă și se înapoie, întovărășit de un muncitor, care ținea o curea de cauciuc, în mînă. Cît ai clipi din ochi, mă trezii atîrnat pe spatele girafei, care-mi imobiliză brațele, lăsîndu-mi bucile la cheremul celuilalt, care îmi arse fără glumă o duzină de curele.

C'était cela l'« huile pour les pinces à feu », destiné à tout apprenti débutant. Je rentrai bredouille, accueilli par une générale cordialité et je me dirigeai vers mes burins, les genoux flageolants.

Peu nombreux sont les aspects de la vie terrestre que notre intelligence parvient à saisir avec justesse. C'est parce que, la plupart du temps, notre compréhension est commandée tantôt par l'amour, et tantôt par la haine, rarement par le calme. La nature intime de tout ce qui existe ne peut sûrement être pénétrée que par le regard de l'indifférence, mais alors pourquoi vivre? Mieux vaut donc se tromper, et participer avec son cœur et sa rage à tout ce qui remplit une existence.

Je vécus mes heures d'apprentissage selon cette philosophie terre à terre, sans m'en rendre compte. Chaque jour je maudissais. Chaque jour je bénissais. Cela dépendait en grande partie du nombre des blessures que je me faisais à mes mains et qui ne guérissaient jamais complètement. Cela dépendait encore d'un tas de choses, mais surtout de l'humeur de nos meisters: selon qu'ils avaient bu ou non, la veille; selon que leurs femmes les avaient engueulés ou embrassés, un matin; selon la réussite ou la non réussite de la pièce qu'il devaient sortir du feu, du tour, ou de l'ajustage à la lime.

Il y avait des jours où les chants de nos meisters couvraient le bruit des machines. On ne nous appelait alors que par des diminutifs variés à l'infini et parfois grotesques:

— Hé! Anghélaké! Anghéloutsa! Anghéloush!

— Hé! Doumitrika! Trika! Trikoutsa!

Comme il n'y avait pas de femmes, dans nos ateliers, on nous appelait, souvent: Hé, Poutsika!, *ce qui était un peu obscène.*

Ah, que nous bénissions la vie, alors! (naturellement, sans rien dire, car ceux qui mènent une vie dure n'ont pas l'habitude de déclamer). Ces jours-là, tout nous semblait beau: le ronron des moteurs, le grincement des limes, le concert des marteaux, l'affreuse musique des ventilateurs, l'épouvantable fracas des grues et du « Titan », — enfin, quoi, nous aurions embrassés nos meisters dans le derrière, s'ils nous l'avaient demandé.

Mais voici les jours de terreur. Dès le matin, plus moyen de s'entendre. Rien ne va plus. Les mèches, les « couteaux » des tours, les burins, cassent comme du verre. On nous les jette à la tête: « mauvaise trempe! » (comme si c'était nous, les apprentis, qui en opérions la trempe). Le maître forgeron brûle coup sur coup ses pièces d'acier, puis, il n'est pas content de la façon dont nous frappons avec la masse. Comme nos têtes sont à la portée de son marteau, il a vite fait de nous les couvrir de bosses. — Et le répertoire des jurons comme celui-ci:

— Va-t-en dans le cul de ta mère!

Par comble de malheur, c'est immanquablement en des journeés comme celle-ci que l'ingénieur en chef des Docks vient nous inspecter. Il tombe toujours à l'improviste. D'habitude, nous parons à toutes ces surprise désagréables, en donnant à temps l'alarme, car nous en avons la charge, mais comment y penser, maintenant, que nous ne faisons que tâter nos bosses? Et puis, avec monsieur Wolff, cela ne va pas. Il sait s'y prendre.

C'est une haute compétence technique et l'un des rares Allemands qui n'aient pas été remplacés par les Roumains sinécuristes, comme c'est le cas depuis qu'on a cru pouvoir se passer des Allemands. On s'en est passé, mais les résultats en sont lamentables. Partout c'est la gabégie, le pillage, l'incapacité. On a dit: « Par nous-même! ». Et ce fut le vol et la ruine de la technique « par nous-même », — tandis qu'avec les Allemands, ça bardait.

D'abord, en sus de leur compétence, on les dit honnêtes, scrupuleux. « Quand un Allemand serrait une vis, c'était serré, alors que nous l'enfonçons à coup de marteau », disent les ouvriers. — Puis, c'est une nation qui ne fait que ça. Voilà pourquoi dans nos campagnes, encore aujourd'hui, lorsqu' un paysan voit un mécanicien qui fait promptement une réparation difficile, s'écrie:

— Le diable d'Allemand! *— sans s'occuper si c'est vraiment un Allemand.*

Asta era „unsoarea pentru cleştii de la cuptor", hărăzită oricărui ucenic începător. Mă înapoiai plouat, întîmpinat de o veselie generală. Mă îndreptai spre dălţuţele mele, cu genunchii tremurîndu-mi.

Puţine sînt înţelesurile vieţii pămîntene pe care mintea noastră nu le poate cuprinde. Asta se datoreşte faptului că la baza puterii noastre de înţelegere se află cînd dragostea, cînd ura, rareori liniştea lăuntrică. Firea intimă a tot ce ne înconjoară nu poate fi pătrunsă decît cu ochiul indiferenţei. Dar, atunci, la ce bun să trăim? E mult mai bine să te amăgeşti, dar să participi cu toată inima şi cu toată furia la tot ceea ce umple o viaţă.

Mi-am trăit ceasurile de ucenicie după această filozofie banală fără să-mi dau seama. În fiecare zi, blestemam. În fiecare zi, blagosloveam. Depindea, în mare măsură, de numărul rănilor făcute cu mîna mea şi care nu se vindecau niciodată în întregime. Depindea încă şi de-o sumedenie de alte lucruri, dar mai ales de dispoziţia maiştrilor noştri. Dacă chefuiseră sau nu în ajun, dacă nevestele îi ocărîseră sau îi îmbrăţişaseră în dimineaţa aceea, de reuşita sau nereuşita piesei scoase din cuptor, din strung sau din ajustarea cu pila.

Erau zile cînd cîntecele maiştrilor acopereau zgomotul maşinilor. Atunci, ne strigau cu diminutive, în fel şi chip, adesea caraghioase:

— Hei, Anghelache! Angheluţă! Angheluş!

— Hei, Dumitrică! Trică! Tricuţă!

Cum în ateliere, nu se aflau femei, ne strigau adesea: Hei, Puţică! — ceea ce era cam deşucheat.

Ah, cît de mult binecuvîntam atunci viaţa! Desigur, fără s-o spunem, fiindcă cei care trudesc n-au obiceiul de-a vorbi cu glas tare. În acele zile, totul ni se părea frumos: bătaia motoarelor, scrîşnetul pilelor, concertul ciocanelor, zumzetul înfiorător al ventilatoarelor, zornăitul înspăimîntător al macaralelor şi al „Titanului", — în sfîrşit, i-am fi sărutat pe maiştri într-un loc dacă ne-ar fi cerut-o.

Dar, iată şi zilele de spaimă. Încă de dimineaţă, nici chip de-a te înţelege cu cineva. Nimic care să meargă. Sfredelele, cuţitele strungurilor, dălţile se sparg de parcă ar fi de sticlă. Ni le aruncă în cap: „căleală proastă" (ca şi cînd, noi, ucenicii, le-am fi călit). Meşterul fierar arde una după alta piesele de oţel, apoi nu-i mulţumit de felul cum lovim cu ciocanele. Cum capetele noastre se află în bătaia ciocanului său, ni le acoperă repede cu cucuie. Şi pe deasupra, şiragul de înjurături, ca aceasta:

— Du-te în aia mă-tii!

Colac peste pupăză, în asemenea zile, mai vine şi inginerul şef în inspecţie. Totdeauna cade pe neaşteptate. Deobicei, preîntîmpinam asemenea surprize neplăcute, dînd din timp alarma, deoarece aveam sarcina asta. Dar cum să te mai gîndeşti la aşa ceva cînd îţi pipăi cucuiele? Şi apoi, cu domnul Wolff, asta nu merge. Ştie să-şi ia măsuri.

Inginerul şef este o înaltă competenţă tehnică, unul din puţinii germani care nu au putut fi înlocuiţi cu români sinecurişti, aşa cum a fost cazul cînd s-a crezut că se pot lipsi de ei. S-a întîmplat acest lucru, dar rezultatele au fost jalnice. Peste tot — matrapazlîcuri, jaf, incapacitate. S-a spus: „Prin noi înşine!". Şi a urmat hoţia şi dezastrul tehnicii „prin noi înşine", în timp ce cu germanii totul mergea pe roate.

Mai întîi, pe lîngă pricepere, se spune că sînt cinstiţi, scrupuloşi. „Cînd un neamţ ţi-o strînge un şurub, apoi e strîns cum trebuie, în timp ce noi îl batem cu ciocanul", zic muncitorii. De asemenea, că aparţin unei naţiuni care n-a învăţat să facă decît asta. De aceea pe holdele noastre, cînd un ţăran vede că un mecanic face prompt o reparaţie grea, spune chiar şi astăzi:

— Al dracului neamţ! — fără să se intereseze dacă-i întradevăr un neamţ sau nu.

Monsieur Wolff est un grand rouquin qui a toujours l'air fâché, mais il n'est pas violent, il n'est pas sévère. Nos ateliers, il ne fait que les traverser, les mains derrière, sans s'arrêter à questionner les meisters et à fourrer le nez dans leur ouvrage, comme font ses sous-chefs roumains, que nous trompons quand-même, alors que monsieur Wolff a tout vu en courant.

On ne l'estimait pas moins, tout en l'appelant « Neamtsou » *(l'Allemand).*

*

Nous avions aussi des jours lorsqu'on s'ennuyait à devenir fou. Je ne sais plus comment cela arrivait, mais, soudain, plus de travail pendant toute une semaine. Le grand tour gisait béant. Le foyer du forgeron s'endormait. Plus une pièce entre les mâchoires des étaux. Enclumes, marteaux, limes: au repos. Perceuses, raboteuses: muettes. Seul le tric-trac des courroies des transmissions, tournant à vide, battait sa cadence.

Pour donner le signal du vouchiraï, *le chef d'atelier s'écriait, alors:*

— Eh bien, puisque rien ne rentre, nous allons revoir et compléter notre petit outillage.

A la bonheur! Chacun alignait le sien: marteaux, pinces, tenailles, mèches, burins, compas, équerres et jusqu'aux chasse-goupilles. Puis, c'était simple: une pièce en chantier et son double dans le tiroir. Et allez-y. Si quelque nez indiscret passait par là, point de mal: on «complétait» l'outillage de l'atelier, mais ce faisant, on en forgeait pour soi, et en y employant rien que du matériel de premier ordre.

Ainsi, il n'y avait pas de chef, pas de meister, pas d'aide, qui n'eût pas son petit atelier à la maison. On en faisait jusqu'à des étaux et de petites enclumes, et on parlait d'un ancien chef d'atelier qui s'était fait même un tour, à peu près complet. — Vive l'Etat!

Cet Etat ne méritait pas un meilleur sort, car, d'abord, il donnait l'exemple de la malhonnêteté: il n'y avait presque point de grosse légume administrative qui ne se fût pas fait construire « en sous main », par les ateliers des Docks, tout ce que leurs immeubles attendaient de la métallurgie, depuis la tonnelle de rigueur, jusqu'à la grille de la sépulture familiale.

Puis, même sans cela, les petits avaient une excuse que le gros n'en avaient pas: ils crevaient de misère, tout en trimant. Or, dit notre proverbe: « Là où il aboie, le chien doit se nourrir ».

J'avais sous mes yeux des excellants artisans, avec cinq, dix et quinze années de service à leur actif, plus les quatre années d'apprentissage: leur salaire variait entre quatre-vingt et cent-trente francs par mois. Il est vrai que ce pain-là était à l'abri du chômage, mais ils devraient le partager entre cinq, six, sept et même dix bouches, car chez nous l'homme naît marié et devient onaniste au bout de trois jours de privation sexuelle, à ce point il s'empresse de se vider de sa semence.

Je les voyais, là, vieillis à trente-cinq ans, courbaturés sous la peine du jour et la joie de la nuit. Le larcin à part, rien ne les intéresse, si non l'heure de sortie et le calcul des jours qui les séparent de la misérable paye. Le larcin. De quoi est-il fait? — De mesquineries, de bribes, de tout ce qui tombent de la table de leurs maîtres: un morceau de cuivre, de plomb ou d'étain; une poignée de boulons, de vis ou de rivets; une lime; un outil fait en cachette; quelques mètres de câble de bronze; un bout de tôle de laiton, pas plus gros qu'un mouchoir; une parcelle de forte courroie de transmission, idéale pour le ressemelage. Ou bien, au hasard d'une réparation dans les entrepôts, lorsqu'on rappelle au chef gardien certains services rendus, on en revient avec une livre de riz ou de sucre, un cornet d'amandes, un colier de figues, ou la poche remplie de raisin sec, de caroubes, de marrons, quelques oranges, quelques citrons, un peu de café ou de thé si possible, si non une poignée de poivre, de cannelle ou de clous de girofle.

Voilà ce qui les préoccupe au plus haut point: chaparder de tout cela autant que possible; à la fin du mois, ça compte, ne serait-ce que pour en tirer l'équivalent de ce qu'on a laissé au bistrot, le même mois.

Mais regardez leur visage: la peur d'y être surpris et mis à la porte, leur a enlevé toute trace de dignité humaine, tout signe de tranquillité, de conscience, toute paix. Ils ne sont

Domnul Wolff era un roșcovan înalt, cu aerul veșnic supărat. Fără a fi violent și nici aspru. Trecea prin ateliere, cu mîinile la spate, fără a-i întreba pe maiștri sau să-și vîre nasul în munca lor, cum fac subșefii români, pe care îi duceam de nas. Domnul Wolff vedea totul, în treacăt.

Nu-l prețuiau cîtuși de puțin, numindu-l „Neamțul".

*

Aveam și zile cînd plictiseala ne înnebunea. Nu știu cum se întîmpla, dar deodată, nimic de lucru, timp de o săptămînă. Marele strung zăcea deschis. Lăcașul fierarului ațipea. Nici o piesă între fălcile menghinelor. Nicovale, ciocane, dălți — la odihnă. Doar lipăitul curelelor de transmisiune, învîrtindu-se în gol, băteau cadența.

Ca să dea semnalul *fașeraiului*, șeful atelierului striga:

— Fiindcă nu ne intră nimic, să ne revizuim și să ne completăm micul nostru utilaj.

Fericire! Fiecare își rînduia ale sale ciocane, cîrlige, clești, burghie, dălți, compase, echere, pînă la uneltele de scos splinturile din lăcaș. Și apoi era simplu: o piesă pe șantier, iar dublura în sertar. Și dă-i drumul. Dacă vreun nas indiscret trecea pe acolo, nici o pagubă: se „completa" utilajul atelierului, dar, făcînd asta, se forja pentru sine, folosind numai material de prima calitate.

Așa că nu exista șef, maistru sau ajutor care să nu-și aibe micul atelier, acasă. Își făceau pînă și menghine și mici nicovale, pomenindu-se de un fost șef de atelier care-și construise un strung, aproape în întregime. Trăiască Statul!

Statul ăsta nu merita o soartă mai bună. Mai întîi, el dădea exemplul necinstei: nu exista aproape nici o mai mare beșleagă administrativă, care să nu-și fi construit „pe sub mînă", în atelierele Docurilor, tot ce avea nevoie acasă, ca fierărie, de la chioșcul de rigoare pînă la gratiile de la cavoul familiei.

Apoi, și fără asta, cei mici aveau o scuză pe care cei mari n-o puteau invoca: crăpau de mizerie, tot dînd pe brînci. Ori, un proverb de-al nostru spune: „Cîinele unde latră, acolo mănîncă".

Aveam în față meseriași foarte buni, cu cinci, zece și cincisprezece ani de muncă, plus alți patru de ucenicie, a căror leafă varia între 80—130 lei pe lună. Desigur, pîinea asta era ferită de șomaj, dar trebuia s-o împartă la cinci, șase, șapte și chiar zece guri, deoarece la noi omul se naște însurat și devine onanist dacă trebuie să rabde trei zile, într-atît îi de grăbit să se golească de sămînță.

Îi vedeam, acolo, îmbătrîniți la treizeci și cinci de ani, cocoșați de munca zilei și bucuria nopții. În afară de furtișaguri, nu-i interesa nimic, în afară poate de ora plecării de la serviciu și socotirea zilelor rămase pînă la plata lefii de mizerie. Furtișagul. Din ce se încheagă? Din meschinării, din resturi de la masa stăpînilor: o bucată de aramă, de plumb sau cositor; un pumn de buloane, șuruburi sau nituri; o pilă; o unealtă făcută pe ascuns; cîțiva metri de cablu de aramă; o bucată de alamă, nu mai mare decît o batistă; o bucățică de curea de transmisiune, tare, tocmai bună la pingelit. Sau cu prilejul unei reparații întîmplătoare la Antrepozite, dacă reaminteau paznicului-șef anumite servicii aduse, se întorceau acasă cu o jumătate kilogram de orez sau zahăr, un cornet cu migdale, un șir de smochine sau cu buzunarul plin cu stafide, roșcove, castane, cîteva portocale și lămîi, cît de puțină cafea sau ceai, sau măcar un pumn de piper, scorțișoară sau cuișoare.

Iată ce îi preocupa în chip deosebit: să șterpelească din toate, cît era cu putință. La sfîrșitul lunii conta, măcar pentru a compensa ce dădeau pe gît la cîrciumă.

Dar priviți-le fața: teama de-a fi prinși și dați afară le-a distrus orice urmă de demnitate omenească, de liniște sufletească, de pace deplină. Nu sînt niște oa-

pas méchants. Ils sont bêtes. La gravité de leur vie, ainsi que tout ce qui est manifestation intelligente autour d'eux, leur échappent constamment, mais ils s'emparent de toutes les niaiseries qui surgissent pendant la journée.

D'un bout à l'autre des immenses Docks, rarement je tombais dans un secteur quelconque sans que je me trouve en présence de tel ou tel spectacle puéril, auquel se livraient des meisters et des fonctionnaires dont la plupart étaient des pères de famille nombreuses et se laissaient pousser toutes sortes de barbes, pour paraître plus graves, pour imposer à leurs inférieurs.

Ici, deux gros hommes à favoris se lancent à la tête le même rat à moitié assomé et rient aux larmes. Je ne vois pas de quoi il y a à rire, mais de quoi vomir oui, car le rat traîne ses boyaux dehors et ne peut pas crever. Tout autour, sur le béton, nombre de rats carbonisés : les deux « respectables » ont passé l'après midi à faire la chasse aux rats, en ont attrapé, aspergé de pétrole et mis une allumette.

— Cà a été une partie des plus amusantes ! qu'ils disent au meister que j'accompagne.

Ailleurs : on joue au « pile ou face », pendant que des tas d'affaires sont à expédier, dont certaines me regardent. Je suis venu pour cela Je m'en plains doucement, puis, je réclame un peu plus fort. On m'empoigne, on m'arrache la culotte et on m'empâte le devant et le derrière avec dela « valvoline », horrible graisse minérale. — Cela les amuse.

Plus loin, tout un groupe de gaillards, aux moustaches jusqu'aux oreilles, ont attrapé chez eux un malheureux bulgare, vendeur ambulant de cette boisson raffraîchissante que nous appelons braga. *Non contents de le voler, ils se mettent à le « rendre célibataire », plaisanterie stupide qui consiste à prendre l'homme par les pieds et les épaules et à le balanccer, le heurtant chaque fois les fesses contre un mur, jusqu'à l'étourdissement. Un jour, qu'on appliquait cette « correction » à un vieux juif que je savais malade de ventre, je parvins à arrêter le jeu, mais j'y payai sur le champ à la place du vieux, ce qui me valut une journée d'affreux malaises.*

Un chien ou un rat qui a le malheur de tomber dans les mains de ces hommes-là, n'en échappe que la « casserole » attachée à la queue, pour le premier, le derrière brûlé par quelque essence, pour le second.

*

Je sais : la monotonie de leur existence dépourvue de toute beauté, c'est le principal coupable de ces grossiers divertissements. Entre un ménage puant les déjections de ses gosses et un atelier différemment infect, qui vous éclipse le soleil, le docker n'a pour lui que le trajet qui sépare son gîte de sa galère, — un trajet boueux, poussiéreux ou insipide, qu'il connait depuis son enfance et qu'il couvre quatre fois par jour, en courant.

Mais, précisement, n'y a-t-il pas là une certaine gravité qui devrait donner à réflechir ? Je me le demande, en songeant à notre paysan, si préoccupé, si méditatif. A celui-ci, rien n'échappe, alors même qu'on le trompe ou qu'on le vole. Il pense jour et nuit au lot qui lui est échu et qu'il doit transmettre à sa progéniture, n'y peut rien et croit que personne n'y peut,— mais au moins il est pénétré de l'ignominie de son destin. On voit cela dans son visage, qui devrait imposer le respect à tous les hommes, s'il y avait des hommes sur la terre. C'est pourquoi il a le rire douloureux, la plaisanterie sobre, la réponse économe et la joie difficile,—tout en s'enivrant comme chacun et en paraissant n'être rien de tout cela.

Je suis né de ces paysans-là et j'ai passé mon enfance au milieu d'eux, voilà d'où vient que je n'aime pas la légèreté de l'ouvrier des villes. Celui qui est né sans ciel et a grandi sans espace, à moins d'avoir de l'hérédité, ne peut pas approfondir l'abîme de l'existence. Un mur ce n'est qu'un mur, deux murs font une rue et une rue n'aboutit généralement qu'à d'autres murs, voilà l'espace que connait l'ouvrier et qu'il méprise, avec raison. L'été, il n'a jamais couché dehors, la nuit. Il ne sait donc pas ce que c'est que le ciel. Or, c'est, jusque là, la moitié de la vie. — L'autre moitié est prise par le travail et se passe le jour. Pour le paysan, si ignoble que soit son destin,—sa peine et sa journée ne manquent

meni răi. Doar îndobitociți. Importanța vieții le scapă, de regulă, ca și orice semn de înțelepciune din jur. În schimb se dau în vînt după toate neghiobiile de peste zi.

De la un capăt la altul al Docurilor, oricît de rar mă duceam într-un sector, era imposibil să nu fiu martorul cutărui spectacol pueril și la care maiștrii și funcționarii se pretau, deși mulți dintre ei erau capi de familie numeroasă. Se lăsau atrași în tot felul de năzbîtii, numai ca să pară mai gravi, să impună respect inferiorilor.

În fața mea, doi bărbați în toată firea, cu favoriți, își aruncă în cap un șoarece pe jumătate mort și rîd cu lacrămi. Nu văd ce-i de rîs, ci mai degrabă să-ți vină să verși, deoarece șoarecelui îi atîrnă mațele afară și nu poate crăpa. Jur-împrejur, pe ciment, șoareci arși. Cei doi „respectabili" și-au petrecut toată după-amiaza vînînd șoareci, i-au prins, i-au stropit cu gaz și le-au dat foc.

— A fost o distracție dintre cele mai vesele! spun ei maistrului pe care-l însoțesc.

Într-alt loc, se joacă rișca, în vreme ce atîtea lucruri așteaptă să fie terminate. Pentru asta am și venit. Mă plîng ușor, apoi li-o cer puțin mai tare. Mă înghiontesc, îmi dau jos pantalonii și mă ung în față și în spate cu valvolină, o unsoare minerală, groaznică. Asta-i înveselește.

Mai încolo, un întreg grup de haidamaci, cu mustăți pînă la urechi, înșfăcaseră un biet bragagiu ambulant. După ce îi șterpeliseră gologanii, se apucaseră să-l boșorogească. Joacă tîmpită: apucaseră omul de picioare și subsori, izbindu-l de fiece dată cu bucile de zid, pînă la năucire. Într-o zi, pe cînd aplicau această „pedeapsă" unui bătrîn ovrei, bolnav de stomac, reușii să opresc jocul, dar plătii pe dată în locul bătrînului, alegîndu-mă cu o zi de dureri îngrozitoare.

Un cîine sau un șobolan, dacă au nenorocirea să le cadă în mînă, — primul nu scapă decît cu „tinicheaua de coadă", iar al doilea cu dindărătul ars de terebentină.

*

Îmi dau seama: viața lor monotonă, despuiată de orice frumusețe, este principalul vinovat de aceste distracții grosolane. Între o căsnicie puțind de rahatul copiilor și un atelier într-altfel puturos, care îți întunecă lumina soarelui, docherului nu-i rămîne pentru sine decît drumul care-i desparte culcușul de ocnă. Un drum noroios, prăfuit și searbăd, pe care îl cunoaște din copilărie, străbătut în goană de patru ori pe zi.

Oare nu se află aici tocmai acel lucru serios care ar trebui să ne îndemne la reflecție? Mă întreb, gîndindu-mă la țăranul nostru, atît de grijuliu, de îngîndurat. Lui nu-i scapă nimic, chiar cînd cineva îl jecmănește sau îl înșeală. Zi și noapte, se gîndește la palma de pămînt moștenită și pe care trebuie s-o lase copiilor. Nu are nici o putere și crede că nimeni nu-l poate ajuta. Dar, cel puțin, este pătruns de ticăloșia soartei sale. O vezi pe fața lui, care ar trebui să impună respect tuturor oamenilor, dacă ar exista așa ceva pe pămînt. Iată de ce țăranul are rîsul dureros, gluma cu măsură, econom la vorbă și greoi la veselie, — tot amețindu-se ca fiecare și nepărînd a fi nimic din toate astea.

Mă trag din acești țărani și mi-am petrecut copilăria în mijlocul lor. Iată cum se explică de ce nu-mi place ușurința muncitorului de la oraș. Cine nu s-a născut, și nu a crescut în aer liber, cu nemărginirea cerului deasupra, acela nu poate pătrunde adîncimea și misterul existenței, afară numai dacă n-a moștenit această putere. Un zid nu-i decît un zid, două ziduri fac o stradă, și o stradă nu duce, deobicei, decît la alte ziduri. Iată spațiul în care se învîrte muncitorul și pe care, pe bună dreptate, îl disprețuiește. Vara, el n-a dormit niciodată, noaptea, afară. Habar nu are ce-i cerul. A pierdut cu asta jumătate din viață. Cealaltă jumătate i-o înghite munca, și așa îi trec zilele. Pentru țăran — oricît de păcătos i-ar fi destinul — truda și ziua

pas de grandeur, car il est aux prises avec des éléments,— alors que l'ouvrier tourne autour d'une machine, la machine autour d'elle-même et les deux ensemble, avec la terre, dit-on, autour du soleil, diable sait pourquoi, du reste, car ça reviendrait au même s'ils se tenaient tous trois tranquilles.

Il en résulte un sanglant préjudice pour ceux qui peinent. Le paysan fait le blé et l'apporte à la ville, qui le lui dévore, sans lui laisser dans les mains de quoi s'acheter une chemise. Or, la ville, c'est l'ouvrier. C'est donc lui qui doit être le responsable, la conscience qui régularise la vie de tout le pays. Plus que le villageois, il a sous les yeux la fourberie quotidienne de ses maîtres, la rapidité des moyens pour s'en instruire et la possibilité d'agir promptement, car la ville est une cocotte qu'on déshabille en lui soufflant dessus.

Voilà ce que je pensais, en venant de la campagne à la ville, et après trois mois d'apprentissage aux Docks, dont les ouvriers ne me plaisaient guère. Je savais que le paysan ne tenait dans ses mains qu'une pauvre faux, au moyen de laquelle il lui était arrivé parfois d'abattre quelque insatiable seigneur, avant de tomber lui-même abattu, tandis que l'ouvrier, je le voyais détenteur de tant de leviers de commande qu'il eut suffi d'en déplasser un pour qu'une moitié de la ville se fusse jetée sur l'autre moitié, — pas pour lui faire du mal, mais pour lui demander la raison qui faisait aux uns produire le blé et aux autres le manger, sans qu'il en reste au producteur de quoi s'acheter une chemise.

Je me suis éveillé à la vie avec cette question-là sur le bout de mes lèvres. Et le monde et Christ lui-même auraient beau m'éblouir avec tout ce qu'il y a de plus brillant ici bas et dans le ciel, j'en reviendrai toujours à l'homme qui fait le pain et n'en mange pas, comme c'est le cas de nos villages, où il vous serait difficile de découvrir une famille sur cent qui eût, de sa vie, connu le goût du pain, plus d'une fois par semaine.

Oui, il ne s'agit que de pain. Nous sommes encore là. Pour le reste, on veut bien laisser pisser le mérinos.

Est-ce l'approche d'un événement, qui fait naître son désir, ou c'est le désir qui provoque l'événement? Je ne sais. Il se peut aussi que ce ne soit ni l'une ni l' autre, mais tout simplement des faits qui se produisent dans la vie des hommes comme les nuages dans le ciel.

Toujours est-il que Braïla fut la première ville dans l'histoire moderne de la Roumanie, qui connût ce déplaisant sursaut dont notre estomac est victime lorsqu'il nous arrive d'avaler des morceaux indigestes. Et Braïla ouvrière venait justement d'avaler quelques morceaux comme elle n'en avait jamais vu, depuis qu'elle existe.

Pour mieux nous entendre je dois dire que depuis qu'elle existe, Braïla a toujours fait un peu comme ma mère, elle s'est servie de ses beaux bras de paysanne, pour toutes ses besognes, dont la principale était l'arrivée périodique de ces milliers et milliers de chars pleins de grains, que la campagne lui envoyait joyeusement. Elle les accueillait avec autant de joie, en prenait le contenu sur ses épaules et le jetait dans le ventre des centaines de navires qui venaient lui faire la cour, car ma Braïla était fameuse pour sa générosité.

Ce fut ainsi jusqu'aux jours de mon enfance, et ce n'était pas mal du tout, cela pouvait très bien continuer. Six mille débardeurs, lesquels, avec leurs familles, constituaient les quatre cinquièmes de la population de la ville, gagnaient de quoi vivre presque dans l'abondance. L'autre cinquième, faite de marchands, en gagnait bien plus. Donc, tout le monde était content.

Mais quand tout le monde est content, le diable ne l'est pas. Et le diable de nos jours n'est autre que le Progrès, ou ce qu'on nomme ainsi. Il s'en mêle alors de toutes façons, pour arriver à la fin à nous rendre la vie dure.

Voici comment il s'y était pris chez nous, en Roumanie:

Il mit le pied sur notre sol, vers le 1866, sous les allures d'un jeune prince allemand. Ce furent nos boyards qui l'appelèrent, et aussitôt on lui couronna le front et on «dota» cette couronne de douze des plus beaux domaines qu'existaient dans le pays, lesquels prirent le nom de «Domaines de la Couronne». *(J'avoue qu'encore aujourd'hui je*

lui nu sînt lipsite de măreție, deoarece el se ia la trîntă cu natura, în timp ce muncitorul se învîrte în jurul unei mașini, mașina în jurul ei însăși și amîndoi, împreună cu pămîntul, se spune, în jurul soarelui, dracu' știe pentru ce, fiindcă tot una ar fi dacă tustrei ar sta liniștiți.

Toți cei care trudesc se aleg cu o pagubă sîngeroasă. Țăranul produce grîul și-l aduce la oraș, care i-l mănîncă, fără să-i lase în palmă nici cu ce să-și cumpere o cămașă. Ori, orașul înseamnă muncitorul. El este, deci, cel care trebuie să fie responsabilul, conștiința care pune ordine în viața întregii țări. Mai mult decît țăranul, el își poate da seamă de hoțiile stăpînilor, are posibilitatea de-a se instrui repede și de a acționa cu promptitudine, deoarece orașul este ca o paceaură ale cărei veșminte cad la prima suflare.

Iată ce gîndeam, venit de la țară la oraș și după trei luni de ucenicie în Docuri, ai căror muncitori nu-mi plăceau de loc. Țăranul nu ținea în mîini decît o biată coasă, cu ajutorul căreia i se întîmpla uneori să doboare vreun boier nesătul, înainte de-a fi el însuși doborît. În timp ce pe muncitor îl vedeam deținînd atîtea pîrghii de comandă, încît ar fi fost suficient să miște una din loc, pentru ca jumătate din oraș să fie aruncată asupra celeilalte. Și asta, nu cu gînd rău, ci numai pentru a i se explica rațiunea, potrivit căreia unii produc grîul și alții îl mănîncă, fără ca producătorului să-i rămînă măcar cu ce să-și cumpere o cămașă.

M-am trezit la viață cu această întrebare pe vîrful buzelor. Și dacă lumea sau Christos însuși m-ar orbi cu tot ceea ce este mai strălucitor pe pămînt și în cer — eu mă voi întoarce întotdeauna lîngă omul care face pîinea și nu o mănîncă, așa cum se întîmplă în satele noastre, unde ar fi greu să găsești o familie dintr-o sută, care să fi cunoscut gustul pîinii, în viață, mai mult decît o singură dată pe săptămînă.

Da, nu este vorba decît de pîine. Ne aflăm, încă, aici. Pentru rest, sînt de părere să nu ne grăbim.

Apropierea unui eveniment naște dorința sau însăși dorința provoacă evenimentul? Nu știu. Se prea poate să nu fie nici una, nici alta. Ci pur și simplu, fapte care se produc în viața oamenilor, precum norii pe cer.

Întotdeauna, Brăila a fost primul oraș din istoria modernă a României, care a cunoscut acea tresărire supărătoare, asemănătoare cu a stomacului cînd i se întîmplă să înghită bucăți greu de mistuit. Ori, Brăila muncitorească tocmai înghițea cîteva bucăți, nemaipomenite în viața ei.

Ca să fiu înțeles mai bine, trebuie să spun că, de cînd există, Brăila s-a comportat cam ca mama: s-a slujit de frumoasele-i brațe de țărancă pentru toate treburile. Cea mai importantă dintre ele era sosirea periodică a miilor și miilor de care, înțesate cu grîne și pe care holdele i le trimiteau, voioase. Orașul le primea cu multă bucurie, purta poverile pe umeri și le arunca în pîntecul sutelor de vapoare, ce-i făceau curte, Brăila mea fiind vestită pentru dărnicia ei.

Așa s-au petrecut lucrurile pînă în zilele copilăriei mele. Și nu era rău, deloc. Putea foarte bine continua. Șase mii de hamali, care împreună cu familiile lor alcătuiau patru cincimi din populația orașului, cîștigau cu ce să trăiască aproape în belșug. Cealaltă cincime, negustorii, cîștiga și mai bine. Deci, toată lumea mulțumită.

Dar, cînd toată lumea este mulțumită, dracul își vîră coada. Și dracul din zilele noastre nu-i altul decît Progresul sau ceea ce poartă acest nume. El se amestecă în fel și chip, făcîndu-ne pînă la urmă viața grea.

Iată cum și-a vîrît coada la noi, în România:

Pe la 1866, a pus piciorul pe pămîntul nostru sub înfățișarea unui tînăr prinț german. Fusese chemat de boierii noștri, care îndată i-au încoronat fruntea, „înzestrînd" această coroană cu douăsprezece din cele mai frumoase moșii din țară, care primiră numele de „Domeniile Coroanei". (Mărturisesc că nici azi nu pricep cum au procedat

ne comprends pas comment ont fait ces boyards pour trouver et donner douze vastes domaines, avec la facilité dont on trouve et on donne douze noix). Mais le prince ainsi enrichi déclara que nous étions en arrière avec le Progrès et que le « pays » avait d'abord besoin de chemin de fer. (Le pays, le vrai, n'avait alors besoin que d'une douzaine de bonnes cordes pour pendre ceux qui se faisaient venir un prince et le dotaient de douze domaines qui ne leur appartenaient pas).

Les chemins de fer vinrent, d'Allemagne, naturellement, et ce fut une execellente affaire pour les boyards, pour leur prince et pour l'Allemagne, c'est à dire pour le Progrès. Quant au pays, il voyage encore de notre temps comme il a toujours voyagé avec cette différence qu'aujourd'hui il voit ce que c'est que le Progrès, en supporte les frais et se fait écraser sous ses roues à tous les passage à niveau.

Ce n'était qu'un commencement.

La suite immédiate en furent les Docks. On se demanda ce que pouvait bien être ça : dock! *On en obtint l'élogieuse explication : nos beaux grains sont sales, ce qui les déprécie sur le marché ; les docks et leurs silos, ça nettoie tout en un clin d'œil et ça conserve, puis, grâce au bassin qu'on y creusera, des navires bien plus gros que ceux que nous avons connus jusqu ici viendront jeter l'ancre le long des quais, à l'abri des vagues du Danube, y chargeront rapidement nos grains propres et les paieront plus cher. Cela mettra du beurre dans les épinards de chacun.*

Cela ne mit du beurre que là où il y en avait déjà. En échange, Braïla connut sa première hécatombe de broyés et d'infirmes, puis, une seconde, qui la toucha bien plus : les Docks étaient munis de deux élévateurs *sur rail dont chacun arrachait le pain de la bouche de quelques centaines de manœuvres, ce que les voyant faire, le jour de leur inauguration, les débardeurs faillirent les jeter dans le bassin. Longtemps on a dû les protéger, baïonette au canon.*

Mais tout s'oublie et on s'y fait à tout. Je m'en rendais compte, en comparant le récit de cette première bagarre sociale, que je n'avais pas vu, avec l'indifférence dont les mêmes hommes passaient maintenant à côté de ces machines qui plongeaient leurs chaînes à coupes dans les silos et en absorbaient des centaines de wagons de céréales par jour, sous la direction de quelques mécaniciens. Le débardeur apprit ainsi que les Docks et leurs élévateurs sont ses ennemis mortels, crut s'en tenir quitte avec ce seul dommage, dont il n'en garda pas moins l'arrière-goût, et alla gagner son pain le long des quais boueux du Danube, se disant :

— Ici, les élévateurs ne viendront pas!

Ils y vinrent.

*

Un jour de ce début d'automne, — au moment des grands arrivages de céréales qui constituent l'espoir de toute la population laborieuse, — une terrible nouvelle traversa la ville, avec la rapidité d'un éclair :

— Deux élévateurs flottants sont arrivés devant le débarcadère de Galatz !

En moins d'une heure, les banlieues se vidèrent de tout ce qu'elles contenaient comme âmes. De chiens, de chats et de pourceaux même, n'ayant jamais vu un tel exode, avaient suivi leurs maîtres, aboyant, miaulant, grognant. La place du port, devant le débarcadère, n'était plus qu'un océan humain multicolore, hurlant, jurant, maudissant, pleurant. Les femmes s'arrachaient les cheveux. Les hommes faisaient la navette entre les bistrots et les quais, le couteau à la main et ivre de rage plus que d'eau-de-vie.

Immédiatement, toutes les équipes de débardeurs qui travaillaient sur le Danube, plièrent le sac jusqu'au dernier homme, et se joignirent à la foule vociférante.

J'y accourus, au sifflet de midi, et je reçus une de ces impressions qui décident de la vie d'un être humain : voilà, voilà, ce que j'aimais ! Ca, c'étaient des hommes, une masse agissante. Il y avait là de quoi faire trembler un royaume.

acești boieri, ca să găsească și să dea douăsprezece domenii întinse, cu ușurința cu care găsești și dai douăsprezece nuci.) Dar prințul, astfel îmbogățit, declară că noi sîntem înapoiați față de Progres și că „țara" avea nevoie mai întîi de căi ferate. (În realitate, țara avea nevoie de vreo douăsprezece frînghii trainice, ca să-i spînzure pe cei ce aduseseră un prinț, înzestrîndu-l cu douăsprezece domenii, care nu erau ale lor.)

Căile ferate sosiră, natural, din Germania. A fost o afacere minunată pentru boieri, pentru prințul lor și pentru Germania. Adică pentru Progres. Cît despre țară, ea călătorește și astăzi ca și în trecut, cu singura deosebire că acum simte ce-i Progresul, suportînd cheltuielile, strivită sub roțile lui la toate barierele.

N-a fost decît începutul.

Urmarea imediată: Docurile. Toți se întrebau, ce putea să însemne asta: *doc!* Primiră o explicație elogioasă: minunatele noastre cereale sînt murdare, ceea ce le scade prețul pe piață. În docuri și silozuri, ele sînt curățate, cît ai clipi din ochi, fiind apoi păstrate în bună stare. Grație bazinului ce se va săpa acolo, vor veni vapoare cu tonaj mult mai mare decît cel cunoscut pînă acum, ancorînd de-a lungul cheiurilor, ferite de valurile Dunării; vor încărca repede cerealele noastre, ferchezuite, plătindu-le mai scump. Asta va sălta afacerile fiecăruia.

S-a băgat seu în carne grasă. În schimb Brăila își avu prima jertfă de mîini strivite și schilozi. Apoi, o a doua, care o costă ceva mai mult: înzestrarea Docurilor cu două elevatoare pe șine, fiecare dintre ele smulgînd pîinea de la gura cîtorva sute de hamali. Dîndu-și seama de asta, hamalii fură cît pe-aci să le arunce în apă, în ziua inaugurării. Multă vreme a fost nevoie să fie apărate cu baioneta la armă.

Dar totul se uită, devine obișnuință. Mi-am dat seama de asta, comparînd povestea primei ciocniri sociale — pe care nu am văzut-o — cu nepăsarea acelorași oameni care treceau acum pe lîngă elevatoarele ce-și afundau cupele cu lanțuri în silozuri, sorbind zilnic sute de vagoane cu cereale, mînuite doar de cîțiva mecanici. În felul acesta, hamalul află că Docurile și elevatoarele sînt dușmanii lui de moarte. El crezu că s-a ales numai cu această pacoste, a cărei amărăciune nu i-a stăruit prea mult în gură. Și porni să-și cîștige pîinea, dealungul cheiurilor noroioase ale Dunării, spunîndu-și:

— Aici, elevatoarele nu vor veni!

Veniră și acolo.

*

Într-una din zilele acestui început de toamnă, — în sezonul marilor sosiri de cereale, ce făceau speranța întregii populații muncitoare — o veste grozavă străbătu orașul, cu iuțeala fulgerului:

— Două elevatoare plutitoare au sosit în fața debarcaderului de Galați!

În mai puțin de-o oră, mahalalele se goliră de orice suflare. Cîini, pisici și chiar purcei, nemaivăzînd așa ceva, își urmară stăpînii — lătrînd, mieunînd, grohăind. Un exod nemaipomenit. Piața portului, din fața debarcaderului, părea un ocean omenesc, multicolor, care urla, înjura, blestema, plîngea. Femeile își smulgeau părul. Bărbații făceau naveta între cîrciumi și cheiuri, cu cuțitul în mînă, beți mai mult de furie decît de țuică.

Îndată, toate echipele de hamali, care munceau pe Dunăre, își împăturiră sacii, pînă la ultimul om, și se alăturară mulțimii care țipa.

Alergai într-acolo la șuieratul sirenei de prînz. Avui una din acele impresii care hotărăsc viața unui om. Iată ceva care mi-era drag! Se aflau acolo bărbați, o mulțime puternică. Exista acolo ceva de care să tremure un regat.

Près de moi, un malheureux pope villageois, à cheval sur une rosse, se signait :

— Seigneur ! pourquoi nous envois-tu de telles machines, qui vont jeter nos enfants sur le pavé !

— Ce n'est pas le Seigneur qui nous les envoie, lui répondit-on, ce sont les Allemands !

— Mais, cette fois, c'est fini : nous les noyerons dans le Danube.

— Non : on va les incendier, la nuit !

Une femme se lamentait de voir son mari soûl :

— Lui, que je n'ai jamais vu ivre, en vingt années depuis que nous sommes ensemble.

Le mari en question allait et venait, les yeux hors de la tête et mugissant :

— Qui dois-je éventrer ? qui ? — et il regardait son énorme couteau.

— C'est le préfet de la ville qu'il faudra éventrer, opina quelqu'un.

— Le préfet ? ! Et pourquoi justement lui ? demanda le mari, fort étonné.

— C'est vrai, compléta un autre homme soûl : le préfet n'y est pour rien. Il va falloir apprendre qui est le propriétaire de ces élévateurs.

— Il n'y a pas de propriétaire : c'est une compagnie, la Compagnie des élévateurs.

— Qu'est ce qu'une compagnie d'élévateurs ?

— Un tas de propriétaires.

Tout le groupe se tourna pour examiner mieux les deux machines qui avaient « un tas de propriétaires ». Elles étaient là, peintes en gris cuirassé, avec leurs silhouettes de moulins à vent sans ailes, se profilant surnoisement sur le fond des saules de l'autre rive.

Soudain, une rumeur houleuse passa par dessus la masse de têtes. Nous regardâmes dans la diréction de la ville, vers la quelle se dirigeaient tous les yeux, et vîmes une vraie armée en train de descendre la rue Dobroudja, droit sur nous. Les hurlements reprirent, pareils à un rugissement de la terre elle-même. J'eus le dos glacé.

— S'ils tirent, nous mettrons la ville à sac !

Aussitôt, comme s'il y avait eu commandement, la foule se baissa, un instant, gratta le sol, et chacun se redressa, un galet à la main, ces galets que je croyais impossible d'arracher au pavé, à moins d'y employer la pioche. On les avait arraché avec les ongles.

Maintenant, les soldats s'étaient arrêtés, à cent pas de nous. En face, un escadron de cavalerie, flanqué, à droite et à gauche, d'une compagnie de fantassins qui étaient encore de cavaleristes, mais à pied, car la ville ne possédait pas de régiment d'infanterie. Trois trompettistes à cheval se tenaient là, moroses, l'instrument appuyé sur la cuisse, et tout près d'eux, le phaéton de la préféture chargé d'officiels comme un panier de cuisinière au retour du marché. Ces messieurs-là étaient tous livides. Une voix leur cria, à leur barbe :

— Sortez encore le 3-ème l'artilerie, pendant que vous y êtes !

Il se fit tout de même un peu de calme, chacun voulant entendre ce que disaient « les boyards », dont le moindre mot volait de bouche en bouche, passablement ridiculisé. On apperçut le procureur, debout dans la voiture, embrassant d'un coup d'œil la masse :

— Que voulez-vous faire ? s'écria-t-il, haussant les épaules. Il y a au moins quinze mille, dont les deux tiers, femmes et enfants.

Le colonel du 11-ème cavalerie se hissa à son tour, avec des mouvements de héros :

— On va les balayer !

Préfet, procureur et colonel, eurent un bref conciliabule, puis, dans le soleil qui dardait, nous vîmes les trois trompettes décrire un grand geste circulaire : d'un même flot, l'espace et nos coeurs vibrèrent puissamment de cette longue complainte métalique qu'est une sommation.

La première ! Que va-t-il se passer ?

Pour le moment, rien. Silence émouvant. Tous les yeux étaient fixés sur le préfet qui, debout sur le siège du cocher, regardait, la face blanche.

Alors chacun put voir une commère qui se jucha au dessus de la foule, montée sur des dos d'hommes courbés, pas bien loin des dignitaires de la ville, qui la regardaient, comme tout le monde. Elle était à quelque pas de moi, grande, grosse, le visage comique.

Aproape de mine, un biet popă de țară, călare pe o gloabă, se închina:
— Doamne! de ce ne trimiți asemenea mașinării, care ne aruncă copiii pe drumuri!
I se răspunse:
— Nu Dumnezeu ni le trimite, ci nemții!
— Dar de data asta s-a zis: le vom îneca în Dunăre.
— Ba nu! O să le dăm foc la noapte!
O femeie se văicărea, văzîndu-și bărbatul beat:
— Tocmai el, pe care nu l-am văzut niciodată beat, în ăști douăzeci de ani de cînd ne-am luat!
Bărbatul cu pricina se vînzolea încoace și încolo, cu ochii scoși din orbite, urlînd:
— Pe cine trebuie să spintec? Pe cine?
Și se uita mereu la cuțit.
— Apăi prefectul orașului ar trebui spintecat! îi răspunse cineva.
— Prefectul?! Și de ce neapărat pe el? întrebă cel însurat, tare mirat.
— E adevărat! completă un alt bărbat beat. Prefectul nu are nici o vină. Trebuie aflat cine-i proprietarul acestor elevatoare.
— Nu-i nici un proprietar. E o societate — Societatea elevatoarelor.
— Ce-i aia o societate a elevatoarelor?
— O grămadă de proprietari.
Întreg grupul se întoarse ca să cerceteze mai îndeaproape cele două mașini care aveau o „grămadă de proprietari". Străjuiau acolo, vopsite în gri închis, cu siluetele lor de mori de vînt văduvite de aripi, profilîndu-se perfid pe fondul sălciilor de pe malul celălalt.
Deodată o rumoare vijelioasă trecu pe deasupra capetelor noastre. Ne uitarăm spre oraș, toate privirile fiind ațintite într-acolo. O adevărată armată cobora strada Dobrogea, drept spre noi. Urletele reîncepură, de parcă mugea întreg pămîntul. Îmi înghețǎ spinarea.
— Dacă trag, nimicim orașul!
Îndată, ca la un semnal, mulțimea se aplecă o clipă, scormoni pămîntul. Apoi fiecare se ridică cu un bolovan în mînă, unul din acei bolovani pe care-i credeam imposibil de smuls din caldarîm, fără ajutorul casmalei. I-au smuls cu unghiile.
Soldații se opriseră, acum, la o sută de pași de noi. În față, un escadron de cavalerie, flancat în dreapta și în stînga, de o companie de infanteriști, aparținînd tot cavaleriei, deoarece în oraș nu se afla un regiment de infanterie. Trei gorniști, călare, se opriseră locului, morocănoși, cu trompeta sprijinită de șold. Foarte aproape de ei, se afla docarul prefecturii, înțesat cu oficiali, ca o coșniță de gospodină la înapoierea de la piață. Toți domnii de-acolo erau pămîntii la față. Li se strigă în obraz:
— Scoateți și-al treilea regiment de artilerie, cît mai sînteți acolo!
Totuși, se făcu puțină liniște, fiecare fiind curios să audă ce spuneau „boierii". Pînă și un cuvințel de-al lor zbura din gură în gură, bătîndu-și joc de el. Fu zărit procurorul, în picioare în trăsură, cuprinzînd mulțimea dintr-o privire:
— Ce vreți să faceți? strigă, dînd din umeri. Sînt pe puțin cincisprezece mii, dintre care două treimi femei și copii.
Colonelul de la „11 cavalerie"" se proțăpi, la rîndul său, cu aere de erou:
— O să-i măturăm!
Prefect, procuror și colonel se consfătuiră, scurt. Apoi, în bătaia soarelui, văzurăm pe cei trei gorniști cum își rotiră larg goarnele în aer, ducîndu-le apoi la gură: aerul și inimile noastre fremătară puternic la lungul vaiet metalic al somației, care ne izbi ca un val.
Prima. Ce se va întîmpla?
Deocamdată, nimic. Tăcere impresionantă. Toți ochii ațintiți asupra prefectului, care, în picioare pe capra birjei, se uita la noi, cu fața albă ca varul. Atunci văzurăm o cumătră cocoțîndu-se deasupra mulțimii. Se urcase pe spinările bărbaților, nu departe de demnitarii orașului, care se uitau la ea, ca noi toți dealtfel. Era la cîțiva pași

Après avoir tourné sa tête en tous les sens, elle se mit à crier, d'une voix plaisante, comme à la banlieue :

— Monsieur le préfet ! Monsieur le préfet !

On n'en fit pas attention, tout de suite, et nous nous demandions ce que cela pouvait signifier : n'y avait-il pas assez de mâles, pour aller parlementer ? Elle cria de nouveaux, en appuyant fort :

— Monsieur le préfé-é-é-et !

Voilà que le préfet la regarde, lève la main et dit, sèchement :

— Parle, femme!

La femme débita alors, d'un trait, cette chose inattendue, et qui resta mémorable :

— Eh bien, monsieur le préfet : embrassez-moi dans le cul, voilà ici !

Elle leva sa jupe et montra où.

Une vague de rire partit, bondissant par saccades, jusqu'aux confins de l'immense attroupement humain.

*

On n'en fit plus d'autres sommations, car cette femme avait à sa façon fait comprendre aux autorités que le désespoir de ces gens-là ne connaissait plus de limites. Le phaéton s'en alla. Les soldats furent éparpillés en tirailleurs, face à la foule, le dos à la ville. Tels qu'ils étaient, en admettant qu'on leur eût donné l'ordre de tirer dans la masse, — combien auraient-ils pu tuer : mille ? deux mille ? — Le fait certain, dont personne ne doutait, c'est qu'à la suite d'un tel geste, soldats et autorités eussent été massacrés à coup de pierres, et la ville incendiée. Nulle force n'aurait pu arrêter le tourbillon dévastateur.

Car chacun sentait instinctivement qu'une époque de misère constante allait s'abattre sur ce port dont on avait tant dit qu'il nourrissait « quiconque voulait baisser la main vers le sol ». Déjà depuis l'entrée en fonction des deux premiers élévateurs, il n'y avait plus de pain pour tout le monde. Il fallait se le disputer, le couteau à la main. On connaissait même des centaines de familles dont le chef, homme sans crâne et sans force, ne trouvait de l'embauche que seulement pendant les mois des grandes arrivages, ce qui faisait que ces familles-là crevaient de faim la plupart du temps.

Les Docks perdus, pour ce qui tenait au cœur du débardeur, on leur rendait cette justice qu'ils avaient occupé par ailleurs un tas d'autres manœuvres, et l'on se consolait en se disant que le fleuve reste libre pour les grains arrivant par les péniches ou par les wagons. Or, voilà que les péniches à leur tout allaient se faire décharger au moyen des élévateurs.

— Et nous ? et nous ? hurlaient les hommes, montrant le poing à la ville. — Et nos femmes ? et nos gosses ? — Nous ne devons plus vivre ?

J'aimais bien ces hommes-là. Pauvres ou gagnant aisément leur vie, — et même parvenu à certaine richesse, grâce uniquement à de mariages à forte dot, — ils ne se déclassaient jamais : foyer, vêtements, table, paroles, manières, restaient ce que notre peuple a de mieux : le bon sens. Dans nos campagnes, on peut découvrir le grotesque. Le ridicule, bien difficilement. Et c'est ce qui arrive à l'homme d'en bas, quand il change de condition sociale : il veut changer aussi de peau.

Ainsi tous ces fonctionnaires de la mairie, de la préfecture, du tribunal, de la gare et des Docks. Salaires de famine, instruction nulle, intelligence sous-médiocre, mais, pour ce qui était de leur « nez », il fallait une perche à celui qui voulait y atteindre. En échange, il eut suffi d'un regard bienveillant de la part de leurs maîtres, pour qu'ils devins des paricides.

Ces hommes-là fourmillent dans la classe ouvrière. Ils font le nombre partout où il y a une place « en vue » à occuper. Ils sont la honte de toutes les classes.

Dans les Docks, ils étaient ces petits messieurs à la démarche de paons et au cou raidi dans un faux-col sale, qui acourraient à pas de fripons, dès qu'ils apercevaient un supérieur, pour le rattraper et lui dire, sans à propos, en souriant bêtement :

— J'ai l'honneur de vous saluer, estimé monsieur Capitanescu ! hi ! hi ! hi !

de mine, mătăhăloasă, grasă, cu fața caraghioasă. După ce și-a rotit capul în toate direcțiile, se porni să strige, cu un glas de mucalit, ca la mahala:

— Dom'le prefect! Dom'le prefect!

Nu i se dădu nici o atenție, imediat. Toți ne întrebam ce o fi cu ea. Nu se aflau destui bărbați care să parlamenteze cu autoritățile? Ea strigă din nou, apăsînd cu putere cuvintele:

— Dom'le pre-fe-e-e-ct!

Iată că prefectul se uită la ea, face un semn cu mîna și spune sec:

— Vorbește femeie!

Atunci femeia rosti pe nerăsuflate, aceste cuvinte neașteptate, rămase de pomină:

— Ei bine, dom'le prefect: pupă-mă în c... Uite aici!

Și-și ridică fusta, arătîndu-i locul.

Un val de risete porni, săltînd în hohote, pînă la marginea furnicarului omenesc.

Nu au mai dat alte somații. În felul ei, femeia făcuse pe autorități să înțeleagă că disperarea oamenilor nu cunoștea margini. Docarul plecă. Soldații se risipiră, în trăgători, cu fața spre mulțime și spatele spre oraș. Așa cum stăteau, admițînd că le-ar fi dat ordin să tragă în gloată, cîți ar fi putut omorî? O mie, două? Nimeni nu se îndoia că, în urma unui asemenea ordin, soldați și autorități ar fi fost masacrați cu pietre, iar orașul incendiat. Nici o forță n-ar fi putut stăvili vîrtejul pustiitor.

Instinctiv, fiecare își da seama că de-acum avea să se abată o perioadă lungă de mizerie asupra portului care hrănea pe „oricine voia să-și aplece palma spre pămînt". De la intrarea în funcțiune a celor două elevatoare nu se mai găsea pîine pentru toată lumea. Trebuia să te lupți pentru ea, cu cuțitul în mînă. Erau sute de familii al căror șef — om nedescurcăreț și fără curaj — nu găsea de lucru decît în sezonul marilor descărcări de cereale în port. Acum aceste familii crăpau de foame, cea mai mare parte din an.

Docurile, care altădată dăduseră pîine atîtor hamali, erau acum pierdute. Oamenii se mîngîiau cu gîndul că fluviul va rămîne liber pentru cerealele aduse cu șlepurile sau cu trenurile de marfă. Dar iată că și șlepurile sînt descărcate tot cu ajutorul elevatoarelor.

— Și noi? Și noi? urlau bărbații, amenințînd orașul cu pumnul. Femeile noastre? Copiii noștri? Noi nu avem dreptul la viață?

Cît de dragi îmi erau acești oameni. Săraci sau agonisindu-și binișor pîinea — unii dintre ei ajunși la oarecare stare, datorită însurătorii cu zestre bună — nu decădeau niciodată: cămin, îmbrăcăminte, masă, vorbă, obiceiuri, oglindeau bunul simț, însușire de căpetenie a poporului nostru. În satele noastre, poți întîlni grotescul și mai greu ridicolul. Omul de jos, cînd își schimbă starea socială, vrea să devină cu totul altul.

Funcționari la primărie, la prefectură, la tribunal, la gară, la Docuri, — lefuri de mizerie, nici pic de învățătură, inteligență submediocră. Dar, cînd era vorba să le ajungi la „nas", îți trebuia o prăjină. În schimb era deajuns o simplă privire binevoitoare a stăpînilor ca să-și omoare părinții.

Asemenea oameni mișună în clasa muncitoare. Sînt în majoritate, oriunde-i „un loc" de ocupat. Ei sînt rușinea tuturor claselor.

În Docuri, ei erau acei domnișori, cu mers de păun și gît țeapăn într-un guler murdar, care veneau în fuga mare și cu aer de șmecheri, îndată ce zăreau un superior, pentru a-l ajunge din urmă și a-i spune, fără apropo, zîmbindu-i proștește:

— Am onoarea să vă salut, stimate domnule Căpitănescu! Hi! Hi! Hi!

L'après-midi de ce terrible choc entre la carcasse vieillie de l'homme et l'avenir de la machine victorieuse, ces cabots galeux rôdaient par tous les secteurs pour repérer et moucharder les parents ou les amis des grévistes, qui manifestaient tant soit peu contre les élévateurs. Or, justement, dans nos ateliers, un petit mouvement d'opinion sympathique aux débardeurs s'y dessinait. A sa tête se trouvaient deux meisters importants, le forgeron et le premier monteur, ouvriers âgés. On n'osait pas dire grande chose, mais on plaignait amèrement la masse que nous venions de laisser sur la place du port, en train de déjeuner d'un morceau de pain et un poisson frit, ou de quelque autre plat de ce genre.

J'étais avide de justice et j'aurais volontiers donné la moitié de ma vie, non pas pour détruire les élévateurs, mais pour qu'on les mît au service de tout le monde. Cet élan, qui a toujours brûlé ma poitrine, ne venait pas de ce que j'appartenais à la classe miséreuse ou que j'aurais tant connu la souffrance. Non. Cela, généralement, n'est vrai que jusqu'à un point car la justice, la commisération, la générosité ne sont le monopole d'aucune classe. Comparée aux enfance que j'avais sous les yeux, je pourrais même dire que la mienne avait été gâtée : le pain, la tasse de lait, le lit propre et la parole tendre ne m'ont jamais manqué.

Mais je crois que l'ère de justice terrestre sera arrivée le jour ou la majorité des hommes s'intéressera au sort de celui qui souffre. Et moi, je me sentais de l'infime minorité qui s'y intéressait déjà, voilà tout.

Aussi, je faisais des voeux dans mon cœur pour que ces leviers de commande que nos meisters tenaient dans leurs mains, se rangeassent du côté des débardeurs. Mes camarades d'apprentissage souhaitaient la même chose, car les apprentis sont toujours pour la grève, puis, l'adolescence aime bien le chambardement. Il y avait surtout Vasili, un diable de poulain villageois, qui nous disait, frémissant :

— Si les boyards écrasent les nôtres, quand je serai de nuit je mettrai feu au « bâtiment des nettoyeuses ! ».

Nous étions « de nuit », chacun à son tour, pendant une semaine, pour aider au tourneur qui ne travaillait que la nuit. Cette semaine-là, puante, meurtrière, comme on verra plus loin, ne faisait pas moins la joie de nos âmes assoiffées d'espiègleries, car le tourneur de nuit était bon « comme le pain chaud » et nous laissait libres de faire à notre tête, — naturellement, pas pour incendier les Docks.

La première nuit descendit sur les grévistes sans trop raréfier leurs rangs. On n'en avait jamais vu cela à Braïla : tant de peuple coucher en masse à la belle étoile, sur une place publique.

A vrai dire, ils ne couchaient pas, ils veillaient, mais à quoi, personne n'aurait su le dire. S'attaquer aux élévateurs, il ne fallait pas y songer : des patrouilleurs de l'Arsénal de la Marine de Galatz les avaient cerné, pour ne plus parler de l'armée de terre qui était toujours là.

On ne voyait pas la police. L'après-midi, elle avait subi une belle honte, à la suite d'une gaffe qu'elle avait faite. Quelques agents en civil étaient venus se donner pour des « amis », dans l'intention d'amadouer les plus « forts en gueule », en les soûlant, puis, de les détacher de la masse et de les arrêter. On les laissa payer litre sur litre, on but sec et à la fin, les débardeurs les livrèrent aux mains de leurs commères, qui les battirent avec la savate et leur pissèrent sur la tête, à la barbe des soldats, qui riaient.

Maintenant, c'était après le dîner. Nuit profonde, éclairé ça et là par quelques grandes lampes à arc. Comme nous nous trouvions dans la pleine saison des pastèques, chaque ménage, après avoir vidé la sienne et percé de trous, en avait fait une lanterne à bougie. Ainsi, de loin, on ne distinguait qu'un vaste champ parsemé de vers luisants, d'où venait un bourdonnement confus.

În după-amiaza grozavei încleștări dintre bătrîna hîrcă a omului și viitorul mașinii victorioase, javrele rîioase dădeau tîrcoale în toate sectoarele, pentru a identifica și denunța pe părinții sau prietenii greviștilor, care erau cît de cît împotriva elevatoarelor. Pe drept, în atelierele noastre se înfiripa un început de simpatie față de hamali. În frunte, se aflau doi maiștri importanți: fierarul și primul montor, muncitori în vîrstă. Nu îndrăzneau să zică mare lucru, dar compătimeau cu amărăciune mulțimea pe care o lăsasem în fața portului, pe cale să-și ia masa: o bucată de pîine cu un pește prăjit sau ceva asemănător.

Eram însetat după dreptate și mi-aș fi dat bucuros jumătate de viață, nu pentru distrugerea elevatoarelor, ci pentru a fi puse în slujba întregii omeniri. Acest elan, care mi-a ars totdeauna pieptul, nu se datora faptului că aparțineam clasei săracilor sau că aș fi îndurat atîta suferință. Nu. În general, acest lucru poate fi valabil numai pînă la un punct. Justiția, compătimirea, generozitatea nu sînt monopolul niciunei clase. În comparație cu altele, pe care le vedeam, mi-aș putea socoti copilăria chiar răsfățată: nu mi-au lipsit niciodată pîinea, cana cu lapte, patul curat și vorba drăgăstoasă.

Sînt convins că ceasul dreptății va sosi pe pămînt, în ziua în care majoritatea oamenilor se va interesa de soarta celui în suferință. Eu mă și socoteam aparținînd neînsemnatei minorități, care dovedea acest interes. Asta-i totul.

De asemenea, doream din toată inima ca pîrghiile de comandă, pe care maiștrii noștri le țineau în mîini, să treacă de partea hamalilor. Tovarășii mei de ucenicie doreau același lucru. Ucenicii sînt totdeauna pentru grevă, deoarece tinerilor le place mult harababura. Era, mai ales, un drac de mînz de la țară, Vasile, care ne spunea, fremătînd:

— Dacă boierii îi strivesc pe-ai noștri, o să dau foc „clădirii curățătoriilor", cînd o să fiu de noapte.

Eram de „noapte" fiecare la rînd, timp de-o săptămînă, ca ajutoare ale strungarului ce lucra noaptea. Acea săptămînă, puturoasă, ucigătoare, — cum se va vedea mai departe, — nu era cîtuși de puțin pe placul firilor noastre însetate după zburdălnicii. Strungarul de noapte, — un om bun „ca pîinea caldă", — ne lăsa să ne facem de cap, desigur, nu pentru a da foc Docurilor.

Prima noapte se cobori asupra greviștilor, fără a le rări prea mult rîndurile. Așa ceva nu se mai văzuse, la Brăila: atîta popor să doarmă sub cerul liber, într-o piață publică.

La drept vorbind, nu dormeau. Ședeau de veghe. De ce? Nimeni nu o putea spune. Nici gînd să atace elevatoarele. Patrule ale Arsenalului marinei din Galați le înconjurase, ca să nu mai vorbesc de armata de uscat, care se afla încă acolo.

Poliția intrase în pămînt. După-amiază, suferise coșcogeamite rușine, din cauza unei prostii făcute. Cîțiva agenți în civil veniseră, dîndu-se drept „prieteni", cu intenția de a potoli pe cei „răi de gură", îmbătîndu-i, apoi să-i rupă de gloată și să-i aresteze. Au fost lăsați să le plătească sticlă după sticlă, au băut zdravăn și la urmă hamalii îi dădură pe mîna cumetrelor, care îi bătură cu papucul și se pișară pe capul lor, în nasul soldaților care făceau haz.

Ne aflam după cină. Noapte adîncă, luminată ici-colo de cîteva lămpi cu arc voltaic. Plin sezon al pepenilor. Fiecare gospodărie, după ce își golise pepenele de miez, îi crestase coaja cu găuri, făcînd un felinar, cu o luminare înăuntru. Așa că, din depărtare, nu zăreai decît o mare presărată cu licurici, dinspre care răzbătea un zvon nedeslușit.

Mais de près c'était bien plus émouvant. D'abord, on avait la même impression que produit le Danube lorsqu'on s'y approche par une nuit de tempête. Le grondement des flots uni aux sifflements variés de la forêt de saules, crée un ensemble où l'on pourrait facilement entendre toutes les voix humaines de la terre, — jeunes, vieilles, enfantines, mâles, harmonieuses, stridentes, — et c'était justement ce que nous avions devant nous, jusqu'aux remous des milliers de dos, de têtes, de bras, de nippes, qui déferlaient comme des vagues, trimbalant d'une place à l'autre pour se nicher à la fin quelque part. Des enfants qui pleuraient. Des femmes qui engueulaient, on ne savait pas qui et pourquoi. D'autres, parlaient fort ou riaient comme des histériques. Quant aux hommes, ils dominaient tout avec leurs vois tonnantes, leurs colères, leurs jurons, naturellement, en vidant bouteilles. Un grand groupe s'était même adjoint un tzigane qui râclait du violon en chantant dans un ton de circonstance :

Car si j'avais eu de la chance dans le monde,
Je ne me serais pas marié avec toi!

Puis, au fur et à mesure, que je pénétrais au milieu de cette littière humaine, un sentiment de solitude me saisissait de toutes parts. Je perdais de mon aplomb, de mon poids. On eut dit que je rapetissais. — De loin, je me sentais moi: *avec mon corps, mes idées, mon indépendance; cette masse n'avait aucune emprise sur moi. Maintenant j'étais bu par elle ; je m'y enfonçais ; elle me rendait nul.*

Car, quoique n'ayant encore que mes quatorze ans, je me baignais déjà avec pas mal de sentir dans « Le Monde comme volonté et représentation » *et* « Afforismes » *de Schopenhauer, ainsi que dans notre Eminesco, d'où je sortais passablement convaincu de la solitude de l'homme, dont la meilleure image je l'avais dans l'humble personne de ma mère. Nèanmoins, ma nature, trop peu faite pour l'étude livresque, me poussait avec force vers la connaissance de l'homme tel que je le voyais dans la rue : il aimait et soufrait comme moi ; c'est à lui que je dois aller ; il est le A et le Z de la vie. Puis, que je le veuille ou non, nous avions le même sort.*

Pourquoi alors m'annulait-il tout ce qu'il y avait de meilleur en moi et de plus utile pour sa cause : ma personnalité, mon moi, cette distinction qui est à l'homme ce que le parfum est à la fleur ?

Depuis midi, une seule vision m'obsédait : la commère qui avait montré son derrière au préfet, en lui lançant une affreuse grossièreté. J'étais convaincu, comme tout le monde, du reste, que si nous n'avions pas des centaines de morts à déplorer, c'était à cette orduri-ère-là et à son geste, que nous le devions. Oui : anonyme, nulle, inexistante, elle fut, pendant une minute, le génie de son troupeau, qu'elle a sauvé de massacre.

Que fallait-il donc de plus à la masse ? Je dirai même mieux : que fallait-il de plus au préfet ? Un sage ? Un érudit ? Un saint ? — Non : une grosse injure et deux grosses fesses à nu.

Et moi, qui n'était rien de tout cela, que venais-je faire au milieu de cette masse, dominée par l'image géante de celle qui avait fait son salut ?

Au moment de m'enfuir, je me heurte à des connaissances du quartier, une jeune bru et sa belle-mère. Elles se tenaient enlacées, les yeux hagars vers les silhouettes éclairées des élévateurs, pendant que l'homme dormait à leurs genoux. La jeune femme me saisit une main :

— Dis, Adrien, toi qui lis les journaux : crois-tu que les élévateurs travailleront tout de suite ?

— C'est pour cela qu'on les a fait venir...

— Alors, nous... Nous devons mourir !

— Non. Du tout.

— Et quoi faire ?

— Ce que vous faites déjà en ce moment, mais mieux. Beaucoup mieux. Et sans coucher sur des pierres.

De aproape, priveliștea era și mai impresionantă. Aveai întîi aceeași impresie produsă de Dunăre, cînd te apropii de ea pe o noapte de furtună. Vuietul valurilor, unit cu șuieratul pădurii de sălcii, alcătuiau un tot în care ai fi putut desluși cu ușurință toate glasurile de pe pămînt — tinere, bătrîne, copilărești, bărbătești, armonioase, stridente. Aceași priveliște ni se înfățișa și acum dinaintea ochilor: învolburarea miilor de spinări, de capete, de brațe și bulendre, care se frămîntau ca niște valuri, trambalîndu-se de colo pînă colo, ostoindu-se în cele din urmă undeva. Copii care plîngeau. Femei care se certau nu se știe cu cine și pentru ce. Altele care vorbeau tare și rîdeau ca niște apucate. Cît despre bărbați, dominau totul, cu glas tunător, mînios, cu înjurături, tot golind sticlele. Un grup mare făcuse rost de un țigan, care scîrția la vioară o melodie cu subînțeles:

Dac-aș fi avut noroc pe lume,
Nu mă cununam cu tine!

Pe măsură ce pătrundeam în mijlocul acestui desiș omenesc, mă cuprinse un sentiment de singurătate, din toate părțile. Îmi pierdui curajul, încrederea de sine. S-ar fi zis că devenisem mai mic. De departe, mă simțeam *eu*, cu trupul, cu ideile și independența mea. Mulțimea nu avea nici o înrîurire asupra mea. Acum, însă, mă înghițise; mă afundam întrînsa, care mă reda mie-însumi, lipsit de valoare.

Deși nu împlinisem încă patrusprezece ani, îmi desfătam destul de bine sufletul cu „*Lumea ca voință și reprezentare*“ și „*Aforismele*“ lui Schopenhauer, ca și cu opera lui Eminescu. Lecturi, de pe urma cărora ieșeam destul de convins de singurătatea omului și a cărei cea mai bună întrupare era umila făptură a bietei mele mame. Totuși, firea mea, prea puțin înclinată pentru studiul cărților, mă împingea nestăvilit spre cunoașterea omului, așa cum îl vedeam în stradă. Iubea și suferea ca și mine. Spre el trebuia să-mi îndrept pașii. El era începutul și sfîrșitul vieții. Și apoi, cu sau fără voia mea, pe amîndoi ne păștea aceeași soartă.

Atunci, de ce distrugea tot ce se afla mai bun în mine, mai folositor cauzei sale, — personalitatea mea, eul meu, această distincție care e la om ceea ce-i parfumul la o floare?

Încă de la prînz, mă chinuia o singură imagine: cumătra care își arătase dindărătul, prefectului, aruncîndu-i măscări înfiorătoare. Eram convins, ca toată lumea de altfel, că dacă n-o să avem de jelit sute de morți, apoi o datoram scîrbei ăștia, gestului ei. Necunoscută, fără valoare, inexistentă pînă atunci, ea se dovedise, în răstimpul unei clipe, îngerul păzitor al turmei, pe care o salvase de la măcel.

Ce i-ar mai fi trebuit în plus gloatei? Voi spune, chiar: ce-i mai trebuia în plus prefectului? Un înțelept? Un sfînt? Nu: o înjurătură zdravănă și două buci mari, dezgolite.

Și eu, care nu eram nimic din toate astea, ce rost aveam în mijlocul acestei mulțimi, dominate de imaginea uriașă a celei care o salvase?

În clipa de-a o lua la goană, mă ciocnii cu cunoștințe din mahala: o tînără noră și soacră-sa. Se țineau îmbrățișate, cu privirea buimacă spre elevatoare, în timp ce bărbatul dormea la picioarele lor. Tînăra femeie mă apucă de mînă:

— Ia spune-mi, Adriene, tu care citești gazetele: crezi că elevatoarele o să lucreze îndată?

— Pentru asta le-au și adus.

— Atunci, noi... Trebuie să murim!

— Nu. Nicidecum.

— Și ce să facem?

— Ceea ce ați început în clipa de față, dar mai bine. Mult mai bine. Și fără să dormiți pe caldarîm.

(Aici se întrerupe manuscrisul)

În românește de *Alexandru TALEX*

critică

poezie

proză

Pompiliu CONSTANTINESCU student al lui Mihail DRAGOMIRESCU

ONORÎND PROMISIUNEA FĂCUTĂ, ÎN NUMĂRUL 2 DIN 1972 AL revistei „*Manuscriptum*" şi uzînd de aceeaşi amabilitate a redacţiei dau la lumină lucrările de seminar la catedra de Literatură română şi estetică literară, a lui Mihail Dragomirescu, semnate de Pompiliu Constantinescu, ca student al Facultăţii de filozofie şi litere din Bucureşti. Din păcate, nu am putut păstra decît două caiete de lucrări: cel din anul I, datat 7 noiembrie 1921, şi cel din anul IV, datat 11 octombrie 1923. În anul I, deci, Pompiliu Constantinescu avea 20 de ani — împrejurările primului război mondial nedeterminînd o întîrziere marcată în cursul anilor săi de învăţătură. Caietul acestui an este mai laborios — era anul debutului în studenţie — iar tonul lucrărilor din el oscilează între afirmarea peremptorie a gîndirii proprii şi respectul faţă de învăţăturile profesorului. Mihail Dragomirescu cerea foarte puţin studenţilor din seminarul său: o scurtă analiză literară a unui text din literatura română sau din cea universală, indiferent de dimensiunile lui şi genul în care se încadra: o poezie lirică, un roman, o dramă, o nuvelă, un volum de poezii sau de povestiri etc. Lucrările erau citite de cineva dintre numeroşii săi asistenţi, care semna un foarte scurt referat de apreciere, chiar pe una dintre paginile lor de început. Referatul la prima analiză din caiet — Epigonii, de Eminescu — e foarte laconic: « Foarte bună lucrarea. Păcat că-i lipseşte studiul literar » — şi e semnat C. M. Iniţialele sînt ale Constanţei Marinescu, doctor în filozofie şi litere, titlu acordat cu generozitate de M. Dragomirescu colaboratorilor săi de la catedră şi de la Institutul de literatură, care-şi desfăşura activitatea în paralelă cu catedra, dar ocupîndu-se numai de apariţiile la zi, de cea mai strictă actualitate, şi numai în literatura română. Avîndu-şi, precum se ştie, sistemul său minuţios de stabilire a ierarhiilor de valoare — capodoperă, operă de talent şi operă de virtuozitate — precum şi de precizare a numeroaselor atribute ale fiecărei opere, Mihail Dragomirescu dorea, fireşte, să fie avut în vedere de studenţii săi, dar bunătatea lui aproape infinită îl împiedica să fie drastic în pretinderea acestei supuneri. Asistenţii săi nu erau nici ei excesiv de exigenţi în această privinţă, totuşi se simţeau datori să constate eludarea aplicării categoriilor multiple ale sistemului — şi formula era aceasta: studiul asupra operei nu e complet sau lipseşte cu totul. Referindu-se la altă lucrare a lui Pompiliu Constantinescu — tot sub semnătura C. M. — tînărul student era apreciat foarte elogios:

« Autorul studiului are calități remarcabile, un stil foarte plăcut, cursivitate, bogăție intelectuală mai ales, observații interesante și juste, curajul opiniei ».

Rememorînd acești buni auguri sub care își începea studenția Pompiliu Constantinescu, să vedem ce ne spune textul însuși al acestei lucrări din anul I, despre ceea ce era el atunci, în raport cu ceea ce va fi, mai tîrziu, cunoscutul critic.

Începutul lucrării — ceea ce Pompiliu Constantinescu numește analiza « primului moment al poeziei » — este onest și școlăresc, trecînd în revistă modul cum Eminescu își caracterizează predecesorii, elogiind « neîntinatul entuziasm al poetului », dar și observînd că acest entuziasm este « de multe ori exagerat ». Trecînd la « momentul al doilea » — început prin faimoasa întrebare: «Iară noi? noi epigonii? » — observăm un fenomen interesant. Citînd abundent șiruri întregi de versuri, studentul Pompiliu Constantinescu renunță la analiza propriu-zisă și — furat de atmosfera încinsă a poeziei — se identifică cu însuși tînărul Eminescu, făcînd legătura dintre citate prin simple parafrazări la persoana întiia plural, într-un ton patetic, liric aproape, mimînd însuși dialogul poetului cu înaintașii lui: « Înțelepciunea vă lumina calea ca o candelă divină, drumul vieții vi se părea semănat cu roze, inima vă tresărea ca o liră, iar lumea era pentru voi un mîndru palat de icoane ». E aproape o surpriză să constatăm veleități și ispite de poet la acela care mai tîrziu avea să fie criticul atît de sobru, de reținut în expresie.

Încheierea — care e deosebit de amplă — ne relevă de astă dată un dialog nemărturisit, dar respectuos, cu profesorul Mihail Dragomirescu. De la început, studentul Pompiliu Constantinescu îi face o concesie subtil dozată, vorbind despre « ideea care se desprinde din Epigonii », — pe cînd profesorul căuta să identifice oriunde « ideea generatoare ». Afirmînd că « ideea » din Epigonii este « nimicnicia tuturor speranțelor, tuturor idealurilor umane », — Pompiliu Constantinescu se înscrie împotriva părerii « general răspîndită și lăturalnică adevărului sufletesc ce se degajă din această poemă », și anume că Epigonii ar înfățișa contrastul dintre cele două generații: a înaintașilor și a contemporanilor lui Eminescu. După Pompiliu Constantinescu, aceasta « este o părere greșită ». Antiteza e un « procedeu » doar, « numai motivul pe care se grefează ideea » enunțată de Pompiliu Constantinescu de la început: « gîndul dureros al zădărniciei existenței omenești, cu toate frămîntările și aspirațiile ei spre ideal ». Argumentîndu-și această opinie, Pompiliu Constantinescu de fapt

așază temeiurile concluziei că *Epigonii* « este o creațiune genială », adică o capodoperă, în înțelesul pe care acest termen îl avea în sistemul lui M. Dragomirescu. În această demonstrație întîlnim elemente specifice ale vastului și complicatului sistem construit de profesor. Ideea poemei este « expresiunea unui adevăr sufletesc universal uman », denotînd o atitudine « contemplativ filozofică ». Neputînd nega intensitatea « sentimentului de sinceră admirație » față de înaintași — care l-ar fi dus pe Eminescu la « falsele judecăți asupra scriitorilor » evocați în primul moment al poemei — Pompiliu Constantinescu evită impresia că s-ar contrazice în argumentare, prin afirmația că « universalitatea » acestui sentiment — desprins de contingențele istorice — ar crea un climat « al obiectivității și impersonalității ». Ideea « impersonalității » ca factor decisiv în geneza capodoperei fusese moștenită de Mihail Dragomirescu de la profesorul său, Titu Maiorescu, și studentul Pompiliu Constantinescu o adoptă la rîndul lui. Argumentul său este acela că Eminescu a ajuns la impersonalitate ridicîndu-se deasupra sentimentului de admirație față de predecesori — ceea ce l-ar fi dus la o falsă diferențiere de valori literare între ei și contemporani — pînă la conturarea contrastului « de atitudine sufletească » în fața vieții și, de aici, la meditația asupra zădărniciei zbuciumului omenesc. Concluzia întregii demonstrații este tot dragomiresciană: « fiind un adevărat caz de cauzalitate sintetică », poezia aceasta este « o creațiune genială ». Firește — prins de logica demonstrației — Pompiliu Constantinescu nu a avut răgazul să se întrebe dacă astfel contradicțiile ei erau cu totul eliminate. Căci dacă « atitudinea sufletească » a lui Eminescu în *Epigonii* ar fi evoluat de la « zorii scepticismului » la « cel mai sumbru pesimism » și pînă la « desnădejdea nihilismului intelectual, negator al oricărei valori reale și eterne » — cum afirmă în această lucrare tînărul Pompiliu Constantinescu — « starea luminoasă de admirație » față de cei evocați la începutul *Epigonilor* apare cu totul paradoxală. În analiza acestei poezii — în *Critica științifică și Eminescu* — Mihail Dragomirescu rezolvase altfel dilema. Consecvent principiului său că « personalitatea omenească » și « personalitatea artistică » a unui creator sînt realități diferite, care pot ajunge a fi chiar contradictorii, M. Dragomirescu nu putea include în demonstrația sa « atitudinea sufletească ». Recunoscînd că acele caracterizări entuziaste ale predecesorilor nu erau judecăți de valoare în cadrul esteticii, M. Dragomirescu afirma că « fondul *Epigonilor* » coincidea cu fondul personalității artistice a poetului. O trăsătură a acestei personalități era « disprețul amar pentru spiritul analitic, critic, al timpului », care îi « tulbură sufletul », răpindu-i « farmecul cresurilor, ce-i încîntase copilăria », luîndu-i locul « gîndirea lui, natural filozofică ». Pentru a reliefa « acest sentiment », Eminescu l-a pus în contrast « cu ingenuitatea » scriitorilor « naivi și primitivi ai renașterii noastre ». În același timp — prin citate din articolele lui Eminescu — profesorul demonstra că opiniile critice ale poetului despre acești scriitori erau foarte severe, chiar cînd era vorba de Alecsandri. Este evident deci că studentul Pompiliu Constantinescu relua demonstrația profesorului, dar pe alt plan, — eludînd diferențierea făcută de acesta între « personalitatea omenească », afirmată în articole, și « personalitatea artistică » a lui Eminescu. Pe Mihail Dragomirescu îl interesează în consecință numai modul cum își realizează artistic Eminescu poezia *Epigonii* și elimina din analiza întreprinsă aici orice considerații referitoare la concluziile ei filozofice.

În ultima parte a lucrării sale, Pompiliu Constantinescu se îndepărtează și mai mult de metoda profesorului, — cu toate că îi respectă diferențierea dintre « fond » și « formă », fără însă a apela la principiul unificator al « armoniei », element fundamental în estetica lui M. Dragomirescu: « Deși genială din punct de vedere al concepției ce întrupează, din punct de vedere al formei, poema *Epigonii* are unele greșeli care, departe de a-i întuneca adîncimea fondului, totuși îi diminuează superioritatea față de alte producțiuni... » Pentru a-și justifica această afirmație, Pompiliu Constantinescu mai întîi citează « greșelile de vocabular » — cuvîntul *filomelă* care « astăzi și-a pierdut prestigiul poetic » și *selbelor*, incriminat ca « barbarism » — considerîndu-le ca « împrumutate de la mediul istoric ». Astfel vine în contrazicere cu învățătura maestrului, care nega utilitatea oricărui detaliu istoric în explicarea capodoperelor. Trecînd la «greșelile de morfologie și sintaxă», Pompiliu Constantinescu însemnează minuțios o sumă de abateri de la regulile gramaticii și ale prozodiei românești. Procedînd astfel, studentul Pompiliu Constantinescu se înscria în linia acelor critici din pragul celor două secole, XIX și XX, care îi reproșau lui Eminescu tocmai aceste așa zise « greșeli », ignorînd enorma și totuși lucida frămîntare a atelierului poetic al tînărului Eminescu, care se străduia să scoată efecte de maximă expresivitate chiar dacă îl duceau uneori la violentarea gramaticii și a prozodiei școlare. Era linia lui Aron Densușianu, care în 1894, în a doua ediție din *Istoria limbii și literaturii române*, alcătuise un scurt

catalog de forme ale cuvintelor, prin care poetul ar fi « nesocotit reguli gramaticale din cele mai elementare », ca și regule ale « intonării », în ritm și în rimă. Era linia lui Pompiliu Eliade, în 1901, și chiar a lui Ovid Densușianu, în 1908, acesta din urmă explicînd pozitivist aceste abateri printr-un defect de structură al urechii lui Eminescu. Pompiliu Constantinescu avea să depășească curînd acest punct de vedere. În 1926 — scriind despre

Pompiliu Constantinescu în mijlocul elevilor liceului *Aurel Vlaicu*.

Destinul operei lui Eminescu — se va ridica împotriva interpretării poetului « prin manualele de școală sau prin îngusta prismă didactică a seminariilor de literatură ». În 1930, va semna articolul D. G. Ibrăileanu — eminescolog, în care — într-un ton de extremă violență — îl va acuza pe criticul ieșan că și-a pornit interpretările «de la normele învechite ale poeticei de curs secundar». În fine, în 1940 — punînd în contrast, iarăși violent, edițiile Perpessicius și C. Botez, după ce condamnase la G. Ibrăileanu « ideea unificării anumitor forme eminesciene » în editarea operei poetului — abundă în elogii pentru munca autorului monumentalei ediții — « care ne dezvăluia un întreg atelier de lucru al poetului și ne punea în contact cu spiritul care-l prezida ».

Stăruind pînă la sfîrșit asupra falselor « greșeli » ale lui Eminescu, era oarecum firesc ca asistenta Constanța Marinescu să însemneze cu creionul — la capătul lucrării studentului Pompiliu Constantinescu — întrebarea: « Dar studiul literar? »

În lucrarea sa din anul IV — alegîndu-și ca subiect volumul Sonete de Alexandrina Scurtu — Pompiliu Constantinescu e mult mai expeditiv. Lucrarea se extinde doar pe cîteva pagini și e scrisă grăbit. Alături de formulări concise și pregnante — care îl anunță pe criticul de mai tîrziu — întîlnim și ticuri școlărești, ca: « În literatura română avem sonetele lui Eminescu [...] Alex. Scurtu are multe sonete parnasiane » (subl. ns.). În consecință, și referentul — *R.*, probabil Raul Teodorescu — însemnează și mai lapidar, calificativul pe coperta caietului: « binișor ». Explicația credem că se află în faptul că Mihail Dragomirescu îl remarcase și — precum se știe — profesorul era plin de îngăduințe față de studenții pe care îi aprecia. Nu se poate presupune de pe atunci o distanțare a lui Pompiliu Constantinescu de învățătura profesorului.

Surprinde astăzi durul atac din final, împotriva lui E. Lovinescu și a cenaclului său. Dar am văzut („Manuscriptum", nr. 2/1972) că și în teza de licență a lui Pompiliu Constantinescu (1924) atitudinea față de mentorul „Sburătorului" e aproape aceeași. Să fie un reflex al ostilităților de atunci, dintre Dragomirescu și Lovinescu? În 1925 Pompiliu Constantinescu colabora la „Ritmul Vremii", revista lui Mihail Dragomirescu; iar în 1926 — în Adaosul la interviul acordat lui F. Aderca — profesorul menționa «critica incisivă și fără teamă a d-lui Pompiliu Constantinescu», vorbind de colaboratorii săi la Institutul de literatură. Iar F. Aderca — în Adaosul său la Adaosul lui M. Dragomirescu — îl situa pe Pompiliu Constantinescu ca o personanalitate « necunoscută nouă ». Ceea ce este cert, e că, în lucrarea sa, Pompiliu Constantinescu se războia mai ales cu « modernismul excesiv » al „Sburătorului", ajungînd în focul polemicii la aprecieri cu totul nedrepte față de poeți remarcabili, ca Mihail Celarianu și Camil Baltazar. Despre amîndoi se va pronunța cu meritate elogii, în cronicele sale de mai tîrziu.

Ovidiu PAPADIMA

Analiza poeziei
EPIGONII de Mihai EMINESCU*

7/XI/1921

Pompiliu Constantinescu

Un cadru propriu zis, în care să se desfășoare sentimentul din *Epigonii*, nu există; îl putem însă ușor închipui: poetul, într-o clipă de reculegere sufletească, într-una din acele seri în care liniștea îndeamnă gîndul la meditație, are viziunea retrospectivă a trecutului nostru literar. Ca printr-un caleidoscop i se perindă în fața « ochilor minții » întreg cortegiul de scriitori care au încălzit simțirea generațiilor anterioare poetului. Lui Eminescu trecutul nostru literar îi apare ca-ntr-o apoteoză de vis:

Cînd privesc zilele de-aur a scripturilor române,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine,
Și în jur parcă-mi colindă dulci și mîndre primăveri,
Sau văd nopți ce-ntind deasupra-mi oceanele de stele,
Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele,
Cu izvoare-ale gîndirii și cu rîuri de cîntări.

Apoi fiecare scriitor e luat în parte și caracterizat, fie numai cu un epitet sclipitor, fie mai pe larg, în cîteva versuri.

Cichindeal e numit « gură de aur »; P. Momuleanu e un « glas de durere »; Pralea, bizarul traducător al *Psaltirei*, e numit cu « firea întoarsă » — și-astfel, dintre scriitorii mai vechi, enumeră pe Văcărescu, pe D. Cantemir, pe Alecu Beldiman, și mai aproape de vremea poetului pe Sihleanu, « liră de argint », pe Donici, « cuib de-nțelepciune », iar pe Anton Pann, mucalitul povestitor al năzdrăvăniilor lui Nastratin Hogea, îl caracterizează atît de sugestiv — « isteț ca un proverb ». Eliade îi apare lui Eminescu ca un apocaliptic profet, cu proporții gigantice; mai departe amintește pe Boliac, pe Cârlova și pe Gr. Alexandrescu pe care-l compară — evident exagerat — cu Byron! Urmează Bolintineanu, cîntărețul « palidei virgine » (e vorba de elegia acestuia *O fată tînără pe patul de moarte*) — Mureșianu, care, ca un al doilea Orfeu, învie pietrele cu lira lui! Termină cu C. Negruzzi care-și « moaie pana în culoarea unor vremi de mult trecute » să ne zugrăvească crunte episoade din istoria noastră națională — și-n sfîrșit V. Alecsandri pe care-l numește, cu expresia ajunsă celebră, « rege-al poeziei, vecinic tînăr și ferice ».

Acesta este primul moment al poeziei, în care se străvede neîntinatul entuziasm al poetului — entuziasm de multe ori exagerat — pentru înaintașii literaturii noastre; dar brusc trece la generația sa și se întreabă:

---

* Toate citatele din acest text n-au fost îndreptate după edițiile poeziilor lui M. Eminescu, ci s-au păstrat așa cum le-a înscris, din memorie, Pompiliu Constantinescu, în teza sa de student; (n. red.).

Iară noi? noi epigonii?

Pe cînd voi aveați un ideal în care credeați și pentru care ați luptat, noi, urmașii voștri, ce suntem?

Simțiri reci, harfe zdrobite.
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrîne, urîte,
Măști rîzînde puse bine pe-un caracter inimic;
Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază,
În noi totul e spoială, tot e lustru fără bază;
Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic.

Vorba voastră era scoasă din adîncul sufletului vostru entuziast, pe cînd noi

... în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!

Pe cînd simțirea noastră nu se-ncălzește la flacăra nici unui ideal, voi, figuri sublime,

convorbeați cu idealuri,
Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri,
Căci al nostru-i sur și rece, marea noastră-i de îngheț.

Înțelepciunea vă lumina calea ca o candelă divină, drumul vieții vi se părea semănat cu roze, inima vă tresărea ca o liră, iar lumea era pentru voi un mîndru palat de icoane.

Și cu mai multă energie, poetul revine asupra generației sale, continuînd: privirea noastră scrutează totul; suntem niște palizi epigoni raționaliști — nu aruncăm, ca voi, peste realitatea goală și tristă, vălul de visuri care s-o transfigureze în fața propriilor noștri ochi; nu suntem ca voi «vizionari»!

Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează,
Ce tablourile minte, ce simțirea simulează,
Privim reci la lumea asta — vă numim vizionari.

Umbra scepticismului începe să se aștearnă pe sufletul poetului. În lumea asta nimic nu e sfînt, nimic nu e etern; și treptat-treptat mintea poetului se ridică, de la acest punct de vedere particular, la un punct de vedere universal.

O convenție e totul; ce e azi mîine-i minciună —

și împăcat pare-că de fatalitatea zădărniciei speranței umane, poetul exclamă cu resignată durere:

Ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună,
Ați visat zile de aur pe astă lume de amar.

Aci se sfîrșește al doilea moment sufletesc al evoluției sentimentului din poezie; însă gîndul îndoielii, întovărășit de obsesia zădărniciei acestei lumi, s-a înfipt ca un ghimpe în sufletul poetului. De la adînca admirație pe care a arătat-o acestor «vizionari», de la scepticismul generației sale, el merge mai departe; mînat de sentimentul îndoielii și zădărniciei se-ntreabă asupra rostului întregii noastre existențe; sentimentul dezvoltîndu-se, cîștigă-n amploare și profunzime:

Moartea succede vieții, viața succede la moarte,
All sens n-are lumea asta, n-are alt scop, altă soarte;

Adevărul nud, dureros acesta este! Oamenii se-nșeală conștient asupra sensului acestei vieți, care de fapt n-are nici un sens.

Oamenii *din toate cele fac icoană și simbol,*
Numesc sfînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează,
Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase
Și pun haine de imagini peste adevărul gol.

Cugetarea însăși nu poate să-ți dezvăluiască sensul, misterul vieții; ea nu este decît

Combinarea măiestrită
Unor lucruri n-existente, carte tristă și-ncîlcită,
Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.

Poezia nu există în viață; e numai transfigurarea înșelătoare a ei, e un:

Voluptos joc cu icoane și cu glasuri tremurate,
Strai de purpură și aur peste țărîna cea grea,

Aceasta este realitatea; aceasta este credința noastră, a epigonilor: tristă, dizolvantă omorîtoare de orice avînt înșelător și zadarnic:

Noi reducem tot la praful azi în noi, mîne-n ruină;

Dacă acesta e crezul nostru,

Rămîneți dară cu bine, sfinte firi vizionare,
Ce făceați valul să cînte, ce puneați sleaua să sboare,
Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroi;

Nimic nu poate să ne înșele asupra tristului adevăr:

Lumea-i cum este, *și ca dînsa suntem noi,*

căci la ce bun, cînd totul pe această lume,

Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină —
Toate-s praf!...

Toate speranțele, toate idealurile umane sunt zadarnice, căci toate se prăbușesc în neant! Gîndul zădărniciei existenței a pus definitiv stăpînire pe sufletul poetului; acesta este și momentul final al evoluției sentimentului din întreaga poezie.

Ideea care se desprinde din *Epigonii* este: *nimicnicia tuturor speranțelor, tuturor idealurilor umane.*

Este o părere greșită, general răspîndită și lăturalnică adevărului sufletesc ce se degajă din această poemă, aceea că Eminescu, în *Epigonii*, pune-n contrast generațiile anterioare de poeți cu generația sa *numai* ca să arate lipsa de ideal a celei din urmă. Poezia este bazată pe acest procedeu antitetic, însă nu însăși antiteza este *ideea* ei! Ultimele trei strofe dau esența ideativă din întreaga poemă, care astfel se ridică la expresiunea unui adevăr sufletesc *universal-uman*, și nu rămîne o simplă producțiune locală. Dacă ar fi lipsit partea finală a poeziei, în afară că evoluția sentimentului ar fi fost brusc frîntă, întreaga bucată ar fi pierdut mult din valoare, rămînînd abia o *caracterizare* — și aceea exagerată-n mare parte — și nu o poemă contemplativ filosofică, precum și este-n realitate.

Contrastul între cele două generații de scriitori e numai *motivul* pe care se grefează ideea, nu ideea însăși, căci ceea ce face frumusețea și adîncul adevăr sufletesc al acestei poezii este — o repetăm — gîndul dureros al zădărniciei existenței omenești, cu toate frămîntările și aspirațiile ei spre ideal!

Falsele judecăți asupra scriitorilor enumerați de poet sunt scuzabile numai prin *sentimentul* de sinceră admirație din care au izvorît fără a ne interesa de valoarea lor *critică* — lucru pe cît de inutil, pe atît de dăunător înțelegerii obiective a poeziei care, prin aceste considerații exterioare, ar suferi o sensibilă întunecare în contemplarea universalității sentimentului ce cuprinde.

De altminteri, chiar din poezie reiese atît de limpede, că însuși poetul evidențiază — prin contrast — fundamentala deosebire de *atitudine sufletească*-n fața vieții între cele două generații, și nicidecum superioritatea celei dintîi, care ar avea *creatori* mai mari decît cealaltă!

Privită deci din acest punct de vedere al obiectivității și impersonalității, și simțind cum toate momentele sentimentului fundamental al poeziei concură-n mod organic la stabilirea unei impresii unitare, fiind un adevărat caz de *cauzalitate sintetică*, putem conchide că, *Epigonii* este o creațiune genială.

Sentimentul întrupat în *Epigonii* este un sentiment adînc-omenesc și de o însemnătate universală; deși are ca motiv un element prea circumscris — antiteza dintre generațiile anterioare de scriitori români și generația sa — totuși poetul trece pe nesimțite și-n mod firesc la o concepție universală, la credința vanității *tuturor* sforțărilor spre ideal ale umanității, *Epigonii* este astfel înălțată la nivelul marilor opere lirice universale, atît prin fondul general-omenesc ce cuprinde, cît și prin seriozitatea tragică a ideii ce întrupează. Sentimentul fundamental al poemei e reliefat cu toată amploarea, profunzimea și varietatea stărilor sufletești, zugrăvite-n tot cursul evoluției lui. De la starea luminoasă de admirație trece la zorile mijinde ale scepticismului, ca apoi, printr-o gradație din ce în ce ascendentă, ridicîndu-se la cel mai sumbru pesimism, să se statornicească în deznădejdea nihilismului intelectual, negator al oricărei valori reale și eterne.

Această mișcare ondulatorie a sentimentului e prezentată aci în imagini clare, a ˆntate de suflul admirației:

Voi, pierduți în gînduri sfinte, convorbeați cu idealuri,

sau:

Voi urmați cu repejune cugetările regine,
Cînd plutind pe aripi sfinte printre stelele senine,
Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergeți,

aci în imagini stinse de gîndul întunecat al celor din generația poetului, care, cu sufletul gol la orice viziune măreață, nu mai au nici un ideal căruia să se închine.

Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează,
Ce tablourile minte, ce simțirea simulează,
Privim reci la lumea asta — vă numim vizionari.

Sau mai departe — ca un moment de tranziție la ultima fază a evoluției sentimentului — aspectul de liniștită resignare ce pare că pune stăpînire definitivă pe sufletul îndurerat al poetului:

Ați luptat luptă deșartă, ați vînat țintă nebună,
Ați visat zile de aur pe-astă lume de amar,

ca apoi să se precipiteze cu o nouă vigoare de intensitate în momentul copleșitor ce oglindește conștiința dureroasă a înșelătoarei iluzionări asupra sensului tot al acestei sarbede vieți:

Oamenii *din toate cele fac icoană și simbol,*
Numesc sfînt, frumos și bine ce nimic nu însemnează,
Împărțesc a lor gîndire pe sisteme numeroase
Și pun haine de imagini peste adevărul gol,

pînă la momentul final a[l] negației integrale pe care o-ncrustează cu luciditatea unui tragic adevăr — rece, dizolvant:

Noi reducem tot *la praful azi în noi, mîine-n ruină;*
Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină —
Toate-s praf!...

Deși genială din punct de vedere al concepției ce întrupează, din punct de vedere al formei, poema *Epigonii* are unele greșeli care, departe de a-i întuneca adîncimea fondului, totuși îi diminuează superioritatea față de alte producțiuni, fie ale aceluiași

Analiza poesiei „Epigonii"
de M. Eminescu.

Un cadru propriu zis, în care să se desfășoare sentimentul din „Epigonii", nu există; îl putem însă ușor închipui: poetul, într'o clipă de reculegere sufletească, într'una din acele seri în care liniștea îndeamnă gândul la meditație, are viziunea retrospectivă a trecutului nostru literar. Ca printr'un caleidoscop i se perindă în fața „ochilor minții" întreg cortegiul de scriitori cari au încălzit simțirea generațiilor anterioare poetului. Lui Eminescu trecutul nostru literar îi apare ca 'ntr'o apoteoză de vis:

Când privesc zilele de-aur a scripturilor române,
Mă cufund ca într'o mare de visări dulci și senine,
Și în jur par'că-mi colindă dulci și mândre primăveri,
Sau văd nopți ce'ntind deasupra-mi oceanele de stele,
Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele,
Cu izvoare-ale gândirii și cu râuri de cântări.

Apoi fiecare scriitor e luat în parte și caracterizat, fie numai cu un epitet sclipitor, fie mai pe larg, în câteva versuri.
Cichindeal e numit „gură de aur"; P. Mumuleanu e un „glas de durere"; Pralea, bizarul traducător al „Psaltirei", e numit cu „firea întoarsă" – și-ast-

poet, fie din literatura universală. Începem prin a evidenţia greşelile de vocabular, de morfologie şi sintaxă. Dintre cuvintele întrebuinţate în *Epigonii* găsim două împrumutate de la mediul istoric — cuvîntul « filomele » în loc de « privighetori », cuvînt care astăzi şi-a pierdut prestigiul poetic; « selbelor » în loc de « pădurilor », un italianism-barbarism care n-a devenit niciodată expresiune literară-n limba noastră.

Greşelile de morfologie sunt mult mai numeroase: astfel găsim forme ca: « lunge » (« Urechile ce-s prea lunge ») în loc de *lungi*; « pătrunsă » (« sfinx pătrunsă de-nţeles ») pentru *pătruns*; întrebuinţarea dativului pentru genetiv: « Preot deşteptării noastre » şi « semnelor vremii profet » în loc de: « preot *al* deşteptării noastre » şi « *al* semnelor vremii profet »; elidarea articolului postpozitiv: « de pe cronice bătrîne » în loc de: « *de pe cronicele bătrîne* », « adînce » (« apelor adînce ») în loc de *adînci*; găsim o sincopă făcută de necesitatea versificaţiei, care e propriu zis un fenomen fonetic: « cei » (« cei străbune ») în loc de *celei*; greşeli de topică cerute tot de versificaţie: « ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat » în loc de: « *ochiul vostru vedea-n lume un palat* de icoane »; pluralul « pahară » în loc de *pahare*; în sfîrşit găsim de mai multe ori lipsa de acord între articolul prepozitiv şi substantivul determinat — greşeală comună la toţi Moldovenii, deci mai mult o particularitate dialectologică; de ex.: « a scripturilor » în loc de *ale scripturilor* etc.; elidarea pronumelui, forma scurtă, la dativ: « brazilor destinul spune » în loc de: *brazilor le spune destinul*.

În privinţa stilului găsim cîteva versuri obscure, ca de ex.:

> Noi *suntem iarăş* trecutul *fără inimi, trist şi rece;*

sau:

> *S-a întors maşina lumii: cu voi* viitorul *trece;*

Expresia:

> *Privirea...*
> *Ce tablourile minte...*

este de asemenea lipsită de claritate. Cîteva imagini sunt exagerate, nenaturale: « Zile cu trei sori în frunte »; sau: « Şi în jur par-că-mi colindă dulci şi mîndre primăveri », care este o imagine silită, artificială.

Trecînd la versificaţie observăm o incorectitudine de accent tonic al cuvîntului, în versul:

> *Şi* astfel *Bolintineanu-şi începu cîntecul său.*

Cuvîntul « *astfel* » primeşte o intonare nenaturală.

Greşelile de rimă abundă; *române* rimează cu *senine*, *primăveri* cu *cîntări*; *murindă* cu *blîndă*; *trecute* cu *posomorîte*; *rază* cu *luminoasă*; *sdrobite* cu *urîte*; *bătrîni* cu *străin*; *visionari* cu *amar*; *însemnează* cu *numeroase*; *descifra* cu *grea* — toate asonanţe neîngăduite. Numai două exemple le putem considera ca asonanţe permise: « durerii » care rimează cu « sperării » şi « îngheţ » cu « mergeţi ».

Aceste greşeli de formă, departe de a micşora valoarea fondului, influenţează totuşi, în mod sensibil, asupra *ierarhizării Epigonilor* printre marile creaţii lirice.

În sfîrşit, o altă consideraţie care evidenţiază genialitatea *Epigonilor* este *armonia* particulară ce se degajă din unitatea indisolubilă a fondului cu forma. Din întreaga poezie transpiră un parfum de duioşie, de tristeţe învăluită într-o atmosferă de dulceaţă pătrunzătoare — atmosferă pe care o găsim în toată opera lui Eminescu.

Acest suflu cald al frumuseţii lirice face ca *Epigonii* să fie pus alături cu marile inspiraţii asemănătoare, care oglindesc un fond adînc-omenesc, de o puternică originalitate de concepţie.

[Pompiliu CONSTANTINESCU]

DESTĂINUIRI: «Acesta era omul, de o nesfîrșită delicatețe sufletească...»

ROTONDA 13

13 noiembrie 1972. Seară de evocări literare a Muzeului literaturii române, dedicată memoriei eminentului cărturar și scriitor Tudor Vianu.
Sub prezidența profesorului Șerban Cioculescu, au depănat amintiri schițînd portretul uman și intelectual al exemplarului magister, cîtiva dintre cei mai apropiați și mai prețuiți colaboratori și discipoli ai săi: Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Al. Dima și Edgar Papu. Căutînd să redăm ceva din atmosfera emoționantă a acelei seri omagiale și, în același timp, să comunicăm o seamă de detalii biografice puțin cunoscute, transcriem întocmai, de pe banda de magnetofon, mărturiile semnificative ale prestigioșilor invitați ai *Rotondei 13*.

N. R.

Tudor Vianu evocat de:

ȘERBAN CIOCULESCU

AL. DIMA

EDGAR PAPU

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

Ș. CIOCULESCU: Onorat auditoriu, încep cu observația că numărul mare al asistenței, depășind toate așteptările, este un semn al prezenței lui Tudor Vianu în mijlocul nostru, deși au trecut mai bine de opt ani de la pretimpuria sa sfîrșire din viață.

Este foarte greu să aduci un public, pe sfert cît al domniilor voastre, pentru a fi onorată memoria unei personalități fără rezonanță. Tudor Vianu a făcut parte din categoria fericită a personalităților cu rezonanță. După cum sînt actori foarte buni, care trăiesc intens personajul, dar, cum s-ar spune, nu trec dincolo de rampă, se zbuciumă în interior, se frămîntă, însă publicul nu receptează această frămîntare, tot așa sînt intelectuali de marcă, profesori sau nu, care nu au audiență publică. Tudor Vianu avea audiență publică atît ca publicist și scriitor, cît și ca profesor. De la primele sale studii și articole, de la vîrsta de 20, 21 de ani, cititorii au simțit caracterul magistral al scrisului său, pecetea personalității sale, stilul său propriu făcut din demnitate personală, dar și din demnitate a ideii, nivelul înalt al expunerii, arta desăvîrșită de a da ideilor generale, abstracțiilor, un farmec, ceea ce puțini intelectuali reușesc; majoritatea, atît în scris cît și în grai, sînt arizi și nu suscită interes.

Ca profesor, este foarte greu să redăm în cuvinte farmecul pe care îl aveau expunerile sale. Vechi auditori îmi spuneau că atunci cînd era tînăr conferențiar avea o expunere ușor teatrală. Expunea, cu glasul forte și cu gesturi, ideile pe care voia să le facă ascultate și să le imprime în conștiința auditoriului, și pînă la urmă reușea. Pe urmă și-a revizuit acest stil, vorbirea sa a fost mai firească, mai caldă, mai puțin teatrală, reușind totodată să captiveze pe auditori și să-i instruiască. Au fost alți străluciți profesori, vorbesc la obiectele înrudite, ca Mihai Ralea, G. Călinescu: cu același talent, cu aceeași știință nu reușeau să instruiască, nu aveau talentul expozitiv, nu aveau calitatea pedagogică la un nivel foarte înalt. În definitiv, un profesor de la care studenții nu capătă cunoștințe clare și precise poate fi un profesor foarte strălucit, poate fi și un profesor genial, dar învățămîntul său nu dă roade. Tudor Vianu a fost dintre acei rari profesori, și foarte învățați, și foarte talentați, și în același timp pedagogi buni la nivelul înalt al acestei noțiuni; pentru că nu trebuie să depreciem pedagogia — fără pedagogie ideile se risipesc în vînt ca fulgii de păpădie și nu pot fructifica, nu pot cădea în pămînt bun. Dar nu vreau să fac o conferință; am o sarcină foarte plăcută în această seară, sarcina de a da cuvîntul unui mănunchi de eminenți foști studenți ai lui Tudor Vianu, care vă vor spune mai bine decît mine ce a fost pentru dînșii învățătura lui Tudor Vianu, ce fecundare a inteligenței, ce răscruce norocoasă în viața lor. Într-adevăr, un mare profesor, un profesor hotărîtor în cariera studenților, a celor mai străluciți dintre studenți, este un noroc pentru aceștia.

Eu n-aş putea depăna decît o singură amintire care arată nobleţea sufletească a lui Tudor Vianu. Eu mi-am dat foarte tîrziu doctoratul, şi nu mi l-aş fi dat niciodată pentru următorul motiv (vă fac o confesiune publică): atît eu, cît şi bunul meu prieten Vladimir Streinu constatasem la Eugen Lovinescu, care avea un doctorat la Sorbona încă de la vîrsta de 28 de ani, un fapt sufletesc întristător mai ales pentru noi care-l iubeam. Faptul că nu ajunsese profesor universitar îl înăcrise. În scrisul său el tăgăduia acest lucru, afecta o impasibilitate, o seninătate olimpiană, dar în realitate a suferit, a devenit într-un fel mizantrop, şi, ca profesor secundar, nu era apropiat de elevi şi nici de profesorii din cancelarie: într-un cuvînt, era înăcrit. Şi atunci, şi Streinu şi eu ne-am luat un angajament: nu ne-am luat doctoratul ca să nu devenim şi noi nişte înăcriţi. A trebuit ca, venind Călinescu la Bucureşti, defunctul Balmuş să-mi spună încă din toamna anului 1944: « Vino la catedra de literatură română modernă », îi răspund: « N-am doctoratul », zice: « N-are a face, ţi-l iei peste un an, doi, fiindcă de abia peste un an putem declara vacantă catedra şi abia peste al doilea an, adică în vara lui '46, se va face chemarea ». Atunci, cum eram înscris la doctorat din 1923 — asta se petrecea în 1944 — mi-am validat acest vechi titlu şi pe baza faptului că aveam o activitate publicistică mai veche nu mi s-a mai cerut decît un singur an de frecvenţă. Îşi aduce aminte tovarăşul Papu c-am făcut şi o comunicare, un capitol din teza mea despre Dimitrie Anghel. În vara acelui an, sub prezidenţia decanului, care atunci era profesor academician Alexandru Rosetti, mi-am luat doctoratul. Dar nu despre asta voiam să spun, voiam să vă spun de un gest foarte delicat care m-a mişcat adînc. Tudor Vianu, înainte de a-mi adresa cuvîntul, de a-mi cere să fac o expunere rezumativă asupra tezei mele, adresîndu-se către colegi, le-a spus următorul lucru: « Şerban Cioculescu mi-a fost coleg, am făcut împreună o *Istorie a literaturii române*, locul său era alături de mine, aici în comisie, sînt jenat că locul său este vizavi, în calitate de candidat ». Eu nu eram jenat de acest lucru, fiindcă recunoşteam o superioritate lui Tudor Vianu şi avea, fără îndoială, calitatea şi să îndrume o teză de doctorat şi să examineze pe un doctorand, oricine ar fi fost. Dar această atenţie, ca şi cum şi-ar fi închipuit că eu resimt un sentiment de jenă, pe care nu l-am resimţit, această atenţie a sa m-a mişcat adînc şi este şi semnul nobleţii sale sufleteşti, n-a vrut să mă simt umilit că la vîrsta de patruzeci de ani şedeam în faţa unei comisii şi-mi dădeam examenul de doctorat.

Acesta era omul, de o nesfîrşită delicateţe sufletească, se respecta pe sine, dar respecta şi pe ceilalţi. Stilul său de viaţă era al unui aristocrat, chiar dacă ideile sale erau progresiste şi democratice, era ceea ce se cheamă un domn, nu se putea să nu-l respecţi. Familiaritatea cu dînsul era imposibilă, afecţiunea reciprocă chiar, comanda, cînd era vorba de Tudor Vianu, un stil al discreţiei reciproce.

Cu aceasta vă mulţumesc pentru atenţia pe care mi-aţi acordat-o şi rog pe tovarăşul profesor Dima să ia cuvîntul. (*Aplauze.*)

AL. DIMA: Poate că atunci cînd evoci amintirea lui Tudor Vianu ar trebui să fii mai solemn; ar fi trebuit să mă scol, şi aşa cum vorbea el întotdeauna în faţa noastră, în faţa studenţilor, ar trebui să am o atitudine mai ceremonioasă. Sînt însă invitat de colegii mei să iau loc şi gîndindu-mă că nu este vorba de o conferinţă, ci de o confesiune, poate că e bine să fiu mai familiar, deşi, cum spunea foarte bine tovarăşul Şerban Cioculescu, în raporturile noastre cu Tudor Vianu nu exista o familiaritate propriu-zisă, a rămas întotdeauna o oarecare distanţă între noi, dacă interpretăm cu superficialitate lucrurile, dar dincolo de această distanţă era o căldură, o afecţiune care ne lega şi pe care o simţeam în calitatea ei rară.

După cum vă spuneam, nu intenţionez să dezvolt aici numeroase date biografice în legătură cu activitatea şi în speţă cu cariera universitară a lui Tudor Vianu, vreau numai să amintesc că perioada în care l-am cunoscut, a fost cea dintîi etapă a carierii universitare după ce omul se formase în măsura posibilului. El studiase mai întîi la Viena, apoi la Tübingen unde am fost de curînd, amintindu-mi vremea cînd şi-a luat

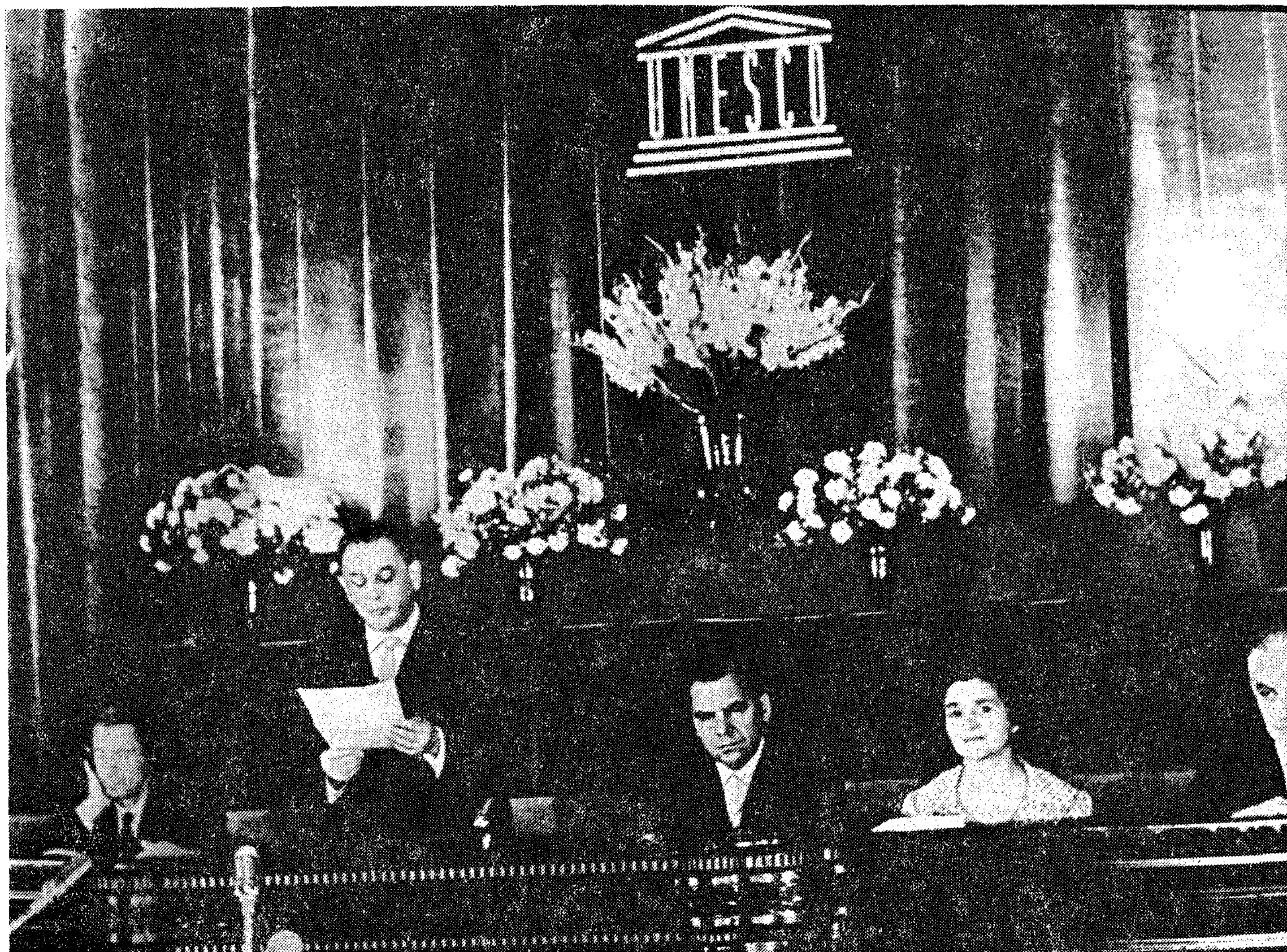
acolo doctoratul şi unde am găsit pe străzile Tübingenului, printre anumiţi profesori mai în vîrstă, amintirea lui încă vie. Tudor Vianu îşi terminase de fapt studiile la Bucureşti prin 1920 şi doctoratul şi l-a luat foarte repede în 1923 cu un profesor foarte pretenţios care se numea Karl Gross. Karl Gross făcea parte dintre esteticienii Einfühlung-ului, ai simpatiei estetice. Fusese mai înainte psiholog şi trecuse din psihologie la teoria valorilor. Cînd şi-a luat doctoratul cu teza cunoscută despre Schiller, şi anume despre *Problema valorii în poetica lui Schiller*, Tudor Vianu avusese foarte multe discuţii cu Karl Gross. Doctoratele erau atunci prilej de profunde desbateri şi, fără să treacă prin o mie de examene şi prin nu ştiu cîte referate, cum se trece astăzi, era suficient un contact cu un profesor adevărat, cu un dascăl adevărat, pentru ca personalitatea ta să se dezvolte, să crească în mod organic, din înăuntru spre afară, fără nici un fel de contradicţii.

Cînd s-a întors în ţară, Tudor Vianu a devenit suplinitor la catedra pe care o conducea atunci Dimitrie Gusti. Gusti fusese profesor de sociologie, etică, politică şi estetică — un întreg tren de discipline intra în catedra acestuia şi, fireşte, făcea prea puţin pentru cursurile de estetică, deşi cunoscuse esteticieni de seamă în Germania, cunoscuse şi pe Volkelt care era o figură a esteticii germane, psihologice mai cu seamă, era patriarhul disciplinei, dar Gusti şi-a dat seama de la început că cel care urma să reprezinte disciplina estetică cu toată seriozitatea la noi nu putea fi decît Tudor Vianu.

Mi-l reamintesc şi acum intrînd la un curs care se ţinea în localul vechi al Facultăţii de litere, unde era şi biblioteca şi unde eram foarte puţini studenţi...

Ş. CIOCULESCU: Sala 8?

AL. DIMA: Nu ştiu exact dacă era sala 18, era şi biblioteca acolo, jos, la parter. Atunci l-am văzut noi pentru prima dată. A avut o intrare expresivă, cum era el întotdeauna sobru, foarte serios, foarte grav. Noi ne-am speriat, aşa, puţintel, de ţinuta lui, o ţinută pe care probabil o văzuse, cel puţin în parte, la unii din profesorii lui germani. Dar cine a avut înţelegere pentru felul lui mai disimulat de a fi şi-a dat seama imediat că în spatele acestei glacialităţi solemne se ascundea, cum vă spuneam adineauri, o inimă într-adevăr caldă, pe care o simţeam palpitînd mai cu seamă pentru frumuseţea ideilor. Primul curs pe care l-a ţinut, fiindcă nu a făcut un seminar, a fost un curs de Istoria doctrinelor estetice, urmat de îndată, peste un an, doi, de o serie de prelegeri pe care le-a publicat apoi într-un volum intitulat *Dualismul artei*, unul din primele lui volume. Noi, studenţii veniţi cu o pregătire filozofică destul de anemică din liceu (în licee se învăţa doar puţină logică, puţină psihologie), fireşte că eram numai ochi şi urechi şi, cu sufletul deschis către ceea ce ne spunea el, doream să prindem cît mai mult din numeroasele lui manifestări de erudiţie, din observaţiile, din diferitele lui idei foarte personale. Şi, după ce ne-a ţinut o serie de prelegeri, profesorul ne-a chemat la el pe unii dintre noi, pe care probabil că-i văzuse că sînt mai atenţi, că iau note mai cu rîvnă şi ne-a întrebat aşa, cu o sinceritate care ne-a surprins: « Am impresia că nu toate cuvintele mele cad pe pămînt bun, parcă sînteţi un pic depărtaţi de lucrurile pe care le spun eu ». Şi atunci ne-am uitat noi unul la altul, cam sfioşi, şi eu am spus cîteva cuvinte: « Trebuie să fiu sincer, într-adevăr, ni-e cam greu să-nţelegem lucrurile pe care le spuneţi acum, dar vă rog să credeţi că vom face eforturi de lectură în lunile următoare pentru ca să ajungem să posedăm terenul aperceptiv necesar stăpînirii acestor cunoştinţe ». Vianu venea din Germania, de la Tübingen, un oraş retras, plin de o atmosferă de studii impresionantă, şi era doldora de carte, încît cînd vorbea şi cita nume unele după altele, aşa, într-un fel de entuziasm al erudiţiei, fireşte că eram speriaţi. Această discuţie a fost foarte instructivă pentru noi, dar a fost instructivă şi pentru Tudor Vianu, care, în orele următoare, a încetinit ritmul şi noi ne-am dat seama că profesorul vede că nu sîntem la înălţimea auditoriului pe care l-a aşteptat şi că trebuie să vorbească şi mai rar, şi cu mai multe explicaţii, să fie ceva mai didactic. Şi aşa, încetul cu încetul, ne-am obişnuit cu el şi am ascultat acest curs de *Istoria doc-*

trinelor estetice care a fost litografiat, și apoi cursul despre *Dualismul artei,* în care a prezentat o tipologie a istoriei esteticii de-a lungul, mai ales, a secolului XIX, începînd cu Kant, și pînă în vremea lui.

Aș vrea să spun că extraordinara erudiție a lui Tudor Vianu nu avea un caracter exclusiv glacial, academic. Erudiția lui Tudor Vianu demonstra adeziunea lui la idei. El avea sentimentul adevărurilor pe care le spunea; poetul, care a fost el la începutul carierei sale și care s-a manifestat de mai multe ori și mai tîrziu, era prezent, cu toată armătura severă, prea serioasă cîte o dată, cu toată adîncimea ideilor. Întotdeauna simțeam cum o undă de sentimentalitate e prezentă și cum de fapt abstracțiunea era învelită în acest concret al afectivității. În acest fel noi am înțeles și pedagogia lui Tudor Vianu. Tudor Vianu era un pedagog în sensul cel mai înalt al cuvîntului, adică un pedagog care nu se manifesta în contact direct în această calitate, ci lăsa să se

înțeleagă din gestica lui, care era și ea sobră, din glasul lui baritonal despre care s-a vorbit de numeroase ori, lăsa să se înțeleagă dorința pe care o avea de a fi depășită distanța spirituală care era între auditor și el. Aceasta era, ca să spunem așa, pedagogia lui, cuvînt, mă asociez cu plăcere la observația tovarășului Cioculescu, cuvînt care nu trebuie denigrat.

Există o tendință la noi, mai ales la critica literară, atunci cînd o lucrare e mai serioasă, mai bine argumentată, să se pronunțe imediat cuvîntul: «didactic », este o lucrare « didactică ». Ei bine, în acest caz didacticismul este tot una cu știința. Știința adevărată este puțin didactică, nu în sensul că vrea să fie înțeleasă, dar cine are claritatea ideilor, adică cine și-a lămurit teoretic, științific ideile, acela poate cu mai multă ușurință să le transmită mai departe, iar în acest act al transmiterii se realizează o solidaritate din cele mai înalte între cel care vorbește și auditor. Vianu a realizat această solidaritate, vă spun, împotriva aparențelor care dezvăluiau o distanță pe care el în fond nu a avut-o niciodată, dar care însemna un fel de omagiu pe care-l aducea ideilor înseși. Seriozitatea lui, felul substanțial de a vorbi, însemna un fel de închinare în fața acestei majestăți supreme care a fost *ideea*, nu numaidecît ideea abstractă, dacă vreți, *ideea* în sens hegelian care era o idee concretă adică bazată pe realități, pe realitățile gîndirii în primul rînd.

Momente din prestigioasa activitate a lui Tudor Vianu ca Director general al Comisiei naționale și membru în Consiliul executiv UNESCO.

Mi-amintesc, mai departe, de seminariile lui Tudor Vianu. Seminariile, așa cum se desfășurau pe atunci, nu se produceau cu grupa de 15 sau 20 de studenți, eram cu toții la un loc, cîte o sută de studenți, cîte 120 de studenți. Se prezentau referate, dar referate la texte precise. Vianu nu era omul doritor ca studenții lui să se producă cu lucrări scînteietoare, pline de genialitate efemeră. De exemplu, într-un an am studiat textele estetice ale lui Schopenhauer. Erau împărțite precis pe capitole și referatul consta într-o rezumare exactă a ideilor care nu ne cobora deloc. A rezuma o lucrare, adică a o stăpîni în toate elementele ei, este un act științific foarte serios, în primul rînd este un act de respect față de un anumit text. De la un timp, cu subiectivismul acesta nou, nu mai respectăm textele, proiectăm asupra lor ceea ce am dori noi ca ele să cuprindă. Vianu ne făcea întotdeauna observație, cum călcam alături de textul adevărat: « Nu, aceasta nu sună a Schopenhauer și vă rog să citați pasajul în care se spune ceea ce afirmați dumneavoastră ». Cînd ne uitam, pasajul nu mai era. Era în mintea noastră. Fusese inventat de noi. Și atunci ne-a făcut o dată o admirabilă lecție despre obiectivitate, această caracteristică despre care se vorbește atît de mult și care

este aproape inexistentă în fond, pentru că e foarte greu ca oamenii să fie obiectivi. Această supunere la obiect despre care a vorbit şi a scris atît de admirabil Ibrăileanu şi care era în primul rînd o ţinută morală înaltă, aceasta o avea Tudor Vianu ca om de cultură, ca om de civilizaţie, ca puţini alţii. În seminar lui Tudor Vianu nu-i plăcea să i se vorbească mult, studenţii să intervină gălăgioşi, să-şi încrucişeze spadele, deşi el aprecia polemica, dar întotdeauna îi era teamă ca ideile să nu fie jignite. Şi cînd aveam cîte un coleg care era mai năbădăios, mai agresiv, el nu-l oprea, dar se vedea din ţinuta lui şi din toată atmosfera seminarului că această manifestare era distonantă cu ţinuta generală, solemnă pe care o avea fiecare.

Vă rog să nu vedeţi în cuvintele mele un omagiu ocazional, să nu vedeţi nici o dorinţă de hiperbolizare, îmi dau silinţa să fiu cît mai exact, adică să fiu cît mai sincer şi ceea ce am spus este în orice caz foarte sincer. Mi-amintesc că am asistat la prima lui lecţie în calitate de conferenţiar. După vicisitudini numeroase, a căror origine nefastă o cunoaştem cu toţii, a izbutit, în sfîrşit, să devină conferenţiar şi a desfăşurat în 1928 prelegerea lui despre eternitatea şi vremelnicia artei, pe care a publicat-o în volumul *Arta şi frumosul.* În această lecţie de deschidere care era plină de citaţii de nume, dar în care axele de idei erau foarte clare, în care pe de o parte arta era prezentată în ceea ce avea ea veşnic, iar pe de altă parte în ceea ce avea relativ, adică condiţionat de epoci, cu un simţ realist uimitor faţă de tendinţa lui metafizică generală, Vianu ne-a prezentat care sînt valorile permanente şi valorile trecătoare ale artei cu atîta convingere, încît lecţia nu a avut numai sensul de a ne învăţa ceva, ci a fost o lecţie de etică şi de filozofia culturii în general. Mi-l amintesc, îl văd şi acum înaintea mea, eram cu toţii extrem de emoţionaţi şi atunci cînd lecţia s-a terminat nu ne-am putut stăpîni şi am aplaudat. Eram toţi covîrşiţi de ideile pe care le-a desfăşurat şi parcă ideile înseşi mai trăiau şi au trăit încă mult după ce se încheiase conferinţa, lecţiunea lui.

Atunci s-a arătat foarte respectuos faţă de înaintaşul lui care era Mihail Dragomirescu, pe care l-a preţuit întotdeauna cu toate criticile care i s-au adus ulterior şi care se mai aduc şi astăzi. Eu n-am fost elevul lui Mihail Dragomirescu, dar nu se poate să nu ai consideraţie pentru un om care a creat în felul lui un sistem de estetică pe bază hegeliană, discutat şi răsdiscutat, a cărui valoare Vianu o ştia foarte bine. El tindea să racordeze gîndirea lui Dragomirescu la nevoile momentului dezvoltării esteticii la noi. Eu aş avea încă multe de spus, aş vrea însă să ating o latură puţin mai delicată pentru mine, şi anume mă refer la relaţiile pe care le-am avut cu Vianu ca om, depăşirea acelei distanţe pe care noi toată viaţa am resimţit-o ca un factor pozitiv. Vianu a fost pentru noi totdeauna domnul profesor. Noi nu puteam să-i spunem altfel chiar dacă devenise prieten cu noi, era imposibil să-i spunem altfel şi acest «domn profesor» care avea o coardă umană aşa de preţioasă se interesa şi de viaţa noastră grea pe care o duceam ca studenţi nu prea avuţi. Într-o anumită împrejurare extrem de grea pentru viaţa mea personală, pentru sănătatea mea, Vianu mi-a sărit într-un mod foarte concret în ajutor, fără ca să ştiu timp de un an de zile de unde mi-au venit anumite ajutoare pe care le primeam. După un an, bănuind că este vorba de el, şi făcînd o aluzie o dată, într-o discuţie cu el, a refuzat să spună adevărul şi mi-a spus: « Nu ! » — zice — « a fost atenţia unui prieten al meu, care în amintirea nu ştiu cui... » şi aşa mai departe. Ei, în acea împrejurare extrem de grea pentru mine, pe care nu pot s-o uit, mi-am dat seama ce înseamnează inima lui caldă. Nu mai trebuie să adaug că în dezvoltarea carierei mele universitare, atîta cît a fost începînd din 1942, Vianu a fost alături de mine şi de colegii mei pe care i-a susţinut într-un fel de asemenea foarte delicat, fel care pe noi ne impresiona pentru că nu îndrăzneam să-i cerem niciodată concursul în mod direct, dar el ni-l oferea atunci cînd nu te aşteptai sau te pomeneai că venea tocmai cînd ai fi dorit să-l ai. Avea intuiţia momentului cînd intervenţia lui venea la momentul oportun şi de care era foarte nevoie în acea perioadă, în care atîtea curente erau în discuţie şi în care el însuşi trăise drama înaintării ca profesor foarte tîrziu, după 20 de ani de funcţionare în calitate de asistent şi apoi de conferenţiar. Ca student al lui şi ca discipol al lui în sensul frumos al cuvîntului, fireşte că i-am urmărit întreaga

activitate și mi-a făcut o plăcere deosebită să mă ocup de toate lucrările lui. Am scris cu privire la aproape toate lucrările lui. Acum vreo cîțiva ani a fost editată o bibliografie completă, litografiată a operei lui de către Biblioteca universitară; în care se găsesc numeroase articole scrise de prietenii lui și referințe ale celor care l-au cunoscut.

Am fost deosebit de întristat cînd cineva dintre tinerii publiciști, vorbind despre erudiția lui, spunea că este o erudiție tristă, adică el știa prea mult, ar fi căutat parcă să impresioneze prin cunoștințele lui. Firește că așa ceva nu se poate afirma, erudiția lui era atîta cît trebuie să fie, selectată la problema dată, la obiectul discuției date, cu o proprietate care nu putea fi bănuită de nici un fel de pedantism. De asemenea, s-a vorbit uneori de eclectismul lui, pentru că folosea metodele cele mai diverse în cercetarea estetică și în cea stilistică, dar nu de eclectism este vorba, ci de altceva, era sensibilitatea omului fin care simte că nu poți să ai o singură metodă pentru toate problemele și că trebuie să le adaptezi metode diferite. Noi, studenții lui, ca și cei care nu i-au fost studenți, dar l-au socotit profesor, pentru că el n-a fost numai profesor al studenților, ci profesor al tineretului și profesor al oamenilor de cultură în genere, am văzut în Tudor Vianu întotdeauna, cred că nu exagerez, un fel de *magister perpetuus*. Întotdeauna cînd vrem să evocăm un model de dascăl și de om de știință, ne gîndim la Tudor Vianu, ne gîndim la ținuta lui, care ne-ar fi fost așa de necesară astăzi, cînd el ar fi avut numai 75 de ani și ar fi putut să trăiască între noi, cu noi și să ne sprijine în dorința noastră de a duce mai departe unele din realizările lui. (*Aplauze.*)

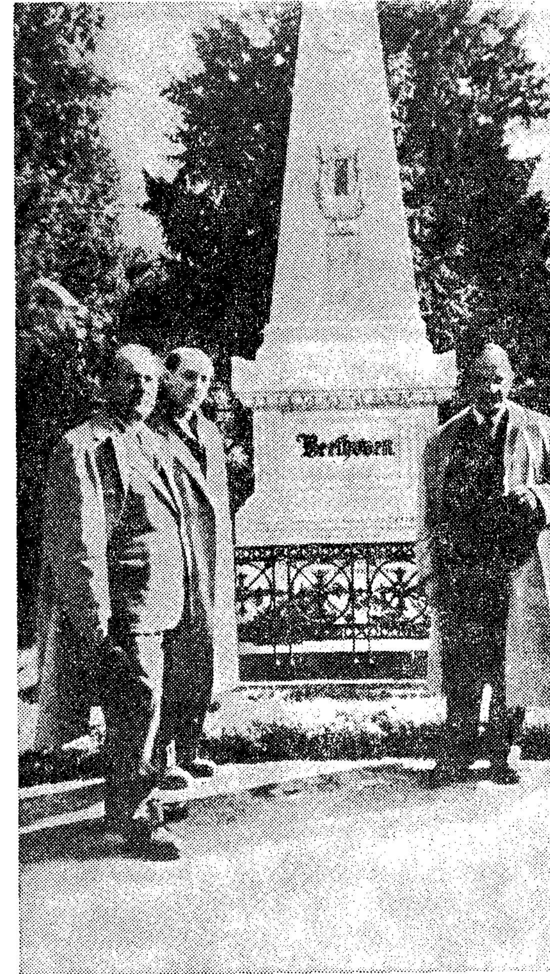
ȘERBAN CIOCULESCU: Mulțumesc tovarășului profesor Dima pentru atît de frumoasa expunere asupra persoanei și învățăturii lui Tudor Vianu și rog pe tovarășul profesor Edgar Papu să ia cuvîntul. Nu mai e nevoie să vi-l prezint pe tovarășul Papu, dar tot în calitate de fost elev, student și discipol al lui Tudor Vianu vorbește în această seară.

EDGAR PAPU: Onorată asistență, să spun că sînt emoționat este prea puțin în momentul de față. La aceasta ați contribuit atît dumneavoastră, cei din jurul meu, prin cuvintele pe care le-ați spus, cît și dumneavoastră, care sînteți în fața mea și care-mi amintiți de afluența atît de familiară mie din timpul cînd asistam la cursurile lui Tudor Vianu, încît mă simt oarecum sub controlul spiritului său în momentul de față. Parcă-l aud, este între noi, îl aud că mă ascultă, așa cum v-a ascultat și așa cum vă vede cu simpatie pe dumneavoastră, încît această emoție se mărește mai mult, aș spune printr-o senzație proustiană care desființează timpul, nu mai există trecut și prezent, și totul se contopește într-o imagine în care amintirea este devorată de clipa actuală. Trăiește acum Tudor Vianu și mă ascultă! Senzație pe care nu am simțit-o de zece ani. Așa încît vă rog să mă iertați dacă se va simți ceva din emoția acestei clipe în confesiunile mele. Eu de Tudor Vianu auzisem încă din liceu. Cine m-a introdus în primele sale scrieri, în *Fragmente moderne* și în *Dualismul artei*, cînd eu încă nu-l cunoșteam pe Tudor Vianu? A fost un regretat prieten al meu, mort de tînăr, Bob Bulgaru, care citea cu mare interes primele scrieri ale lui Tudor Vianu. Faptul acesta mi-a deșteptat ardoarea și dorința de a-l cunoaște. Cînd m-am înscris la universitate, cu mare nerăbdare am vrut să asist la cursurile sale. Să vă spun prima impresie pe care am avut-o și care, pentru mine cel puțin, sau pentru mentalitatea pe care o aveam atunci a fost paradoxală. Pînă atunci, eu pe erudit, pe filozof mi-l închipuiam ca pe acel nefericit din *Scrisoarea I-a* a lui Eminescu, acel dascăl cu halatul ros în coate și cu bumbacul în urechi, care tremură de frig și are un aspect cu totul neatrăgător. Ori, revelația pe care am avut-o cînd l-am văzut pe Tudor Vianu a fost aceea că pentru prima dată adevărul și frumosul s-au contopit într-o splendidă apariție. Era pentru mine o mare surpriză să văd o risipă de erudiție și de gîndire atît de mare, care presupunea ca acest om să-și fi consacrat întreaga viață erudiției și, totuși, care apărea atît de atrăgător, atît de frumos și atît de armonios.

Şerban Cioculescu,
Al. Dima,
Edgar Papu,
Zoe Dumitrescu-Buşulenga

Fiindcă a amintit academicianul Şerban Cioculescu de elementul teatral de la începutul cursurilor lui Tudor Vianu, eu aş căuta să asociez acest lucru cu altă noţiune, cu aceea de ritual la Tudor Vianu. Adică, de la început l-am văzut ca un om construit; a fost statuia cioplită de el însuşi, a fost rezultatul propriei sale autoeducări, de aceea poate eu niciodată n-am văzut un profesor sau reprezentantul unei discipline identificîndu-se atît de mult cu disciplina pe care o profesează, adică cu estetica. Şi fiindcă aţi amintit de estetica lui Schiller, mi s-a părut că la el nu există un divorţ între gîndire şi viaţă, că el caută, ca şi un înţelept sau ca un filozof grec din vechime, să trăiască şi să-şi adapteze formele sale de viaţă la gîndirea sa. El era încă îmbibat de estetica neoumanismului german a lui Goethe şi a lui Schiller, de această educaţie estetică prin care urmărea Schiller, bunăoară, să contopească raţiunea cu instinctele, elementul intelectual cu elementul pasional din om, instinctul să voiască prin artă, să voiască ceea ce vrea şi raţiunea, iar raţiunea să devină mai flexibilă, să înţeleagă înclinaţiile cele mai intime ale omului şi să formeze ceea ce numea Schiller *suflet frumos*. Deci era un om construit de el, o statuie pe care el a cioplit-o din el însuşi şi care era perfectă. Cu această imagine l-am văzut, l-am realizat pe Tudor Vianu din primul moment.

Desigur, mi s-a părut că este inaccesibil. Şi era inaccesibil, aparent, tocmai din cauza acestui ritual care plutea în jurul său. S-a vorbit de muzicalitatea glasului său baritonal. Eu am spus odată că era de fapt o adevărată simfonie, fiindcă cele mai distincte nuanţe ale ideii căpătau expresie într-un anumit glas, într-o anumită tonalitate sau într-un anumit registru. Era o adevărată simfonie care cuprindea diferite elemente: un scherzzo, un andante, un maestuoso, după etapele gîndirii pe care le dezvolta el. Începea încet, solemn, partea expozitivă era cît se poate de lentă, după care urma, ca în muzică, momentul încălzirii, al înfierbîntării, cînd vocea căpăta accente puternic concluzive, armonioase, însă evita să termine cu o notă acută, cu un accent concluziv şi cobora iarăşi tonul anunţînd subiectul pentru cursul din săptămîna viitoare. Şi, aşa cum a spus şi academicianul Dima, după această sărbătoare a ideilor, care era o oră a lui Tudor Vianu, simţeai acelaşi regret pe care-l simţi la sfîrşitul unei partituri muzicale. Într-adevăr, în conştiinţă mai pluteau încă multă vreme notele ideilor însoţite de tonul său şi simţeai regretul că pleacă. E foarte ciudat acest sentiment, fiindcă orice manifestare omenească îşi are un anumit centru după care trebuie să se sfîrşească. Ori, ca în cazul muzicii, simţi nevoia ca această manifestare să nu se mai sfîrşească şi apoi simţi multă vreme regretul că s-a terminat. Parcă ţi-e teamă că nu vei mai avea niciodată această desfătare. Aceasta era impresia unică, aproape inefabilă aş putea spune, dacă se poate vorbi de un inefabil al unor idei atît de precise ca ale lui Tudor Vianu.

Tudor Vianu şi Ion Dumitrescu la monumentul „Beethoven".

Am crezut la început că Tudor Vianu este o persoană inaccesibilă şi surpriza mea a fost cît se poate de fericită în momentul în care am văzut că este un om atît de apro-

piat, atît de deschis și atît de înțelegător. Dar atunci am avut o altă neliniște: vedeam că există un decalaj imens între acest om și mine, căruia îmi dădea atenție, și mi s-a deșteptat o stare de spirit pe care aș putea să o compar cu a bărbatului scrupulos căruia i se pare, la un moment dat, că prin fraudă a făcut pe o femeie să se îndrăgostească de el, și trăiește mereu cu frica că la un moment dat acea femeie își va da seama de lipsa lui de valoare. Acest fapt este foarte stimulator, fiindcă totdeauna te face să vrei să devii ceea ce acel om pe care-l prețuiești gîndea despre tine. Este, mi se pare, unul din factorii cei mai importanți ai educației, fiindcă ați vorbit de pedagogie în cultură, de elementul pedagogic care mi se pare extrem de important.

În mijlocul studenților cu Zoe Dumitrescu-Bușulenga.

Vianu însă nu se înșela, era un om de o luciditate extraordinară care știa totul despre tine, am putea spune că era un educator sever chiar. Avea însă o trăsătură rară de caracter: îți aducea critici severe în față, iar cu alți interlocutori, în absența ta, îți aducea cele mai frumoase elogii, și-ți lua apărarea, ceea ce foarte rar mi s-a părut că se poate întîmpla în societatea omenească.

Iată, începusem să intru în intimitatea spirituală și morală a acestui om care mi-a adus mereu o sumă de încîntări și de surprize. Aș mai avea de adăugat în această privință un element de care s-a mai vorbit în privința lui Tudor Vianu, fiindcă este o figură atît de apreciată și de cunoscută încît aproape nu poți spune nimic nou despre el. Tudor Vianu era cît se poate de informat în tot ceea ce spunea și în tot ceea ce se putea spune. În unele momente simțeam nevoia să mă arăt util lui și prieteniei lui și atunci doream să-i comunic unele lucruri de ultimă oră în privința culturii, pe care-mi închipuiam că el nu le cunoștea; ori, mi-a fost imposibil să fac acest lucru. Cînd eu voiam să-i comunic ceva, care credeam că este nou pentru el, deveneam eu cel căruia i se comunica, fiindcă el adăuga atîtea laturi suplimentare despre lucrul acela, încît eu eram cel care afla lucruri noi de la el. Niciodată nu s-a putut să-i spui lui ceva care să nu știe. Știa totul, dar tocmai acea discreție, de care ați vorbit dumneavoastră, împiedica să-și afirme toată știința, căutînd să o dozeze numai adaptată la problemele care le discuta.

Desigur, sînt copleșit în momentul de față amintindu-mi trăsăturile care mi se par că întregesc fizionomia sa morală și care m-au atras continuu către acest om care mi se părea excepțional. Aș spune, iarăși, referindu-mă la Schiller, că aproape nu am întîlnit un om în care să se întîlnească în asemenea măsură această uniune dintre demnitate și grație. Demnitatea lui apărea cu atît mai elegantă cu cît erau momente dificile în care el, cu un gest aproape de scrimă spirituală, știa totdeauna să le facă față și să le pareze. Mi-a plăcut totdeauna acea demnitate a lui, acea demnitate care devenise

atît de naturală, atît de graţioasă în toate gesturile lui şi care dădea frumuseţe gesturilor şi ideilor în cele mai neprevăzute împrejurări. Îmi amintesc cu emoţie cuvintele pe care le-a scris Geo Bogza la moartea lui: în momente foarte dificile pentru ţară, cînd se decreta mobilizarea pentru al doilea război mondial şi toată lumea era complet derutată, l-a văzut în Piaţa Dorobanţi pe acest *domn,* care ţinea doi copii de mînă, un băiat şi o fetiţă, care mergea cu cea mai mare prestanţă în mijlocul unei lumi tulburate şi pentru care, cum spunea foarte frumos Geo Bogza, fiecare pas era o lecţie de demnitate.

Iată, acesta era omul Tudor Vianu, învăţatul Tudor Vianu, gînditorul Tudor Vianu, fire afectuoasă, raţională, reţinută. El cuprindea în mic, ca un Homeomer al lui Anaxagoras, toate calităţile morale într-o singură personalitate şi le cuprindea atît de sintetic şi atît de armonios, încît lăsa impresia celei mai pure simplităţi. Cu acea imagine a lui Tudor Vianu mă despart de dumneavoastră... *(Aplauze.)*

Ş. CIOCULESCU: Aplauzele dumneavoastră fac de prisos orice cuvînt de elogiu pentru această prezentare, atît de sensibilă şi atît de justă în acelaşi timp, a marelui spirit care a fost Tudor Vianu. Rog pe tovarăşa profesoară Zoe Dumitrescu-Buşulenga, dintr-un eşalon mai tîrziu al învăţăceilor lui Tudor Vianu, să depene şi domnia sa amintiri.

Z. DUMITRESCU-BUŞULENGA: Cu aceeaşi emoţie care ne cuprinde din ce în ce mai puternic pe toţi, gîndul mă duce înapoi cu foarte mulţi ani. Trebuie să spun că şi pe Tudor Vianu şi pe Perpessicius i-am cunoscut în anii copilăriei mele, fiindcă amîndoi erau prieteni cu tatăl meu. Mi-aduc aminte că se vorbea despre Tudor Vianu curent la noi în casă. De fapt tata era prieten cu bătrînul doctor Vianu. Făcuseră războiul împreună, sau în orice caz se împrieteniseră în timpul războiului, şi Tudor era obiectul lor de discuţie admirativ.

Îmi aduc aminte că o dată — începusem a şti ce oameni vin în casa tatălui meu, pe la vreo cinci, şase ani — am auzit că vine Tudor Vianu şi am zis că vreau să-l văd neapărat. Tatăl meu era foarte sever şi, bineînţeles, din ochi mi-a interzis intrarea, şi atunci am făcut un lucru cu totul nepermis: m-am aşezat în dosul unei uşi care dădea spre biroul lui şi m-am uitat să văd cînd vine Tudor Vianu. N-am putut vedea foarte mult, pentru că mi-era frică să deschid mai mult uşa. Am făcut doar o dîră pentru privire. L-am văzut cînd venea, cu eleganţa lui — era atunci foarte tînăr, subţire, îmbrăcat în culoare închisă, acea culoare care nu l-a părăsit niciodată — şi, după ce a intrat, am închis uşa, dar trebuie să mărturisesc că am ascultat la uşă. A fost poate prima dată cînd am făcut păcatul ăsta, dar cu o conştiinţă a nevinovăţiei mele totală, pentru că ştiam, intuiam, că ceea ce aud atunci este aşa de important încît nu mai are importanţă păcatul pe care-l săvîrşeam. Şi-am ascultat vocea, o voce nemaipomenită, dar care mi s-a părut, în mod cu totul curios, dejà vu, dejà connu. Nu ştiu cum să vă spun, toată viaţa am avut impresia asta — că Tudor Vianu era cineva care *trebuie* să fie, care trebuie să fie totdeauna şi care este totdeauna, ca un noroc al lumii. Întotdeauna, cînd e nevoie, Tudor Vianu *este.* Avea o voce nobilă şi elegantă; nu cred că a izbutit să spună vocea aceea o dată vreun cuvînt urît, vreun cuvînt negativ, vreun cuvînt rău despre semenii lui. Niciodată. Se cunoştea că vocea aceea avea eleganţele supreme care nu cedează niciodată în faţa momentelor de mînie sau de violenţă. Ascultam la uşă, copil cum eram, şi-mi plăcea grozav. Nu-nţelegeam foarte bine ce vorbeau, uşile erau foarte masive, dar se auzea din cînd în cînd rîsul lui care era un rîs plăcut, un rîs care atunci cînd îl auzeai ţi se părea tonic şi robust. Cînd îl vedeai, era mai puţin vesel. Şi a plecat Tudor Vianu şi a mai revenit la noi de cîteva ori, mai cu seamă în momente grele pentru el, în anii aceia teribili, am mai pomenit despre ei, după '40.

Apoi am ajuns la facultate şi m-am dus la orele lui. Iarăşi am avut senzaţia certă a unei prezenţe cunoscute şi simţite de mult, din străfundurile culturii europene. Făceam cu profesorul Vianu un curs de estetică generală, elegant debitat cu acel gest măsurat

de sacerdote. Profesorul nu era abundent, n-avea o abundență pletorică și de cascadă, profesorul timbra, spunea fiecare cuvînt ca și cum era singurul care se potrivea în instanța dată, în structura pe care o construia cu atîta rigoare. Ținea un seminar de stilistică de la care am învățat enorm. A fost totuși cel mai mare stilistician și începătorul stilisticii la noi și mi-aduc aminte că în anul acela am făcut în special sămănătoriștii și învățasem să discernem cu el perfect timbrul fiecăruia dintre sămănătoriști în parte, timbrul sămănătoriștilor în general. Și-mi aduc aminte cu cîtă artă, a rolului jucat, a citit o pagină — apăruse de curînd *Urcan bătrînul* al lui Pavel Dan, care-i plăcea lui Vianu extraordinar — și ne-a făcut o lectură admirabilă și o analiză după aceea, tot atît de solidă și de durabilă.

Au trecut anii și Tudor Vianu a rămas pentru mine *maestrul*. Fiind numită, printr-o împrejurare, la catedra de Literatură română, benefica natură a lui Vianu mi-a dăruit și mie din dulcețile ei, din grația ei demnă și care nu căuta recunoștință. Am avut un moment greu, la un moment dat, prin' 58, în facultate, și Tudor Vianu aflînd s-a supărat îngrozitor, deși nu avea nici un fel de obligații față de mine. S-a dus la decanat și era prima oară cînd a strigat la persoanele de acolo și a conchis spunînd: « Am s-o iau eu la catedra mea ». Și m-a luat la catedra lui. Firește, un respect enorm pornea de la mine către Tudor Vianu. Mă simțeam atît de « nimic » lîngă el, atît de măruntă, atît de neînsemnată; nu pot să vă spun ce emoții aveam cînd Vianu venea la cursul meu, fiindcă, așa cum spunea profesorul Papu, Vianu știa tot, ca un Picco de la Mirandola. Știa tot și ne cunoștea perfect. Ne cunoștea cu toate cusururile noastre, cu toate calitățile noastre, ne accepta așa cum eram. Încerca să ne facă cu eleganță, cu mare delicatețe și cu mare discreție, din cînd în cînd, cîte o lecție; domnul Papu era de față cînd a făcut o lecție grozavă la un curs despre Goethe. Dar ne iubea foarte mult, era foarte legat de noi și ne apăra și ne lăuda din plin în absență.

Odată — eu lucram și la editură — mi-aduc aminte că a avut domnia-sa un moment greu, era vorba de *Antoniu și Cleopatra*, tragedia shakespeariană, pe care o tradusese și pentru care făcuse prefața, și eu eram redactor de carte. Era mult înainte de '58. De altfel ne cunoscusem, cum v-am spus, din timpul facultății, din anii '40. I s-au cerut niște modificări în prefață și șefii redacției n-au îndrăznit să-i sugereze modificările. Atunci m-au însărcinat pe mine s-o fac. Au zis: « Tu ești eleva lui, tu ești studenta lui, ți-e mai simplu poate să stai de vorbă cu profesorul și să-l convingi ». Și atunci, plină de dificultăți interioare, plină de suferință, mi-aduc aminte ca și acum, eram la E.S.P.L.A., l-am invitat în hol și am început să vorbim. Și mi-aduc aminte că profesorul a început să transpire. A spus: «Dragă Zoe, dumneata îți dai seama ce-mi ceri? Știi, zice, eu n-am mințit niciodată ». Pot să vă mărturisesc că pentru mine a fost îngrozitor. I-am explicat că nu era vorba de fapt să spună un neadevăr, ci să facă o rezervă mentală, să eludeze un punct nevralgic din tragedie și să pună accentul pe altul, nu pe acela. Ei bine, am văzut pe acest om, care n-a făcut compromisuri, acest om admirabil, l-am văzut, cum vă spun, respirînd greu, a aprins o țigară, s-a chinuit și a spus: « Știi ce? îndreaptă dacă ești bună, îndreaptă dumneata acolo ». L-am văzut deci și în această ipostază de noblețe, de rigoare etică. Fiindcă profesorul ne învăța pe toți rigoarea, dar ne învăța cu folos, pentru că el însuși era rigoarea întrupată, pe el se săvîrșise filozofia ca operă de artă. Pe el se aplicase kalokagathia, aș zice, el era, într-adevăr, sufletul frumos care se realizase singur, se autodesăvîrșise ca idee, asupra lui o operase. Și ne mustra din cînd în cînd și ne arăta importanța rigorii cuvîntului care nu se aruncă, cu care nu se joacă.

Mi-aduc aminte că eram la Sinaia, într-un an, nu țin bine minte — '59, '60, '61, și stăteam tot așa, de vorbă. Profesorul terminase cursul și mă chemase să bem o cafea și mă-ntreba: « Ce vrei să vorbești? » — aveam un curs a doua zi — și i-am spus: « Am să vorbesc despre Creangă ». « Da, îl știi bine, da, bun, foarte bine. Și despre ce aspecte? ». I-am spus eu cam ce am de gînd să fac. « Dar ți-ai notat ceva? » — a zis el, avînd dubii, cunoscîndu-mă foarte bine. Și am spus: «Nu, știți, probabil mai tîrziu, n-am avut timp, diseară ». Și a doua zi m-a chemat după curs și mi-a spus: « Știi,

mi s-a spus că ai fost briantă ieri. Dar mi s-a spus că ai improvizat. Ți-am spus să nu improvizezi. Ți-am spus, nu m-ai ascultat ». Și a început să-mi explice de ce nu era bine, că brianța asta cădea ca o zgură după aia și că lucrurile care rămîneau sub ea erau cele care aveau importanță. Și m-a învățat treptat că ceea ce rămîne este esența adevărată, grea — simplitatea.

Ani de zile m-am uitat la profesor, m-am uitat la el și tot mă minunam, deși, cum spun, era în mine un fel de pendulare între recunoașterea lui ca pe o prezență etern europeană, prezența unuia dintre acei mari maeștri, divinități tutelare aș zice, ale evoluției culturale omenești, dar pe de altă parte încercam să prind esența lui fizionomică, să încerc să văd cum se răsfrînge pe figura lui, cum se răsfrînge somatic și fizionomic ființa lui interioară atît de strălucită, atît de desăvîrșită în simplitatea și rigoarea ei, în noblețea ei, în stringența ei etică. Și am încercat, sînt foarte mulți ani de atunci, să-i fac un portret și mi se pare că l-a impresionat. Vorbeam atunci despre cele două laturi ale ființei profesorului, pe care le vedeam amestecate într-o unitate admirabilă, și, văzînd adineauri bustul aci, mi-am adus aminte de portretul acela pe care-l făceam acum mulți ani. Și spuneam eu atunci că partea de jos a figurii, a fizionomiei sale, mai cu seamă cînd rîdea, mi se părea figura unui faun: un caracter dionisiac plutea asupra bărbiei, gurii și curburii violente a nasului. Dar cînd te ridicai de la ochi în sus, fruntea lui, admirabilă, trăda prezența spiritului, aripa spiritului trecea, apolinicul era într-adevăr, acolo, armonizînd, cuprinzînd, integrînd, echilibrînd.

Liviu Rebreanu și inginerul Valentin Măciucescu.

Uneori, după cursuri, ne întorceam în grup acasă. O luam spre Dorobanți. Eu stătusem toată copilăria pe Dorobanți. Profesorul se oprea la [casa] Macedonski. Stăteam acolo cîteva minute de vorbă. Și începea să ne spună despre poet, despre familia lui, despre legăturile sale cu familia Macedonski. Nu se putea opri de a sta o clipă în fața casei unuia dintre maeștrii lui, din nenorocire astăzi casa a dispărut, și îmi aduc aminte cu atîta tristețe de serile în care treceam cu profesorul nostru pe acolo. Apoi se oprea în fața casei mele, casa în care copilărisem, și spunea: « Dacă i-am face domnului Dumitrescu o serenadă, cum ar fi? » — tatălui meu. Am spus că era inutil, căci tata încă de mai mulți ani surzise. Și mergea mai departe, vorbea despre viața lui și spunea: « Viața tinereții mele a fost una veselă. Știi, era, parcă, veselie pe aici ». Ne arăta totdeauna acolo, dincolo de barieră, dincolo de Ștefan cel Mare. « Aici mergeam cu Șerban, cu Vladimir cîte o dată și făceam așa, niște chefuri vesele ». Cred că exagera, nouă ni se părea că este o imensă hiperbolă, că este o exagerare enormă, pentru că profesorul nu putea fi decît *profesorul.* Nu mi-l imaginam niciodată decît fabulînd despre astfel de lucruri, știu eu, despre clipe de veselie absolut mundană, bahică, și așa mai departe.

Ș. CIOCULESCU: Avea numai ebrietatea spirituală.

Z. BUȘULENGA: Sînt absolut convinsă de lucrul acesta. Îi plăcea, se amuza el însuși imaginîndu-și că tinerețea lui ar fi putut fi veselă. Sînt convinsă, n-a fost niciodată îmbătat decît de domnia *ideii absolute* care-l stăpînea. Gîndindu-mă la tinerețea lui, pe care el o voia așa, veselă și plină de bucurie studențească, și văzînd maturitatea lui, care a fost din ce în ce mai gravă, am fost poate întărită în imaginea pe care mi-am făcut-o despre personalitatea lui, atît de bine ilustrată de către fizionomia lui. Vianu avea o noblețe somatică. Vianu izbutise să facă o sinteză, și fizică, din ceea ce erau marile coordonate ale culturii vechi, așa cum o-nțelegeam noi, și mă gîndesc că astăzi, cînd nu sîntem deloc departe de el, pentru că Vianu este o prezență continuă și trăim mereu în prezența lui, mă gîndesc că astăzi Vianu va trebui amintit în tot locul în învățămînt, în universitatea noastră, pentru că lecția lui Vianu, ca orice lecție mare, este lecția exemplarității nobleții și rigorii, este lecția marii iubiri de oameni făcută cu discreție, cu eleganță. Cred că duhul lui ar trebui să permeeze fără încetare atmosfera universitară, pentru că exemplul lui să fie exemplu Universității întregi. Avem nevoie de exemplul lui Vianu, avem nevoie să ținem minte lecția lui, care trebuie să fie cu noi, care i-am fost discipoli, pînă la sfîrșitul vieții și mai departe. *(Aplauze.)*

JURNAL

DIN POPASURILE EUROPENE ALE LUI LIVIU REBREANU

DACĂ ÎN ULTIMII ANI — ȘI MAI ALES de la apariția în 1961 a primei bibliografii a tălmăcirilor operei lui Liviu Rebreanu în limbi străine — se vorbește insistent despre integrarea tot mai profundă a creației marelui romancier în conștiința universală — s-a neglijat în general și continuă să se neglijeze studiul contactului direct al scriitorului român cu zările unor literaturi europene.

Rebreanu însuși manifesta un deosebit interes pentru cunoașterea valorilor culturale și estetice de pe alte meridiane și la capătul unui interviu din 1940, cu patru ani înaintea morții, mărturisea dorința secretă, de neîmplinit de-a lungul întregii vieți: « o călătorie în jurul pământului ».

În același timp, e de remarcat că fiecare dintre popasurile sale peste hotare au însemnat mesaje ale culturii noastre în lume și, totodată, ceea ce Rebreanu singur definea, într-o cuvântare rostită cu prilejul vizitei lui Georges Duhamel în România, drept « pèlerinage à la recherche de la meme âme de l'humanité ».

Pentru scriitorul romantic noțiunea de călătorie se identifica îndeobște cu aceea de evadare. *Pentru ochiul experimentat al romancierului realist ea a reprezentat totdeauna* explorarea *vieții sociale și a naturii umane. « În orice călătorie — scria în 1931 Liviu Rebreanu în „introducerea" la cartea sa de memorii* Metropole *— mai important decât toate priveliștile, peisagiile și minunile naturii, rămîne omul... Marea, șesul, dealurile, munții sunt deopotrivă de admirabile și de indiferente... »*

Contrazicînd prin optica sa concepția tradițională despre memorialul de călătorie, *cartea lui Liviu Rebreanu a deconcertat critica la apariție. Pentru cititorul de azi, însă, peisajul moral, caracteristicile de cultură sau civilizație, frământările sociale din Polonia, Germania, Italia, Franța anilor 1926—1927 rămîn pline de interes, chiar dacă nu poți fi întotdeauna de acord cu interpretarea care ți se oferă. Volumul* Metropole *nu reprezintă decât transcripția artistică a câtorva din « popasurile » europene ale lui Liviu Rebreanu. La cele trei călătorii din 1926—1927 la Berlin, Roma și Paris se adaugă în anii următori altele în Peninsula Scandinavă, Anglia, Peninsula Iberică, Peninsula Balcanică, etc., fără a mai menționa revenirile prin aceleași locuri.*

ÎNSEMNĂRI ZILNICE: CENTENARUL IBSEN

Ne-am propus să reproducem aici notele de drum ale scriitorului român privind participarea sa la centenarul nașterii lui Ibsen, dacă nu cel mai important, hotărît cel mai impresionant eveniment literar internațional dintre cele la care Liviu Rebreanu a luat parte. Inițial, urma să facă obiectul memorialului de călătorie *publicat și numai dorința de a da o lucrare «rotundă», închegată, l-a determinat pe autor să se limiteze la «trei metropole». O dovedește atît angajamentul său de a reveni cu însemnări detailate, cît și repetarea insistentă a invitației adresată soției de a păstra cu deosebită grijă întreg materialul documentar.*

Opera lui Ibsen era relativ bine cunoscută scenei românești. Un bilanț întocmit, cu prilejul centenarului, de „Rampa" *număra opt piese puse în scenă la Teatrul Național din București între 1895–1927:* Rosmersholm; Strigoii; Un dușman al poporului; Stîlpii societății; John Gabriel Borkman; Rața sălbatică; Nora (Casa de păpuși); Hedda Gabler. *Alte două piese văzuseră lumina rampei pe scene particulare:* Peer Gynt, *în interpretarea Companiei Marioara Voiculescu (1924–1925), și* Micul Eyölf, *la Teatrul Popular (1925–1926), sub direcția de scenă a lui Victor Ion Popa. Fără a mai menționa teatrele din provincie (Teatrul Național din Craiova sau Teatrul Național din Cluj) și turneele trupelor străine. Printre interpreții români se numărau numele lui C. I. Nottara, Ion Brezeanu, Aristide Demetriad, Petre Velescu, Ion Livescu, Nicolae Soreanu, Ion Manolescu. Existau chiar mari actori specializați în roluri ibseniene, ca Petre Sturza. Centenarul nașterii «celui mai mare dramaturg al veacului trecut și unul dintre cei mai de seamă ai literaturii universale», cum îl caracteriza Camil Petrescu, oferea Naționalului bucureștean ocazia unui «festival Ibsen», prin reluarea unor succese mai vechi cu* Rața sălbatică *și* Nora *și premiera dramei* Femeia mării *cu Petre Sturza și Maria Filotti, sub direcția de scenă a lui Paul Gusty. În deschiderea «festivalului» (20 martie 1928), precum și la reprezentarea piesei* Micul Eyölf *la Cluj (2 aprilie), a conferențiat despre viața și personalitatea dramaturgului norvegian Ion Marin Sadoveanu.*

În presa românească au apărut, cu prilejul centenarului, articole semnate printre alții de: Camil Petrescu, Mihai Ralea, Mihai Sebastian, Tudor Vianu, G. Călinescu, Victor Eftimiu, Petru Comarnescu. „Rampa" *publica la 21 aprilie 1928 un număr omagial prefațat de Corneliu Moldovanu, directorul Teatrului Național din București și reproducea un fragment din* Peer Gynt *în versiunea poetului Adrian Maniu. S-a afirmat — și pe drept cuvînt — că anul 1928 a reprezentat momentul major al receptării ibseniene în țara noastră.*

Între cele 20 de țări, participante la festivitățile centenarului ibsenian de la Oslo, s-a înscris și România, reprezentată prin Liviu Rebreanu, președintele Societății Scriitorilor Români, și Aristide Demetriad, cunoscut interpret român al lui Ibsen, președintele Sindicatului Artiștilor.

Prețuirea pe care Rebreanu o arăta marelui dramaturg norvegian o putem descoperi încă din 1912, în numeroasele lui cronici teatrale.

«Nu se poate o mai mare cinste pentru un teatru serios — scria Rebreanu în 1912, într-o cronică dramatică reeditată trei decenii mai tîrziu în volumul Amalgam *— decît cînd i se dă prilejul să tălmăcească pe uriașul norvegian. E o sărbătoare să joci pe Ibsen». Și mai departe: «Ibsen a reformat teatrul modern, dar vrea să fie mai mult decît un reformator: un regenerator al omenirii. E un agitator genial și un luptător neobosit. Un tehnician strălucit și un psiholog neîntrecut... Lumea de azi e atît de stricată încît nu poate primi adevărul... Mîngăierea doctorului Stockmann, a autorului și a noastră este perspectiva viitorului în care singurele baze sănătoase ale lumii, binele și adevărul, vor face posibilă și fericită viața sufletelor alese și nobile».*

În «însemnările zilnice» pe care le publicăm aici nu trebuie să ne dezorienteze caracterul pur descriptiv, informațional, cu apăsarea pe amănuntul monden al festivităților, chiar dacă putem regreta uneori simpla mențiune a evenimentului cultural sau a discuțiilor purtate cu diverse personalități ale vieții literare și artistice din străinătate. Scriitorul român urma însă — cum mărturisește — să revină asupra împrejurărilor. Se impune, de asemenea, a menționa că «notele de drum» apărute acum fac parte din corespondența adresată soției, deci au un caracter mai intim. La rîndul lui, Aristide Demetriad, răspunzînd invitației ziarului „Rampa", *a făcut publice impresiile sale de călătorie, confirmînd cu acest prilej unele din observațiile lui Liviu Rebreanu.*

Precizînd rolul delegației române la festivitățile centenarului Ibsen de la Oslo, amintim și cuvîntarea rostită de Liviu Rebreanu care, subliniind rolul creației ibseniene în cunoașterea și răspîndirea universală a literaturii norvegiene, arăta, între altele, sensul relațiilor culturale internaționale pe care România ținea să le stabilească pe alte meridiane: «Noi suntem siguri că nu e departe ziua cînd geniul creator al poporului român va reuși să cucerească atenția altor națiuni[...] Lumea a trebuit în sfîrșit să constate că popoarele mici pot contribui mult la progresul civilizației omenești, că existența națiunilor mici este o necesitate pentru însăși ideea de civilizație».

Nicolae LIU

Duminică, 11 martie, 1928, ora 3 d. a.
pe vaporul Kong Ring printre insulele daneze

Iubită nevestică,

Iată-mă mai liniștit, ca să pot face o corespondență mai lungă. Mai avem 24 ore pe mare pînă la Oslo, nu mai oprim nicăiri — putem sta de vorbă pe îndelete. Deci s-o iau de la început.

Am călătorit de la București încoace fără nici un incident de seamă. Mi-au rămas în inimă însă, cu drag, ochii tăi frumoși din gară, plini de înduioșare, de grijă, de regret. Ei mă urmăresc mereu, mi te păstrează în fiece clipă vie și iubită.

Nu știu cînd am trecut frontiera în Polonia — dormeam și n-am vrut să mă scol. Demetriade e un tovarăș de drum simpatic, prevenitor, împăciuitor. Ne înțelegem foarte bine în toate. Din nenorocire însă nu e capabil să vorbească nici o limbă străină; franțuzește chiar vorbește atît de prost că cu sunt un parizian pur sînge pe lîngă el. Și astea cu toate că a călătorit foarte mult. [. . .] Astfel sunt nevoit să fac eu pe dădaca lui, să plătesc eu pretutindeni (el nu se prea descurcă cu banii străini), să am eu toate inițiativele. În schimb el e foarte drăguț și ascultător, încît, încă odată, călătorim cît se poate de agreabil.

Prin Polonia, în tot cursul zilei de marți, n-am avut nimica de înregistrat, nici măcar vreo cunoștință oricît de trecătoare. Am petrecut toată vremea în compartimentul nostru sau în altele, goale, — doar la masă ne-am dus la restaurant. Eu cu boala mea de jurnale și baedekere. Seara pe la șapte, am trecut în Germania, la Kattowitz-Beuthen și îndată ne-am și culcat, iar dimineața, miercuri, ne-am trezit la Berlin. Am sosit exact la 7^{20}. Am tras la același restaurant, unde fusei anul trecut cu Sadoveanu[1], adică la Hotel Magdeburger Hof, chiar lîngă gara Friedrichstrasse. Eu am făcut îndată o baie și, după ce ne-am odihnit puțin, ne-am dus la legația noastră. Ministrul Petrescu Comnen era la Geneva, de unde se întorcea de-abia săptămîna viitoare. Am găsit însă cunoștințe bune: pe un gazetar, Șchiopul, pe care l-am avut odinioară coleg la *„România"*[2] și care acum e atașat de presă la legația de aici; apoi alt așa zis atașat cultural, Ilcuș, și în sfîrșit un consilier de legație, Laurian. Au fost toți foarte drăguți. Deoarece ei nu știau nimic de venirea noastră, s-au interesat îndată la legația norvegiană de-acolo; nici aceia nu știau nimica. Atunci ai noștri au telefonat la Hamburg consulului general al României să se intereseze el acolo și să ne dea toate informațiile, ceea ce a și promis. Domnii de la legație ne-au invitat la dejun la Restaurant Hessler,

---

[1] Mihail Sadoveanu. Cei doi scriitori fuseseră delegați la Congresul PEN-Club din partea Societății Scriitorilor Români, sosind prea tîrziu din pricina formalităților din țară. Amintirile din *Metropole* consemnează călătoria în primăvara anului 1926.

[2] Cotidian bucureștean la care Liviu Rebreanu a deținut cronica dramatică în 1923–1925.

în Kant-Strasse — un restaurant foarte elegant. Am fost firește oaspeții lor. Seara am fost, cu Demetriade numai, la Komische Oper, unde am văzut o revistă: *Zieh dich aus*, cu foarte multă goliciune și tot atît de puțin spirit [3]. După teatru am luat o masă ușoară la un restaurant aproape de noi. Și ne-am culcat.

Mi se întîmplase însă o neplăcere încă din tren: nu știu cum și cînd mi-am pierdut micul pinion de tras — știi că mi se întîmplase de cîte ori voiam să corectez ora, să mă căznesc îndelung pînă să vîr înapoi rotița. În sfîrșit, cum-necum, am rămas cu ceasul inutilizabil. Trebuia să-l dau sau să-mi înlocuiască piesa, sau să-mi cumpăr alt ceas provizoriu. Deci încă din prima zi, după masă, m-am dus la Wertheim, celebra casă ca Printemps și Galleries Lafayette—de unde v-am cumpărat eu rîndul trecut toate fleacurile celea — și mi-am cumpărat un alt ceas, cu 20 mărci, fiindcă pentru înlocuirea piesei și curățirea ceasului vechi îmi cerea o săptămînă de așteptare — imposibilă.

Acuma, a doua zi la Berlin, adică joi, ne-am sculat tîrziu relativ, pe la 9. Am făcut o plimbare de 2 ore cu autobus comun, prin Berlin, pentru a vedea monumentele mai de seamă. Deși era repețirea celei făcute rîndul trecut, a fost interesantă și acuma plimbarea aceasta, după care ne-am dus iar la legație, să aflăm informațiile necesare pentru continuarea călătoriei. Aici am ajuns pe la 12 și, într-adevăr, aveam știri bune: pe de o parte o telegramă de la ministrul nostru de externe din București, care ne comunica, prin intermediu legației, că agenția Sloman din Hamburg ține la dispoziția noastră două locuri clasa I pentru Oslo, oferite de guvernul norvegian. În același timp, consulul general de la Hamburg ne înștiința de asemenea că Sloman ne-a rezervat locuri și ne trimitea un formular de completat și vizat de legație, contra căruia să ni se elibereze biletele. Ni se preciza însă că vaporul respectiv pleacă din Hamburg sîmbătă, 10 martie, la ora 1 d. a. De altfel, informații oarecum similare luasem, între timp, și de la o agenție de voiaj norvegiană pe care o descoperisem aici. Ni se spunea că de la Hamburg pleacă o singură dată pe săptămînă, sîmbăta la ora 1 d. a., cîte un vapor pentru Oslo. Precis era deci că din Berlin trebuia să plecăm negreșit vineri dimineața ca să putem vedea ceva și din Hamburg.

Iar am luat masa cu amicii de la legație, acum la un restaurant — Venezia. Am făcut firește noi pe gazdele și am plătit masa.

După masă, în vreme ce Demetriade s-a culcat (fiind böșö — el singur își mărturisește 56 ani — nu poate să nu se odihnească după amiazi), eu m-am dus să cumpăr cîte ceva pentru tine și Puia. Știam că n-am să găsesc mare lucru, cum nici n-am găsit. Am luat însă numai ca să nu plec cu mîna goală. Lucrurile mai bune și mai importante voi căuta să le cumpăr la Oslo, Londra și Paris... Apoi am cumpărat biletele de C. F. pentru Hamburg și 2 cărți despre Norvegia ca să am ce studia pe vapor. Și, în sfîrșit, am luat 2 bilete pentru seara la Schauspielhaus (Teatrul statului, ceva ca Naționalul nostru), unde s-a jucat *Țesătorii* de Hauptmann, în regia lui Leopold Iessner, cel mai mare regizor de azi al Germaniei. Spectacolul a fost minunat, pus la punct, studiat în cele mai mici amănunte, montat cu o precizie rară. Ne-am despăgubit și pentru seara pierdută, de ieri. În antract, am întîlnit aici pe Marin Simionescu-Rîmniceanu, care stă la Berlin vreo lună, nevastă-sa fiind germană... După spectacol am luat masa la Franziskaner Keller, un restaurant modest, tot în apropierea hotelului nostru.

Vineri 9 martie, m-am sculat la 7 dimineața, mi-am strîns bagajele, am regulat notele la hotel, iar la 8 1/2 am plecat la gara Lehrter de unde la 9^{46} am pornit spre Hamburg cu un accelerat care face distanța de 300 km. în 4 ore, deci cu aproape 80 kilometri pe oră. Am călătorit bine, comod. Am luat masa în tren. N-am făcut nici o cunoștință. Și am sosit la Hamburg exact după orar, la 1 1/4.

Alesesem hotelul după Baedeker. Am nemerit foarte bine. Un hotel cum nici nu se găsește la noi. Camera de baie, 12 mărci pe zi. M-am curățat puțin și apoi ne-am dus la Consulul general al României, care ne aștepta. [. . .] A fost extrem de gentil. Ne-a

---

3 În *Metropole* vizionarea aceluiași spectacol ar fi avut loc cu prilejul popasului berlinez anterior, în tovărășia lui Mihail Sadoveanu.

așteptat cu biletele făcute gata pentru vapor. Ni s-a pus cu totul la dispoziție. Ne-a luat cu mașina lui și ne-a plimbat vreo 3 ore prin Hamburg să ne arate tot ce e mai de seamă. Așa am văzut faimoasa Chile-Haus, un fel [de] zgîrie-nori german, o clădire într-adevăr colosală, într-un stil cu desăvîrșire modern. Ne-am plimbat prin portul uriaș, în care furnicau mii și mii de vapoare de toate mărimile și de toate neamurile. De altfel, portul însuși e unul din cele mai mari de pe glob. Impresionantă a fost trecerea cu automobilul printr-un tunel pe sub rîul Elba, lat de vreo 2 km, la o adîncime de peste 40 m. Tot aici am văzut un monument colosal al lui Bismarck, o figură colosală — numai degetele mîinilor au un metru lungime — îți închipui deci cît de mare trebuie să fie.

După plimbarea aceasta ne-am dus acasă la el (o casă drăguță, nu mare, dar bogat mobilată cu obiecte rare, cu o colecție de artă preistorică din Guatemala etc.). Nevastă-sa era la un ceai la prieteni și regreta că nu ne-a putut aștepta. Ne-a oferit un coniac și țigări havane veritabile. Apoi drept cadou cîte-o găinușă miniatură din Guatemala, o mică bijuterie lucrată de indigenii de acolo. Pentru seara, după masă, ne-a poftit să fim oaspeții lui la un spectacol.

Ne-am pus la smoking, am luat masa în restaurantul hotelului (așa ca în filme, vorba Puicuței) și apoi a venit Guttman să ne ia. Era cu nevasta și încă o doamnă, prietena ei, soția unui mare negustor, Schwartz, mult mai bogat decît el. D-na Guttman e un fel de spaniolă americană, cam urîțică, cealaltă, mai drăguță, semăna puțin cu Toto Ionescu. Ne-am dus la un cabaret artistic, Die Liebelle. Program mediocru. Guttman a oferit șampanie, firește. Am petrecut cît s-a putut de bine pînă pe la ora 12.

Pentru a doua zi, *sîmbătă 10 martie*, consulul ne-a pus la dispoziție mașina lui să vizităm parcul de animale Hagenbeck de la Stellingen, la vreo 15 km de Hamburg. E cea mai mare și mai frumoasă grădină zoologică din lume.

Apoi ne-am întors la hotel, am plătit și, însoțiți de amabilul consul, am plecat în port, la vapor. Ne-a recomandat căpitanului vasului și la ora 12 1/2 ne-am despărțit mulțumindu-i pentru toată gentilețea ce ne-a arătat-o.

Vasul norvegian « Kong Ring » e simpatic, de 1650 tone. Avem cabina nr. 14, cu 2 paturi, deci numai noi doi. Fiindcă a avut de încărcat mai mult, a plecat cu mare întîrziere din Hamburg, la ora 5 d. a. în loc de 1 d. a. Am mers pe Elba la vale și tocmai la 11 noaptea am cotit în marele canal Kiel, pe care am călătorit toată noaptea. Azi dimineață la 8 am fost de-abia în Kiel. Trebuia să sosim luni dimineața la 7 la Oslo. Se pare însă că nu vom sosi decît pe la 3—4 d. a.

Cît am mers pe Elba și pe canal, am mers foarte bine. Îndată ce am intrat însă în largul mării, am nemerit într-o ușoară furtună. Marea era agitată și vaporul a început să se clatine considerabil. Era și frig de-a binelea. Valuri mari măturau din cînd în cînd punțile vaporului, care s-a umplut de gheață în curînd. Așa a început pentru mine răul de mare. Clătinarea vasului îți dă o amețeală care se accentuează din ce în ce și-ți produce o enervare continuă. Am luat cafeaua de dimineață și m-am urcat în salonul de fumat. Eram singur. Și deodată, împotriva voinței mele, m-am ușurat cu o vărsătură puternică. Atunci m-am retras în cabină și m-am culcat, scăpînd de acest simțămînt dezagreabil.

Furtuna însă s-a potolit treptat, iar frigul s-a dezmorțit. După dejun era mai puțină tangarea vaporului. Atunci m-am apucat să-ți scriu. Totuși, după un răstimp, tot nu m-am simțit prea bine și iar m-am culcat pînă la masa de seară. Acuma, după masă, la ora 11 seara, o liniște încîntătoare. Am stat un răstimp în salonul de sus, ascultînd radiofonie de la Londra, Copenhaga, Stockholm, Berlin. Pe urmă m-am coborît să continui conversația cu tine.

Pe vapor, la clasa 5, suntem în total vreo 20 persoane, între care și 3 doamne. Toți sunt norvegieni, afară de noi. Se vorbește numai norvegiana, din care nu pricep mai nimica. Dar cu germana te poți înțelege cu toți. Schimbăm cîte o vorbă cu tovarășii de călătorie, dar cît mai puțin. Căpitanul vaporului e un băiat tînăr și foarte simpatic. Am cunoscut pe un sculptor norvegian, pisălog îngrozitor.

Altfel avem toate comoditățile. Prin telegrafie fără fir primim noutăți din lumea întreagă.

Obiceiurile norvegiene sunt nostime, cel puțin în ce privește masa. De dimineață, la ora 8, se servește un *frókost*; pe masă sunt înșirate fel de fel de lucruri: șuncă, lax, pești, sardele, unt, mezeluri, brînzeturi etc. O bogăție grozavă de mîncăruri. Se ia din toate cît vrei. Pîine puțină. Apoi se oferă cafea cu lapte sau ceai. Apoi fructe. Mănînci cît poftești, pînă nu mai poți. La dejun *(middag)*: bulion, pești de mare, rasol cu diverse aranjamente, o friptură foarte garnisită, prăjituri (creme diverse sau înghețate), cafea (aceasta însă servită în salonul de fumat). Seara iarăși aceleași diversități de la frókost, în plus o friptură garnisită și ceai cu toate cele trebuincioase.

Mănînc, îți închipui, din belșug. Unde pui că pentru noi e gratis, ca și călătoria.

Acum e 11 seara. Dumineca. Mă mai duc în salonul de sus să ascult puțină radiofonie și pe urmă o să mă culc. Mîine voi continua.

Mîine s-a făcut azi. E *luni 12 martie*, ora 10 dimineața. A treia zi de cînd sunt pe mare. Liniște. Marea foarte bună. Mă simt perfect. Poate că m-am mai și obișnuit cu marea. Tocmai intrăm în fiordul Oslo, un braț de mare de vreo sută de km adîncime. Văd întîia oară un fiord adevărat. O impresie rară. Ca un fluviu colosal, de vreo 8—9 km lățime. Malurile înzăpezite, cu coline, dealuri, văi. În fața lor, insulele mici, ca niște animale antideluviene căzute în apă și încremenite acolo pentru eternitate — blocuri uriașe de stîncă... Și încă părțile cele mai frumoase de-abia de-aci încolo vin.

Aseară, după ce am întrerupt convorbirea cu tine, Fănișor drag, m-am dus în salonul de sus și am ascultat radiofonie un răstimp, răsfoind în aceeași vreme diverse reviste ilustrate germane, norvegiene, suedeze. Pe urmă am intrat în vorbă cu sculptorul norvegian, despre care ți-am pomenit; și am tăinuit împreună pînă pe la 1 1/2.

Azi m-am sculat de-abia la 9. Era în cabină o căldură insuportabilă. O suport însă din pricina colegului meu care e foarte plăpînd și suferă mereu de frig. E simpatic el, cum îți spuneam, dar are niște nenorocuri care mă cam scîrbesc puțin. A avut o operație la nas sau la dinți și acuma are o rană deschisă în gingie de unde i se scurge puroi. După fiece masă trebuie să-și facă pansamente și alte balamucuri. Cînd mă gîndesc că le face acestea în același lighean în care trebuie să mă spăl și eu îți închipui că mi-e cam silă să mă spăl și o fac cu tot dezgustul cuvenit.

Așa, azi dimineață m-am ras, m-am curățat puțin și l-am lăsat pe amicul meu să-și facă neputințele cum o crede mai bine. M-am repezit la frokost, dar n-am avut mare poftă de mîncare. Și am venit sus, să-mi reiau discuția cu nevestica mea iubită și depărtată.

Mai avem vreo trei ore pînă la Oslo. Intrerup iar ca să pot vedea ce e de văzut. La Oslo voi termina scrisoarea asta, care vezi cît s-a lungit de mult, încît nici nu știu dacă te va interesa s-o citești toată...

În sfîrșit — la ora două d. a. am sosit la Oslo. Intrarea în port — admirabilă. Am debarcat bine, fără multe formalități. Am fost repartizați la Hotel Bristol, foarte elegant, bun. Înainte de a ieși în oraș și a lua cărți ilustrate vreau să termin scrisoarea, să o dau la poștă, să-ți sosească mai curînd. Pe la 5—6 voi ieși să vedem puțin orașul, care nu e mare, dar foarte simpatic.

Multe îmbrățișări, nevastă scumpă! După ce voi lua contact mai de aproape, îți voi mai scrie. Pînă atunci ilustrate mereu și milioane de gînduri bune numai pentru tine!

Oslo, 12 martie 1928 LIVIU
luni, ora 3 d. a.

*

Oslo, 18 martie 1928, duminecă seara

Mult iubita și dorita mea nevestică,

Încep azi, înainte de a pleca la banchetul oferit de societățile de actori norvegieni, să mai conversez mai amănunțit cu tine. Mi-e tare dor de gura ta gălăgioasă și bună, de căsuța noastră, de Puica noastră. M-au cam obosit aceste nesfîrșite serbări și ban-

chete. Forfoteala asta îngrozitoare, îmbrăcările de cîte trei-patru ori pe zi, cunoștințe mereu noi, conversații în toate limbile posibile, despre toate fleacurile imposibile, mîncările norvegiene ciudate, în sfîrșit tot balamucul ăsta infernal zdruncină și nervii cei mai oțeliți. Dar nu mai e așa de mult și voi scăpa de aici. Sper că la Paris, în cele cîteva zile cu Puicuța, cu ciripitul ei drăgălaș, să-mi mai viu în fire.

Dar să las lamentările prealabile și să reiau convorbirea cu tine, de unde am întrerupt-o sosind aici.

A fost asta luni. Ne-am găsit repartizați la Hotel Bristol. Un hotel foarte elegant, poate mai bun și ca Athenée Palace al nostru. Orice dorești ți se împlinește imediat. Trebuie să fie și foarte scump și, din nenorocire, nici pînă acum nu pot ști dacă stăm gratis sau dacă va trebui să plătim. În acest din urmă caz e prăpădenie mare. Nici nu vreau să mă gîndesc. Să sperăm că voi scăpa ieften și mulțumit.

Eu de altfel, în prima zi, luni, n-am dorit nimic decît o baie, pentru seara, să mă dezmorțesc după prea lunga călătorie pe mare. Deocamdată, m-am schimbat puțin și m-am dat jos în restaurant, să mănînc ceva, căci eram lihnit. Am mîncat binișor și scump. Masa se plătește îndată. M-a costat vreo 10 coroane, ceea ce în banii noștri face vreo 250 lei. Astea sunt mesele relativ ieftine. E o scumpete îngrozitoare aici, cu banii lor de aur. Pe urmă eu am ieșit puțin pe Calea Victoriei a lor, care se numește Karl Johans Gate. (Ți-am trimis toate vederile de seamă și-ți voi mai trimite în fiece zi.) Cînd să ies, sunt chemat la telefon: o redactoare de la ziarul „*Nationen*" dorește să aibă o convorbire cu mine. I-am fixat-o pentru ora 8 și am ieșit. Orașul e simpatic, frumușel, mai ales însă prin poziția lui. În toate vitrinele librăriilor Ibsen — opere, portrete etc. Într-o vitrină, unde erau expuse și traduceri din Ibsen, am descoperit și versiunea românească din *Peer Gynt*, făcută de Maniu și apărută în editura[4] Cartea Vremii.

M-am întors acasă. De-abia intrat în cameră, m-am și pomenit cu norvegiana. Conversația a mers nemțește (de altfel aici, ca limbă străină, nemțeasca e mai înțeleasă). M-a descusut despre multe, de toate. Am să aduc jurnalul cu conversația. În vreme ce vorbeam cu ea, alt telefon: un redactor de la „*Aftenposten*", un fel de „*Universul*" norvegian, sosise jos în hall cu fotograf, de asemenea pentru o convorbire. Am expediat pe norvegiană, care nu voia să plece, și am coborît în hall. Reporterul ține să mă fotografieze în camera mea. Urcăm cu ascensorul. Atunci apare și Demetriade și-l iau și pe el. Ne-a fotografiat împreună și apoi am stat de vorbă vreo 1/2 de oră. Bietul meu tovarăș Demetriade e o catastrofă. Nu mi-aș fi închipuit niciodată să fie așa de tîmpit. E aproape sinistru. Și nu știe nenorocitul nici o limbă. Vorbește franțuzește cam ca Mitică. Se screme și la urmă scoate cîte-o prostie cumplită. Reporterul, de gentilețe, ar fi vrut să audă și glasul lui. Atunci, colegul meu, după multe sforțări, izbutește să spună grav atîta: „Le... Norveguie..." Firește, i-am tăiat vorba, să nu ne facem de rîs căci, din întîmplare, reporterul știa ceva și franțuzește.

În sfîrșit, ai să vezi și această convorbire, care a apărut în pagina I cu faimoasa fotografie.

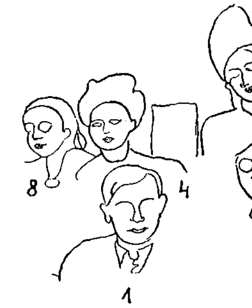
După aceste isprăvi, ne-am dat jos (se făcuse 8 1/2), am mîncat și ne-am întors să ne odihnim. Eu înainte de culcare am făcut o baie bună. A, uitam să spun că ieșind în oraș, m-am aprovizionat cu cărți postale și mărci.

Marți, 13 martie. — Convorbirea din *Aftenposten* a făcut senzație. Eram primii oaspeți străini care soseam.

Facem întîi o vizită la Ministerul de externe, să ne interesăm de program și amănunte. Apoi suntem luați de un român, Mihai Ionescu, croitor de dame. Consulul general român de aici, norvegianul Axel I. Amundsen, armator de profesiune, om foarte bogat și simpatic, se grăbește să ne vază și ne invită la masă îndată. Masa o luăm la Froegnersaetteren, în împrejurimile capitalei, localitate vestită în toată lumea, ca și Holmencollen, pentru alergările de ski. Restaurantul este indicat în romanul

[4] De fapt *colecția* Cartea Vremii.

L. Rebreanu (1), Ion Minulescu (2), Claudia Millian (7), Mioara Minulescu (3) și Puia Rebreanu (4).

lui Maurice Bedel[5]. Firește, zăpadă multă. Alături vizităm muzeul de ski, unde sunt conservate obiecte și amintiri din călătoriile lui Amundsen și Nansen la Polul Sud.

Seara suntem invitați la Teatrul Central, să vedem *Comedia iubirii* de Ibsen, un spectacol în afară de programul oficial. A, uitam ! La întoarcere de la Froegnersaetteren, ne-am abătut pe la locuința consulului nostru, la Slemdal, unde am luat cafeaua, oferită de d-na Amundsen, o femeie simpatică și amabilă, cu care am vorbit englezește, fiindcă altă limbă nu știe.

Miercuri, 14 martie. — Amicul meu Demetriade s-a îmbolnăvit rău. (Să nu spui nimic nevestei sale.) Are mare temperatură. Chemăm un doctor. E răcit rău ; trebuie să stea în pat. Astfel, eu ies singur la o întîlnire cu consulul Amundsen, care vrea să

---

[5] *Jerome, L. N. 60°*. Romanul obținuse premiul Goncourt în 1927. *„Adevărul literar și artistic"* reproducea în traducere românească un amplu fragment chiar în preajma centenarului Ibsen.

mă ducă la un scriitor norvegian, prieten de-al lui. Ceea ce și facem. Apoi mă duce la cel mai vechi club norvegian, *Norske Selskabe*, unde luăm dejunul. Pentru seara, mă invită la spectacolul unei reviste suedeze. Am fost cu el și nevastă-sa și vicepreședintele sindicatului actorilor norvegieni. Revista — nostimă, sărăcăcioasă și, firește, n-am înțeles nimic. După teatru, m-au dus la un restaurant al teatrelor (ceva ca Eliseul nostru), unde am cunoscut cîțiva actori și actrițe — toți bătrîni.

Programul oficial a început azi după amiazi, cu recepție la Academia Norvegiană de Științe. Cîteva cunoștințe.

Joi, 15 martie. — Azi încep adevăratele serbări comemorative. Un student care vorbește binișor franțuzește vine să mă ia la Expoziția Ibsen, ce se deschide la ora 1 d. a. la Biblioteca Universității. Vine și regele Haakon cu prințul moștenitor Ulaf. Directorul Bibliotecii ține un mic speach în englezește și apoi vizităm expoziția foarte interesantă: manuscrise, afișe, portrete, caricaturi de-ale lui Ibsen, traduceri din toate limbile, afișe, costume etc. — în sfîrșit tot ce privește pe om și scriitor. Sunt și cîteva cărțulii românești. [. . .]

După asta, Ionescu mă ia la o cofetărie, îmi povestește diverse lucruri norvegiene. Demetriade mereu bolnav, dar mai binișor. Diseară va merge și el la Teatru, iar pînă atunci stă în pat. Eu fac textul inscripției pe panglicile coroanei ce o vom depune la 20 pe mormîntul lui Ibsen și-l dau lui Ionescu să-l traducă în norvegiană, urmînd ca apoi să-l controlez cu un scriitor norvegian să fie corect scris. La 5 3/4 e o conferință la Universitate despre *Brand*. Plictiseală mare și lume multă. Nu pricep nimic, fiindcă profesorul vorbește norvegiana, și încă *landsmaal*, o norvegiană veche. Repede acasă, să mă pun în frac, căci la 7 fix începe reprezentația de gală la teatru. Pun și colanul de comandor la gît, căci toată lumea e cu decorații. La teatru, tot ce are Norvegia mai distins, plus peste o sută de scriitori și directori de teatru străini. Nu-ți mai înșir nume. Fac cunoștință repede cu sumedenie de norvegieni și străini. Dar la primul antract d-na Barbra Ring, viceprezidenta Societății Scriitorilor norvegieni, îmi spune că după spectacol, la banchetul oferit de scriitorii norvegieni, trebuie să vorbesc negreșit și eu. Am șters-o îndată la hotel și mi-am improvizat, în franțuzește, un mic discurs. Ți-l trimit aici — textul original — să nu-l pierd. A ieșit destul de bine, după cum te poți convinge citindu-l. Pînă la ora 11 seara, cînd avea să înceapă banchetul, am fost gata.

Banchetul s-a dat în sala Rococo la Grand Hotel, o sală într-adevăr somptuoasă. Un banchet de vreo 300 persoane. Îți închipui că a fost o lume deosebit de selectă. Lista tuturor o am de altfel, mi s-a dat tipărită, ca și discursurile prezidenților norvegieni în traducere franceză. Eu am fost la masa principală, avînd vecini pe nevasta directorului Teatrului Național, d-na Skavlan, și pe d-na Felt, soția unui secretar de stat, iar în față pe Underwood-Johnson, reprezentantul Americii (de meserie poet și dramaturg), și pe d-na Sigrid Undset, cea mai mare scriitoare norvegiană, laureata de anul trecut a premiului Nobel. Au ținut discursuri Ronald Fangen, președintele scriitorilor norvegieni, Hambro, președintele Parlamentului norvegian, apoi d-na Barbra Ring și pe urmă, dintre străini, profesorul de la Sorbona Paul Verrier (specialist în norvegiană), Sophus Michaelis (autorul *Nunții în revoluție* [6]), președintele scriitorilor danezi, încă vreo doi (un german și un suedez) și am urmat eu. Am citit fără nici o emoție și pot spune fără modestie că am avut mare succes, aplauze frenetice, și în cursul cuvîntării și la sfîrșit, și toate felicitările din toate părțile.

Discursul meu, de altfel, a apărut in extenso în ziarul „*Aftenposten*" de a doua zi, osebit de reportajul banchetului.

Firește, au mai urmat vreo 10 alte discursuri. Banchetul s-a sfîrșit tocmai pe la 3 1/2 dimineața.

Vineri, 16 martie. — Nu ți-am spus ce-a pățit aseară bietul Demetriade. S-a îmbrăcat și am plecat împreună la teatru. Eu apoi am venit la hotel, să-mi fac dis-

---

[6] Asupra «piesei în trei acte» a lui Sophus Michaelis, Liviu Rebreanu se pronunțase elogios într-o cronică din săptămînalul teatral „*Scena*", cu prilejul premierei din 7 noiembrie 1914 de la Teatrul Național din București.

cursul și pe el l-am lăsat la teatru. Cînd colo, la banchet, îmi spune un actor că colegului meu i-a venit rău după actul al treilea, în antract, pe coridor; a avut o amețeală și un fel de leșin. A fost dus pe scenă, într-o cabină, și doctorul teatrului i-a dat ajutor, iar pe urmă viceprezidentul actorilor l-a adus acasă la hotel și l-a culcat.

O întreagă nenorocire cu acest om, care a venit numai ca să economisească bani ca pe urmă să plece în Italia. E bolnav, de-abia se ține, hodorogit de tot, toată vremea scuipă și se screme; ți-e mai mare scîrba. Azi zice că se simte bine, dar cu măsură. Ieșim împreună și comandăm coroana pentru mormîntul lui Ibsen, cu panglica tricoloră. Costă 50 coroane, adică vreo 2500 lei. E frumușică. Luăm masa cu Ionescu în restaurantul din Palatul Francmasonilor.

După amiază nu mă mai duc la conferința de la Universitate. Seara, la teatru, se joacă *Liga tinerimei*. După teatru, suntem poftiți la masă la Ionescu, unde sunt și ceilalți trei români ce se mai află la Oslo. Nimic important. Oameni simpli, bucuroși că văd români.

Sîmbătă, 17 martie — La ora 1 d. a. vizităm galeria națională de pictură, iar pe urmă suntem la masă la dr. Harry Feld, lîngă a cărui soție am stat la banchetul scriitorilor. Sunt invitați numai scriitori. De aceea Demetriade nu e. De altfel, el cu boșorogelile lui n-a fost nici la galeria națională.

Consulul nostru ne invită pentru mîine la dejun la el, la Slemdal, iar de la palat primii înștiințarea că noi, românii, vom fi primiți în audiență de rege luni la ora 12 1/4 precis și să fim cu 10 minute înainte acolo.

Sunt două conferințe azi la Universitate; la una mă duc, la cealaltă trag chiulul. Seara, la teatru, se joacă *Strigoii*. După teatru e banchetul oferit de primăria orașului în palatul primăriei. Banchetul începe de la ora 1 1/2. Altă lume, afară de străini. Vecinii mei: d-na Kildal, nevasta președintelui Pen-Clubului norvegian, o femeie drăguță, cu care o rup pe englezește, și un consilier comunal. Sunt numai trei discursuri din fericire: primarul With, americanul Underwood Johnson și primul ministru Mowinckel. Sfîrșitul, — la 2 1/2. Adică plecarea mea, căci cei mai mulți au rămas ca totdeauna pînă la ziuă. Demetriade a fost și el, dar a plecat și mai devreme, simțindu-se iar cam rău. La acest banchet am cunoscut pe poetul Oesterling, președintele Pen-Clubului suedez, care mă invită stăruitor să mă duc la Stockholm ca invitatul clubului lor.

Duminică, 18 martie. — Cu atîtea banchete, mai ales cu mîncările lor oribile, mi-am cam deranjat stomacul. Iau trei rînduri de picături Davila și mă liniștesc. La ora 1 e un concert simfonic, cu muzică norvegiană. Lume multă și program lung. Mă întorc acasă. Trebuia să mergem la masă la consul. Demetriade, care nu fusese la concert, era în vărsături. Iar e bolnav, iar geme. Îl las. De altfel vine și Lynge, cu nevastă-sa, și cu ei plecăm la consul la masă, în împrejurimile capitalei, la Slemdal. Pe masă steguleț tricolor românesc. Doamna ne cîntă la pian un *haling*, dans național norvegian, și cîteva romanțe norvegiene. Începută la 3, masa se sfîrșește la 5.

Seara, la teatru, se joacă *Dușmanul poporului*. Demetriade vine de-abia la actul III. După teatru e banchetul oferit de Societatea artiștilor plastici și a actorilor. Are loc în sălile mari ale hotelului în care stăm noi. Lume foarte multă, peste 400 persoane. Pictorii sunt în niște costume speciale, roșii. Am avut vecini pe d-na Quirielle, o bătrînă de la *„Journal des Débats“*, o mică actriță, Larsen, apoi Fritz Engel, criticul teatral de la *„Berliner Tageblatt“*, și Bernhard Diebold, de asemenea critic dramatic la *„Franckfurter Zeitung“*. În cursul banchetului și a serbării, am cunoscut mai bine pe Gémier, pe Lugné-Poë, apoi pe un mare actor norvegian, Skanche. S-au ținut multe discursuri. Între ei a spus cîteva cuvinte, citite în franțuzește, firește făcute de mine, și Demetriade. A avut foarte frumos succes, frenetice aplauze. De altfel trebuie să știi că noi românii suntem în general foarte simpatic primiți de toată lumea.

Petrecerea s-a sfîrșit pe la 6 dimineața. Eu m-am urcat în cameră la 4, dar n-am putut deloc adormi.

Luni, 19 martie. — Și totuși a trebuit să mă scol la zece, să mă îmbrac, căci aveam să mergem în audiență la rege.

Am fost primiți exact la ora și minutele fixate. Regele e un tip foarte simpatic, foarte burghez și prevenitor. Ne-a poftit să stăm jos și am vorbit exact zece minute: despre Oslo, despre București și România, despre teatru, despre Hamlet. Firește, din partea noastră am vorbit numai eu, franțuzește, căci amicul Demetriade n-o rupe deloc. Observ cu mirare că am început să turui franțuzește în draci. Exercițiul multe face.

După audiență, mi-am cumpărat biletul pentru vapor. Voi călători de la Bergen la New Castle pe vaporul « Jupiter », același cu care a călătorit Jerôme [7]. Plecarea din Bergen, sîmbătă, la ora 11 1/2 dim. Sosirea în New Castle duminecă seara. Plecarea din New Castle la ora 11 1/4, sosirea la Londra luni 26 martie, ora 5 1/2 dimineața. De altfel, am primit scrisoare de la Beza, din Londra, îmi reține cameră la hotel și mă așteaptă la gară.

Demetriade e atît de hodorogit că zice că nu mai poate. Renunță chiar să stea pînă la sfîrșit; nu mai pleacă la serbările de la Bergen. Își ia bilet pentru poimîine, miercuri, să se întoarcă acasă. Astfel, probabil că duminecă seara sau luni 26 III va fi în București. Dar nu va spune nimănui că s-a întors din drum și nici că a sosit în București, decît mai tîrziu, ca să nu i se facă imputări că n-a fost capabil să-și facă datoria. L-am rugat să-ți telefoneze și să-ți spună prin viu grai cum am dus-o pe aici. Tu te rog să nu-i pomenești despre boală, căci m-a rugat să nu-ți scriu despre asta nimic. Nici să nu-l chemi la telefon, înainte de a te chema el, căci poate vrea să se ascundă și de tine.

Drept să-ți spun, parcă sunt mai mulțumit că pleacă; în loc să-mi fie de ajutor, mi-a fost numai corvoadă. Am avut o decepție cumplită cu acest om. Îl credeam mult mai bine și ca intelect și ca tot. N-aș avea ce zice altminteri: a fost veșnic excesiv de amabil, a făcut tot ce i-am spus și m-a ascultat în toate. Dar prea e de tot prost, sărmanul, și incapabil.

Întorcîndu-ne la hotel, avem o surpriză grozavă: nota de la hotel. Va să zică plătim hotelul. Îi dau dracului de norvegieni cîrpănoși. Drept răzbunare, nu mă duc la conferința de la Universitate.

Seara se joacă *Rața sălbatică*, iar după spectacol e un banchet oferit de Editura norvegiană Gyldendal. Demetriade, firește, n-a luat parte. A fost cel mai simpatic banchet pînă acuma. Vreo 250 persoane, scriitori și intelectuali. Ni s-a oferit un volumaș cu poeziile lui Ibsen. Am avut conversații mai largi și interesante, literaricește, cu Max Halbe, autorul *Tinereței* [8], cu Diebold, cu Fritz Engel, cu Gémier, despre teatru universal, cu Lugné Poë, cu Sophus Michaelis și cu diverși scriitori și poeți norvegieni. Am avut vecin la masă pe președintele scriitorilor norvegieni și pe d-na Gisken Wildenwey, soția celui mai bun poet modern al Norvegiei, ea însăși scriitoare, femeie drăguță și vorbind franțuzește.

Marți, 20 martie. — Azi, la ora 10 1/2 am plecat cu mașina la cimitir, unde a avut loc solemnitatea depunerii coroanelor pe mormîntul lui Ibsen. E o zi de mare sărbătoare, tot orașul pavoazat. De dimineață, toate tunurile Norvegiei trag salve în cinstea memoriei lui Ibsen. La cimitir, o solemnitate simplă și mișcătoare. Corul studenților cîntă un imn. Apoi depun coroanele, întîi scriitorii norvegieni, apoi președintele Stortingului (Parlamentului), apoi guvernul, apoi reprezentanții străini. Fiecare rostește numai cîteva cuvinte. Eu am spus atîta: « Au nom des écrivains et des acteurs roumains, au nom de toute la Roumanie! ». La sfîrșit iar cor.

După aceasta am avut la Grand Hotel o întrevedere de 1/2 oră cu reprezentanții Pen-Cluburilor scandinave, iar la 1 1/2 a fost la Universitate o solemnitate deosebită, la care a luat parte și regele cu prințul moștenitor. (De altfel regele cu moștenitorul

---

[7] Eroul romanului lui Maurice Bedel.

[8] Piesa scriitorului german fusese tradusă de Liviu Rebreanu în 1911 pentru Teatrul Național.

vin în fiecare seară la teatru, la reprezentația de gală.) Au fost două discursuri de celebrare a lui Ibsen și numirea ca doctori onorari a 4 savanți străini. E prima oară cînd văd asemenea solemnitate.

După festivitate, am fost prin tîrg, de am mai luat cîte ceva pentru voi. Sunt toate foc de scumpe, infinit mai scumpe ca în Franța sau la noi. Blănuri nu sunt decît importate. Aș fi vrut să iau un sweater pentru tine și Puicuța, dar nu mi-au plăcut. Nici ca desen nu sunt frumoase. Și-apoi sunt prea groase și grele, anume pentru norvegiene care aleargă cu ski, bloncoase și lipsite de eleganță. Am să mai văd și mîine, dar cred că obiecte de îmbrăcăminte tot la Londra și Paris am să iau. Ceea ce am cumpărat pînă acuma sunt obiecte diverse din os de balenă sau de ren etc. Ai să le vezi. Mă gîndeam să le trimit acasă cu Demetriade, dar aș vrea să vadă și Puicuța și să-și aleagă și ea ce-i place din ele.

Acuma întrerup, să mă duc la teatru. Diseară, fiind sfîrșitul aici, voi încheia și scrisoarea (să ți-o trimit mîine cu povestea completă a celor petrecute la Oslo...).

Iacă, ora 2 1/2 noaptea. M-am întors acuma de la banchetul oferit de guvern. La teatru, s-a jucat *Rosmersholm*, destul de slab. O retragere cu torțe și cîntece, organizată de studenți, a salutat ieșirea lumii de la teatru. Apoi am trecut la Palatul Francmasonilor, unde a avut loc banchetul guvernului. Vreo 200 de persoane, întreg guvernul, șefii de partide, diplomații, miniștrii străini. Banchet foarte oficial. Și multe discursuri: primul ministru, ministrul cultelor, prezidentul parlamentului, apoi pe rînd, în numele guvernelor străine, au vorbit Max Halbe, un belgian, Lugné Poë a citit un mesagiu al ministrului de instrucțiune francez, Herriot etc. Eu, neavînd nici o însărcinare de acest fel, n-am mai vorbit, firește. Vecini am avut pe un profesor norvegian universitar și pe ministrul industriei, iar în față Sophus Michaelis și reprezentantul Cehoslovaciei. După masă, am fost prezentat d-nei Kolomtay, ambasadoarea Rusiei de-aici, o femeie de vreo 45 ani, încă destul de bine, de altfel și ea scriitoare, romancieră. Prin ea am cunoscut pe reprezentantul rusesc, Kogan, trimisul Academiei de la Moscova la serbări. Apoi iar cunoștințe de diverse persoane locale și străine.

Mîine dimineață, trebuie să mă scol mai devreme, să-mi strîng bagajele. Am socotit că totuși e mai bine să mai scap de oarecare bagaje zadarnice și așa voi face un pachet numai cu cărți, programe de teatru de aici, reviste, ziare etc. Te rog să mi le păstrezi, căci toate îmi fac trebuință. Uită-te prin ele: în ziare ai să-mi vezi mutra cu Demetriade, precum și discursul în norvegește. Am să fac și o listă despre toate cîte-ți trimit ca să vezi să nu se fi pierdut ceva pe drum.

Și uite, așa s-a sfîrșit șederea mea în Oslo. Amănunte mai multe, despre toate, trebuie să-ți spun din gură, căci ar fi prea multe de scris. Și așa cred că te-am ucis cu o scrisoare atît de lungă. Dar baremi să vezi și tu că nu-i glumă o serbare d-astea.

Ziua de mîine ar fi să fie zi de odihnă. Dar nu prea va fi. De dimineață, e împachetarea. Apoi trebuie să-mi schimb banii americani, căci aici e schimbul mai favorabil. Pe urmă trebuie să fac vizite, adică să las cărți de vizită pe la toți cunoscuții localnici mai de seamă și îndeosebi la jurnale și la scriitori. Mîine, la dejun, sunt invitat de d-na Barbra Ring, împreună cu încă cîțiva scriitori norvegieni și străini. De-acolo, după discuții ce vor avea loc, vom merge cu mașina să vizităm Bidgoe — Muzeul etnografic, barca vikingilor etc. Iar seara, la 11 1/2, plecăm cu trenul la Bergen, unde vom sosi joi dimineața pe la 10 1/2 și unde iar ne-așteaptă diverse balamucuri.

Firește, îți voi trimite vederi de peste tot, cu cîteva cuvinte, să știi ce-i cu mine. Scrisoare însă îți voi face tot lungă, vineri seara, și ți-o voi trimite înainte de a mă îmbarca pe « Jupiter », pentru Anglia.

Altfel, sunt sănătos și voinic tun. Să sperăm că nu vorbesc într-un ceas rău.

Îmi pare rău că nu m-am aranjat cu tine să-mi scrii și tu. Iacă, aici puteam primi sigur cel puțin o scrisoare. Sper însă că la Paris, la Puicuța, mă vor aștepta și vești de la tine, despre toate ce ți s-au întîmplat în lipsa mea.

Și acum, Fănișor drag, noapte bună! S-a făcut trei. Trebuie să mă scol de dimineață. Mă culc, însă, vorbind cu tine, cu drag, cu multe gînduri...

Fănișor drag, te iubesc și te îmbrățișez mult,

LIVIU

P. S. Îți voi pune aici lista cărților etc. ce-ți voi trimite prin Demetriade.

*

Duminică, 25 martie 1928, ora 9 a. m. pe vaporul Jupiter, Marea Nordului

Iubita mea nevestică,

De-abia acuma pot să reiau conversația cea lungă cu tine. Cît am fost în Bergen, mi-a fost imposibil, vei vedea îndată de ce; iar pe vapor, de asemenea, pînă în clipa de față.

Te-am lăsat, Fănișor drag, la Oslo, în ziua de miercuri, după ce se sfîrșiseră festivitățile, în trista așteptare de a achita hotelul, ceea ce ar fi revenit la vreo 150 coroane, adică vreo 7.000 lei. Ca să ne dea timp, să ne mai odihnim puțin, pe urma atîtor ostenitoare spectacole și balamucuri, ziua de miercuri ne-a fost lăsată liberă, urmînd ca seara, la 11 1/2 să plecăm cu un tren special la Bergen. Din nenorocire, însă și ziua aceasta mi-a fost ocupată în întregime.

De dimineață, m-am apucat și mi-am făcut bagajele. La 12 aveam o întîlnire la editura norvegiană Gyldendal, cu-ai cărei directori, dr. Grieg și prof. Bull, mă împrietenisem, să le dau niște fotografii după reprezentații ibseniene la noi, medaliile teatrului nostru, cărți românești de Ibsen etc. și să discutăm posibilitatea unor traduceri din românește în norvegiană și viceversa. La 1 apoi eram invitat de d-na Barbra Ring, vicepreședinta Pen-Clubului norvegian, la o masă intimă, împreună cu reprezentanții Pen-Cluburilor din Finlanda, Suedia, Polonia, Belgia, Franța etc., aceasta în vederea congresului care va avea loc la 17 iunie, tot la Oslo. După masă, cu mașina unui editor, am plecat la Bydgoe să vizităm celebrele corăbii Wiking și Muzeul etnografic. Acolo, am întîlnit pe Émile Henriot, un scriitor de la „*Le Temps*", care m-a invitat să-l întîlnesc la Paris. La 4 ne-am întors în oraș și-am mai vizitat la repezeală și Pinacoteca. Așa s-a făcut 5. La ora 6 urma să plece Demetriade la gară, spre casă. Am stat cu el pînă la plecare.

După aceasta, m-am odihnit puțin pînă la 7 1/2 și am coborît la masă, pe care am luat-o împreună cu Lugné Poë și Gémier.

Deja cînd Demetriade a vrut să achite, am aflat îmbucurătoarea știre că n-avem să plătim nimic la hotel, plata urmînd să se facă de către Comitetul Ibsen. Așa, apoi la 10 1/2 mi-am trimis lucrurile la gară, iar eu m-am dus pe jos ca să mai respir nițel. La gară, sculptorul Enderle cu familia și încă cîteva cunoștințe, d-ra Scanche și alții, mi-au adus flori și urări de călătorie bună etc.

În trenul special am avut cabină de dormit singur. Pînă pe la 1 am stat de vorbă cu polonezul Groetel și apoi m-am culcat.

Joi, 22 martie, m-am sculat la 6 dim. ca să văd împrejurimile extraordinare. Eram tocmai la faimoasa stație Finsee, la poalele ghețarului Hardanger. Ce să-ți mai spun, ce frumoasă e linia aceasta ferată cu, peste 100 de tuneluri și tot atîtea viaducte, cu niște vederi ca din basme.

Ni s-a servit în tren un bufet bogat. La gara Voss, de unde ți-am trimis o ilustrată, s-a urcat în tren un reporter de la ziarul „*Bergens Aftenbladet*" care, firește, mi-a luat un interview.

În sfîrșit, pe la 11 1/2, ajungem în Bergen, primiți de autorități, fotografi etc. Sunt încartierat la hotel Rosencrantz, nou, foarte elegant — pe socoteala comunei. De-abia avem timp să ne schimbăm și trebuie să mergem la recepția de la primărie. Cum mă întorc, ne așteaptă un lunch bogat. De-abia mă urc în cameră și primesc vizita consului român din Bergen, Iacobsen, un domn foarte simpatic, care ar vrea să-mi dea o masă, dar din nenorocire n-avem cum, căci toate clipele sunt ocupate. Totuși, se

pune la dispoziția mea și vine la 7 să mă ia la teatru, unde stă lîngă mine. Spectacolul cu *Serbarea de la Solhang* se dă în vechiul teatru, unde Ibsen a fost în tinerețe regizor. De la spectacol trecem la un club mare, unde e banchetul oferit de primărie și prezidat de prințul moștenitor Olaf.

Primul discurs, în numele regelui, îl ține prințul, apoi urmează seria de toasturi, nesfîrșită. Pe la 2 1/2 izbutesc s-o șterg englezește. Acasă fac o baie fierbinte — eram cam răcit — și mă culc.

Vineri, 23 martie. — Pe la 10 vine consulul și deoarece diseară, după spectacol, nu e nimic în program, mă invită să iau masa cu el la restaurantul Norge, cel mai bun de-aici. La 11 vine un reporter de la ziarul „*Bergen Tidende*", însoțit de un desenator, să-mi ia un interview. Asta ține pînă la 12 1/2. Cer desenatorului să-mi dea mie originalul; după ce îl va fi reprodus. Apoi merg să vizităm Muzeul teatrului. La 21/2 avem o masă oferită [de] Societatea artiștilor din Bergen, la restaurantul Flöien, unde ne ducem cu un tren electric dințat, la o înălțime de 360 m. Iar discursuri nesfîrșite, pînă la 5 1/2. De acolo plec cu Lugné Poë și cu un scriitor norvegian, Wellstrand, care-mi dă niște cărți ale lui în traducere nemțească. Am tocmai timpul să mă îmbrac și să merg la teatrul nou, unde se joacă *Peer Gynt.* La 11 1/2 e masa cu consulul. La 2 se sfîrșește. Ajung acasă și iar fac o baie.

Sîmbătă, 24 martie. — Mă scol la 9 și-mi strîng bagajele. La 10 vine consulul, să mă conducă. Îmi face cadou cîteva albume cu ilustrații de vederi din Norvegia și Bergen. Cumpăr niște bani englezi. Și mergem la vaporul « Jupiter », care se află în port. Acolo, diverși cunoscuți norvegieni, gazetari etc., care au venit să-mi zică drum bun.

La 11 3/4 vaporul pleacă. Zeci de batiste și pălării prietenești flutură pînă ce portul rămîne în urmă de tot. Timp de 2 ore mergem prin fiordul Bergen, care e o minune. Luăm masa pe vapor.

Cînd ajungem, însă, în largul Mării Nordului începe o ploaie sîcîitoare. Marea se agită din ce în ce. Vaporul joacă îngrozitor. Mă cobor în cabină și mă lungesc pe pat. De prin cabinele dimprejur se aud mereu gemete și vărsături. Pe la 5, încerc să mă scol, să merg la „ujină". Imposibil. E o amețeală cumplită. Rămîn în pat. Seara mi se aduce masa în cabină, ca la toți, de altfel. Imposibil să mănînc. Marea e atît de zbuciumată că vaporul pare o coajă de nucă. Adorm. Stînd întins, sunt liniștit.

Duminecă, 25 martie. — La 8 1/2, cînd mă chiamă gongul la masă, mă scol din pat. Marea s-a mai liniștit, e mult mai bună. În schimb, e o ceață groasă. Sirena vaporului în răstimpuri dese vîjîie, să avertizeze eventualele vase ce ar veni din față. Să sperăm însă că de aici încolo va fi bine.

... A fost destul de bine. Totuși, ca să fiu mai liniștit, m-am coborît din nou în cabină și m-am trîntit pe pat, să studiez puțin locuțiunile cotidiane engleze de care voi avea nevoie peste cîteva ore.

La 1 însă ne-a chemat gongul la masă. Pînă ce am mîncat s-a și arătat în zare coasta Angliei, iar pe la 2 1/2 am intrat în gurile rîului Tyne. La 3 1/4 am ajuns la debarcaderul New Castle. Pașaport, vamă — au mers repede de tot. O mașină m-a dus la gara centrală. Acolo mi-am lăsat bagajele la Cloak Room și am plecat pe jos să vizităm puțin orașul, căci trenul meu pleacă tocmai la 11 1/4 diseară. Unde mai pui că ceasul meu, după Norvegia, mergea înainte cu o oră; aici avem ora Parisului. Două ore m-am plimbat, văzînd diferite ciudățenii engleze. Fiind duminecă, e închis absolut tot, chiar și restaurante, cofetării, tutungerii.

Acum e ora 5 (după ceasul tău e exact 7). Sfîrșesc și această lungă citanie. Să văd dacă voi putea face rost de vreo marcă undeva pe aici, la acești englezi duminecoși. În orice caz, mîine de dimineață, la 5 1/2 sunt în Londra. De acolo îți voi scrie mai larg.

Pînă atunci, iarăși toate gîndurile și îmbrățișările mele pentru tine, Fănișor iubit.

New Castle, 25. III. 1928 5 1/4 d. a. LIVIU

Gib. I. Mihăescu elev ofițer în 1919 (Primul din dreapta).

PER ASPERA...

Gib. I. MIHĂESCU:

Este totuși paradoxală această aspirație constantă — și, de fapt, obsesivă — către un prototip al femeii ideale ce se descoperă în mai toate romanele lui Gib. Mihăescu (și care intră mai degrabă în practicile consacrate ale poeților decît ale prozatorilor). Mă grăbesc să recunosc însă că, în epocă, misterul feminității preocupă și pe alți romancieri, și într-un număr neașteptat de mare, chiar dacă ar fi să ne amintim numai de Adela lui Ibrăileanu, de Otilia lui G. Călinescu, de doamna T. a lui Camil Petrescu sau de Maitreyi a lui Mircea Eliade. Posibilități de evadare din calendarul monoton al existenței cotidiene? Forța de seducție a arhetipului eminescian (înger și demon, deopotrivă)? Nu ne propunem să discutăm aici această problemă ci numai, pornind de la variantele romanelor Rusoaica *și* Dona Alba *— atîtea cîte există, la Muzeul literaturii române sau în alte arhive — să facem sensibile anumite particularități de laborator artistic în strînsă legătură cu respectiva obsesie poetică.*

Mitul femeii ideale şi travaliul artistic

Suzana Dovalova, traducătoarea romanului *Rusoaica* în limba slovacă şi eroina unei idile ratate.

RUSOAICA şi accentuarea elementului demonstrativ.

ZESTREA MANUSCRISELOR RĂMASE DE la Gib. Mihăescu* nu este prea bogată. Cel puţin în ceea ce priveşte Rusoaica, **nu dispunem decît de un rînd de pagini desprinse dintr-o versiune, se pare, primară, precum şi de un mic pachet cu tăieturi de file care au un conţinut apropiat textului tipărit. Acestea din urmă poartă amprenta a două scrisuri, unul, de bază, cu cerneală, celălalt — cuprinzînd adăugiri — cu creionul. Dacă mai precizăm că tot acest manuscris, risipit în fragmente, mai este şi anulat cu o linie în cruciş (cu creionul roşu sau cu cerneală), înţelegem că sarcina noastră este mai dificilă decît cea a paleontologilor (care pot, pe căi ştiinţific stabilite, să reconstituie un schelet pornind de la un molar sau de la cîteva vertebre), fiind siliţi să ne mişcăm numai pe terenul incert al ipotezelor. O concluzie se poate, totuşi, stabili din capul locului:** Rusoaica **este, mai mult decît** Dona Alba, **un roman «muncit»; poate tocmai fiindcă aceasta este cartea lui fundamentală, Gib. Mihăescu o trăieşte mai intens, este stăpînit continuu de febra materializării cît mai pregnante a lumii ce clocoteşte înlăuntrul său**[1].

Paginile rămase din acest «purgatoriu» al prefacerilor se referă, mai toate, la episodul-cheie din Rusoaica: **regizarea randevu-ului capcană din casa Niculinei (fiecare dintre protagonişti avîndu-şi planul lui: Ragaiac să cadă la învoială cu contrabandistul pentru a-i aduce mult visata «rusoaică», iar Niculina să atragă acolo soldaţii pentru ca bărbatul ei să poată trece nestingherit graniţa). Autorul va fi stăruit mai mult, în travaliul său artistic, asupra acestui moment (faţă de care fragmentele se grupează ca pilitura de fier în jurul magnetului). Fapt e că unele scene sînt trecute prin mai multe «ape».**

Iată un exemplu care ne poate edifica. În textul pe care-l numim convenţional A, scris şi tăiat de autor, cu cerneală, citim: «la unison cu ea, ne apucăm de mîini, sunt convins.

— Douăzeci şi cinci Niculino...

Ea bate din palme şi sare...

Şi eu înţeleg de minune marea ei iubire, ce pare să se reverse acum toată spre mine. Înţeleg de minune... căci de minune, începe să se potrivească totul, dar totul... cu gîndurile mele».

Revenind (text B), autorul şterge totul cu creionul păstrînd doar replica lui Ragaiac, şi aceasta modificată: va aduce nu douăzeci şi cinci de soldaţi ci «patruzeci... un pluton întreg». **În textul tipărit rămîne cifra de patruzeci, dar — element psihologic mai bine calculat — pentru a adormi bănuielile Niculinei nu se mai arată «la unison cu ea» ci afişează un orgoliu ofiţeresc:** « — Ce să facem noi cu patruzeci de oameni acolo Niculino, mi-e ruşine de aşa vitejie... patru sunt de ajuns...»

Mai departe, în textul A: « Vreau să îmbrăţişez pe Niculina, dar ea ştie şi acum să scape din mînă, ca o şerpoaică... Nu, nu, trebuie să mă păstrez, pentru după miezul nopţii; pînă despre ziuă, cînd va fi ceva...»

Textul B: « Încerc s-o ridic înfiorat de căldura acestei revărsări de ură, dar ea ştie şi acum să scape din braţe, cu dibăcia de demult... Nu, acum nu, trebuie să mă păstrez, pentru după miezul nopţii, pînă despre ziuă, cînd va fi într-adevăr ceva... Cînd va fi într-adevăr cu totul şi cu totul a mea. Acum nu, pentru nimic în lume».

Textul tipărit reproduce ultima formă, cu mici modificări. Astfel, expresia (cam lejeră): «cînd va fi într-adevăr ceva», **este înlocuită cu evocarea chefului şi a altor plăceri pe care Niculina promite să le ofere o dată cu prinderea lui Serghe Bălan. Şi iată singura frază pe care o întîlnim în toate versiunile:** «oho, ca-n străvechile năvale **[în textul tipărit, cu o expresie mai demnă:** Doamne, mi se pare că trăiesc în vremea străvechilor năvale], cînd femeia învinsului, trebuia să se aşeze alături de învingător la masa prăzilor, să se îmbete, să cînte şi să joace pentru el, să cadă frenetic în braţele lui, dinaintea celui legat şi neputincios».

O comparaţie sugestivă care se pare că i-a venit autorului din primul moment, dacă nu se leagă cumva de un nucleu poetic de la care a pornit elaborarea întregului roman.

Cam de acest fel sînt modificările întîlnite în variante (şi urmînd o metamorfoză obişnuită: structurii iniţiale i se adaugă mortarul unor detalii suplimentare sau al unor dialoguri menite să amplifice ritmul naraţiunii). Unele pagini — cele ce ne vin dintr-o «vîrstă» primară a manuscrisului romanului — ne lasă, însă, să desluşim anumite trepte evolutive în modul în care a fost conceput capitolul cu pricina. S-ar părea că, pe-atunci, autorul nu ajunsese încă la ideea «punerii în scenă» din casa Niculinei. Ceea ce îl interesa mai mult era descrierea unei scene erotice, amplificată pînă la paroxism de teama celor doi amanţi că pot fi surprinşi în flagrant delict de către contrabandist (împrejurare destul de des cultivată de Gib. Mihăescu în scrierile sale).

Paginile apropiate textului tipărit ne informează că autorului i-a încolţit gîndul stratagemei, dar s-ar părea — cerem iertare pentru folosirea repetată a acestui dubitativ, am avertizat însă că ne aflăm în imperiul ipotezelor — că el nu «descoperise» tunelul mascat care răspundea în casa Niculinei. (Serghe Bălan e aşteptat să se ascundă în camera alăturată, iar nu în beci.)

Care sînt urmările acestor precizări în construirea momentului culminant al romanului? Atmosfera de panică, de surdă teroare, pe care o dă înfruntarea unei primejdii necunoscute, şi pe care Gib. Mihăescu o folosise cu brio în nuvele, iese micşorată, în favoarea unei mai adînci interiorizări, mai exact, a unei «trăiri» lucide. Ragaiac ştie, el intuieşte mişcările adversarului nevăzut, joacă teatru în faţa Niculinei etc.

De-acum, romancierul şi-a constituit metoda specifică de creaţie, aplicată în ultimele romane, a unei psihologii demonstrative (cum

---

* M. L. R. 91. 5754.

[1] O dovadă în plus: micile corectări pe care le aduce de la o ediţie la alta (*Rusoaica* reprezintă copilul drag la gătitul căruia găseşte mereu ceva de adăugat.) Traducătoarea slovacă, Suzana Dovalova, este avertizată să nu se apuce de lucru pînă nu primeşte ediţia a II-a: « *Iar în cazul cînd aţi vrea să începeţi traducerea chiar îndată ce vă reîntoarceţi, v-aş trimite sau dacă ocupaţiile îmi vor îngădui v-aş aduce chiar eu corecturile esenţiale, pînă nu părăsiţi Eforia* ». (B. A. R. S. R. 30 876)

a fost numită, cu un cuvînt potrivit). Interesul lecturii va fi stimulat tocmai de confruntarea ingenioaselor stratageme și ipoteze, aproape detectiviste, gîndite de erou cu imprevizibilul realității.

În sfîrșit, alte modificări o privesc pe ea, pe Valia, « pe rusoaică ». O pagină, eliminată de autor, ilustrează efortul de decantare care, am văzut, marchează întregul travaliu la roman. Este vorba acolo de un dialog cam grosier referitor la soarta unei asemenea femei născută din mirajul stepelor și încăpută pe mîna unor ființe cazone: « — cu cît dama e mai bine, cu atît nota e mai mare, rîde voios Tunaru privind în lumină rubiniul...

— Îți închipui că ar avea un păr ca asta, Tunarule... și niște brațe moi și roze tipule... zău, c-atunci n-aș mai declara-o arestată așa... brutal. [...]

— Pf... făcu nepăsător Tunaru... Dacă m-aș mai gîndi ce menajamente să-i fac după ce... mă înțelegi... »

Părăsind acest plan cam vulgar, oricum coborît, autorul nu ajunge la o viziune rafaeliană. Alte pagini, la fel lăsate de o parte, ne indică și un proces invers. În prima scenă a întîlnirii cu Valia, locotenentul Iliad nu iese dintr-o conduită de « noblețe și eleganță ». (Să fi fost, la început, alta viziunea autorului asupra peripețiilor eroinei?) În textul tipărit, Iliad are din primul moment o ieșire cazonă (și trebuie să se servească de multe șiretlicuri pentru a șterge amintirea ei). Motivul se întrevede ușor: acesta nu era demn de « femeia ideală » (ci numai Ragaiac, care-i și inoculase ideea obsesivă).

Rămîne însă un fapt indubitabil: idolul feminin, la Gib. Mihăescu, nu reprezintă o apariție pur celestă, o Beatrice sau, mai precis, este o aeriană Beatrice înzestrată cu toate virtuțile carnale ale unei femei. (Particularități care marchează, poate, deosebirea dintre vechea poezie și proza modernă.) Lui Ragaiac nu-i ies din minte detalii fizice ale Valiei: picioarele lungi, șoldul înalt; detalii care apar cu atît mai obsedante, cu cît sînt amplificate de imaginație. El nu le-a văzut ci i-au fost zugrăvite de cel care l-a deposedat de visul său (printr-un norocos hazard)[2]. Aici, încă o dată, Gib. Mihăescu experimentează un procedeu uzitat în proza lui.

[2] Poezia senzualității care invadează paginile romanului i-a adus, după cum se știe, acuza de imoralitate. Exemplarul pe care-l deține Muzeul literaturii române conține această dedicație: « *Domnului Corneliu Moldovan, această carte imorală, care i-a produs destule neplăceri, cu premiatul ei. Cu speranța că, acum cetind-o, îi va face, poate, în sfîrșit și puțină plăcere.* Gib. I. Mihăescu, 15 mai 934 ».

Echivalențele reale ale unor năluci. Cine sînt prototipii eroilor din RUSOAICA?

S-A DISCUTAT NU O DATĂ DESPRE Biografia lui Gib. Mihăescu, lipsită de evenimente ieșite din comun, în contrast cu opera străbătută de suflu aventuros, de conflicte acute și spectaculoase.

Oricum am privi lucrurile, se insinuează, pînă la urmă, ideea unor tentative bovarice, ca și cum romanele ar reprezenta ipostaze ale unei existențe imaginare, menite să compenseze banalitatea și lipsa de relief a vieții cotidiene.

Teamă ne e, însă, că se exagerează. Biografia lui Gib. Mihăescu nu este nici mai mult, nici mai puțin deosebită de a altor scriitori români (rămînînd un adevăr pe deplin stabilit că nu cursul exterior al faptelor biografice interesează, ci ecourile ce le pot declanșa în sensibilitatea cuiva chiar cele mai puțin însemnate accidente ale vieții).

Și-apoi, n-a cunoscut el, la o vîrstă tînără, experiența fundamentală a războiului? N-a fost proiectat el, un suflet provincial, în circuitul existențial modern? N-a beneficiat el de o profesie cum e aceea de avocat, care-l punea în fața a numeroase cazuri umane?

Antecedente familiale? S-au făcut asocieri între faptul că mama lui Gib., de mică, fusese soră la Mănăstirea Dintr-un lemn și interesul prozatorului orientat spre partea de taină a realității. Critica psihanalitică ar putea aici divaga în voie. (După cum ar putea corela pasiunea atașării sale de năluci feminine cu faptul că mama lui moare relativ tînără.)

Nu intenționăm să ieșim din cadrul prescris al articolului, ne interesează să punem în lumină acele investigații de arhivă care ne pot ajuta să reconstituim momentul de impact al operei cu realitatea.

Este cert, în Rusoaica, mai mult decît oriunde, Gib. Mihăescu își satisface aspirația lui intimă spre un plan îndepărtat, extracotidian. Cel care era preocupat de tainele astrelor[3] caută să privească printr-un ochean, de astă dată cu adevărat magic, încercînd să desființeze zidul ce desparte viața de închipuiri.

Dar, se știe, în romanele sale, ne întîmpină o adevărată fervoare a concreteții, tensiunea lor interioară provine tocmai din efortul de a da sînge și carne unor fantasme. Să nu fi ajutat în realizarea unor asemenea performanțe și suges-

[3] În fondul documentar de la M. L. R. există corespondența cu *Société Astronomique de France* și, totodată, cartea lui de societar al numitei Societăți între anii 1930—1934.

tia unor fapte cunoscute nemijlocit, care au intrat în ciudata alchimie a laboratorului său artistic?

Unele destăinuiri le-a mai făcut Gib. Mihăescu, niciodată însă la un mod atît de direct și cu atîtea amănunte ca în scrisorile trimise Suzanei Dovalova, traducătoarea slovacă din Bratislava[4].

În legătură cu Ragaiac, romancierul afirmă că acesta are o stare civilă, în realitate « e un prieten al meu și e încă ofițer», «numele lui adevărat se deosebește doar prin inversiunea

Iubiți Drăgășeneni

RADIOFONIA ROMANEASCA în scopul ei de propagandă culturală a dobândit prin D-l Gib I. Mihăescu un glas neobișnuit.

Așa se mândrește societatea de Radio-difuziune, cu consăteanul nostru iubit și scump Avem ocazia să-l admirăm si să dovedim că înnaintea altora l-am înțeles si l-am apreciat. noi Drăgășenenii între care a răsărit el, puternicul talent atât de apreciat în cercurile literare ale țării noastre.

Luni 19 Maiu ora (6 p. m.) fix

D-l Gib I. Mihăescu va citi la radio din operile sale

In acest scop am aranjat o audiție radiofonică în LOCALUL AMZULESCU (GUSTAV) și rog pe toți cei ce-l cunosc și-l iubesc să ia parte gratuit la această audiție.

E momentul să ne arătăm ceva din sufletele noastre.

Ilie Bratu (Luță)

primelor silabe, de numele ce i-am împrumutat». De la acest prieten ar fi aflat Gib. «cîteva din întîmplările pe care le descriu în roman». Este vorba de « aceea cu luntrea încărcată de evrei, care se scufundă și aceea de la urmă [cuvînt indescifrabil], evident mai ales aceea din urmă, cu deosebirile — avertizează G. M. — care pot exista între un fapt brut și filtrarea și gradarea lui pentru a împrumuta pe cît se poate o expresie artistică». Într-un pasaj șters, apoi prescurtat, cu multe formulări oscilante (am spus că avem de-a face cu o ciornă) se menționează și altă întîmplare « scurtă și tragică», « nucleul întregii cărți» cu o familie « surprinsă de soldați și adusă în fața comandantului. Erau tatăl, mama, fiul și fiica». Fata ținea în mînă cutia unei viori. Peste noapte, « din cauza ordinelor drastice, primite recent», toți au fost obligați « să treacă înapoi rîul pe ghiață, așa cum veniseră; nenorocirea a fost că ghiața fiind la sfîrșitul iernii n-a mai putut rezista și ei toți s-au înecat ». Un pasaj interpolat conține această mărturisire: « Cred că tocmai acest amănunt al viorii... în mîna acestei biete înecate, mi-a sugerat ideea femeii visate realizabile, așa cum prezența acestui instrument în mîna ei putea naște presupunerea unui noian de posibilități sufletești, poate cele mai alese care pot vreodată exista împreună»:

Și cu scopul de a o flata pe corespondentă — între cei doi se iscă o idilă de la distanță pe care, se pare, cunoașterea directă o va spulbera[5] — Gib. Mihăescu declară că eroina « putea fi tot atît de bine o slovacă, o cehă, o poloneză sau mai știu eu de ce anume naționalitate dar o femeie evident îndepărtată care să se deosebească de tot ce ai cunoscut, fără totuși a ști s-o definești, o femeie care ți-ar putea aduce așadar ceva nou și neașteptat».

Nu este vorba așadar de un simplu decalc după realitate, faptele brute stimulînd materializarea unor vedenii poetice care-l obsedau pe prozator.

De altfel, aceeași scrisoare consemnează prelucrarea unor aspecte de viață cunoscute direct de Gib. Mihăescu: « Celelalte personaje Niculina, Serghe, Ghenea, diverși fugari, colonelul etc. sunt cunoștințe de-ale mele, cu totul disparate, de pe vremea, vai, foarte îndepărtată a războiului cînd am fost și eu ofițer» (și chiar pe acele locuri).

---

[4] Ciornele scrisorilor se află la Biblioteca Academiei și mi-au fost semnalate de colega Diana Cristev, ea însăși o pasionată cercetătoare a « fenomenului » Gib. Mihăescu.

[5] Se va fi repetat istoria lui J. J. Rousseau, curtat de Doamna de La Tour — și pe care o găsim astfel comentată de Sainte-Beuve: « *El iubea frumusețea ideală, năluca căreia îi dădea viață și pasiune* [...] *și cînd i se înfățișa o femeie reală, care-a avut orgoliul să-ntrupeze obiectul pămîntean al idealului său și să-i zică:* Eu sunt Iulia, *nu se-nvrednicea s-o recunoască, îi purta pică aproape, fiindc-a sperat să se substituie obiectului divinei lui întruchipări* ». (Sainte-Beuve, *Pagini de critică*, alese și traduse de Pompiliu Constantinescu, *Fundația pentru literatură « regele Carol al II-lea* », 1940.)

Să reținem, dincolo de jocul amănuntelor conținute de ciorna epistolelor și o altă ipoteză: cît de mult a pus autorul din propria-i ființă în personajul principal (chit că există un prototip real). Pe un ton șăgalnic — deoarece slovaca se arătase fascinată de Ragaiac, pe care era tentată să-l identifice cu scriitorul — el ținea să pună lucrurile la punct pentru a o apăra de eventuale deziluzii. Dar, arătîndu-se gelos pe « eroul meu brun și suplu și înalt și incomparabil tînăr, pentru că aceasta toată e o poveste de 12 sau 18 ani», el nu omite să declare, cu sinceritate sau din pură complezență, — « sufletește într-adevăr tot eu sunt Ragaiac».

În lotul documentelor Gib. Mihăescu, de la Muzeul literaturii române, figurează și manuscrisul scurtei povestiri, intitulată într-o variantă: Două file albe, în alta: Bordeiul de rezervă. Momente de reverie, alternate de altele de chef și de destăinuiri sentimentale, la un pahar de vin, cu un prieten, un ofițer « subțirel și înalt». Să fie vorba de Gib. și de Ragaiac (povestitorul descinde dintr-un « orășel de pe marginea Oltului»)? Ceea ce e cert e că « oftările lungi ale lui Pleantă, cobzarul companiei și jelaniile scîrțîitoare ale viorii lui Dogaru, ordonanța mea», ca și alte date din ritualul vieții soldățești le vom regăsi — cu modificările de rigoare — în atmosfera Rusoaicei. Povestirea este construită pe o poantă: cei doi prieteni visează la aceeași fată. Nu interesează intriga ca atare, ci obiectul adorației lor comune, o făptură « fină, cu trăsăturile-i perfecte, cu părul negru, cu ochii mari și tot așa de negri, cu zîmbetul acela neînțeles...». Frumoasa fată stătea la conacul boieresc al părinților (refugiată din București, consemnează o adnotare raturată de autor). Să ținem seama și de faptul că ea întîmpină cu răceală asalturile amoroase ale tînărului ofițer ca și de barierele sociale ridicate în calea lor — eroul își explică astfel insuccesul: «un biet student, un simplu ofițer de rezervă e prea puțin pentru visurile, pentru năzuințele ei intime. O prăpastie socială ne despărțea și-avea dreptate — cine putea chezășui că voi fi în stare, cu slabele mele forțe, să sar dintr-odată genunea care mă despărțea de dînsa» — și vom avea in nuce situația conflictuală din Dona Alba.

Nu intervin simple ambiții de parvenit căci, aici, ca și în Dona Alba, frumoasa aristocrată se identifică unui trecut romantic revolut. În povestire, se spune că ea era « o umbră a trecutului divin, pe care o soartă ironică o lăsa în mijlocul nostru spre a deștepta în noi nostalgia timpurilor cari au fost».

Înutil să trimitem la comparații asemănătoare din Dona Alba. Mai interesant ni se pare să atragem atenția asupra unei « imagini migratoare », care condiționează structura acestui proces de romantizare a eroinei. În povestire* citim: « O, abia acum, îmi dau perfect seama de avîntul seniorilor medievali, acum înțelegeam cavalerismul lor legendar, în luptele din jurul castelului, în turnul căruia iubita urmărea cu sufletul reținut, bravura ce-o apăra de furia năvălitorului». În Rusoaica, după cum am văzut în capitolul anterior, simbolul își schimbă sensul : eroul nu este un cavaler proteguitor, ci năvălitorul victorios (cu toate urmările respective în amplificarea apetiturilor senzual-erotice).

În Dona Alba, aceeași ipostază: « asemeni frumoasei castelane, soție a războinicului învins, vreau s-o văd cînd oamenii războinicului biruitor o aduc tremurînd înaintea cumplitei lui voințe suverane».

Exemplificarea scoate în evidență nu numai aura poetică de care beneficiază arhetipul femeii visate de romancier (și, o dată cu el, de eroi), ci și contribuția esențială pe care o are imaginația în construirea acestei obsesii erotice. În fond, ecuația problemei o găsim în mărturisirea făcută traducătoarei slovace: « o femeie evident îndepărtată care să se deosebească de tot ce ai cunoscut, fără totuși a ști s-o definești, o femeie care ți-ar aduce așadar ceva nou și neașteptat ».

Un alt final al DONEI ALBA? Din nou, imaginea rusoaicei.

ÎN CAZUL DONEI ALBA, ÎNTÎMPLAREA ne-a favorizat mai mult: dispunem de aproape întreg manuscrisul romanului. Este drept, avem de-a face cu o copie ultimă, cea după care textul a fost dactilografiat și trimis la tipar, dar prezintă — spre norocul nostru —, pe manuscrisul de bază, intervenții de ultimă oră (cu o altă cerneală). Reconstituind pasajele tăiate, putem să ne dăm seama de unele dintre intențiile artistice inițiale ale autorului (în sensul definirii unor « vîrste » ale procesului de elaborare a romanului).

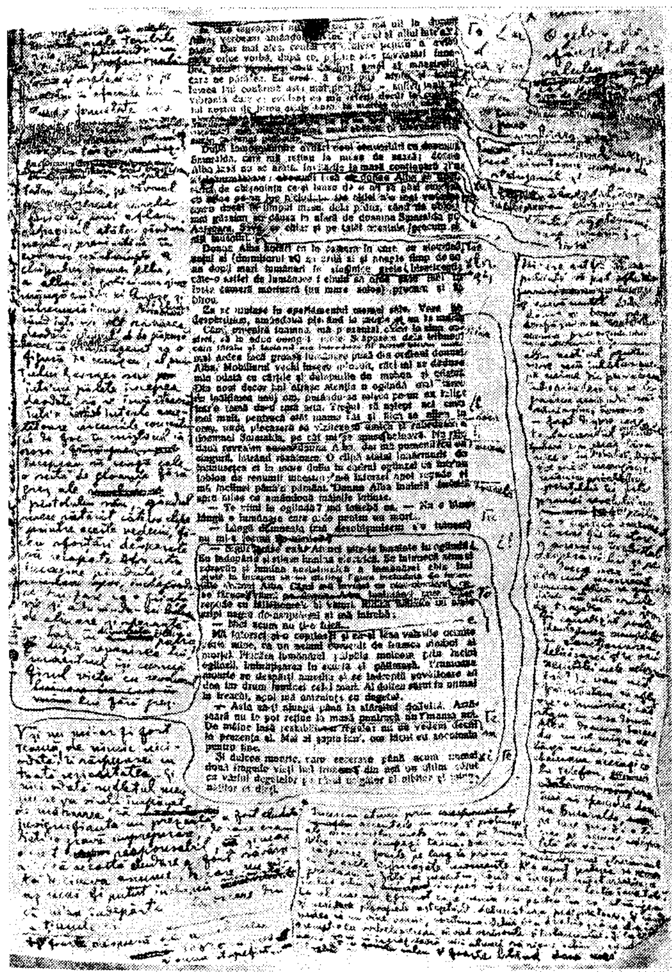
Să consemnăm rezultatele unor astfel de « forări» în straturile primare ale materialului creației.

Mai întîi, schimbări de nume. Descendenta din os domnesc, care trece imperturbabilă prin brațele tuturor bărbaților cunoscuți în cercurile prietenelor ei, purta, la început, numele de Duduca Hangerliu; în ultimul moment, romancierul a botezat-o Lilica Mavrogheni, mai în acord, e cert, cu traiul ei ușuratic, acuzat fanariot (domnitor fanariot fusese și Han-

* M. L. R. 15 224.

gerliu, dar aici e vorba de împerecherea insolită dintre sonorul Mavrogheni și diminuantul Lilica).

Alte modificări onomastice sînt mai puțin semnificative: fetele de la mansarda unde eroul o face pe detectivul amator se numeau Mitzi Popescu, apoi Mitzi Seckelly, Cosîmbeanu Matilda și apoi Cosîmbeanu Clara ș. a. În sfîrșit, mama Donei Alba, într-o primă transcriere, devenea Doamna Esmeralda, în ultima: Doamna

Șpalt cu modificările autorului la romanul DONA ALBA.

Smaralda (vizînd o sorginte aristocratică mai neaoș românească).

Manuscrisul se prezintă cu un scris citeț: o caligrafie sîrguincioasă, de elev. Să avem o simplă și curată copie care estompează « durerile facerii», conținute de eventuale versiuni anterioare? Gib. Mihăescu nu este ceea ce se cheamă un stilist, nu are obsesia răsucirii cuvintelor pe toate fețele și drept corolar groaza repetițiilor și ambiția desfășurării a nesfîrșite forme de expresie pentru aceeași idee. Un cuvînt nefericit nu-l face să se poticnească în scris și să aibă coșmaruri pînă găsește unul mai ales. (Să ne amintim de Flaubert care afirma, într-o scrisoare, că-i trebuie, scriind și rescriind, cu asiduitate, opt zile ca să realizeze... o pagină.) De altfel alta îi este metoda de lucru: el toarnă dintr-o dată materialul creației, cu febrilitate, parcă temîndu-se să nu se risipească vedeniile ce-i populează mintea. Desenul conține, la început, contururi generale, chiar sumare, abia apoi el adaugă carne scheletului, completînd ici o trăsătură, adîncind colo unghiul interior din care e văzută o scenă, tăind ceea ce i se pare superflu. Stilul este, sincer vorbind, lipsit de mari pretenții (nu este opera unui giuvaergiu), dar, ceea ce e esențial, acoperă, în întregime, volutele analizei, nepreocupîndu-l atît strălucirile în sine cît o receptare mai directă, mai acută, a stărilor sufletești.

Iată cîteva dintre exemplele pe care ni le pune la dispoziție manuscrisul de față. Text A: « o brună creolă». Text B (modificare făcută în șpalt): « o brună cu un ten alb mat» (modificare ce, alături de altele, vine să accentueze, pînă la obsesie, coloarea albă din portretul... Donei Alba).

Text A: « începu să-mi povestească momente» (a povesti... momente?!).

Text B: « începu să bolborosească cuvinte». Autorul ascute expresia, conform « stilului scormonitor», definit de Tudor Vianu (fără a se sinchisi chiar de ușoara cacofonie). În acest sens, apelează, adesea, la atributele comparației.

Text A: « pentru că n-aș vrea s-o aduc la mine». Text B: « pentru că înțeleg să rămîn de-o pasivitate de metal în tot acest joc drăgăstos». Un alt tip de exemple. Text A: « În aceste dimineți am descoperit... » Text B: « În aceste dimineți de zare stropită cu sînge am descoperit...» Aici metafora, dincolo de scopul particularizării acelor dimineți, urmărește și efecte poetice. Și, în legătură cu asta, să apreciem că, în comparație cu nuvelele de început (volumul La Grandiflora), unde autorul se lăsa cu facilitate atras de o proză poematică nu de cel mai înalt nivel — ceea ce i-a atras critica excesiv de drastică a lui Camil Petrescu[6] —, aici știe să se cenzureze la timp, folosind procedeul strict în funcție de necesități de coloare. Uneori este vorba și de accentuarea unei respirații mai ample a frazei, de imprimarea unui ritm mai febril. Text A: « Cuvintele acestea le-am auzit ieșind de pe buzele ei, cu urechile

[6] „*Universul literar*", XL, IX. (Vezi și reproducerea articolului în *5 prozatori iluștri, 5 procese literare*, de Al. Oprea, editura „*Albatros*", 1971.)

astea ale mele?». **Text B:** «Cuvintele astea le-am văzut, le-am simțit deslipindu-se de pe buzele ei, cu urechile, cu ochii, cu tot sufletul ăsta al meu?» **(În plus, eliminarea formulării stîngace: cuvinte auzite ieșind de pe buze.)**

Să ne oprim însă asupra prefacerilor mai importante — cu atît mai importante cu cît privesc finalul romanului.

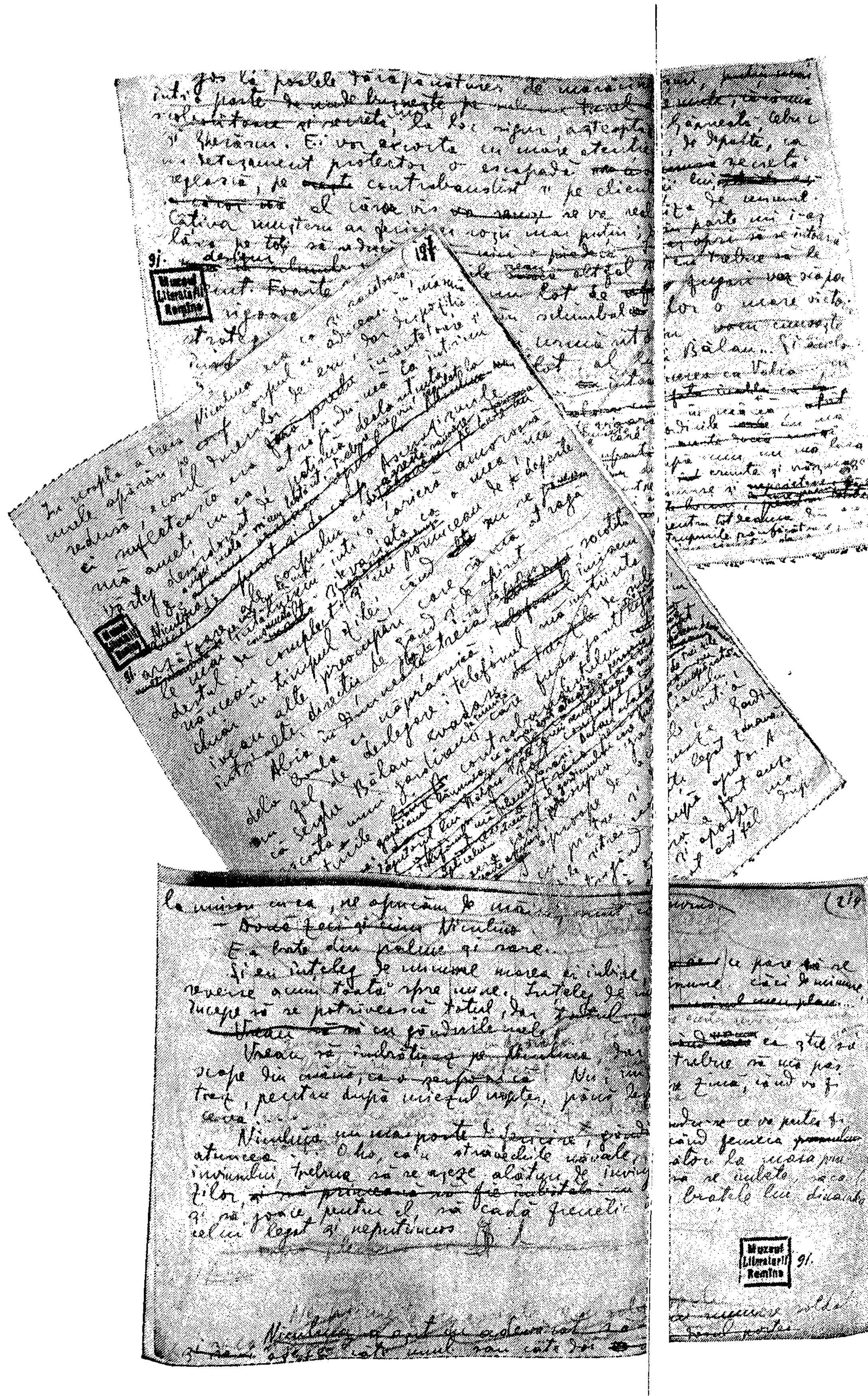
În manuscrisul nostru, luat ca bază a dactilogramei, desnodămîntul e cam precipitat și, în orice caz, dintr-un unghi care eludează interioritatea narațiunii. Eroul acționează conform planului stabilit împreună cu Dona Alba: ea plecînd în străinătate, el îi duce Maestrului scrisoarea lămuritoare, o dată cu dosarul epistolar care mărturisește implicațiile vechei ei idile cu Tudor Buzescu (cauza duelului tragic de-atunci). Prințul ia act cu tulburare de aceste vești «și-și curmă viața cu revolverul în a patra zi de la aflarea adevărului».

Lui Gib. Mihăescu nu i-a venit decît foarte tîrziu (după ce manuscrisul luase calea tiparului)[7] ideea unui deznodămînt care să valorifice mai bine virtuțile specifice ale literaturii sale. În ce constau aceste modificări de ultimă oră? În crearea unei atmosfere incerte în jurul celor ce se petrec în casa Donei Alba, incertitudine care — amănunt ce-și are importanța lui — e trăită, cu intensitate, de erou, biciuindu-i nerăbdarea și exaltîndu-i imaginația.

Mihai Aspru o conduce acasă pe prietenă și rămîne în așteptarea telefonului care trebuia să-i indice ziua și ceasul cînd urma să intre în rol. Nu primește însă nici un telefon. Ceva s-a petrecut totuși în «posomorîtul» palat. Maestrul nu mai apare la Tribunal, iar toți clienții lui sînt trimiși fostului său secretar. Mihai trăiește într-un plan semireal, bîntuit de halucinante situații. În dimineața zilei a patra, se află că prințul și-a «curmat firul vieții».

Înainte și după înmormîntare, Dona Alba cată să nu rămînă singură cu el. Vine vara și ea pleacă, împreună cu mama ei, la moșie. De-acolo, Mihai — la insistențele lui epistolare — primește, în sfîrșit, o descriere a confruntării ce-a avut loc între ea și soț (în afara planului stabilit). Care e însă cauza schimbării pe drum a celor hotărîte de ei? De ce a fost scos el total din joc? Explicația o primește mai tîrziu, cu ocazia randevu-ului lor în fosta cameră mortuară — totul este de o poezie a macabrului, subtil dozată: luminile stinse, ea, înfășurată

[7] Că este așa, că numai în faza de tipar a găsit scriitorul versiunea acceptabilă, ne-o dovedește și o altă piesă aflată în dosarul romanului și cunoscută grație aceleiași bunăvoințe a colegei Diana Cristev: șpalturile ce cuprind *manu scripta* aceste modificări.

în voal negru și reflectată, la pîlpîirea luminărilor, în luciul oglinzilor, și, acolo, îi spune, după o îmbrățișare scurtă și pătimașă: «Sigur, domnule moralist care ai jignit orgoliul meu feminin». **Prin acest gest orgolios, Dona Alba vrea să facă dovada descendenței sale dintr-un șir de mîndre domnițe care au pigmentat viu cadrul istoriei noastre nobiliare. O adevărată încoronare a planurilor poetice subterane ale romanului.**

Dar «rusoaica»**? Ce ecouri ale respectivului roman descoperim în Dona Alba, dincolo de cele constatate în critică, printr-o confruntare a structurilor lor literare?**

Să ne amintim de un personaj: Olga Petrovna, și de rolul cu care este investit în momentele decisive ale narațiunii. Atunci cînd Mihai abia coace în sinea lui planul menit să ducă la cucerirea Donei Alba, căutînd să se instruiască în cercul vlăstarelor aristocratice petrecărețe, el o vede, în cabaretul unde se afla, pe această dansatoare și are un șoc, atît de mult asemănîndu-se «mîndriei și frumuseții doamnei Alba». **După ce a intrat în posesia scrisorilor către Tudor Buzescu, eroul vrea să i le prezinte prințesei, drept ofrandă, dar intențiile îi sînt schimbate prin intrarea în scenă a moșierului Petrov, care-i cere Maestrului să pledeze în procesul cu soția sa, Olga Petrovna.[8]**

În sfîrșit, — un alt episod, legat de deznodămîntul romanului — conversația primejdioasă în capcana căreia cade Dona Alba, datorită tertipurilor perfide ale lui Mihai, provocînd izbucnirea prințului, se poartă tot în legătură cu incidentele petrecute în viața conjugală a familiei Petrov.

Cine este această Olga Petrovna? Sînt de tot interesul, pentru studiul nostru, cele cîteva pagini la care autorul a renunțat în ultima versiune a romanului și care ne-o înfățișează în ipostaza... Valiei. Ca și eroina din Rusoaica, ea trece clandestin granița, numai că are noroc, este închisă, iar apoi «liberată, grație frumuseții ei fără pereche». **Amîndouă sînt robite zeului artei, Valia era o violonistă, Olga este o balerină. Deși soțul i se afla aici (unde are o moșie, fiind și senator), ea nu vine la el, ci se dedică total carierei de artistă. Petrov, bînd** «votca disperării și a dezastrului sufletesc», **asistă la o reprezentație a ei în cabaretul amintit.**

O fantazare pe marginea destinului pe care l-ar fi avut Valia dacă reușea să treacă granița?

Instinctul artistic i-a dictat, în chip just, lui Gib. Mihăescu renunțarea la toată această fabulație, diminuînd elementul romanțios și coborînd mai mult în proza vieții. În ultima

[8] Scriitorul greșește. Acest apelativ se folosește în rusește pornindu-se de la prenumele tatălui și nu de la numele soțului.

versiune, rolurile apar schimbate. Petrov este cel care revine în România mai tîrziu și o găsește pe Olga instalată în casa ce i-o dăruise odată (nu în cele mai perfecte forme legale). Ea nevoind să renunțe la «angajamentele artistice», **și părăsindu-l, el începe un șir de procese pentru a deveni stăpîn pe casă — procese anulate pe rînd, la diferite instanțe judecătorești, de frumusețea-i orbitoare. Între timp, cariera ei artistică ajunge în declin, Olga vrea să se împace cu soțul, ceea ce acesta este gata s-o facă, iertîndu-i, cu generozitate, rătăcirile, dar fără a renunța la recăpătarea drepturilor legale asupra casei. Concesivitatea largă a lui Petrov îl indignează pe prinț. Căci toată istoria nu are scopul numai de a acompania, în surdină, destinul Donei Alba, ci și de a releva antitetic, prin Petrov, caracterul prințului. Iată o corectură ultimă a autorului în textul episodului amintit. Text A:** «Și privi uimit la barba voevodală a vlăstarului de domn mișcîndu-se ca în ritmul pronunțării unei sentințe de moarte». **Text B:** în locul cuvîntului «de domn»: «a vlăstarului de voevod român, neîndurat la greșelile femeiești».

*

Rusoaica rămîne **marea carte a lui Gib. Mihăescu, din vraja căreia se împărtășește discret și Dona Alba (fără a avea o funcție pur și simplu de satelit). Apropierile dintre cele două romane nu acuză o slăbire a resurselor sale creatoare, ci ilustrează, la urma urmei, forța obsesivă pe care o capătă visurile sale poetice — ceea ce nu se întîmplă decît la marii scriitori. E de regretat că moartea l-a răpus încă tînăr și tocmai atunci cînd realiza structuri artistice atît de originale.**

Căci experiența lui Gib. Mihăescu ocupă un loc aparte în contextul prozei românești interbelice. Opera lui este un act de performanță, unind ceea ce s-ar părea că nu se poate uni: o acțiune palpitantă, de roman polițist, cu studiul microcosmosului sufletesc, proiecțiile aeriene ale unor vedenii poetice și un concret senzual robust, o realitate cotidiană și eroi ieșiți din pagini de cărți... Pentru a se înțelege această tatonare a imposibilului — ceea ce face, de fapt, orice creator autentic — vom spune că ea nu ține de ambiții programatice, de elaborare artistică, ci de sufletul perpetuu adolescentin al romancierului. Gib. Mihăescu rămîne un etern elev de liceu, cu imaginația înfierbîntată de eroinele romanelor citite, trăind aventuri reale și mai ales plăsmuite. Numai că acest adolescent romantic se autodisecă, luîndu-se pe sine însuși drept cobai de experiențe și asta cu luciditatea și cu mijloacele de percepere ale unui remarcabil analist modern.

Al. OPREA

Otilia Cazimir: «Patima de sub ulmi» o piesă dificilă

SE ŞTIE CĂ OTILIA CAZIMIR A DEŢINUT TIMP de mai mulţi ani funcţiunea de inspector general al teatrelor şi în această calitate ea controla spectacolele date la Iaşi ori în alte centre ale Moldovei. Postul îl avusese mai înainte G. Topîrceanu, iar după moartea acestuia, la 7 mai 1937, ea a fost curînd numită să-i urmeze funcţiunea. Îndeletnicirea ce-o avea o obliga uneori şi la controale de ordin administrativ, dar mai ales misiunea îi era de a supraveghea calitatea artistică a spectacolelor, de a referi la Bucureşti asupra spectacolelor Teatrului Naţional, asupra celor date de trupele în turneu ori a unor iniţiative locale. În monografia Ion Sava, am urmărit momentele de ridicare ori de scădere a nivelului artistic de la Teatrul ieşan, concepţiile diferiţilor directori ai instituţiei, realizările regizorale, actoriceşti şi scenografice, precum şi deficienţele mai ales în privinţa repertoriului. Cum eram coleg cu ea, deţinînd în Direcţia Generală a Teatrelor de la Bucureşti funcţiunea de inspector şi mai tîrziu de inspector general — acestea între 1933 şi 1950 — cunosc activitatea Otiliei Cazimir şi a cierile ei asupra îndrumării teatrului ieşan.

Dacă aprecia înfăptuirile me ioase, de cîte ori nu auzeam de la dînsa nemulţu i, rostite cu sarcasm, faţă de repertoriul alcătu de unele directorate incompetente sau faţă de nele interpretări vulgare ale rolurilor? S-a stră t să susţină un repertoriu înalt, atît din literat . dramatică universală cît şi din cea românească, a colaborat cu conducătorii pricepuţi ai instituţiei, a fost ignorată de către ceilalţi, răspunzători de declinul instituţiei în anumiţi ani. Nici ca membru al comitetului de lectură, unde se selecţionau piesele nu şi-a putut decît rar dovedi priceperea şi cultura ei, nefiind ascultată. Otilia Cazimir a fost foarte conştiincioasă şi nu considera slujba ca o sinecură, dar, cu toate calităţile personale şi cu toată autoritatea slujbei ce o deţinea, influenţa ei era restrînsă şi nu putea decît să informeze prin referate şi comunicări conducerea de la Bucureşti asupra deficienţelor constatate. În anumite perioade — cînd instituţia ieşană decădea — ea comunica la Bucureşti plină de amărăciune şi cu unele remarci umoristice situaţia. Parcă-i aud rîsul uşor cristalin, îi văd zîmbetul ce-i lumina buzele şi chipul distins.

A avut a face cu directori generali ai teatrelor ca Ion Marin Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Victor Eftimiu şi alţii. Numiţii directori generali de la Bucureşti o apreciau, îi ascultau relatările, uneori încercînd să îmbunătăţească starea artistică a Teatrului Naţional ieşan, alteori lăsîndu-se păgubaşi din pricina unor presiuni exercitate de miniştri ori de forurile partidelor politice burgheze.

Ceea ce se ştie mai puţin sau aproape deloc este activitatea ei de referentă asupra spectacolelor Teatrului Naţional din Iaşi. Sub directoratul general al scriitorului Liviu Rebreanu s-a înfiinţat la Bucureşti Oficiul de Studii al Direcţiei Generale a Teatrelor. Acest oficiu avea menirea de a aduna datele privitoare la fiecare premieră, alcătuindu-se un Dosar al Spectacolului, în care se făceau aprecieri asupra piesei, interpretării actoriceşti şi regizorale, asupra atitudinii publicului faţă de respectivul spectacol, dîndu-se şi numărul participanţilor la spectacolele cu aceeaşi piesă. De asemenea, în pliculdosar al fiecărui spectacol erau incluse extrasele de presă, cu aprecierile criticii teatrale şi fotografii cu scene, personaje şi decoruri ale spectacolului. S-a încercat şi alcătuirea unei «fişe artistice» privind activitatea fiecărui actor de-a lungul stagiunilor, iarăşi cu aprecieri din partea celui care alcătuia «fişa», cu extrase din aprecierile criticii şi cu fotografii în diferite roluri.

Am condus acest Oficiu de Studii al Direcţiei Generale a Teatrelor timp de mai mulţi ani. La Bucureşti, alcătuirea plicului-dosar al spectacolelor le făceau unii dintre inspectori, iar pentru Iaşi le făcea Otilia Cazimir. Era o muncă dificilă, care cerea timp mult, mai ales în capitală, unde erau atîtea trupe şi spectacole. Redactarea Dosarului de spectacol îţi cerea o activitate de critic teatral, precum şi grija de a aduna datele statistice ale spectatorilor de la diferitele reprezentaţii, de a clasa articolele din presă, de a îngriji de fotografii etc.

Cea mai pricepută şi cea mai conştiincioasă a fost în acest domeniu Otilia Cazimir. Era o muncă fără mari satisfacţii pentru moment, căci referatele amănunţite şi îndelung elaborate nu erau citite decît de 2—3 persoane: directorul general al teatrelor, conducătorul Oficiului de Studii şi încă vreun inspector. Dar ele serveau la cunoaşterea reală a activităţii multor teatre, iar pentru istoria teatrului românesc Dosarul fiecărui spectacol ar fi constituit o mină de documentare sau informaţie. S-a renunţat mai tîrziu la acest Oficiu de Studii şi nu mai ştiu dacă materialele strînse în cei şase-şapte ani cît oficiul a funcţionat cu regularitate, dar şi cu lacune, s-au păstrat toate.

Otilia Cazimir îşi redacta cu scrisul ei clar şi armonios, ca însăşi gîndirea şi arta ei, aceste referate asupra spectacolelor. Munca aceasta ne-a împrietenit şi mai mult, căci eu i le citeam şi uneori îi trimiteam mulţumiri sau, cînd veneam la Iaşi, comentam aprecierile ei de adevărat critic. Cu acest prilej, menţionez că scrisorile ei către un coleg comun, o bucată de vreme inspector al teatrelor, istoricul Ion Dimitrie Suciu — azi la Institutul de Istorie al Academiei şi autorul recentei cărţi Revoluţia de la 1848—1849 în Banat, scoasă de „*Editura Academiei*", au fost donate la Biblioteca Academiei. Otilia Cazimir aprecia pe acest coleg al nostru şi în privinţa scrisorilor ea le elabora cu grijă, tandreţe, umor. Deţin şi eu scrisori de la ea, dar lipsa de timp mă împiedică de a le aduna şi clasa, cercetînd bogata-mi arhivă.

Şi acum ţin să prezint unul din referatele pentru Dosarul Spectacolului cu piesa lui O'Neill Patima de sub ulmi. Cum piesa era tradusă de mine şi intenţionam să scriu o monografie Eugene O'Neill, plan pe care sper să-l realizez curînd, am scos încă din 1946 o copie a celor scrise pe şase pagini de către Otilia Cazimir. Lectura acestui referat va arunca o lumină asupra priceperii de critic teatral a Otiliei Cazimir, asupra conştiinciozităţii cu care îşi îndeplinea activitatea de inspector general al teatrelor şi de referent al Oficiului de Studii.

Cum piesa este cunoscută multor spectatori şi a fost tipărită şi recent retipărită în cele trei volume Eugene O'Neill, Teatru (E. L. U., 1968), cititorii îşi vor putea da lesne seama de justeţea şi fineţea analizelor critice ale Otiliei Cazimir, de obiectivitatea aprecierilor ei, unele cu caracter comparatist asupra textului onillian, precum vor constata seriozitatea cu care analiza realizările scenice, spectacolul în sine. Sinceră, severă, dar judicioasă, Otilia Cazimir dovedea o mare dragoste pentru artă şi pentru oamenii ce o întruchipau pe scenă. Se simte şi nobleţea inimii ei — bucuria de a releva meritele actorilor, de a semnala progresele dobîndite de către unii din ei. Rostea adevărul cu sinceritate, obiectivitate, iar, cînd era cazul, cu multă voinţă. Iubea arta şi pe artişti, era umană, delicată, pătrunzătoare. Avea în judecăţile ei critice fineţe şi umor. Putea, fireşte, şi greşi uneori şi poate că cele scrise despre actorul C. Sava nu-s în totul îndreptăţite. Noi l-am apreciat mai mult decît Otilia

Cazimir în unele roluri, dar chiar și în critica interpretării aduse lui C. Sava în piesa lui O'Neill, se găsesc și cuvinte de apreciere din partea Otiliei Cazimir.

Ceea ce urmează — textul ei despre spectacolul cu Patima de sub ulmi, ne lasă regretul că nu și-a tipărit, sub formă de cronici, ceea ce trimitea la București ca referentă. Ar fi fost un critic teatral model, cum puțini am avut și avem.

Petru COMARNESCU

MINISTERUL ARTELOR
Direcția Generală a Teatrelor
Nr. 107
31 Octombrie 1946

MINISTERUL CULTELOR ȘI ARTELOR
1946 noiem. 14
Nr. 5162

La Dosarul Spectacolului

Stagiunea 1946—1947
TEATRUL NAȚIONAL DIN IAȘI
Sîmbătă, 26 Octombrie 1946,

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL AL TEATRELOR BUCUREȘTI

Premiera piesei în 3 acte (12 tablouri) *Patima de subt ulmi* de Eugene O'Neill, în traducerea d[omnu]lui Petru Comarnescu.

Putem considera *Patima de subt ulmi* ca pe adevărata piesă de deschidere a stagiunii, — *Domnișoara Nastasia* și *Mitică Popescu* nefiind decît reluări întîmplătoare.

Patima de subt ulmi aduce în climatul nostru o lume străină de noi, o lume ciudată, cu oameni primitivi în care patimile se dezlănțuie sălbatec și-i doboară. Dar, frază după frază, oamenii aceștia străini și brutali, își găsesc loc în înțelegerea noastră. Și între spectatorul român (și ieșan) din 1946 și fermierul american din «Noua Anglie» de la 1850, dispare și veacul, și spațiul care-i desparte. Ephraim Cabot, Abbie Putnam și Eben sunt americani și rămîn ceea ce sunt. Însă patima lor pentru *pămînt*, pentru fermă, ca și patima lor omenească, nu ne e străină. Anul trecut, stagiunea Teatrului Național din Iași s-a deschis cu *Ion*. Păstrînd proporțiile (piesa fiind mult inferioară romanului), tema nu diferă mult. Aceeași lăcomie violentă pentru bunurile pămîntești îl mînă și pe Eben ca și pe Ion. Nici unul nici altul nu ezită în fața mijloacelor de a parveni, iar ceea ce numim simț moral li-e cu totul străin. Eben fură comoara bătrînului ca să cumpere renunțarea fraților săi, și nici nu-i vine-n minte măcar că dragostea lui cu Abbie ar fi vinovată. Repulsia pe care o simte la început pentru femeia care i se oferă, e datorită numai interesului, nicidecum ideii de păcat. La rîn-

dul său, Ion se însoară pentru pămînt cu o femeie de care-i e silă. Iar, pînă la urmă, dragostea îi doboară pe amîndoi: unul ucis, celălalt pușcăriaș.

Patima de subt ulmi e o piesă aspră și tristă. Ephraim Cabot a curățat pămîntul piatră cu piatră ca să-l facă să rodească. Erau prin alte părți pămînturi grase și îmbelșugate. El le-a disprețuit, și s-a întors la țarina lui aridă. Răsplată fără muncă — lui nu i-a trebuit. Să semeni și să culegi, asta i se părea un fel de furt. Fără luptă, fără luptă grea, viața nu merită să fie trăită. E morala tuturor oamenilor tari și aspri care zidesc o lume nouă, o morală care ia proporțiile unei religii noi și necruțătoare și se împletește ciudat, în sufletul primitiv al bătrînului, cu preceptele Bibliei.

Ferma, Ephraim și-a ridicat-o piatră cu piatră, cu propriile lui brațe. O simte a lui ca pe o ființă — și poate mai mult decît ca pe o ființă, și nu înțelege să se despartă de ea nici mort « Dau drumul vitelor din grajduri, și-i dau foc ». Pentru această fermă a murit, muncind ca o roabă, a doua lui nevastă, mama lui Eben. Și tot ferma aceasta îi va adăposti și cea din urmă patimă, pe femeia tînără și ciudată adusă din Apus, către care l-a mînat într-o zi de primăvară inima fără astîmpăr și glasul profetului.

Bătrînul îl disprețuiește pe Eben, feciorul mai mic. « E slab ca maică-sa », zice el. Dar frații ceilalți își dau seama de puterea primejdioasă a acestui băiat bicisnic, încăpățînat ca tatăl său. « Îi seamănă ca două picături de apă », zic ei. Frații aceștia, sunt oameni normali, sunt simpli. Setea lor de cîștig nu se împiedică de ură, de ambiții, de îndărătnicii. Sătui de muncă și de tirania bătrînului, pleacă spre California, atrași de mirajul aurului, după ce se răzbună, în felul lor copilăresc și brutal, pe tatăl lor și pe noua lor « mamă ».

Și rămîn, față în față, tatăl și fiul. Iar între ei, femeia. Femeia tînără care s-a vîndut bătrînului pentru un cămin al ei, pentru un rost al ei, — de groaza sărăciei și a singurătății. Lupta nu se va mai da între tată și fiu, ci între fiu și femeie. Se urăsc. Se pîndesc. Se insultă. Dar, fără să știe, se doresc. Perfidă, femeia încearcă să-l înstrăineze de bătrîn. Dar nu vrea să-l vadă plecînd. Sunt tineri amîndoi, și-s aproape singuri în casa de subt ulmi. Îl prinde în mrejele ei: Eben îi va dărui un fiu, și acest fiu va moșteni ferma — pentru ea.

Dar toate calculele se năruiesc, pentru că Abbie îl iubește. Jocul era din cale-afară primejdios. Și cînd Eben înțelege că n-a fost decît un instrument al ei împotriva lui însuși, Abbie își ucide copilul. Săraci amîndoi, singuri amîndoi, ca la început, se vor putea iubi.

E însă prea tîrziu. Eben a denunțat-o. Abia în clipa din urmă mintea lui de bărbat, mai greoaie, înțelege semnificația faptei ei. Și se hotărăște să ispășească împreună cu ea crima pe care n-a făcut-o, dar de care e tot atît de vinovat cît și ea.

Iar bătrînul rămîne singur în casa rece de piatră. Nu simte povara nici unei remușcări. Zbuciumul lui s-a potolit și fruntea i se pleacă, resemnată.

Toți acești oameni, încătușați de patimi, legați de pămînt, legați de păcat, își înalță privirile către cer cu o pururi nouă și curată adorație. Destinul poate să-i doboare. Nu i se pot împotrivi. Nimic, însă, nu le poate lua stropul lor de ideal, — albastrul care-i uimește de parcă-n fiecare zi l-ar vedea întîia oară. Oameni care se urăsc, care se înșală, care se fură, se regăsesc în această unică și păgînă religie: *frumusețea cerului*. Ea îi înalță, îi mîngîie și-i purifică.

În vremea asta, ca o prevestire sumbră și apropiată, ulmii bătrîni, care « au căpătat o înfățișare ciudat de omenească », îmbrățișează ferma cu ramurile lor amenințătoare.

Între oameni, natură și lucruri există legături misterioase, analogii și contraste tulburătoare. Bătrînului Ephraim i-e frig în casă, lîngă femeia tînără care-i dă speranța unei tîrzii și măgulitoare paternități. Își pune cizmele și coboară în grajd. Acolo, lîngă vite, e cald. Suflarea lor îi dă o certitudine, o împăcare pe care oamenii nu i-o mai pot da. Iar Abbie și Eben nu se pot apropia și nu se pot iubi decît în odaia mamei, acolo unde pînă și lucrurile par moarte și unde instinctul sigur al femeii simte că poate birui: complicitatea lucrurilor, complicitatea amintirii. În groaza ei de a-și pierde

Sărbătorirea Otiliei Cazimir la împlinirea a șaptezeci de ani. De la stînga la dreapta: Constantin Ciopraga (1), D. Corbea (2), N. Țațomir (3), G. Istrate (4), Otilia Cazimir (5), Ion Creangă (6), D. Ignea (7), Al. Dima (8), G. Lesnea (9), Elena Jeanrenaud (10) și Eusebiu Camilar (11). Pe verso-ul fotografiei, o dedicație autografă lui Constantin Ciopraga:
«Toți cei dragi în jurul meu...
25 II 1964 Otilia Cazimir»

iubitul, Abbie ar fi putut să-l ucidă pe bătrîn. Dar ei nici nu i-a venit în minte. E dureroasă uimirea femeii, cînd își dă seama că așa ar fi trebuit să facă. Ar fi fost mai ușor. Și, cu morala lor simplă: morala cerului, a ulmilor, a vitelor, a pietrelor, — asta nu i-ar fi împiedicat să fie fericiți. Dar, ucigînd, femeia interesată și calculată de înainte de dragoste, n-a fost în stare de nici un calcul. Instinctiv, a înlăturat piedica din calea dragostei sale, nu din calea vieții sale. Era cel mai cumplit sacrificiu, și l-a făcut cu o simplicitate care micșorează, care anihilează aproape oroarea morală a gestului.

Din punctul de vedere al realizării spectacolului, *Patima de subt ulmi* e o piesă extrem de dificilă. Punerea în scenă și interpretarea trebuie să rezolve probleme complexe. Trebuie să se creeze, cu mijloace simple, o atmosferă apăsătoare ca însuși destinul, iar oamenii, oameni întregi și liberi, cu o vitalitate excesivă, căliți în muncă, în ură, în dragoste, — să fie înfrînți de o putere oarbă pe care n-o recunosc și n-o acceptă.

În actuala realizare, exprimată insuficient și uneori greșit din punct de vedere plastic, drama s-a sprijinit exclusiv pe interpretare.

Decorul a prezentat un cadru prea dulceag pentru sobrietatea acțiunii. Prea încărcat cu amănunte, sugera un fel de feminitate deplasată. În casa asta trăiau de zece ani patru bărbați. Trăiau o viață dură, de muncă aspră, cu bucurii scurte și brutale. Singurul suflu dulce era dragostea bolnăvicioasă a lui Eben pentru mama lui moartă,

ucisă de muncă. Acest episod era suficient ilustrat prin salonașul moartei. Încolo, perdeluțele, draperiile, mobilele din camera de sus, puteau să apară după sosirea Abbiei, dar nu-și aveau rost înainte.

Un decor unic e totdeauna monoton, chiar (și mai ales) cînd e complicat cu acel al *Patimei de subt ulmi*. Comunicația între camere se face prin spatele decorului, ceea ce produce pauze și lungimi care taie acțiunea și o suspendă. Camera moartei, care nu servește decît pentru un singur tablou, e inutil prezentă de-a lungul întregii acțiuni, îngreuiază decorul și indispune. Zidurile dintre camere își arată prea ostentativ piatra, — niște bolovani bizari, ca niște gîngănii enorme, încrustate în tencuială.

Dar ceea ce supără, mai ales, sunt cei doi copăcei insignifianți, drepți și cuminți, greu de identificat botanicește, de-o parte și de alta a casei: ulmii lui O'Neill! Ulmii torturați, cu « înfățișare ciudat de omenească »... Oare d[omnu]l Ad. Wilke n-a citit indicațiile autorului?

Cît despre cer, acest « personagiu » atît de important al piesei, el nu e reprezentat decît printr-un colțișor de pînză spălăcită, căreia reflectoarele încearcă zadarnic să-i dea căldură și viață.

În schimb, distribuția piesei a fost fericită.

Există în teatrele noastre un obicei înpămîntenit. Un actor vede la București sau descoperă în vre-o bibliotecă o piesă care-i convine. Aduce textul, îl prezintă teatrului — și rămîne de la sine înțeles că va juca rolul principal. Că acest rol poate fi interpretat în mod superior de alt actor, n-are nici o importanță. Ce interpretare stilizată și puternică în același timp ar fi dat, de pildă, d[omnu]l George Popovici rolului lui Ephraim Cabot! Dar nu: d[omnu]l Const[antin] Sava a adus piesa de la București...

D[omnu]l C. Sava are un glas puternic și vibrant — cam sacadat și cam forțat însă. Și e mereu același, și-n Oșlobanu din *Catiheții de la Humulești*, și-n Vulpașin ca și-n bătrînul pionier din Noua Anglie. D[omnia] sa a construit un Ephraim prea decrepit, un bătrîn cu mîinile tremurătoare și capul nesigur pe umeri. Ori, această senilitate nu-și are rostul cînd e vorba de un bărbat excepțional de viguros care se căsătorește și e în drept să creadă că are un fiu. « Sunt un fruct pîrguit », repetă mereu Ephraim versetul din Biblie. « Pîrguit » nu înseamnă putred și uscat. Această decrepitudine poate apărea în tabloul ultim — deși textul n-o indică. Dar în scena botezului, Ephraim trebuie să dănțuiască mai amarnic decît băieții, în vreme ce d[omnu]l Sava execută, țopăind bătrînește și gîfîind, cîțiva pași nesiguri. Atitudinea aceasta a personajului, care o implică și pe cea morală corespunzătoare, răpește semnificația conflictului și o coboară.

D[omnu]l C. Sava e îndrăgostit de rol. Îl interpretează cu căldură și, uneori, insinuant.

D[omnu]l N. Veniaș a construit un Eben cu inteligență, cu delicatețe dar și cu putere. D[omnia]sa a exprimat admirabil cele două caracteristice contradictorii ale personajului: moliciunea aparentă și încăpățînarea pătimașă. O ușoară nuanță de feminitate (« e leit maică-sa »), o neliniște bolnăvicioasă, corectate de izbucniri de o violență stăpînită, în perfectă concordanță cu momentul psihologic pe care trebuia să-l exprime. Jocul nuanțat, glasul cu deosebire cald și gestul sobru, aproape sgîrcit, au sporit valoarea acestei realizări.

De la *Stane de piatră*, d[omnu]lui N. Veniaș nu i s-a mai dat prilejul unei afirmări atît de fericite, deși nu trebuie uitate creațiile sale din *Titanic Vals* sau *Două Orfeline*. În schimb, a fost obligat să facă doar figură onorabilă în *Frenezie*, într-un rol de care nu avea nici o apropiere fizică sau temperamentală.

D[oam]na Margareta Baciu a fost remarcabilă în Abbie Putnam. Am bănuit de mult puterea dramatică a acestei comediene. *Rachierița*, Esther din *Frenezie* și Abbie din *Patima de subt ulmi* au dovedit că am avut dreptate. După succese mari în comedie *(Femeia îndărătnică, Madame Sans-Gêne)*, și după 23 ani de teatru, d[oam]na Margareta Baciu e în măsură să înceapă altă serie de realizări, mai profunde și mai grave.

Jocul d[omniei] sale, mai exteriorizat decît al partenerului său, mai intuitiv, a fost poate mai puțin închegat, mai inegal. A avut însă momente de dramatism intens și stăpînit care, într-adevăr, au surprins. A interpretat cu căldură învăluitoare și rară feminitate scena seducției. (Că în această scenă, cei doi parteneri uzează de mijloace prea... expresive, că prea se tăvălesc pe jos, — vina e a direcției de scenă care le-a impus, sau nu le-a atenuat exuberanța.) Iar ultimul tablou, acel al mărturisirii și al ispășirii, o situează pe d[oam]na Margareta Baciu, incontestabil, în rîndul celor mai bune interprete de dramă.

D[om]nii Const[antin] Cadeschi și Puiu Simionescu, în Simon și Peter Cabot, au fost îndrumați pe o linie de comedie ușor exagerată. Și cum, în definitiv, ei doi sunt cei care fac prezentarea personagiilor și a mediului, această intrare în subiect apare puțin distonantă. Au construit însă, mai ales d[omnu]l Simionescu, două tipuri pitorești, pline de viață și de adevăr.

Figurația (în mijlocul căreia s-a remarcat D[omnișoa]ra Zoe Caraman, care a pus într-un rol de figurantă seriozitatea unei adevărate interpretări), — mai îngrijită ca oricînd. Rigid, șeriful d[omnu]lui Paul Bantaș.

Unele greșeli de regie, verificate la premieră, au fost corectate ulterior. De pildă, în tabloul al doilea, cei doi frați mai mari se trezesc dimineața în pat și se îmbracă în fața spectatorilor. Ori, nici pentru interpreți, nici pentru public, exhibiția aceasta nu era tocmai plăcută, mai ales că era cu totul gratuită. În goana d[omniei] sale după amănunte sugestive, d[omnu]l G. Dem. Loghin a încărcat jocul actorilor, așa cum a încărcat și decorul.

Desigur, *Patima de subt ulmi* cerea, în ce privește regia, o realizare mai sobră. Dar, cu toate rezervele de amănunt care se pot face în această privință, drama lui O'Neill e realizată ca un spectacol serios, puternic și bine închegat. Insuficiențele, mai ales ca exprimare plastică a intențiilor autorului, cît și unele exagerări de interpretare — fie impuse, fie neretușate — se pot trece cu vederea. Scuturîndu-se treptat de surplusul tineresc de fantezie, selecționînd, de la spectacol la spectacol, surplusul de material care-i îmbîcsea realizările debutului, d[omnu]l G. Dem. Loghin se afirmă, se stabilizează. Și cred că nu va trece mult pînă în ziua cînd un spectacol iscălit de d[omnia]sa va purta acea pecetie de originalitate care e cel mai prețios dar al regizorilor.

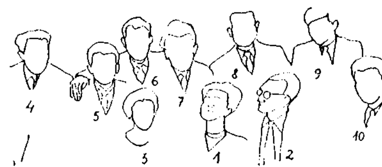
Traducerea d[omnu]lui Petru Comarnescu, plină de sevă și de adevăr, grea de înțelesuri, e totuși ușoară și simplă. Se simte permanent conștiinciozitatea desăvîrșită a artistului, grija de a nu pierde nimic din sensul fiecărui cuvînt. Și la O'Neill, ca la toți marii creatori, cuvintele nu-s niciodată întîmplătoare. O traducere în felul acesta e o recreare a originalului. Fraza uneori grea, uneori ruptă brusc, e alteori plutitoare și senină. Toate aceste nuanțe, traducătorul s-a ostenit — și a izbutit — să le păstreze.

Programul de spectacol, interesant, e iscălit în întregime de regizor — d[omnu]l G. Dem. Loghin — care a pregătit premiera și prin articole în gazetele locale.

Înainte de ridicarea cortinei, după obiceiul instaurat de d[omnia] sa cu prilejul deschiderii stagiunii, d[omnu]l Director, Prof. N. I. Popa, a vorbit despre piesă și autor. Clar, concis, cu acea distincție a intelectualului de rasă, dar în același timp și cu acea înțelegere adîncă a omului pentru om, care-i sunt caracteristice. Aceste « causerii », ușoare în aparență, dar pline de înțeles, fixează începutul unei reeducări artistice, pe linia vremilor nouă, a publicului nou, ca și a celui vechi, pervertit de invazia teatrului insignifiant și frivol.

Publicul a primit *Patima de subt ulmi* cu un interes neașteptat. Piesa a fost viu comentată și discutată. Îndeosebi, a fost aplaudată de tineret. E caracteristică, cred, pasiunea tineretului intelectual pentru problemele grave ale vieții, în teatru. Aș preciza: pentru cele triste. Anul trecut, studențimea se pasionase pentru *Frenezie*, — povestea aspră și dureroasă a unei fete bătrîne...

Am întîlnit și spectatori care s-au găsit ofensați de brutalitatea pasiunilor și de cruditatea expresiilor: « Oricum, dar să-i spui tatălui tău „dobitoc bătrîn!" »... Acești

În primul plan (așezați) de la stînga la dreapta: dr. Alice Zaiț (nepoată) (3), Otilia Cazimir (1), Eusebiu Camilar (2), Constantin Ciopraga (10).
În picioare: acad. Cristofor Simionescu (4), persoană neidentificată (5), Puiu Simionescu (nepot) (6), George Sanda (7), Mihai Todosio (8), persoană neidentificată (9).
Pe verso, dedicația: «Tov. Constantin Ciopraga, prieten și confrate, cu prietenie și afecțiune. Familia în seara de 25 II 1964. Otilia Cazimir»
(Fotografii comunicate de profesor universitar **Constantin CIOPRAGA**).

spectatori (mai just: spectatoare) se amuză de toate glumele cu două înțelesuri ale spectacolelor ușurele și se emoționează profund la toate melodramele sentimentale. Scena dragostei a indignat unele pudori de suprafață, dispuse să ceară personagiilor lui O'Neill certificate de morală curentă. Incest, pruncucidere! Cum se poate găsi frumusețe în asemenea orori?

Și totuși, frumusețea a triumfat. Mai mult: ideea de incest și de pruncucidere alunecă nesimțită peste conștiința noastră, — pentru că nu actul, ci semnificația lui interesează. Și, *Patima de subt ulmi*, piesă morală, face serie pe scena Teatrului Național din Iași.

Mai trebuie subliniat faptul că în Teatrul Național se joacă în frig. Spectatorii înțepenesc în fotolii. Actorii repetă cu aburi la gură, pe scena înghețată și bătută de curente. Unii se îmbolnăvesc. Alții rezistă. D[omnu]l N. I. Popa, în cuvîntul-înainte al spectacolului, a subliniat acest eroism — ca și publicul spectator.

Săptămîna în care a avut loc premiera *Patimei de subt ulmi* fusese o săptămînă aglomerată de turnee: trei reprezentații ale unei trupe de Music-hall din Leningrad,

una cu *Mătăniile*... Și totuși, primele trei spectacole ale *Patimei* au realizat rețete pline: 1.173.000 lei, 2.283.500 lei și 355.000 lei. Aceste rețete pot părea modeste în comparație cu ale turneelor străine. Spectacolele de Music-hall au realizat 4.500.000 lei și 8.120.000 lei, iar *Mătăniile* 5.600.000 lei. Însă, prețul locurilor la turnee e de cel puțin trei ori mai ridicat decît la spectacolele obișnuite ale teatrului nostru. La prețurile de turneu, rețetele *Patimei de subt ulmi* ar fi fost de 3.519.000 lei, 6.850.500 lei și 2.814.000 lei, cel puțin, rețete care ar fi «bătut» pe ale multor turnee bucureștene de succes.

Inspector General:
Otilia CAZIMIR

P. S. Am așteptat să însoțesc referatul de o cronică teatrală, care, însă, întîrzie peste măsură. Cronica, pe care o anexez, încearcă să precizeze lipsurile spectacolului, stăruind asupra lor, dar trece prea ușor peste părțile lui bune. Prezintă, apoi, destule incoerențe, o grabă suspectă în judecățile definitive și chiar o necunoaștere a subiectului în punctele lui esențiale, lucru nepermis cînd e vorba de un spectacol serios ca acel de care se ocupă.

Post scriptum

Unul dintre colaboratorii cei mai apropiați ai revistei „Tribuna" *a fost Petru Comarnescu.*

Om de vastă cultură, de o rară erudiție, scriitor și critic de artă de remarcabil prestigiu în țară și dincolo de hotarele țării, Petru Comarnescu venea întotdeauna la Cluj cu deosebită plăcere, fiind înconjurat aici cu simpatie de prieteni mai vîrstnici ori mai tineri între care se simțea bine, aș zice chiar flatat de interesul cu care aceștia îl solicitau să vorbească despre ceea ce văzuse și cunoscuse în lungile și repetatele sale călătorii în străinătate în compania unor mari personalități artistice și literare, prin sălile celebrelor muzee și galerii de artă de pe diversele meridiane ale globului. Așa l-am cunoscut și eu — cum de altfel cred că mulți dintre noi și-l amintesc azi — vorbind, vorbind cu o pasiune rar întîlnită, gesticulînd expansiv, cu o expresie extrem de mobilă a feței, transpus, înflăcărat, exploziv; — Petru Comarnescu părea să nu poată îmbătrîni sufletește.

Sînt aproape zece ani de cînd l-am întîlnit pentru prima dată în redacția „Tribunei". *Acea primă imagine mi-a rămas bine întipărită în amintire. Era o toamnă tîrzie; afară ploua — timp urît. În dimineața aceea n-aveam chef de nimic. Aș fi vrut să pot pleca undeva departe sau să dorm; eram peste măsură de plictisit. De aceea, cînd Alexandru Căprariu m-a invitat în biroul său ca să-l cunosc pe Petru Comarnescu, m-am bucurat ca de o șansă nesperată de a ieși din starea mea de bolnăvicioasă toropeală.*

În încăpere se mai adunaseră cîțiva — pe masă apăruse o sticlă cu alcool (poate cu coniac) — și omul acela uscățiv, svelt, cu mișcări agitate, cu ochi vioi, vorbind cu pasiune (cînd se aprindea mai mult, cuvintele îi explodau în gură odată cu sumedenia de proiectile de salivă ce se împrăștiau abundent în jur), omul acela ne-a contaminat literalmente cu febrilitatea, temperamentul său energic, astfel încît nici n-am știut cum a trecut timpul și ne-am trezit deodată la o oră tîrzie de după amiază vorbind despre ținuturile fascinante ale artei de pretutindeni.

L-am reîntîlnit apoi destul de des la Cluj — în paginile revistei „Tribuna" *publica frecvent —, iar ultima dată am stat în preajma lui într-o iarnă, cu prilejul vernisajului, în sălile Muzeului din Cluj, a expoziției fraților Arămescu.*

Petru Comarnescu era un excelent publicist. Scria ușor și se exprima cu multă precizie. Publica mult dar scria și mai mult. Aproape săptămînal soseau la redacție plicuri conținînd articole de-ale sale. Cele mai multe au apărut în coloanele revistei la loc de cinste, dar multe au rămas risipite prin sertarele redactorilor, amînate de pe o săptămînă pe alta din cine știe ce motive... presante de spațiu, apoi autorul trimițînd alte și alte colaborări — căci nu se formaliza *de o neapariție... la timp a articolelor sale — unele dintre ele s-au rătăcit cu totul, altele nu tocmai. Așa este cazul acestei «prezentări» a cîtorva pagini inedite datorate Otiliei Cazimir. Comentariile în plus sînt de prisos. Le-a făcut in extenso însuși Petru Comarnescu. Intenția mea a fost doar de a scrie în acest final un simplu și modest cuvînt de pioasă aducere aminte pentru acela care a fost Petru Comarnescu — scriitor și animator cultural român de rară și nobilă speță umană.*

Constantin CUBLEȘAN

31/XII 1896. – Te îmbrățișează al tău Ilarie

EPISTOLAR: șapte scrisori din tinerețe

CRITIC ȘI ISTORIC LITERAR, PUBLIcist și militant politic, polemist caustic în ambele sectoare, Ilarie Chendi (14 noiembrie 1871–25 iunie 1913) a fost în același timp și un fervent epistolier.

Petrecîndu-și viața mai mult în afara cercurilor familiei sale, făcînd parte din diverse formațiuni redacționale și participînd la numeroase campanii politice și literare, Chendi a fost nevoit să întrețină o intensă corespondență cu mulți dintre confrații și tovarășii săi de activitate. În primele rînduri ale acestora apar bătrînul Iosif Vulcan, directorul „Familiei“ *de la Oradea, în paginile căreia s-a impus criticul literar, Octavian Goga, alături de care a condus între anii 1908—1909 revista* „Țara noastră“ *de la Sibiu și a purtat faimoasa campanie împotriva conducerii partidului național român din Transilvania (1910–1912), N. Oncu, R. Ciorogaru, comanditarii ziarului* „Tribuna“ *de la Arad, Sever Bocu, prim redactor la același ziar, luptătorul politic Aurel Vlas, O. C. Tăslăuanu, redactorul* „Luceafărului“, *precum și Șt. O. Iosif, M. Sadoveanu, Emil Gîrboiu, Maria Cunțan, Caton Theodorian, Zaharia Bârsan, Victor Eftimiu, Ion Minulescu, Virgil Cioflec, Cincinat Pavelescu, C. Sandu Aldea, Alice Călugăru, Claudia Goga și mulți alții, colaboratori ai publicațiilor sale de la București.*

O parte din această corespondență a fost publicată de către unii comentatori ai vieții și activității sale [1]*, dar cea mai mare parte aștepta încă să fie*

---

[1] A se vedea Paul Ionescu-Daniel, **Umorul lui Ilarie Chendi — o scrisoare necunoscută a criticului**, în „Curentul“, 1939, 4 martie; Vasile

descoperită printre hîrtiile rămase în posesiunea familiilor foștilor săi corespondenți.

Chendi a cultivat, de altfel, genul epistolar nu numai în raporturile intime cu amicii și confrații săi, ci chiar și cu publicul cititor, numeroase din evocările și foiletoanele sale fiind scrise în formă de scrisori[2]*, aceasta părîndu-i-se modalitatea cea mai indicată pentru comunicarea unor impresii și sentimente personale.*

Stilul scrisorilor lui Ilarie Chendi e tot atît de viu și de fin ca și al articolelor și studiilor sale, caracterizările tot atît de incisive și lapidare, îndemnurile tot atît de imperioase. Pe lîngă mărturisirile de natură autobiografică, lămuritoare îndeosebi pentru punctele mai obscure ale existenței sale, scrisorile lui Chendi aduc totodată largi și precise referințe asupra exponenților și frămîntărilor epocii. Ca și activitatea sa publicistică, ele îmbrățișează atît problemele literare, cît și pe cele social-politice.

O adunare și selectare a lor într-un volum, sau cel puțin într-o plachetă, se impune ca un adaos necesar la cunoașterea biografiei și operei sale reeditate în urmă cu cîțiva ani[3].

În cele ce urmează, publicăm șapte din epistolele scrise între anii 1895—1896, perioadă în care Chendi era student la Universitatea din Budapesta și, succesiv, redactor la periodicele „Tribuna“ *și* „Telegraful român“, *ambele de la Sibiu. Ele au fost adresate unuia din cei mai buni prieteni ai tinereții sale, studentul Valer Moldovan de la Cîmpeni (născut la 5 august 1875), înscris la Facultatea de drept a Universității din Cluj, colaborator el însuși în acei ani al ziarului* „Tribuna“, *iar mai tîrziu al* „Gazetei Transilvaniei“ *de la Brașov și al* „Românului“ *de la Arad. În anii ce vor urma Unirii din 1918, Valer Moldovan, stabilit ca avocat la Turda, avea să fie secretar al Consiliului dirigent, deputat, senator, profesor la Universitatea din Cluj, director ministerial al Transilvaniei, subsecretar de stat la Ministerul Cultelor. Un tînăr, așadar, care, ca și Chendi, se simțea atras de problemele vieții publice, pe care amîndoi le urmăreau de pe pozițiile unei tinereți dornice de luptă.*

Scrisorile cuprind largi destăinuiri asupra vieții personale și, totodată, asupra preocupărilor politice, a raporturilor lor cu generațiile mature care conduceau în acei ani lupta politică a românilor din Transilvania, asupra activității societății studențești Petru Maior *din Budapesta, precum și a relațiilor cu studenții celorlalte naționalități din Ungaria.*

Cu privire la Ilarie Chendi, ele aduc și un adaos de precizări asupra activității sale publicistice din anii 1895—1896, și asupra unora din lecturile sale din această perioadă, și îndeosebi a celor din Lev N. Tolstoi.

Epistolele respective au fost scrise într-unul din cele mai critice momente ale vieții politice și ale presei românilor transilvăneni, ai căror conducători, în urma procesului Memorandului *din 1894 și întemnițărilor de la Vaț și Seghedin (1894—1895), se împărțiseră în mai multe grupări.*

Menționăm mai întîi pe cei care, ca Eugen Brote, director și proprietar al ziarului „Tribuna“ *de la Sibiu, și Aurel C. Popovici, au refuzat, spre deosebire de ceilalți inculpați, să se prezinte în fața Tribunalului de la Cluj și s-au refugiat la București, precum și pe Septimiu Albini, care, deși a acceptat să fie judecat, îndată după condamnare a pornit și el pe același drum. În curînd, însă, între Eugen Brote și A. C. Popovici va izbucni un violent conflict personal care-i va face să acționeze de pe poziții opuse.*

Netea, **Patru scrisori ale lui Ilarie Chendi către Maria Cunțan**, în **„România nouă“**, Sibiu, 1941 nr. 5, 6; idem, **Ilarie Chendi către Maria Cunțan — alte trei scrisori necunoscute**, în **„Convorbiri literare“**, București, 1941, nr. 2; ibidem, **Ilarie Chendi către Maria Cunțan — Patru scrisori**, în **„Familia“**, București, 1941, nr. 2-3; ibidem, **Zilele din urmă ale lui Ilarie Chendi — două scrisori necunoscute** (către R. Ciorogariu), în **„Transilvania“**, Sibiu, 1941, nr. 1; ibidem, **Cîteva cuvinte despre Ilarie Chendi — Corespondența sa cu Maria Cunțan**, în **„Revista Fundațiilor Regale“**, București, 1942, nr. 8; ibidem, **Ilarie Chendi între prietenii săi — Ilustrate și scrisori de la O. Goga, E. Lovinescu, Victor Eftimiu, Ion Minulescu, Z. Bârsan, Caton Theodorian**, în **„România literară“**, București, 1971, nr. 46, 11 noiembrie; Dan Smîntînescu, **Corespondența Goga-Chendi**, în **„Argeș“**, 1968, nr. 4; Horia Oprescu, **Corespondență St. O. Iosif, D. Anghel, Natalia Negru, M. Sadoveanu, C. Sandu Aldea, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi**, București, 1969; Mircea Popa, **Ilarie Chendi către Octavian Goga — Corespondență inedită**, în **„Vatra“**, 1971, nr. 8; Victor Eftimiu, **Scrisori de la Ilarie Chendi**, în **„Manuscriptum“**, III, nr. 3 (8), 1972.

[2] Vezi, **Scrisori (lui Adrian)**, în **„Tribuna poporului“**, 1900, nr. 74, 202, 234; 1902, nr. 35, 36, 112, 144, 189; în **„Tribuna“**, 1906, nr. 166, 168, 181, 187, 198, 211; idem, 1907, nr. 46, 52 ș. a.

[3] Ilarie Chendi, **Pagini de critică literară**, București, Editura pentru literatură, 1969 (Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Vasile Netea).

în două tabere, atît din motive personale cît și politice, s-au împărțit și cei care au înfruntat riscurile procesului și urgia închisorilor. În prima tabără se afla Ioan Rațiu, Iuliu Coroianu, Gheorghe Pop de Băsești, T. Mihali, Rubin Potiția, care au pretins lui Brote să renunțe la proprietatea „Tribunei", *aceasta urmînd să devină proprietate a partidului, iar după transferul proprietăților — acțiune pentru care Rațiu a cerut însăși intervenția autorităților de stat — au îndepărtat din redacție pe vechii colaboratori ai acestuia: Ioan Rusu Șirianu și Gh. Bogdan Duică. Director al* „Tribunei" *a fost numit printr-un act personal al lui Rațiu, Elie Dăianu.*

În a doua tabără se aflau Vasile Lucaciu, care primise în procesul Memorandului pedeapsa cea mai grea (5 ani de închisoare), D. Comșa, Nicolae Cristea, Aurel Suciu, Daniil P. Borcianu, Iuliu T. Mera, V. Fodor, care nu împărtășeau metodele autoritare ale lui Rațiu și cereau restabilirea păcii în partid[4].

La polemicile ce s-au desfășurat între cele două tabere, polemici care au dăunat enorm solidarității și luptei naționale românești și au provocat o adevărată «criză politică» — a participat și studențimea, unii studenți luînd partea grupării lui Rațiu, iar alții a celei conduse de Lucaciu.

Din acest punct de vedere, scrisorile lui Chendi constituie adevărate documente istorice, chemate să clarifice și să precizeze atmosfera acelor ani, și îndeosebi orientarea tineretului.

Și cum astfel de «crize» s-au produs și în mișcarea politică a celorlalte naționalități — sîrbii, slovacii, sașii — scrisorile lui Chendi relevă și eforturile similare ale studenților acestor naționalități, informațiile și precizările sale extinzîndu-se deci și asupra acestora.

În notele ce însoțesc scrisorile se vor lămuri pe parcurs toate acțiunile politice la care se referă, precum și numele menționate de epistolier.

Înainte de a trece la reproducerea scrisorilor lui Chendi, vom reda însă textul unei scrisori a unuia din foștii martori ai întîmplărilor din această perioadă, adresată nouă la 10 martie 1941 în vederea scrierii unei monografii a lui Ilarie Chendi. Autorul ei este profesorul Axente Banciu, întemeietorul și conducătorul revistei „Țara Bîrsei" *de la Brașov (1929—1939).*

Banciu a fost colegul de cameră al lui Chendi în primul an de studenție a acestuia, și a avut astfel prilejul de a-l observa pe îndelete și a ne lăsa asupra lui informații și aprecieri care conturează în mod ferm portretul acestuia.

Vasile NETEA

[4] Vezi asupra acestui episod: Ioan Slavici, **„Tribuna" și tribuniștii**, Orăștie, 1896; George Bogdan Duică, **Partea mea în crisa „Tribunei"**, Orăștie, 1896.

«Iubite D[omnu]le Netea,

La întrebările privitoare la Chendi, îți pot da următoarele informațiuni:

1. La Univ[ersitatea] din B[uda]pesta s-a înscris în toamna anului 1894.
2. Specialitatea: limba și literatura germană și română.
3. La germană a avut profesor pe Gustav Heinrich, iar la română pe Alexandru Roman.
4. Predilecțiile i le indică specialitatea la care a fost înscris.
5. Deși cunoștea temeinic literatura germană (urmase școala secundară la lic[eul] săsesc din Sighișoara), nu și-a dat, după cît îmi amintesc, decît examenul „fundamental" (alapviszga), cum se numea, și care se putea da la sfîrșitul semestrului al IV-lea.
6. De proiectele lui de viitor nu mi-a vorbit. Cred însă a nu mă înșela atribuindu-i dorința unei catedre (probabil la Semin[arul] Andreian din Sibiu) și a unei activități intense critico-literare.
7. Nu știu să fi părăsit B[uda]pesta, cum reiese din întrebarea d[umi]tale, decît după luarea absolutoriului.
8. „Prietenii", în sens ciceronian, n-aș putea spune că a avut în B[uda]pesta. Îi avusese probabil în Seminar, ca teolog. Unul din ei fusese și Ion Bercan, fost protopop al Cohalmului, cu care fusese coleg la Sibiu.

Într-un tablou din mai 1895, din timpul studiilor sale universitare, Chendi e fotografiat cu următorii: În centrul grupului e Elie Cristea (Patriarhul de mai tîrziu),

apoi Dr. Elie Dăianu, Dr. N. Vraciu, Simion Popescu, fost funcționar superior la poșta din B[uda]pesta, Const. Sotir, D. Lupan, Ax. Banciu, Onisifor Beju, Victor Branisce, Il. Chendi, I. Rușița, Tit Mălaiu, V. Tanco, Iacob Șteflea.

Ți-i comunic, fiindcă cu toți aceștia menținea legături de „prietenie".

În București, în afară de Șt. O. Iosif, legase prietenie strînsă cu scriitorul Sandu Aldea și cu d. I. Răducanu.

Spiritul caustic care-i caracteriza criticele, se manifesta și în societate. Societatea lui, cu toate acestea, era foarte căutată, fiind, aproape întotdeauna, bine dispus, adeseori de-o vervă îndrăcită, înviorînd cu umorul, satira și observațiile sale spirituale și pe cei mai ursuzi. Șfichiuia mai ales prostia îngîmfată, găunoșenia grandomană. Vai de „prestigiul" imaginar al celor încolțiți de el!

Rău dispus sau abătut, în cursul anului în care am locuit cu el, l-am văzut foarte arareori, cînd primea doar vreo veste rea de la cei care-i erau aproape. Dar și atunci, după 5—10 minute de tăcere, în care se lăsa pradă gîndurilor, își revenea, reintrînd în normalul bunei lui dispoziții. Dimineața se scula de obicei cîntînd, de cele mai multe ori imitînd pe cineva. Adeseori imita româneasca sașilor, cînta chiar săsește, sau reproducea scene hazlii din anii petrecuți în Seminar.

Nu voi uita niciodată anul de conlocuire cu Chendi. A fost cel mai senin an al vieții mele.

Buna lui dispoziție nu excludea, însă, seriozitatea. Discuțiile din Comisia literară a Soc[ietății] *Petru Maior* — comisia al cărei președinte fusese un timp — erau adevărate discuții academice. Părerile lui clare și documentate, cu care închidea discuțiile, rămîneau fără apel. Avea nu numai ascendentul etății (fiind absolvent de teologie, era mai în vîrstă decît noi, ceilalți membri ai comisiei), ci și pe cel al pregătirii, mai ales în ceea ce privea bogata literatură germană.

(Cred că n-a avut ambiția de a-și lua și el doctoratul, ca atîți alții mai puțin pregătiți decît el, numai văzînd cîți nevrednici au reușit să se împăuneze cu acest titlu academic. Chendi n-a rîvnit titluri, ci cunoștințe, lărgirea orizontului intelectual și adîncirea conținutului sufletesc cu care plecase spre capitala Ungariei.)

Aș fi dorit să dau o redactare mai îngrijită informațiilor de mai sus. Îmi lipsește însă răgazul necesar, învăluit fiind acum de alte îndatoriri. Dacă voi ajunge vreodată să-mi mai pot așterne în scris amintirile din timpul tinereții, cîte nu s-au volatilizat încă, trag nădejdea că, în legătură cu altele, și cele despre Chendi se vor lămuri și înmulți.

Dorindu-ți spor la lucru, te salută cu toată dragostea

al d[umi]tale

Ax. BANCIU

I*

[*F. 1 r°*]

S[ibiu] 29/I 95

Dragă, dragă Valer,

Mă mir, cum de ai mai avut pacienţa ca să-mi scrii mie, care după atîtea scrisori primite de la tine, după atîtea promisiuni din parte-mi nu ți-am scris nimic, dar nimic.

Tu ești mai bun, tu mi-ai cunoscut îndată poziția mea, o penibilă și precară poziție. Tu ai văzut că griji personale mă muncesc, griji mai mult mechanice cu tendința de a[-]mi dobîndi cele mai elementare cerințe ale esistenței individuale. O [,] frate, nimic atît de dureros ca aceste griji, îndeosebi cînd ești nefericit de a mai avea și oarecari [*f. 1 v°*] idealuri, oarecari aspirațiuni. Faptul că am fost constrîns a părăsi Budapesta unde aveam un destul de frumos teren de activitate, ce credeam a[-]l esploata în favorul

* M. L. R., 17.101—17.107

comun şi al interesului tinerimei, — acest fapt ţ-a putut îndeajuns clarifica situaţia mea. Constrîns de forţa împregiurărilor[,] m[-]am apucat de jurnalistică [1], fireşte, prea de timpuriu a trebuit să mă refugiu la acest mijloc. Constrîns de aceleaşi împregiurări sunt necesitat [de] asta şi acum departe de locul unde neapărat ar trebui să fiu, departe de Universitate. Cu mine — hotărît — că nu sunt [*f. 2 r°*] mulţumit, nu, căci de multe ori sunt chiar constrîns a[-]mi pune frîu voinţelor, a[-]m suprima voinţă şi principiu, a mă chiti şi tace... şi o, multe, multe mai sunt acum de spus.

Trec de la cele personale. Iată îţi spun că scrisoarea ta, în partea ei din urmă[,] cu privire la acţiunea tinerimei, m[-]a neliniştit grozav. Mi[-]i teamă, că necunoscînd *perfect* situaţia colegii noştri vor face vreun nesocotit pas. Las' că e greu de a avea astăzi o idee clară despre fondul adevărat a celor ce se petrec, dar felul cum stau lucrurile înseamnă [*f. 2 v°*] în sine un pericol pentru tinerime, pericolul de a se pronunţa — fals. Te rog la tot cazul a influinţa ca espresia tinerimei — ceea ce este altfel de dorit — se fie cu pricepere şi demnitate şi la tot cazul nepreocupată, nejignitoare, nici pentru unii, nici pentru alţii.

Măi, toate ilusiile mi s[-]au nimicit de cînd sunt pe aci, am fost martore a multor spectacole, încît aceste două luni m[-]au îmbogăţit teribil în esperienţe. Aş fi capabil de a scrie o broşură întreagă.

Acum la alt obiect. Dă-mi voie însă să fac o pausă, să încep mai liniştit. Pare că te văd, că tot ce pînă aci ţ[-]am scris îţi va părea fleac şi numai acestea te vor interesa.

....

E vorba de „Ea" — cum o numeşti tu în foiletonul tău (în care nu-mi pot esplica pesimismul şi jalea; de ce încep pe această coardă?), e vorba de Rica, cum am numit[-]o eu în un foileton.

Rica la tot cazul nu este o băiată de toate zilele, ea este o floricică atît de drăgălaşă şi invitătoare încît ori şi ce trecător trebu[i]e să se oprească de a o privi, şi e evident că multora dintre trecători le-a veni pofta de a se apropia de această floricică. Soarta a voit ca [amîn-[*f. 2 v°*] doi, adecă eu şi cu tine (las-că mai sunt şi alţii!) să ne apropiem de „Ea". Dar diferite ne sunt motivele psichice ale apropierii. Ţie-ţi este dragă, o adori cum numai iubitul îşi adoră pe aleasa inimii. Mie mi-e dragă ca o cunoscută şi n-aş da pe mult să-mi fie şi mai dragă ca prietină — dar vezi în timpul de acum e greu şi nu are rost <timp> de [a] cultiva sentimentul de prietenie cu copile drăguţe. Iată deosebirea între modurile cum ne place nouă de Rica.

---

[1] La începutul anului 1895, neavînd mijloace de a se susţine la universitate, Chendi a intrat în redacţia „*Tribuna*" de la Sibiu.

Asta a fost ce te-a dus în rătăcire și ce te-a făcut să crezi că doar ț[-]aș lua « apa de la moara » dragostei. Nu, dragă! Vezi, chiar și chestia cu prietinia dintre ea și mine a devenit numai palidă, încît se restrînge la un minimum ce nu mi-l poți imputa. Tu [*f. 3 r°*] știi ca ea este în Sibiiu acum aproape de 3 săpt[ămîni] și crede[-]mă, o singură dată am povestit cu ea, în ziua de anul nou. De atunci nici baremi nu am văzut-o, căci pe la verișoarele ei nu m-am mai dus în lipsă de timp. Ei, asta-i prietinie? Spune, ai cuvînt de a fi neliniștit?

Nici nu știu că mai este oare prin Sibiiu, căci tatăl dînsei a fost pe aci și posibil că a dus[-]o cu sine acasă.

Cînd am convenit am flecărit multe și am vorbit și de tine. Nici un cuvînt n[-]am putut scoate din ea, căci n-a voit nimic să-mi destăinuiască. Zîmbea numai înțeleaptă cînd te-am amintit. Văzîndu-i ochișorii, am înțeles, că ai cuvînt de a te îndrăgi de ei și de a fi jaluz pe acela, căruia i se dă prilegiu [*f. 3 v°*] de a privi în ei. Dar nu te înțeleg de ce ești jaluz tocmai pe mine, și ce ai putut observa în A[lba] Iulia de ai rămas deodată resignat. Eu ț-am scris doar din Pesta! Apoi scrisoarea mea ce ați cetit-o cu Moța [2] nu ț-a putut da anză [3] la nici o bănuială! Sper însă, că de aci înainte nici anză la bănuieli să nu-ți mai dau. Îți promit că nici într[-]un chip nu mă voi mai interesa de Rica — ceea ce regret, nici pînă acum nu am făcut-o. Una-ți spun, că ea este demnă de dragostea unui băiat bun și că regret de a nu vă putea fi nici barem protectorul iubirii voastre. Nu te înțeleg de ce ai devenit pesimist, cînd ai asigurarea iubirii ei. Ai grijă să nu devină pe urmă și ea pesimistă!

Te rog mai scrie-mi
al tău iubitor

ILARIE

II

[*F. 1 r°*]

B[*uda*]*pesta, 11/10 95*

Dragă Valer,

Scrisoarea ta m-a surprins. M-a surprins înainte de toate faptul că-mi scrii, știind că eu-ți sunt dator cu un răspuns, m[-]a suprins apoi interpretarea greșită din parte-ți a unei esclamațiuni ce ț-am notificat pe o «vizitkarte».

«Sunt supărat pe tine! » Asta a fost anză la scrisoarea ta. Bine frate, ai interpretat-o fals, dar sunt vesel de a putea mulțumi acestei interpretări, împregiurarea că mi-ai scris. De aci înainte, de cîte ori voi voi să te trezesc din comoditatea ta, de cîte ori voi intenționa a-ți *stoarce* vreo epistolă, mă voi folosi de acest chițibuș.

Dar la obiect! supărarea mea te rog să o înțelegi în felul acela [*f. 1 v°*] că am așteptat de la tine, ca în urma corespondenței mele ce ț-am scris din Sibiiu să-mi trimiți vreun răspuns în chestia de care era vorba. E adevărat că de spriginul moral public (în jurnale) în chestia mea nu am avut lipsă, după cum s-au desvoltat lucrurile, ba ar fi fost chiar neconsult cînd și alții s-ar fi amestecat în discuția noastră cu D[omnu]l « alegător » Vajda, dar, am așteptat de la tine ca prietinește să-mi spui *și* părerile tale, — dacă peste tot te-ai interesat de chestie. Dar acestea treacă, ducă-se, discuția s-a încheiat, spre mulțumirea mea, a noastră din Pesta a tuturor, și a multor altora. Nu știu, tu și clujenii ce părere aveți și pentru ce principii din cele espuse [*f. 2 r°*] și de unul și de altul — ați fost și sunteți!? Cu încheierea discuției s-a încheiat însă și supă-

---

[2] Ion Moța, coleg al lui Chendi la seminarul din Sibiu, viitor director al publicațiilor „*Libertatea*" și „*Foaia interesantă*" de la Orăștie.
[3] Anză: motiv, expresie transilvană învechită.

rarea mea față de tine, care, neștiind eu motivul ce te-a îndemnat să taci, nici nu a avut un caracter grav ci reservat.

Nu pot fi supărat pe tine și te scuz că nu mi-ai scris, deoarece văd că ești îndrăgit și <cînd> omul îndrăgit e cel mai mare egoist, de nime altul n-are grijă decît de sine și de ea. Nu pot fi supărat pe tine, căci ai dragă pe Rica. Aici mă oprese.

Mă numești « jalus » pentru că ți-e dragă Rica. Să ne lămurim! Ce crezi amice, o caldă strîngere de mînă, niște priviri și mai călduroase din ochii albaștri frumușei, o sărutare arzîndă pe frunte [*f. 2 v*°] sau pe obrăjori... pot fi acestea motive desul de solide, ca să mă îndemne pe mine a trata dragoste intensivă și a fi jalus pe altul care eventual ajunge la posibilitatea de a se bucura de asemenea favoruri?! Nici decît! Reprob naivitatea ta, de a mă crede gelos, și nu știu ce te-a îndemnat și îndreptățit. Nu am motiv de a te conturba în posesiune, ci din contră sunt vesel de a te ști din nou amorezat, după ce Augusta te-a părăsit (?? Scrie-mi!) cu necredință. Pe cînd îți scriu eu epistola asta, tu poate ești chiar la Turica ta (!) și-ți petreci. Te invidiez! Nu din gelozie, ci din simpla causă, că nu pot fi și eu în A[lba] Julia, unde frumoase zile am petrecut în două veri. [*f. 3 r*°] Aci ajung chestiile de inimă, asupra cărora ț[-]am promis că voi reveni. Tu știi *aventurile* mele de dragoste cu Letiția, un lanț lung de aventuri de trei ani de-a rîndul. În acești trei ani erau și pauze lungi de disarmonie — și-n o astfel de pauză, era-n vara anului 1893, am făcut cunoștință în A[lba] Julia cu o băiată drăguță. O cunoști poate. — E Mărioara. — Am venit <apoi> la Pesta în anul trecut. Amorul cu Letiția se sparse ca un vas frumos de flori în mii de bucăți, iar eu pășeam nepăsător pe ruinele dragostei strivite. Un sentiment durmia și visa-n ascuns — despre Mărioara.

Și-n vara asta am văzut[-]o și am recunoscut[-]o, sentimentul se trezi, isbucni cu tărie și ea-i [*f. 3 v*°] tot cea vechie și drăguță...

Au urmat frumoase zile, ce au făcut ca A[lba] Julia să-mi fie dragă, și ca să invidiez pe ori și cine, care își petrece acolo. Acestea voiam se ți le spun atunci cînd ț[-]am promis că îți voi scrie, ți-le spun acum însă « *sub sigillo* », ți le spun ca să te scot din nedumerirea că eu aș putea să fiu gelos pe tine pentru că iubești pe Rica.

Nu, nu vom lua refugiu la « cestiile deschise » și ar fi păcat a degrada și unul și altul dragostea noastră la atari proceduri. Tractînd chestiile noastre (cari altcum nu sunt diametral opuse, ci din contră merg paralel) — între [*f. 4 r*°] noi, ele au o înfățișare mai frumoasă. Scrie[-]mi totdeauna, și-ți voi răspunde cu drag și sinceritate.

Mulțumesc de știrile de pe la Cluj. Noi aci asemenea facem isprăvuri frumușele. Comitet politic avem tot din 9 membrii[4], între cari eu nu sunt, din motiv că am rol la Societate[5], și nu-i permis ca acestea două să le aducem în legătură. Gratulez la discursul tău de la sara de cunoștință[6]. Eu te voi încunoștiința cu Scurtu[7] (locuim laolaltă) despre cele întreprinse de noi.

Te rog a[-]mi scrie! Servus!

Te sărută al tău

ILARIE

Salutare de la Lupan[8], Braniște,[9] Scurtu, etc.
Kalviner 8, II U, II E. 16.

---

[4] Comitetul politic al studențimii.

[5] E vorba de societatea studențească *Petru Maior*, în cadrul căreia Chendi era președintele secției literare.

[6] Seara de cunoștință, prima seară în care se întîlneau studenții noi cu studenții vechi și la care se rosteau discursuri de bun venit. Valer Moldovan rostise discursul pentru noii studenți de la Univeristatea din Cluj.

[7] Ion Scurtu (1877—1922), viitorul colaborator al revistei „*Sămănătorul*", autor al unei monografii în limba germană despre Eminescu (*M. Eminescu's Leben und Prosaschriften*, Leipzig, 1903), editor al romanului *Geniu pustiu* (1904), și a altor scrieri eminesciene.

[8] Coleg al lui Chendi la Universitatea de Budapesta.

[9] Valer Braniște (1863—1928), viitor director al ziarului „*Drapelul*" (1901—1918) de la Lugoj și membru al Consiliului dirigent al Transilvaniei (1919—1920).

III

[*F. 1 r°*]

[*Sibiu*] *13/II 96.*

Iubite Valer,

Azi am primit scrisoarea ta.

Afacerea cu d[omnu]l Corbu (persona ignota) nu va lua nici o dimensiune, deoarece fondul ei nu este grav și important. I[-]am publicat reflecțiunile deoarece am cugetat că voiește ceva cu ele — dar cum se vede nici el nu știe ce a voit. Prin răspunsul tău lucrul este complanat.

Semnele întrebării la obiecția ta din raport eu le-am pus, voind ca *tu* să revii asupra lucrului. Eu am cugetat că întreaga treabă cu declarația a avut alt demers, și merită să fie dat publicității. Cum s-a întîmplat însă, este bine să tăcem chitiți.

[*F. 1 v°*] Mă întrebi și rogi să-mi spun și eu cuvîntul meu referitor la afacerea cu declarația.

Dragă! Este un lucru foarte delicat dar vorbind cu tine, cu cel mai bun și confidențial prietin, promițînd că ce-ți voi spune rămîne pentru tine, îmi iau voia să-ți spun următoarele:

Mă doare din adîncul inimii de lucrurile ce s-au întîmplat în sînul bătrînilor — ca tînăr însă care am văzut cu ochi[i] desvoltarea certei între ambele părți, care de 3 luni în cari am petrecut aci am făcut esperiențe atît de triste, aș da colegilor mei și în special ție un sfat: *nu vă apropiați de vîltoarea certelor.* [*F. 2 r°*] Pune mîna pe inimă, tu, și ceilalți cari au subscris voinicoasa declarație [10], spune-mi, cunoscut[-]au ei înainte de toate lămurit situația? Judecat[-]au ei obiectiv în afacerea aceasta, a cărui fond politic este greu de cunoscut și de aceia cari sunt mai versați în tainele crisei? Cunoaște tinerimea intrigile personale, întinsele interese egoiste ale acelora ce se ceartă — pentru ca din acestea să-și facă o judecată fermă pe baza căreia apoi poate să fulgere și trăsnească în dreapta și în stînga?

Nu, nici decît! Îți spun sincer, [*f. 2 v°*] și mă doare a o constata, că tinerimea nu a fost la culmea judecății demne, cînd a publicat acea declarație unilaterală.

I. Declarația a fost pusă la cale și *subscrisă* de Maniu și Vaida, ambii nepoți buni ai lui Coroian [11] și Pop de Bășești. [12] Ambii aceștia au fost dușmani personali și mari ai lui Russu [13] și Duică [14]. Te întreb, corect a fost, ca ei, cari erau interesați să influiențeze asupra declarațiunii?

II. Declarația a fost înverșunată în contra celor esilați. Știe tinerimea cine a fost Brote [15] pentru mișcarea noastră culturală? Uitat-a tinerimea că Slavici [16] este și dincolo somitate recunoscută și că acel Slavici a fost idealul tinerimei în vorbă și fapte. [*F. 3 r°*]

III. *Din esilați face parte și Aurel C. Popovici,* farul nostru, «*falnicul nostru steag*» cum ne-am obicinuit cu drept cuvînt a-l numi. Ei spune, dragă Valer, nu face declarația amintită, care a isvorît din interes rău priceput, iluzoriu sentimentul nostru de iubire față de Popovici, nu strigăm noi «restigniți[-]l» celui ce odinioară îi strigam « osana »!?

---

[10] E vorba de declarația semnată de unii studenți români de la Universitatea din Budapesta prin care s-au solidarizat cu grupul lui Ioan Rațiu, atacînd violent pe Eugen Brote, Ioan Slavici și Aurel C. Popovici refugiați la București.

[11] Iuliu Coroianu (1847—1927), redactorul Memorandului, condamnat în urma procesului de la Cluj la 2 ani și 8 luni închisoare.

[12] Gheorghe Pop de Bășești (1835—1919), condamnat în procesul Memorandului, viitor președinte al Partidului național (1903), și al Adunării de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918.

[13] Ioan Rusu Șirianu (1864—1909), fost redactor la ziarul „*Tribuna*" de la Sibiu, înlăturat din redacție în urma dispoziției lui Ioan Rațiu.

[14] Gh. Bogdan-Duică (1866—1934) îndepărtat și el din redacția „*Tribunei*" în urma aceleiași dispoziții, viitor critic și istoric literar.

[15] Eugen Brote (1850—1912), fost vicepreședinte al Partidului național (1892), proprietar și conducător al ziarului „*Tribuna*", refugiat în 1893 la București.

[16] Scriitorul Ioan Slavici (1848—1925).

Ei vezi, multe, multe sunt de cumpănit. Dar declarația trebuia să se facă! Da, am zis și eu și ț[-]am scris în această afacere, dar tocmai pentru că eram aproape de focul certei și vedeam multe, multe, ț[-]am scris să fiți calmi și să nu ofensați pe nime. Să publicați declarație, dar aceea să nu fie o desaprobare [*f. 3 v°*] a unora și o preamărire a altora, căci aceasta ar putea avea urmări grave pentru noi. Declarația tinerimei trebu[i]e să aibă o formă de apel către popor și conducătorii săi, să-i arate zilele grele și critice și să admonieze pe conductori a nu se certa între sine ca păstorii cei slabi și a lăsa oile pradă lupului. (M-am folosit de alegoria lui Cârțan!) Nu era [i]ertat a cruța pe nimeni și nu este [i]ertat ca tinerimea să se lase a fi condusă de sentimente neclare impuse de raporturi de înrudire, nepotism. . .

Aceasta este părerea mea dragă și mult dorite Valer și [*f. 4 r°*] regret că nu pot povesti în persoană cu tine laolaltă să judecăm și mai bine lucrurile, cari — sincer îți spun prin declarația făcută — au fost înglodate pe un timp. Părerea aceasta a mea ție ț[-]o comunic de prima dată, numai ție, și te rog să o ții pentru tine.

După acestea poți vedea că eu consider de a întîmplare norocoasă, că mamelucii din Cluj nu v[-]au convins cu subscrierea declarației, deoarece prin această întîmplare ai fost mîntuit și tu de a subscrie o sentență inspirată de momente critice, a căror noimă nu ai cunoscut-o.

Voiți să dați acum o declarație. Bine, faceți cum veți judeca. [*F. 4 v°*] Te rog însă pe tine, în interesul reputațiunei tale — la care cum în corespondența ta accentuezi, ții mult — ca să nu imitați, ci să faceți în felul acela declarația, ca să fie nepreocupată și demnă, dar nu demnă în înțelesul accentuat în un articol de Dăian[17]. Judecă și decide!

Mi-a fost dor să-mi descarc inima și am făcut[-]o acum, pentru că știu că tu ai bunăvoința de a mă înțelege și de a nu-mi imputa că scriu preocupat.

Aș fi dorit mult ca acestea să le spun în un jurnal, dar pe de o parte îmi sunt legate mîinile, pe de alta însă nu este corect a suleva mai departe această dureroasă afacere. Să o recunoaștem deci între noi! [*F. 5 r°*] Iubite Valer, după ce vei ceti acestea să[-]mi <îmi> comunici observările și părerile tale, dar în mod precaut ca *scrisoarea să nu ajungă în mîni nechiemate.*

Trec la intimitățile noastre de altă ordine. Turi e aci și e drăguță. Mă doare vestea ta, că nu o să mai petreci în apropierea ei. Sunt curios ce față va face cînd îi voi comunica și ei. Trebu[i]e să-ți revoci propusul și să cauți și mai departe giurul ei, căci văzîndu-o adese ai aliment pentru dragoste. Depărtarea șterge în scurt timp totul, conturele figurei devin tot mai palide și șterse, pînă pe încetul se prefac în nimic. Revocă deci, și haid' la A[lba] Iulia căci „Ea" merită [*f. 5 v°*] să o faci. În zilele acestea am fost de vreo cîteva ori pe la ele, și le-am dus de cetit. Neli, verișoara „Ei", este bolnavă și astfel am căutat pretext pe acolo întrebînd de starea sanitară a ei, a Nelii. Îmi place îndeosebi a povesti cu cea mai mare, cu Turi, care este o băiată foarte pe sprînceană, cu niște ochi negri... și știi tu bine, că mie ochii negri mult îmi plac.

Deocamdată sunt descurcat de orice intrigi ale amorului. Sunt cum zice neamțul: *zum haben*[18]! Sunt multe candidate dar știe sfîntul, că mă leg [*f. 6 r°*] cu greu de una,... atît ce sunt de nestatornic de un timp încoace. Dar de amor eu am lipsă, este unica mea hrană sufletească de dai Doamne... și astfel tot sbor de la una la alta ca fluturașii. Îmi petrec binișor... dar realitatea?

Ah, amice stau rău de tot. La „*Tribuna*" nu știu cît voi mai sta, căci politica și vîrtejul ei nu-mi mai priesc. Doresc să-mi văd de studii. Pe semestrul II-lea m[-]am înscris. Am nădejde că mi se va regula afacerea cu stipendiul[19], cînd apoi voi *sbura* la Pesta... oprindu-mă în Cluj, la tine.

Închei, că m[-]am ostenit pe mine și pe tine...

Te sărută al tău

ILARIE

---

[17] Elie Dăianu, aderent al lui Rațiu, numit de acesta director al ziarului „*Tribuna*", viitor protopop al Clujului și întemeietor al ziarului „*Răvașul*" (1903).

[18] Cu înțelesul *bun de căsătorie.*

[19] Bursă, pe care Chendi o solicitase de la Mitropolia din Sibiu.

Ilarie Chendi (6), Octavian Goga (7) și Claudia Goga (10), în mijlocul unui grup de prieteni.

IV

S[ibiu] 17/III 96.

[*F. 1 r°*]

Dragă Valer,

Tocmai primesc scrisoarea ta, o cetesc și avînd timp liber mă și grăbesc a-ți răspunde.

Mai întîi ce-i mai *press* *t*, Turica. Ea a sburat de mult de aci, de vreo trei săptămîni și astfel foarte puține i pot spune despre ea. Cît a stat pe aci a avut foarte puțină distracție, mergea la ghiaț cu o serie de verișoare drăguțe, acolo patina fără *cunoscuți*. Acasă cetea mereu — căci cultivă aprig lectura — și îndeosebi cetia mult „*Tribuna*", din care îți știa de[-]a rost mai multe pasage. Foița ta cea cu singurătatea i-a plăcut [*f. 1 v°*] mult și se fălea la ımea întreagă că ea știe cine este v. moll [20]. Mă încurcam și eu din cînd în cînd pe ɛ olo, dar nu cu deosebită predilecție din motiv că căzusem deja de pe atunci rob unoı ochi negri, descriși în debilele mele foiletoane mai nouă [21]. Așa singuri am povestit foarte puțin cu ea, astfel că nici o mărturisire față de tine nu i-am putut stoarce, de înroșit însă înroșia — o vedeam bine — de cîte ori vorbiam de tine. Mult o necăjeau și celelalte băiete și Turi e ușor necăjicioasă, și supărată s[-]o mai vezi cît e de drăguță.

Vreo cîteva reflesiuni despre ea: [*f. 2 r°*] Turi e o copilă destul de «drăgălașă», ba dacă îi consideri frumusețea ochilor, este foarte drăgălașă; e o copilă plină de senti-

---

[20] Valer Moldovan.
[21] E vorba de foiletoanele publicate de Chendi în revista „*Rîndunica*" de le Sibiu.

ment şi capabilă de iubire mare şi multă — dar tocmai din această împregiurare isvoreşte şi partea ei cea de esceptionat, e credulă şi inconsecuentă — sau schimbăcioasă, cum am zice cu termenu[l] popular. Am observat aceasta din surîsul ei: vei şti că are un surîs deosebit, unic, cum arareori găseşti la fete. Acest surîs e vecinic dăinuitor pe buzele ei, de cîte ori cunoaşte pe vreun bărbat mai de dai doamne. Mă face a crede, că ea uşor s-ar risipi iubirea ei... căci e încă fragedă şi tinerică, lipsită cu desăvîrşire de rafineria < in > vieţii. [*F. 2 v°*] Cu aceste reflesiuni eu nu intenţionez nimic. Nu vroi să influienţez asupra inimii tale atît de sincere şi nici nu am date concrete ca să trag la îndoială sinceritatea Turicei. Iacă-aşa bănu[i]esc numai, şi-mi dă anză la bănuieli surîsul ei cel puţin sgîrcit. Te fac numai atent şi te întreb nu cumva ai făcut şi tu aceeaşi observare.

Îmi aduc aminte ce mi-ai scris despre mine în epistolele trecute aducîndu-mă cu ea în combinaţie de dragoste. Ţin a[-]ţi spune că cele observate nu ţi le-am descris din esperienţă cu privire la mine, pe mine Turi nu m[-]a inspirat deosebit, îndeosebi risul ei nu mi-a plăcut nici cînd.

Acum e în A[lba] Julia şi o compătimesc că n-are societate. Ai face o crimă [*f. 3 r°*] cînd n[-]ai căuta-o, căci poate ea în taină te adoară. Ochii <vineţi> albaştri mărturisesc altcum o dragoste profundă — se poate deci uşor ca eu să mă fi înşelat.

Dar acum s[-]o las pe ea în A[lba] Julia în grija — ta.

Îmi scrii că mi-ai primit scrisoarea mea cea «lungă» (ţ[-]au fost doar prea lungă? scurtă!). Eu nu ştiu de care zici, voiam însă să te întreb că mi-ai primit scrisoarea în care pe larg ţ-am espus temerile mele şi accepţiunile pe de o parte la declaraţia tinerimei din B[uda-pesta] şi Viena, pe de altă parte ca situaţie în general. Tu la aceasta nu mi-ai scris nimic. Acum fireşte lucrurile s-au lămurit cu totul, şi răspunsul tău e superfluu, te rog numai răspunde-mi dacă ai pri[*f. 3 v°*] mit scrisoarea, căci aceasta nu e indiferent pentru mine.

Ceortea a fost pe aci. N-am putut însă povesti multe cu el, cu toate că *aveam dorinţa*. Mi s-a părut că întradins l[-]au ţinut *oamenii* departe de mine, căci trebu[i]e să ştii, că în mine pînă mai [i]eri nu aveau încredere oamenii şi mă credeau de periculos pentru «causă». Purtarea mea le-a dat anză la această credinţă. Eu, pînă în momentul cînd Popovici Aurel a rupt tăcerea, nu am fost între cei ce condamnau fracţiunea lui Brote, nu puteam şti, căci — vezi doamne — îmi am şi eu convingerile mele. Deci nu aplaudam la cele ce se scriu în „*Tribuna*", ci mai mult suferearn [*f. 4 r°*] cetindu-le. Astăzi? Da, astăzi cerul s[-]a limpezit, lucrurile stau altfel şi poate să-mi redobîndesc increderea şefilor mei politici — încît la altă vizită a universitarilor poate *să fiu şi eu demn* de a sta de vorbă. Neavînd deci prilegiu a conveni cu Ceortea, e firesc că nu ştiu ce a voit să isprăvească şi ce a isprăvit. Regret că n-ai venit tu, că pe tine nime nu mi te putea lua, căci tu-mi eşti prietin şi mă cunoşti şi n-ai da crezămînt celor ce se tem de mine [. . .]

Ajuns în urma posiţiei mele foarte isolat şi rece, sunt resignat şi oarecum strein faţă de cele ce le fac colegii mei. Aştept vremuri mai bune şi pînă atunci nădejde am numai în voi, în tine şi în Scurtu (cu aderenţii voştri!), cu voi am dorinţa a munci şi am nădejde că prilegiu[l] mi s-a da. Pînă atunci deci înainte, vă doresc succes!

Multe aş avea a[-]ţi spune, dar cu nimic nu vreau să te tulbur în lucrul ce cu zel l[-]aţi pornit.

Scurtu poate va avea proces pentru conferinţa publicată. Plesnescu al tău a fost teribil. Te rog mai scrie-mi din cînd în cînd şi îndeosebi de primirea scrisorii mele!

Te îmbrăţişează cu iubire şi sărută al tău

ILARIE

V

[*F. 1 r°*]

Dragă Valer,

De mult n-am dat semne reciproce de viață. De multe ori simțam în mine dorul de a[-]ți scrie și de a mă despovăra oricît de puțin de greutățile diferite ce m[-]au apăsat și continuă a mă apăsa și astăzi... dar tu atît păreai de ocupat cu ale tale și atît de puțin accesibil pentru știri venite din părți îndepărtate, ce poate nu te impoartă întocmai! Starea ta psichologică, ce-i drept, n[-]am cunoscut[-]o, cu toate acestea însă am ținut a tăcea și a nu te conturba în lucrurile tale. Vedeam eu din tăcerea ta, ca nu ț[-]ar conveni o turburare venită din parte-mi.

Deci am tăcut.

[*F. 2 r°*] Acum însă mi-e dor de tine și de ale tale șiruri. Și știind — de la fratetău — că și tu ai dorința de a relua firul corespondenței noastre de odinioară, îndrăsnesc a face începutul.

Îți dau înainte de toate de știre că mai sunt la locul unde mă știi, *că sunt în aceeaș[i] stare și de aceleaș[i] păreri de cari am fost cînd am intrat la* „Tribuna“ *și cînd îți scriam și ție diferite lucruri.*

Doresc și țin de necesar chiar a discuta cu tine în scris lucruri ce se țin de lămurirea noastră în special și de causa tinerimei, care totdeauna ne-a zăcut ambilor călduros la inimă — în general.

Pe nime n-am cu care aș putea atît de desinteresat discuta și [*f. 3 r°*] care să mă înțeleagă, cum cred că merită causa să fie înțeleasă. *Scurtu* este lîngă mine și el este un băiat escelent de bun. Lasă că temperamentele ne sunt diferite și el e și mai tinerel în — esperiențe, cu toate aceste însă îl vom trage și pe el în discuțiile noastre, pentru ca cîteși trei să pornim o nouă acțiune absolut necesară.

Daca vei judeca ca mine, vei înțelege că este timpul suprem să ne emancipăm de sub influința persoanelor, căci pînă ce tinerimea astfel influințată va fi activă, activitatea ei este criminală! Și această criminală activitate s[-]a înjghebat îndeosebi de la crisă încoace.

[....]

Dar scuză, n[-]am voit să-ți fac aci esposeu. Am deviat fără voie. Voiam să-ți scriu numai că esist și n-am încetat de a mă interesa de idealele noastre, ce odinioară laolaltă le-am marcat și apărat.

[*F. 4 r°*] Te rog deci comunică-mi urgent adresa ta și scrie-mi ce ai de scris.

Azi a sosit Scurtu din Pesta, unde a fost la coloquii, și după cum mi-a spus, Dăian i-a încredințat un secret despre o declarație a voastră, a clujenilor, trimisă Redacției!

Eu cu tot că «am onoarea» de-a face parte din aceasta redacție nu știu nimic, căci încă nu mi-am cucerit încrederea înaltă a d[omnu]lui Dăianu... și nici că neavînd la acel grad de cutezanță!

Scrie[-]mi și despre chestia aceasta.

Cînd îmi vei scrie adresa dă-mi[-]o d[omnu]lui *Teodor Orlea*, cancelist consistorial p. I. Ch. în Sibiiu.

Știu că vei fi ocupat acum cu esamenul, scuză că te-am incomodat.

Te îmbrățișează al tău dornic

ILARIE

VI

15 X 1896

[*F. 1 r°*]

Dragă Valer,

Tandem aliquando...

Mi-ai scris — şi te-ai decis cu greu a[-]mi scrie. Mi-o spui însuţi că ai stat la îndoială să-mi scrii sau nu. Mă *doare* această mărturisire a ta, căci prietinii nicicînd nu hesitează a[-]şi scrie, cu atît mai mult cînd între ei nimic nu s-a schimbat ce li-ar strica prietinia. Răceala ta faţă de mine, manifestată prin o încăpăţînată tăcere, mi-a fost o enigmă. Ruperea tăcerii tale în felul cum o faci îmi este asemenea o întrebare. Dacă de atîta timp nu m[-]ai ţinut demn de o scrisorică, de ce o faci acum? O faci doară exclusiv pentru a-mi afla convingerile mele politice... pentru ca apoi [*f. 1 v°*] făcîndu-ţi judecata să treci la ordinea zilei, căzînd din nou în desconsideratoare tăcere?!

Valer, Valer — altfel se tractează cu prietinii şi altfel se lămuresc prietinii între sine.

Dar să las la o parte chestiile subiective şi să intru in medias res, în răspuns. Îmi voi da silinţa a fi sincer, cum o pretinzi şi cum aş fi fost şi fără a fi provocat din parte[-]ţi la aceasta.

Ce s[-]a petrecut adecă între noi doi, de cînd am cam încetat a coresponda, să zicem de un an de zile.

Tu ai rămas credincios la postul tău, ai dezvoltat o zeloasă activitate în Cluj punindu-ţi forţele tale în agiutorul tinerimei de acolo — şi ergo şi a neamului nostru.

Eu am stat anul trecut două luni numai în Pesta. Am lucrat [*f. 2 r°*] şi eu în afacerile noastre sociale şi politice (înţeleg ale tinerimei) cît mi-au permis modestele mele facultăţi. <Apoi> Au venit însă momente grele, împregiurări materiale (ştii tu chestia cu stipendiul meu) m-au silit a intra în redacţia „*Tribunei*“, al cărei colaborator eu eram din Pesta — tu din Cluj. Intrarea mea în această redacţie a fost începutul unei serii de esperienţe triste dar instructive. Am fost şi eu în mijlocul vîltorii am asistat şi eu la jocul sălbatic şi ruşinos ce se cheamă criză.

Tot ce te lasă pe tine şi pe alţii în nedumerire este, *cari sunt consecuenţele ce eu mi-am tras din această criză, cari sunt convingerile ce eu fac pe basa esperienţelor noi* [*pe care*] *le-am format!* [*F. 2 v°*] Aşa-i că acestea te interesează?

Consecuenţele. Consecuenţele ce imediat ar fi trebuit să mi le trag ar fi fost părăsirea redacţiunei şi aceasta mai mult din cause personale ca principiare. Ei, dar unde să fi mers? Stipendiu nu aveam, părinţi şi avere asemenea nu. Să fi trecut doar în România? Nu, am preferit a sta acolo, a sta în aşteptare, doar se vor întoarce lucrurile spre bine, spre pace. Sincer spunîndu-ţi, starea mea la „*Tribuna*“ a fost insuportabilă, nu aveam absolut nici o poftă de muncă, ceea ce fireşte a fost şi resultatul disgustătoarelor certe şi a stărilor miserabile peste tot.

Convingerile. Am intrat în redacţia „*Tribunei*“ [ca] un tînăr cu entusiasm pentru causa neamului nostru. Ţineam cu tărie şi căldură — ca toţi universitarii — la bărbaţii noştri conducători. [*F. 3 r°*] Convingerile mele de pe timpul în care am intrat eu la „*Tribuna*“ mi le cunoşti, căci — cred — erau şi ale tale. Te asigurez acum, că în *chestia noastră — naţională* — aceleaş[i] convingeri şi principii le am ca şi pe timpul cînd personal discutam aceasta chestiune, ce pre noi, ca universitari ne interesa atît de mult.

Mi s-a *micşorat* însă în grad mare entusiasmul şi mi-am p[i]erdut cu desăvîrşire stima şi veneraţiunea faţă de conducătorii naţionali fără deosebire de colorit de partid.

Ca tînăr simţitor şi idealist m-a indignat înainte de toate prea reala constatare, că bărbaţii noştri nu se ştiu ridica peste consideraţiuni personale şi că ei principiile le subordinează acestor consideraţiuni. M-a supărat mult constatarea că chestia noastră naţională este — poate deja din germine — dirigiată [*f. 3 v°*] de dincolo de Carpaţi, iar bărbaţii noştri conducători, fără escepţiune, sunt nişte păpuşe impotente în mînile

celor două partide din România. M-a durut mai departe constatarea, că « iubiții » noștri conducători au fost îndemnați la activitatea lor de considerații materiale și de ștreberism ...[22]

Eu în urma tuturor acestora la persoane nu mai țin absolut nimic. Înaintea mea sunt cu toții compromiși. Resping acusa ta că sunt — « brotist » (Brotismul este o noțiune cu care nu știu ce vrei să zici!). Rațiu este astăzi întocmai atît de mare conservator precum era liberal (vom discuta poate în o altă scrisoare această schimbare) și-și primește astăzi resursele pe seama institutului precum le primea odinioară de la liberali[23].

Brote e liberal cu trup și suflet și se hrănește de la liberali[24].

Știu ce te îndeamnă pe tine a mă numi brotist. Într-o scrisoare — scurt [*f. 4 r°*] înainte de « desveliri », ț[-]am vorbit de el și am zis că el și aderenții săi sunt mai destoinici ca Rațiștii și sunt oamenii faptelor.

Asta o susțiu și acum și mă întărește în convingerea acesasta, că Rațiu și cei ce[-]l sprijinesc au fost incapabili de vreo faptă pînă acum, că nici baremi pe Brote n[-]au fost capabili să-l nimicească, poate chiar din causa că felul cum au tractat chestia « Brote » după « desveliri » a fost lipsit de caracter serios și bărbătesc.

E departe <însă> de mine a mă închina persoanelor. Pe Rațiu îl cunosc și am convingerea că nu merită să mă închin lui — pe Brote nu-l cunosc căci « desvelirile » nu m[-]au dumerit și nici urmările lor — și eo ipso nu pot fi aderentul lui Brote fără a fi în clar cu el. [*F. 4 v°*] Rămîne deci Popovici: Lui m[-]aș închina și eu ca tine, precum o făceam și pînă acum. Te rog însă a-mi răspunde: Ce însemnă legăturile lui cu conservatorii? Ce resultat *real* au avut *desvelirile* lui — nedovedite?[25] De ce a tăcut el de la « desveliri » încoace? — Întrebările acestea ți le pun nepreocupat, cu riscul de a fi din parte[-]ți din nou timbrat de « brotist ».

În felul acesta însă ț[-]aș putea și ție zice cu deplină liniște « rațist » — căci altfel ce însemnătate ar avea amestecul tău în afacerile de partid de dincolo (vezi reflexiile tale la « Congresul din Fălticeni »).

Astfel sunt deci eu. Nu țin la persoane absolut nimic, numai la causă, pentru care cu drag voi intra în luptă pe orice teren posibil, dacă o vor lua spre conducere alți bărbați, mai desinteresați și mai puțin corupți.

[*F. 5 r°*] Pe acest teren (politic) — între tinerime — *eu nu desvolt nici o activitate* și resping bănuiala că aș voi să produc sciziune între tinerime. Chestia Dăianu — prin care crezi tu (!!) că eu (!) aș voi să produc sciziunea, nici că e în stare a face aceasta și — apoi vezi că eu nici nu <o> voiesc să o sforțez causa. Publicul care a voit să fie orientat asupra chestiunei, de natură mai mult personală, s[-]a putut orienta din răspunsul unic al lui D[ăianu]. Eu am trimis un răspuns la Revista[26], pe care însă pe urmă l[-]am revocat, din motiv că nu voi să lungesc chestia și că <am> nu merita să stau de vorbă cu autobiograful grandoman și îngîmfat. Scuză — dar știi că Dăianu îmi este odios... Lăsăm acestea!

Tu trebu[i]e că ai o părere teribilă despre mine, dacă ai admis și bănuiala că eu aș voi scisiune. Din parte-mi ar trebui să fiu și supărat pe tine din causa atîtor bănuieli ale tale! [*F. 5 v°*] Îmi vei mai scrie însă — și ne vom mai dumeri poate reciproc.

După acestea cred că îți vei mai putea esplica încîtva ținuta mea!

Neclară îți va fi încă trecerea mea la „*Telegraf*“[27]. Această trecere este de natură personală și nu principiară. În serviciul „*Telegrafului*“ și al bisericii fiind, poate fi

[22] Carierism.
[23] E vorba de ajutoarele financiare primite de la București pentru susținerea institutului tipografic „*Tribuna*“.
[24] Referire la legăturile lui E. Brote cu D. A. Sturdza, președintele Partidului liberal, de la care a luat în arendă o moșie.
[25] Dovada dorită de Chendi se va produce abia în 1910 cînd Brote se va manifesta în mod public pe linia « desvelită » de A. C. Popovici.
[26] E vorba de publicația „*Revista Orăștiei*“, (1895—1899).
[27] În toamna anului 1896 Chendi a părăsit redacția „*Tribunei*“ pentru a intra în redacția ziarului „*Telegraful român*“, organul Mitropoliei ortodoxe de la Sibiu.

omul întocmai atît de bun român ca și în serviciul „*Tribunei*“ și îndeosebi în situația actuală, cînd armele întrebuințate la „*Telegraf*“ sunt față de ale „*Tribunei*“ mai cinstite. Judecă lucrul < serios > cum vei voi! Eu, pînă ce situația politică nu se va lămuri, voi lucra esclusiv pentru biserică și foaia noastră bisericească.

Deocamdată atît.

Noutate îți comunic, că tinerimea de aci la acțiuni politice nici nu mai gîndește. Pe Duminecă se vor constitui la Societate. Mai scrie-mi — dacă convingerile îți permit. Chestia cu Turica de altă dată!

Te salută al tău amic

ILARIE

B[uda]pesta, 15/X 1896

VII

Budapesta, 13 XII 1896.

[*F. 1 r°*]

Dragă Valer,

Ești foarte bun. Îți mulțumesc din inimă pentru bunăvoința ce mi-o arăți prin scrisorile tale, pentru faptul că în ciuda purtării mele renitente nu mă uiți. Recunosc neglijența mea și-ți promit că pe viitor voi căuta a fi mai demn de prietenia ta.

Într-adevăr, tu nu-ți vei putea esplica tăcerea mea. Îți mărturisesc însă că nici eu nu găsesc esplicare. Ocupat din cale afară nu sunt, căci încă nu m[-]am apucat cu grosul de studiu. Afară de prelegeri și de unele lucrări private de valoare neînsemnată altă ocupație nu am. Dragoste — nici habar. Am uitat de-a binele ce înseamnă a iubi, numai niște fioruri îmi mai trec prin inimă cînd îmi vine în minte cîte o scenă din [*f. 1 v°*] momentele mai fericite ale trecutului meu. Tu, se vede că mi-ai cetit *Icoanele mele* din „*Familia*“ [28], de mă crezi din nou amorezat. Nu dragă, *icoanele* acelea toate s-au șters de mult. Deocamdată — poate pentru totdeauna (sit venia verbo) — am abzis de doruri și amoruri și m-am pus pe teren sec — al realității. Încep a mă gîndi și eu serios la viitor — brrr — și astfel nici că doresc a relua firul « intrigilor amoroase ».

Vezi deci că nu aflu scuze pentru tăcerea mea. — Și totuși. Uite dragă de un timp încoace m-a cuprins o teribilă apatie și nu știu ce mi-a fost, de nu aveam plăcere la nimic. Eram abătut, în ceartă principiară cu mine și cu lumea din afară, extrem de nervos. Eram într-o stare psichică apăsătoare, care mi se agrava [*f. 2 r°*] și prin faptul că prietin sincer nu aveam cu care să fi comunicat cele ce mă apăsau. Iar a scrie nu-mi era cu putință.

---

[28] E vorba de seria de articole intitulate *Icoanele mele* publicate de Chendi în revista „*Familia*“ în anul 1896.

Causa acestei dispoziții cred eu, a fost o scriere a lui Tolstoi ce am cetit în traducere nemțească. E vorba acolo (*Die erste Stufe* — vn. L. Tolstoi) despre prima cerință — treaptă — pentru a ajunge la alte virtuți și adecă despre stăpînirea de sine, temperanță — sau cum i-aș zice mai bine românește. Nemțește e enthaltsamkeit, grec [indescifrabil]. În legătură cu aceasta Tolstoi vorbește și despre lipsa de voință la oameni. Nu sunt cine știe ce lucruri ce am cetit acolo, căci acestea le-am simțit și eu și oricare muritor. E vechie doar sentința « Video meliora proboque, deteriora sequor ». Și pe lîngă toate, nu am fost eu doar chiar atît de păcătos încît cetind adevărurile presentate de Tolstoi să am remușcări. [*F. 2 v°*] Cu toate acestea însă verdictele profundului cugetător, despre care în zilele trecute am cetit că pentru vederile sale va fi espulzat la Siberia, a stîrnit în mine un proces, ce m-a neliniștit mult. M-am găsit atît de debil în forțe și îndeosebi infirm în voință — și această constatare a fost ce m-a neliniștit.

Abia de vreo cîteva zile s[-]a înseninat ceriul deasupră[-]mi, mă simt mai ușor, după ce am trecut prin crisa descrisă. Pare că sunt din nou născut, atîtea planuri și probleme am acum înainte-mi și pentru deslegarea lor se cere muncă. Dragă Valer, pentru viitor voi fi mai activ — și astfel cred că și tu vei fi mai împăcat cu mine!

Și acum la celelalte.

Telegrama ta am primit-o însă numai dimineața după convenire [29]. Am comunicat[-]o fraților Sîrbi și Slovaci și a fost luată cu multă plăcere la cu-[*f. 3 r°*] noștință. Sara de înfrățire, ținută m[i]ercuri la Hotelul național — unde s-a ținut și anul trecut și s-a ținut și congresul naționalităților [30] — a reușit bine de tot. A fost convocată de frații sîrbi, cari au fost la număr 33, români 24, slovaci 5 și sași 2. — De president din partea noastră am ales pe Vlad [31] — căci el riscă mai puțin, fiind deja la sfîrșitul studiului. Vlad a și condus serata, dîndu-ni-se din partea sîrbilor nouă onoarea de a conduce. Totul s-a petrecut după șablonul din anii trecuți [32]. Recomandări, alocuțiunile celor patru presidenți, imnurile naționale, toaste, cîntări! o singură deosebire a fost poate propunerea mea, primită cu unanimitate, ca pentru cunoașterea mai deaproape să convenim la toată luna odată, cu care prilegiu să discutăm chestiuni de interes comun. Spre acest scop să ne constituim în comitete, cari acestor întruniri să aștearnă conclusele necesare. Atît propunerea cît și motivarea [*f. 3 v°*] ei au stîrnit entusiasm în șirurile băieților, le-a convenit îndeosebi acea părere a mea, că o alianță care este numai pe hîrtie și resultate practice nu are, nu mai este alianță.

Eu cu Vlad și încă vreo doi inși am și ținut cu slovacii o consfătuire intimă și în aceasta mi-a fost primită o altă propunere, care va fi în curînd obiectul acțiunei noastre. E vorba adecă ca să se întrunească cît de curînd comitetele noastre și să redigeze un apel către conducătorii naționalităților, provocîndu-i la armonie și disciplină. Motive: Crisa la români și slovaci; atitudinea Sîrbilor și Slovacilor <în> față de alegerile dictale. Acest apel îl vom trimite apoi nouă clujenilor, precum și sîrbilor, slov[acilor] și românilor din Viena și Graz spre iscălire. Comunică-mi în chestiunea aceasta și părerea ta.

Încolo în tot decursul « înfrățirei » a fost teribil entusiasm. Nouă românilor ni s-au făcut frumoase ovațiuni; dar [*f. 4 r°*] nici noi n-am rămas îndărăt. Sîrbilor le-a frecat o salamandră, pe sași ți i-am frecat în o vorbire plină de sarcasm, dintre slovaci am distins pe advocatul Faynord [33]. (Juristul Faynord a presidat din partea slovacilor). Numai cu cîntările nu ne-am produs. La sfîrșit ne-am concentrat vreo 20 de inși — după depărtarea grosului — și am încins o comandă sub modestul meu presidiu, de au rămas sîrbii paf. Ca incident îți amintesc și un conflict ce l-am avut pe drum cu servi-

---

[29] E vorba de întîlnirea dintre studenții români, sîrbi, slovaci, sași de la Universitatea din Budapesta.

[30] Se referă la Congresul naționalităților din anul 1895.

[31] Aurel Vlad (1875—1953), viitor ministru al Finanțelor și Cultelor.

[32] Vezi asupra acestei chestiuni și reportajele publicate de Chendi în „*Telegraful român*", nr. 110 și 121 din 1896.

[33] D. Ștefan Fainor, avocat slovac, fost apărător în procesul Memorandului.

torii lui Banffoj [34] (Mikaszaa). Mergeam povestind vreo 20 de inşi pe Iöldfauteza către Mitsek [35], cînd iată înainte vreo 5 poliţişti. Au şi deţinut pe cei trei din urmă, pe Vasu şi încă doi sîrbi. După ce s-au legitimat la poliţie le-a dat drumul. Vor fi pedepsiţi cu cîte 5 fl. Atît!

Despre această înfrăţire nu ştim dacă vom mai da raport prin jurnale. [*F. 4 v°*] După cum vezi noi n-am fost încă şi nu suntem constituiţi în com[itet]. Înştiinţarea ta despre constituirea voastră am adus-o încă atunci spre ştirea colegilor rom[âni] de aici într-o întrunire. < Ca > Am făcut apel să se constituie şi dînşii, dar prea mulţi circumspecţi fiind de faţă nu s-a primit propunerea mea ref[eritoare] la constituire. Acum, după înfrăţire însă sper că se va întîmpla. Decît că vin iarăş[i] la mijloc feriile [36]. Vederemo! Te voi avisa.

Eu peste ferii rămîn la B[uda]pesta căci mă prepar de examen. Scrie-mi la adresa: Ferencz Josefrateparţ Nr. 2, II, 15.

Apropos! [I]eri am esped[i]at foilor româneşti (la trei) o declaraţie iscălită de 25 inşi, în care reprobăm ţinuta „*Tribunei*" faţă de societatea *Petru Maior*. Dăian adecă a publicat în „*Tribuna*" o corespondenţă a lui Cupariu în care ne atacă pe noi şi ia în apărare pe Cupar. Preşedintele societăţii l[-]a provocat să rectifice, dar n-a voit, şi astfel *am trebuit* să dăm declaraţie. Purtarea lui Dăian în chestia aceasta e *mîrşavă*. Altfel despre societate îţi voi scrie pe larg cu proximul prilegiu.

Te îmbrăţişează al tău

ILARIE

[34] Banffy Desideriu (1843—1911), fost prim ministru al Ungariei în perioada (1895—1899). În scrisoare e vorba despre poliţia acestuia.
[35] Vestită cafenea în Budapesta.
[36] Vacanţele.

Dosar

Nicolae IORGA «instigator» în 1907

ATITUDINEA ANGAJATĂ, PROFUND DEMOCRATICĂ a lui Nicolae Iorga în împrejurările tragice ale Răscoalelor ţărăneşti din 1907 este desigur cunoscută, rolul profesorului, de apărător patetic al maselor obidite de la sate, fiind relevat într-o suită de ample cercetări documentare închinate acestui moment istoric în ultimele decenii[1]. La suita de materiale şi de acte publicate[2], adăugăm acum alte cîteva mărturii documentare, luminînd raporturile dintre oficialităţile politice şi activitatea de conferenţiar şi de gazetar a unui Iorga declarat « instigator » în epocă. Provenind de la Arhivele Statului din Craiova[3], aceste materiale dezvăluie investigaţiile poliţiei printre intelectualii satelor, pentru a depista acele lucrări ale istoricului care puteau fi bănuite de a avea un caracter agitator în rîndurile ţărănimii răsculate.

Protestul unui grup de profesori craioveni (19 martie 1907) la Ministerul de Interne, care interzisese ţinerea unei conferinţe publice la Craiova (documentul se găseşte în dosarul Iorga, deci această conferinţă trebuia să fie ţinută de profesor), constituie o dovadă elocventă că în mijlocul evenimentelor

---

[1] Vezi Georgeta Tudoran, *Atitudinea lui N. Iorga faţă de răscoalele ţărăneşti din anul 1907*, în *„Anuarul Institutului de istorie şi arheologie din Iaşi"*, III (1966), pp. 223–230. De asemenea, Titu Georgescu şi I. Ilinoiriu, *Nicolae Iorga şi răscoala ţăranilor din 1907*, în *„Studii"*, Revistă de istorie, XX, nr. 2, 1967, pp. 261–275.

[2] *Răscoala ţăranilor din 1907.* Documente publicate de Mihail Roller. Bucureşti, 1948–1949, 3 vol. (Volumul al II-lea cuprinde documente din Judeţul Dolj.)

[3] Transcrierea materialelor în vederea tipăririi lor a fost efectuată de profesorul Tudor Nedelcea, căruia îi aducem mulţumirile noastre pe această cale.

Primiţi, vă rog, asigurarea ă-le simpatii:

N. Iorga,

președintele Ligii Culturale

istorice ale acelei singeroase primăveri, orice ieşire a lui Iorga în public era socotită periculoasă, deşi scopul cuvîntării urma a fi, aşa cum se specifică, « pur cultural». De reţinut că în grupul semnatarilor protestului se află şi N. Bănescu, cunoscutul bizantinolog de mai tîrziu. (Între Iorga şi Bănescu există, de altfel, o vastă corespondenţă, în mare parte pînă astăzi inedită). Se impune a arăta totodată că pînă şi ziarul „Neamul românesc", condus de N. Iorga, devenise în zona Craiovei (21 martie 1907) pentru oficialităţile reacţionare, analfabete, o publicaţie subversivă, deci interzisă a fi difuzată.

În fine, alte documente (1 martie 1907) demonstrează, prin percheziţiile ordonate spre a fi efectuate în judeţul Dolj de companiile de jandarmi rurali, că broşurile semnate de Iorga, circulînd în lumea satelor, precum şi alte o seamă de publicaţii progresiste din epoca respectivă, erau considerate, avînd în vedere opinia publică înfierbîntată încă de efectele şi ecoul răscoalelor ţărăneşti, materiale cu substrat agitator.

Dan SIMONESCU

N. Iorga la Vălenii de Munte.

I

[*Craiova, 1907*[,] *martie* [,] *19*.

Telegramă tranzitată [4]

Urgenţă/. . . . /

D[omnu]lui Ministru de Interne[,]
București[.]

Primarul oraşului Craiova ne închide sala Teatrului Naţional închiriată de noi cu contract şi în care o să se ţină deseară o conferinţă în scop pur cultural.

Publicul şi-a plătit locuri şi va veni la ora 9 spre a auzi conferinţa.

Vă rugăm să binevoiţi a ordona de urgenţă primarului să nu ne împiedice de la o faptă bună care ar indigna lumea.

Profesori secundari: N. Bănescu, C. Holban, A. Lăzărescu, Al. Bărbulescu şi V. Michăilescu.

---

[4] Arhivele Statului Craiova. Primăria Craiova. Serv[iciul] ad[ministra]tiv, dosar 104/1907, fila 3.

II

DOMNULE MINISTRU,

Am onoarea a vă înainta această scrisoare a librăriei Socec din Craiova [5], rugîndu-vă a binevoi să daţi ordinele ce trebuie pentru ca poliţia din Craiova să nu ia măsuri contra legilor şi ordinelor d[umnea]voastră[6].

Primiţi, vă rog, domnule ministru, încredinţarea consideraţiei mele deosebite.

21 martie 1907

N. IORGA[,]

directorul „*Neamului Românesc*"

Domniei-Sale
Domnului Ministru de Interne [7].

---

[5] Anexa:
«Onor Ad[ministra]ţiei revistei
„*Neamul Românesc*"

Bucureşti

Vă rugăm să binevoiţi a înceta cu trimiterea revistei d[umneavoas]tră a cărei vînzare ne este oprită de poliţie.

Credem a vă face un serviciu avizîndu-vă să evitaţi inutilele spese de transport.

Cu toată stima,

SOCEC

Craiova, 21 martie 1907.»

[6] Rezoluţia ministerială este: «Libertatea circulaţiei imprimatelor este asigurată», ca şi cum protestul lui Iorga la aşa ceva s-ar fi referit.

[7] Documentele se găsesc la Arhivele Statului Craiova. Prefectura Dolj; Serviciul administrativ. Dosar 14/1907, filele 254—255.

III

No. 9454

Anul 1908, *luna* martie, *ziua* 1

Sub Locotenentul [sic!] *N. Greceanu*

către

Comandantul Campanici Geandarmi Rurali Doljiu [*sic!*]

Conform ordinului verbal ce am primit de la d[umnea]voastră privitor la manifestele și broșurile d[omnu]lui Iorga, cari se spune că există prin comuna Cerătu, m-am transportat în comuna Cerătu unde din declarațiunile luate și cercetările făcute, am constat: *Ion St. Tuță* primarul comunei Cerătu, întrebat asupra acestor puncte declară că nu are absolut nici o cunoștință, însă că a auzit vorbindu-se despre d[omnu]l Iorga și mai știe că e deputat și profesor; Întrebat din nou dacă în comuna Cerătu s-au primit vreun manifest sau vreo broșură a d[omnu]lui Iorga, ne declară că nu știe nimic. — Tot ce ar putea să existe referitor la aceasta, spune primarul, n-ar fi putut pătrunde în comună decît prin mijlocirea vreunui particular, iar nicidecum sosite prin poștă.

Secretarul comunei Cerătu asemenea declară că nu știe nimic despre vreun manifest sau broșură a d[omnu]lui Iorga; însă spune că a auzit vorbindu-se despre această persoană încă de acum un an.

Vasile Dobrescu, locuitor tot din comuna Cerătu, presupus a avea oarecare cunoștiință despre toate acestea, l-am adus înaintea noastră și ne declară: că a auzit acum un an pe un vecin al său vorbind despre o carte a d[omnu]lui Iorga, că a și citit acea carte însă de atunci și pînă acum nu a mai auzit și nu a mai văzut nimic privitor la toate aceștia [*sic!*]. Ne mai spune că fiind om mai de seamă în comună [î]și permite a face nițică politică și ca atare e și abonat la ziarul „*Viitorul*".

Controlînd condica și corespondența adusă de factorul postal rural, în adevăr am găsit gazeta „*Viitorul*" sosită pe numele lui V. Dobrescu. Am găsit tot această gazetă „*Viitorul*" venită și pe numele dirigintelui școlei [*sic!*] din Cerăt și pe numele dirigintelui școlei din Lipov.

Preotul *Ilie Pănescu* tot din comuna Cerătu spune că nu știe nimic absolut despre manifestele și broșurile d[omnu]lui Iorga. Persistă în a spune că nici nu a auzit vorbindu-se despre acest Iorga. — Făcîndu-i perichiziție [*sic!*] locală am găsit la dînsul cîteva ziare ca: „*Gazeta Țăranilor*", „*Cuvîntul Adevărului*" și un manuscris intitulat: *Chestionar referitor la situația religioasă morală și materială a locuitorilor din parohiile rurale și rolul preoților în rescoalele sătești*. Am confiscat aceste ziare împreună cu manuscrisul înaintîndu-vi-le odată cu acest raport.

Măndescu Spiridon, instructor militar la școala din comuna Cerătu, spune că fratele său Costică Spiridon Măndescu, fost student, actualmente preot la biserica din comuna Coțofenii din Dos, a fost și este abonat la fascicola intitulată „*Neamul Românesc*". — Mai știe că la această fascicolă scrie d[omnu]l Iorga și că a mai auzit prin comună vorbindu-se despre această persoană. Despre vreo altă broșură sau manifest spune că nu știe nimic. Făcîndu-i perichiziție locală am găsit cîteva fascicule din „*Neamul Românesc*" din care vă înaintez una din aceste fascicule, odată cu aceasta.

Pavel Măndescu tot din comuna Cerătu declară că are cunoștiință de d[omnu]l Iorga, știe că e profesor și deputat și că instigă lumea. Făcîndu-i perichiziție locală la dînsul n-am găsit nimic.

Pădeanu Constantin, asemenea spune că are cunoștiință despre d[omnu]l Iorga, însă n-a văzut nici o carte sau scrisoare scrisă de dînsul.

Întrebînd pe mai mulți locuitori din comuna Cerătu spune fiecare în parte că unii au auzit vorbindu-se despre d[omnu]l Iorga, iar alții susțin că nu știu nimic.

Drept care vă înaintez acest raport pentru a disposa.

Adj. Comand. Companie
Sub Locot.
s.s. N. Greceanu
Campania Geandarmi Rurali Doljiu

IV

Campania Geandarmi Rurali Doljiu
către
Domnul Prefect al Județului Doljiu

În urma cercetărilor făcute în comuna Cerătu, s-a găsit numai alăturatele ziare după cum urmează:

1) La preotul Ilie Pănescu un ziar *„Gazeta țăranilor“*, *„Cuvîntul adevărului“* și un manuscris intitulat: *„Chestionar“*.

2) La locuitorul Măndescu Spiridon una broșură intitulată *„Neamul Românesc“* la care spune că e abonat fratele sau preotu[l] Costică S. Măndescu din comuna Coțofenii din Dos.

Primiți vă rog, domnule prefect, asigurarea osebitei noastre considerațiuni.

Comandant Campanie
Căpitan

[ss. indescifrabil][8]

* * *

Acestor pagini, legate de evenimentele răscoalelor țărănești din 1907, le anexăm unele materiale documentare privind activitatea lui N. Iorga într-o cu totul altă perioadă. Este epoca 1931—1932 cînd, deși prim ministru și ministru al Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, deci ca persoană oficială, interesul profesorului pentru ridicarea nivelului de cultură al maselor continuă să se reflecte și prin o seamă de inițiative, punînd bazele unor așezăminte culturale de primă importanță, chiar în localitățile unde, cu aproape trei decenii în urmă, cuvîntul său scris fusese interzis să pătrundă.

Atrage atenția circulara din 9 iulie 1931, în legătură cu organizarea unei biblioteci municipale la Craiova.

Depășind un interes strict local, circulara lui Iorga cuprinde idei valoroase despre rolul cărții și al bibliotecilor în dezvoltarea civilizației naționale. Peste 10 luni de la emiterea circularei, Nicolae Iorga avea să susție în parlament Legea pentru organizarea bibliotecilor și muzeelor publice comunale (publicată în „Monitorul oficial“, nr. 84, din 14 aprilie 1932). Inspirată de Iorga, legea a fost alcătuită în proiectul publicat de istoricul Șt. Meteș, dar între circulară și expunerea de motive a legii sînt numeroase puncte comune, ceea ce dovedește că în emiterea și în aplicarea acestei inițiative meritele revin exclusiv profesorului.

---

[8] Arhivele Statului Craiova. Prefectura Dolj. Serviciul administrativ. Dosar 116/1908, filele 4—5.

V

ROMÂNIA

Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor
Casa Școalelor și a Culturii Poporului

No. 27. 369
Seria F

9 iul. 1931

Domnule Primar,

O fundamentală necesitate a timpurilor de civilizație, pe cari le trăim, este luminarea sufletească cît mai intensă a păturilor adînci ale populațiunii.

Numai cu această condiție un popor se poate lupta cu celelalte în marea bătălie de supremație intelectuală.

Pentru aceasta însă populația trebuie ajutată, îndrumată și bine pregătită. Mijlocul de pregătire cel mai eficace este cartea, care trebuie pusă necontenit la îndemîna a cît mai mulți, a tuturor.

Dar fiindcă și cartea, ca toate celelalte, este scumpă și nu o poate avea mai ales populațiunea nevoiașă, care trebuie cu deosebire ridicată sufletește, se impune organizarea și funcționarea de biblioteci publice.

Așa fiind, Ministerul Instrucțiunii și al Culturii Naționale face apel la d[umnea]voastră, ca părinte sufletesc al tuturor cetățenilor din acel oraș, să faceți toate forțările pentru înființarea unei biblioteci comunale, înzestrată cît mai puternic cu tot felul de publicațiuni, de care să se poată folosi de la umilul absolvent de curs primar pînă la intelectualul cel mai recunoscut.

Dacă în localitate, funcționează mai multe asemenea biblioteci, recomandăm călduros întrunirea lor într-una singură, cît mai bine organizată, pentru ca prin puteri unite să se dobîndească folos cît mai desăvîrșit. A lucra prin risipirea de forțe, sau prin sforțări divergente, cînd este vorba de ridicarea maselor prin cultură, este a compromite de la început această generoasă activitate.

Recomandăm de asemenea organizarea acestor biblioteci comunale subt [*sic !*] conducerea directă a corpului profeso-

ral din localitate. Pentru aceasta vă rugăm a convoca de urgență corpul didactic secundar din orașul d[umnea]v[oa]s[tră] pentru ca prin 2—3 delegați ai săi să se procedeze cît mai urgent la organizarea și punerea în funcțiune a Bibliotecii Comunale. Acești delegați vor fi de preferință dintre profesorii secundari, ce vor rămîne fără catedre pe urma desființării de școale secundare.

Nădăjduind, domnule primar, că înțelegeți ca și noi rolul precumpănitor al bibliotecii în dezvoltarea culturală a neamului nostru, nu ne îndoim, că apelul de față răspunde gîndurilor d[umnea]v[oa]s[tră] de bine pentru concetățenii ce v-au chemat în fruntea lor și că veți pune tot sufletul pentru realizarea lui cît mai grabnică și cît mai rodnică [9].

Ministrul Instrucțiunii și al Cultelor

N. Iorga

Domnului Primar al orașului Craiova.

[9] Rezoluția înscrisă de primar: « Se va avea în vedere că Municipiul are deja Museul și Biblioteca Aman. » Originalul la Arhivele Statului Craiova. Primăria Craiova. Serviciul administrativ. Dosar 31/1931, fila 31.

Și un ultim document, în ultima instanță, un omagiu, adresat într-un moment festiv aniversar eminentului cetățean și om de cultură.

VI

Telegrafic

D[omnu]lui Prim[-]Ministru

N. IORGA

București

Cu ocaziunea împlinirei a 60 ani, doljenii prin mine, urează marelui cărturar care i-a reprezentat și le-a susținut nevoile în parlamentul țării cu atîta strălucire, viață lungă în deplină sănătate.

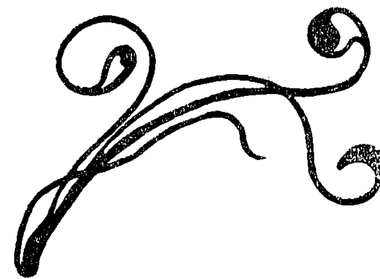
Ei vor fi fericiți să-și poată arăta întotdeauna dragostea și recunoștiința ce o păstrează marelui apostol al neamului.

Să trăiți, domnule profesor, pentru mulțumirea celor scumpi d[umnea]v[oa]s[tră] și pentru binele scumpei noastre țări.

Prefectul județului Dolj [10].

No. 11 896
1931 iunie 18

[10] Arhivele Statului Craiova. Prefectura Dolj. Serviciul administrativ. Dosar 248/1931, fila 53.

Eugen Ionescu

SAU TERIBILISMELE UNUI SENTIMENTAL TIMID

CEEA CE SURPRINDE ASTĂZI ÎN ATITUDINEA bufonardă și negatoare pe care Eugen Ionescu o afișează încă din anii debutului său literar este viziunea tragică, prezența unei conștiințe torturate, mereu travestită sub teribilism, permanent dispusă să se autodesființeze zgomotos. Filtrată prin perspectiva sensului filozofic al dramaturgiei ionesciene, fizionomia psihologică a tînărului tenebros de acum cîteva decenii se precizează deosebit de clară în complexitatea ei. Mai mult chiar, ea devine expresia elocventă a unei identități de comportament. Imaginea adolescentului impertinent și vanitos, impusă în strînsă legătură cu adversitățile pe care patetica sarabandă de afirmații crude ale lui Eugen Ionescu a reușit să le stîrnească furtunos în epoca începuturilor literare, a fost corectată astfel simțitor în timp, deși puncte de vedere profund asemănătoare celor structurate astăzi în interpretarea demersului artistic al poetului Elegiilor pentru ființe mici au existat și în perioada apariției primelor sale cărți. Observația lui Ion Negoițescu, care Recitind „Nu“ se îndoia bunăoară că cititorii români de la 1934 ai volumului au putut să-și dea seama de « dimensiunile reale, în uman și artistic, ce le ascundeau eseurile feroce ale tînărului critic negator, care străduindu-se a nega pe alții, nu urmărea de fapt decît a se nega pe sine »[1], rămîne fără acoperire la o atentă cercetare a procesului de presă ce s-a intentat cărții și autorului ei. Dacă refuzul categoric al lui Tudor Vianu sau intransigența neînțelegătoare, dominată de patimă, a unui Pompiliu Constantinescu, uimesc prin vehemență, nu înseamnă de loc că existența scriitorului a trecut neremarcată în epocă, semnificația artei sale scăpînd cu totul de sub controlul timpului. Faptul că în 1934 s-a configurat un caz Eugen Ionescu în peisajul literar românesc este el însuși o dovadă că eseistul trezise ecouri și că poziția lui determinase partizani. « Scandalul megalomanist» la care reducea Șerban Cioculescu pledoaria ionesciană asupra gratuității verdictului critic ascundea în realitate — așa cum specifica deja Octav Șuluțiu — o bolnăvicioasă dorință a ratării, o fanatică atracție spre disoluție, respingerea unui mediu intelectual strîmt, încorsetat de cuvinte. Profilul pe care i-l proiectează Șuluțiu, în Paragraf pentru o viitoare aducere aminte, este acela al unui Eugen Ionescu « hărțuit de crize sufletești și răvășit de ticuri, negativ încă de pe atunci»[2], adică din vremea începuturilor colaborării lor în paginile „Vieții literare“. La rîndul lui, un memorialist ca I. Valerian ținea să precizeze peste ani, referindu-se la același moment literar, că « scrisul lui Eugen Ionescu era o nesfîrșită confesiune făcută pe marginea disperării»[3].

Fie că reclamă actul gratuit de factură gidiană, punînd în lumină nihilismul autorului întunecat de conștiința neputinței validării unor valori absolute, fie că relevă natura intimă a docu-

---

[1] Vezi *Lampa lui Aladin*, București, Editura „*Eminescu*“, 1971, p. 37.

[2] „*Viața literară*“, an X, nr. 1, 15 mai 1935.

[3] *Chipuri din viața literară*, București, Editura „*Minerva*“, 1970, p. 107.

mentului psihologic înregistrat ca urmare a experienţei dobîndite printr-o autentică aventură intelectuală, imaginea scriitorului în epocă este dublată de o hiperluciditate tragică, de un scepticism consubstanţial, izvorît din teroarea arbitrariului.

Pentru Eugen Ionescu, cel din Nu, arta rămîne icoana nudă a existenţei creatorului, a sublimelor sau mizerabilelor lui contorsiuni interioare a erorilor sau revelaţiilor inteligenţei sale, a sofismelor sau a credinţelor care-l devoră. « Oamenii vii nu mai fac meşteşug, ei ţipă, se plîng, se exprimă (fără speculare artificială a expresiei), se mărturisise, se dezgolesc»[4] — decreta peste ani poetul, aidoma lui Camil Petrescu, Mircea Eliade sau Anton Holban. Poezia însăşi devine în concepţia lui Eugen Ionescu « un jurnal comprimat »[5], deci seismograful unei trăiri, al unei stări.

Elegiile pentru fiinţe mici[6] fixează de obicei o emoţie, desenează un fapt, o întîmplare permanent ameninţată de senzaţia fundamentală a dispariţiei. Chiar atunci cînd se joacă « cu apreciabil de multe păpuşi de cîrpă»[7] — cum nota prompt Pompiliu Constantinescu — poetul poartă oglindit în pupile dansul grotesc al unei dăinuiri incerte, supusă şi determinată de factori individuali, impuşi ca un dat natural voinţei şi logicii noastre curente. Sugestia insinuantă a morţii, aerul naiv şi atmosfera de continuă mirare ţin mai puţin aici de influenţa poeziei lui Francis Jammes sau Maeterlinck, ci rezultă din viziunea sfîşiată de îndoieli şi regrete, proprie unui spirit înfometat de absolut. Poetul are senzaţia necuprinsului, o sete de goluri îl absoarbe, orice efort al eului i se pare îndoielnic. El aşteaptă spectacolul imanent, situaţia fiind totdeauna liminară. Relativismul existenţei, reducţia fiinţei la dimensiuni insignifiante favorizînd « animismul», adică o stranie confuzie între regnuri, anulează exacerbarea egolatră, unifică planurile, amplificînd tonurile elegiace pînă la totala eterizare a simţurilor, ca în Baladă: « Şi la noi odată / va veni să bată / Peste ape trece / nimeni n-o petrece / [...]/ Noi să nu ţipăm, / să nu ne mişcăm ».

Într-o poemă inedită, datînd din 1929, poate o primă variantă a poeziei Rugă din volumul de elegii apărut în decembrie 1931, candoarea psalmică filtrează un extaz păgîn, al neputinţei:

«Faţă de tine, noi suntem aşa de mici / Că poţi, ca pe furnici, să ne ucizi, / Îngenunchiază şi o stea, sora mea, şi un pom, fratele meu»,

pentru ca apoi sensul să capete gravitate şi poetul să exprime mai clar şi mai plastic, într-o imagine cu surprinzătoare rezonanţe rilkeiene, sentimentul disoluţiei:

« Pămîntul e palma în care pe <pe toţi> ne ţii / Am avut şapte rude şi nu le mai văd / Au căzut, Doamne, pe semne, printre degetele tale?»

E de observat, de altfel, că aproape un deceniu mai tîrziu, un poet funanbulesc ca Tonegaru va relua metafora mîinii care plămădeşte şi caută, adună şi seceră, arbitrar şi atroce, existenţe, în poezia Cules de rod din Plantaţii.

Dacă sub raportul vibraţiei lirice Eugen Ionescu nu depăşeşte o sensibilitate minoră, anodină, tensiunea intelectuală, în schimb, a acestei poezii de notaţii, atinge pe alocuri registre majore, consemnînd evoluţia dramatică a unei conştiinţe discursive de la principiul necesităţii la convingerea imposibilului. Poetul se înscrie astfel structural în viziunea eseistului, pe care-l anticipează magistral, uneori.

Există în elegii o covîrşitoare artificialitate, o lume liliputană de fantoşe şi mucava, un decor sterp, cu cai de plumb, păpuşi şi arlechini, confecţionaţi din vată şi lemn vopsit, zdrenţuiţi şi decoloraţi de vreme. Ceva se repetă mereu, se joacă parcă o farsă cu pretenţia proiectării unei veridicităţi exprese, din care însă, ciudat, scapă veşnic substanţa trăirii. Nimic nu poate fi comunicat exact, nici o nuanţă nu îşi păstrează sensul primar, pare că vrea să demonstreze Eugen Ionescu. « Cum pot fi autentic, cînd, dintru început sunt trădat de expresie?» — se va întreba mai apoi eseistul din Nu. Sincerităţile sucombă odată cu tentativa de a depăşi pragul constrîngerilor interioare. Poetul duce o luptă acerbă cu cuvîntul. Reia una şi aceeaşi poezie în multiple variante. Nu creşterea potenţialului artistic va exista în primul rînd în intenţia sa, ci mai ales integritatea ideii, căreia îi sacrifică îndeobşte sugestia metaforică în favoarea prozaismului. Aşa se întîmplă cu poezia Fata vedea îngeri, plată şi explicativă în volum, în raport cu varianta iniţială apărută în „Viaţa literară" (an V, nr. 128, 1 iunie 1930) sub titlul Elegie şi chiar faţă de forma intermediară publicată în revista „Zodiac" din iunie-iulie 1930.

Iată, de asemenea, cum o poemă cu ritmică argheziană, ca Suvenir, cuprinsă în ciclul Elegiilor groteşti, şi afectînd o tonalitate de autoironie cinică (« Cum eram / tot mă iubeam»), descoperă, într-o redactare incipientă, o tristeţe discretă, o blîndă sentimentalitate:

«Cine nu-şi iubeşte cìntecele sale?/ Cìntecelor mele, făuri-voi stihuri.../ Visurilor mele, cìntece şi jale.../ (Vinovat sunt oare că mă iubesc încă?)// Aseară am plîns, şi-am rìs altă dată/ Şi-am suferit şi m-am veselit./ Dar în suferinţă şi în bucurie/ M-am văzut acelaşi: năzuind şi mic.// Visurilor mele stih să nu ìnchin?/ Visurile mele, visurile mele...»/

Strofele de mai sus şi alte cîteva imagini disparate, aruncate pe un petec de hîrtie îngălbenită, semnat şi datat « 16 Ian[uarie] 1923», reprezintă, conform menţiunii poetului, cea de a doua redactare a poemei devenită finalmente o abulică însemnare egolatră.

La fel, un Croquis humoristique scris în limba franceză în aceeaşi perioadă, rămas pînă astăzi inedit, atît în manuscris cît şi într-o copie dactilografiată, semnat Eugene Ionesco — poate pentru prima oară în prestigioasa sa carieră literară — şi-a modificat nu întîmplător la dac-

[4] „*Facla*" din 8 februarie 1937.

[5] „*România literară*", nr. 44, 1933.

[6] Craiova, Editura „*Cercul analelor române*", 1931.

[7] „*Vremea*", an V, nr. 223, 31 ianuarie 1932.

Foarte bunului
celui mai bunului meu prieten
Octav Șuluțiu,
această carte,
la care a colaborat
spiritual și el, —
cu multă, multă —
multă dragoste
și prietenie
"eternă"!
Eugen Ionescu
29/XII/1931

ELEGII PENTRU FIINȚE MICI

Cu frați buni
gărgăuni
rătăceam
prin văgăuni.

...pășește o sensib...
...ensiunea intelectuală, în sch...
...zii de notații, atinge pe alocuri regist...
consemnînd evoluția dramatică a une...
științe discursive de la principiul necesită...
convingerea imposibilului. Poetul se înst...
astfel structural în viziunea eseistului, pe care
anticipează magistral, uneori.

Există în elegii o covîrșitoare artificialitate, o lume liliputană de fantoșe și mucava, un decor sterp, cu cai de plumb, păpuși și arlechini, confecționați din vată și lemn vopsit, zdrențuiți și decolorați de vreme. Ceva se repetă mereu, se joacă parcă o farsă cu pretenția proiectării unei veridicități exprese, din care însă, ciudat, scapă veșnic substanța trăirii. Nimic nu poate fi comunicat exact, nici o nuanță nu își păstrează sensul primar, pare că vrea să demonstreze Eugen Ionescu. «Cum pot fi autentic, cînd, dintru început sunt trădat de expresie?» — se va întreba mai apoi eseistul din Nu. Sinceritățile sucombă odată cu tentativa de a depăși pragu... constrîngerilor interioare. Poetul duce o lup... acerbă cu cuvîntul. Reia una și aceeași po... în multiple variante. Nu creșterea potenți... ...rtistic va exista în primul rînd în inte... ...mai ales integritatea ideii, căreia ... ...te sugestia metaforică în ... ...se întîmplă ...

Încă odată
lui Octavian Șuluțiu, –
pentrucă nu am putut
în prima dedicație (și nici acum)
să-mi spun toată bucuria
prieteniei noastre și toată
dragostea pentru el.
Fiindcă Octav Șuluțiu este
prietenul meu cel mai bun, –
aceasta să fie amintirea
unor camere mohorîte
de sărac student dar
încălzite și luminate de
ce aureolă tinerească,
și de câtă nebunie, și
de câte speranțe.
Pentrucă toate devin
amintire, pentrucă și
momentul acesta va deveni
amintire.
Pentrucă ~~îmi pare~~ sunt
sfâșiat, – că seninul
clipei acesteea nu-l
vom retrăi.
Cu toată bucuria și
cu toată durerea, ~~noastră~~

Eugen Ionescu

29 XII / seara / 1931 –

Aiurit
și aburit

cum eram
tot mă iubeam.

Iulie 1937

Cum de ţi-a plăcut
fata trestioară
gura ei de mac,
şoldul ca un arc,
cînd tu te-ai ştiut
fiinţă de ocară?

Doamna Anca Mihail Burillianu

are onoare a vă face cunoscut
căsătoria fiicei sale

RODICA

cu Dl. Eugen E. Ionescu

Doamna Maria Terezina Ipcar
şi Domnul Avocat Eugen N. Ionescu

au onoare a vă face cunoscut
căsătoria fiului lor

EUGEN

cu D-ra Rodica M. Burillianu

Săltau perechi
după un cîntec
foarte vechi.

O, foarte vechiu!

Trăirea, bucuria,
suferința, participarea
te îndepărtează de
tine însuți, te aruncă
într-o logică a istoriei
și a oamenilor.

Așezările istorice
sunt vechi, pentru că
se simte nevoia să
fie renovate...

Nesfîrșite sunt sufletele,
pietrele.
Mi-e frică să merg:
să nu le calc.

Biata fată,
biata fată
tare e înamorată!

Dacă oamenii ar privi
mai des cerul și foarte
atent ar muri de
disperare și umilință.

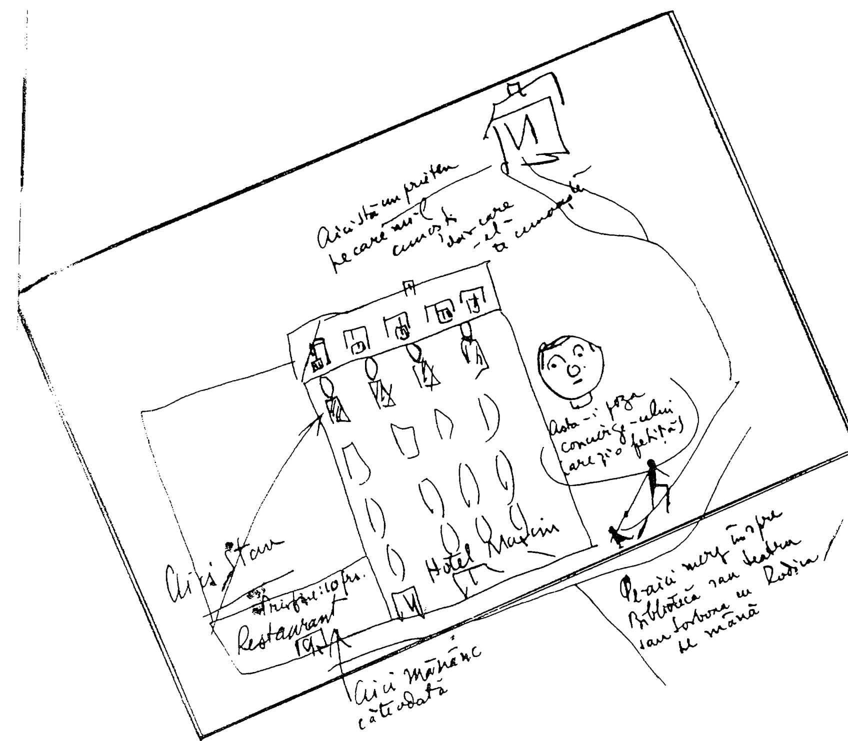
Un mic soare, Doamne,
pentru sufletul meu...

Prietene să plîngem:
o lacrimă va fi pentru
frunza galbenă
o lacrimă pentru
trandafirul scuturat...

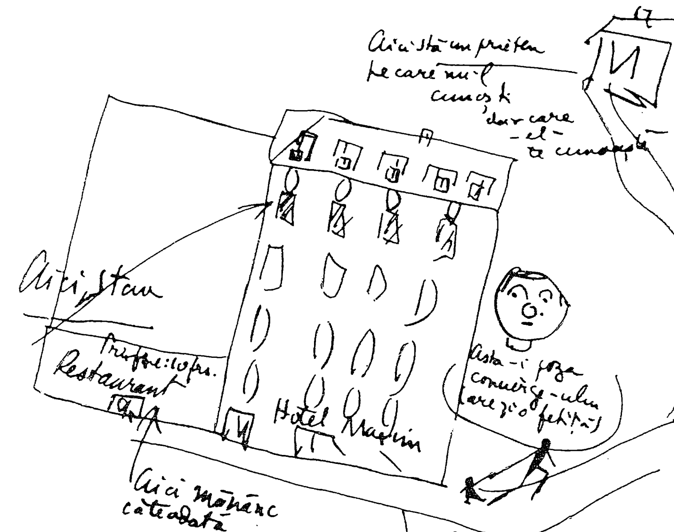
Sunt obosit. E ora 4.
Citesc la Biblioteca Națională
de la 10 dimineața, neîntrerupt,
dintr-o carte imensă din care
nu pricep mai nimic.
Îți închipui deci! Mi-e
dor de tine, dar unde-s
obosit. Pa! Pa!

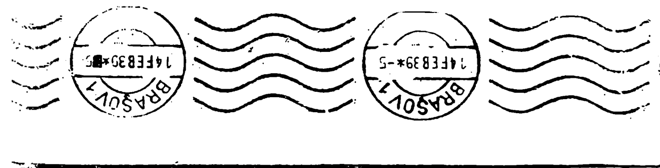

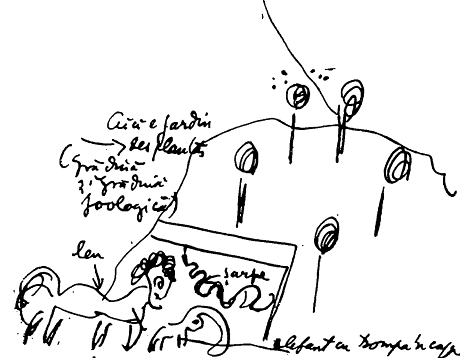
Eugen Ionescu
te rog să-i scrii imediat
28 rue [illegible] Paris

Nu interpreta
greșit
tumbele pe care
ți le făcui.
Nu face una
ca asta!...

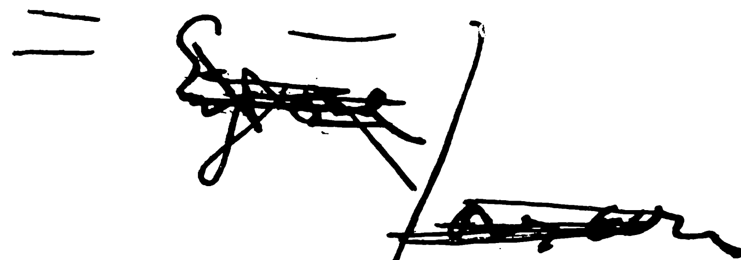

Croquis humoristique

Arlequin se sent élégiaque et fade.
Ce soir, les sourires fondent en larmes.
Arlequin ne le veut : il grimace.

Ses blagues : il n'y croit plus.
Sa colombine est enceinte.
La clarté des lampes est grise.
Les culbutes lui ont fait des
bosses.

Eugen Ionescu

tilografiere, atît titlul — Croquis sentimental — cît și semnătura.

Realitatea este că între cele două titluri se găsește cuprinsă întreaga evoluție literară și de mentalitate a lui Eugen Ionescu, de la autohtona sentimentalitate a unui mare timid, ascuns sub teribilism, pînă la identificarea creatorului cu propria sa mască, absurdă și tragică, afișată în tinerețe.

Transcriem mai jos, în tălmăcirea lui Romulus Vulpescu, căruia îi aducem mulțumirile noastre, această poezie, subliniind încă o dată caracterul de notație directă, netransfigurată:

«Elegiac și searbăd se simte Arlechin./ I-s zîmbetele-n lacrimi topite-n astă seară,/ El, Arlechin, nu vrea: se strîmbă Arlechin.// Năzbîtiile lui: în ele nu mai crede./ Rămasă-i Colombina grea de prunc.// Lumina lămpilor e sură/ Din tumbe i-au crescut cucuie.»/

*

Prin 1934, scriind despre poezie, Eugen Ionescu ținea să afirme predilecția sa pentru lirica «imaterială», înțelegînd prin aceasta simplificarea tonurilor pînă la asceză, eliminarea simbolurilor ce ar duce la «impresia de luxură, de prostituare a spiritualității poetice care trebuie să stea ascunsă sau retrasă și care, cînd e încă pură, se sperie de orice pompă»[8]. După opinia cronicarului, poezia adevărată ar trebui să abordeze cuvîntul cel mai inexpresiv, «cel mai alb», căci numai astfel s-ar ajunge la dezvăluirea resurselor lirice fundamentale, la o iluminare interioară, în care cuvîntul este doar intermediarul substanței.

Asemenea considerații sînt, evident, discutabile, aplicate în sine mai ales poeziei, deși sînt revitalizate aici și conceptul blagian al metaforei revelatorii, căruia conștient sau inconștient Ionescu îi rămîne tributar, și sensul valéryst al «lirismului originar», conform căruia poezia se naște pretutindeni și nu ne rămîne decît să-i descoperim esența. Mai interesant însă ni se pare a observa că eseistul teribilist din Nu își aplica consecvent principiile teoretice prin analize la obiect, fie că scria despre George Dumitrescu, Tudor Vianu, Anton Holban, Radu Boureanu, Camil Petrescu sau Constantin Fîntîneru, și că preocupările sale cuprindeau deja manifestări diverse ale fenomenului literar din epocă.

La baza volumului de eseuri publicat de editura „Vremea" stă așa dar o activitate metodică de cronicar și opiniile negatoare — consemnate în Nu — devin, astfel, efectul unei perspective lucide asupra relativismului valorilor, în ciuda sumedeniei de farse și paradoxuri, fluturate epatant, cu aer șăgalnic de superficialitate amuzantă.

«Eu nu am încredere decît în cronicarul literar, care măcar din lipsă de memorie, nu aplică operelor un unic calapod», notează ritos Ionescu în Falsul itinerar critic din Nu. Și, mai departe, hipertrofiind viziunea relativistă: «Nu există, în critică, un criteriu general valabil. Fiecare carte are un criteriu al ei. Există, prin urmare, o infinitate de criterii.»

Eseistul pledează undeva pentru o individualizare a actului critic, pentru trăirea particulară, autentică, a fiecărei cărți. Magistratura este înlocuită așadar prin viziunea creatorului, căci regăsirea propriilor tale sentimente și idei în structura unei opere, accentuînd impresionismul, implică ea însăși un act estetic. Mă surprinde refuzul pe care îl manifestă față de lovinescianism afirmația ionesciană, fiindcă «mutația valorilor estetice» este reluată în bună măsură, e adevărat însă, pe alt plan.

Dezamăgirea eseistului din Nu, în raport cu validarea judecății critice, nu trebuie înregistrată ca o atitudine categorică și ca o directivă de viitor. Ionescu nu părăsește arena, cum ar fi fost normal, după publicarea unui volum de factura celui premiat în 1934. Mai mult chiar, se impune a remarca faptul că ideile și perspectiva afișată în Nu au fost contrazise ulterior cu destulă vehemență de autorul lor. Publicînd în 1936 un fragment de roman în „Facla", Eugen Ionescu arăta «o adîncă silă pentru tot ce este vital, biologic, instinctual, specific», deci pentru acea stringentă autenticitate preconizată în Nu. Deși poziția sa față de capacitatea criticii de a preciza esența obiectului rămîne în mare aceeași («Criticul caută sufletul poeziei, — cum caută doctorul sufletul omului: ciopîrțește, ciopîrțește, și nu-l mai găsește. A omorît un om degeaba. Criticul omoară poezia degeaba.»)[9] Eugen Ionescu își îndulcește cu timpul atît scepticismul atroce cît și negativismul fulminant, sfîrșind prin a accepta convenționalismul, artificialitatea demersului estetic, fiindcă nimic nu pretinde o mai profundă convenție decît arta pe care o cultivă astăzi dramaturgul.

Artificial era, de altfel, Ionescu încă din 1937, cînd publica nuvele, sau poate fragmente de roman, de tipul Emil îndrăgostit[10], sau cînd redacta un roman cu subiect satiric, așa cum reiese din corespondența către Octav Șuluțiu.

Rezultă, astfel, la o atentă urmărire a începuturilor literare ale lui Eugen Ionescu, că volumul de eseuri din 1934 încheie o etapă și este rodul unui proces artistic definit, în care sinceritatea tragică și căutările acerbe conturează profilul patetic al unui chinuit, al unui neliniștit lucid, dezarticulat psihologic, adept al trăirilor nedisimulate, al aventurii spirituale. Îl prefer, poate, în aparenta neseriozitate, pe acest candid copil teribil al unei generații disperate, răvășită de efemeritatea propriei existențe.

*

Dacă ar fi să-l credem pe Eugen Ionescu cel din Present passé, Passé présent, atunci ar trebui să acceptăm, asemeni lui Ion Negoițescu[11], că tot ceea ce scriitorul a configurat de-a lungul vremii

---

[8] Vezi: *Actualități poetice — Victor Stoe*, în *„Meridian"*, caetul doi, Craiova, iunie 1934.

[9] *Jurnal*, în *„Familia"*, S. III, an. I, nr. 5—6, septembrie, octombrie 1934, p. 48.

[10] Vezi *„Familia"*, S. III, an IV, nr. 10, decembrie 1937, pp. 49—64.

[11] Art. cit.

a țîșnit din revolta sa împotriva tatălui, burghez și mediocru, apărător al unei morale dubioase, iresponsabil față de destinul fiului, pornit pe cu totul alte cărări.

O doză de realitate există aici, și corespondența diversă către amici înregistrează destul de pregnant evenimentele.

În vara lui 1929, Eugen Ionescu se refugiază în « comuna Budești, cătunul Glodul, județul Muscel» la prietenul său Constantin Fîntîneru. Scrie numeroase articole, expediindu-le pe adresa lui Octav Șuluțiu la redacția ziarului „Ultima oră", rugîndu-l să intervină pentru plasarea lor în diverse publicații din necesități, evident, materiale. În 11 august, anul respectiv, insistă:

« Te rog, lucrează așa încît să nu-mi pierd situația. [...] Trimite-mi bani (de ei depinde întoarcerea) aici. Răspunde-mi, te rog, imediat. Serviciul ar fi mare. Poșta e „îndărătnică" la țară și numai astfel explică-mi întîrzierea. Trimite-mi cărți, venite la redacție, pentru recenzat. [...] Pîn-atunci îmi răspunzi. Trimite-mi bani în plicul scrisoarei recomandate, dacă cu mandat ar face prea mult timp. Am nevoe pînă la 20.»

Lucrurile se rezolvă, în parte desigur, și datorită promptitudinii lui Șuluțiu, care întreprinde tot ceea ce prietenește era posibil, dar se pare și remedierii tîrzii a neînțelegerii dintre tată și fiu, de vreme ce Horia Roman comenta glumeț, din Constanța, modificarea raporturilor: « Întoarcerea lui Eugen Ionescu „în pace și onor" din cătunul lui Fîntîneru are ceva din retragerea armatelor lui Napoleon din Rusia! Miracolul pe care — spui tu — îl voiu afla în toamnă, îmi preocupă mintea cu reflexiuni patetice. Spune-i multe sărutări de la mine, deși m-a atins — într-un articol de zilele trecute — în Șt. O. Iosif, pasiunea juneței mele.»[12] Înțelegem astfel că năbădăiosul fiu cedase, în opoziția lui, față de părinte și întoarcerea sa la sentimente mai bune stabilea un armistițiu în acest război familial. Oricum, însă, Eugen Ionescu trecea în perioada respectivă printr-o adevărată criză sufletească, și una dintre epistolele către Șuluțiu ni-l dezvăluie deznădăjduit și sentimental pînă la naivitate, pasionat și capabil de mari furtuni interioare, dominat de senzația trăirilor depline, respingînd categoric canoanele livrescului, sensibil și neașteptat de timid.

«Dragă Octavian,

Mi-e dor de tine. Aștept să vii. Pîn-atunci, scrie măcar.

Eu mă simt foarte rău. < Îmi p.> Regret că nu mi-am dat licența: < tinerețea > adolescența nu se poate prelungi și vîrsta amîna ca un examen. Nu mă simt bine, acum, în facultate. Sunt singur.

Dragă Octavian, — eu sunt foarte trist. Mi-a rămas un gust amar în suflet și o mare oboseală. Era frumos astă vară! Dar nu mai e acum în mine nici o tensiune. Dacă nu va mai fi niciodată? Aș vrea să memorez toate bucuriile și toate durerile: le uit. Mi-amintesc uscate fapte, gesturi, imagini — toate încremenite, moarte.

Nu pot memora decît, ca niște schelete, faptele. Mi-am surprins momente de îndoială față de propria mea viață: nu se poate să < fi > mă fi bucurat atît! nu se poate să fi suferit atît! sufletul nu a țipat atît!

Nu mă mai cred: fiincă am uitat. Mi-e frică de uitare ca de moarte. Mă uit pe mine; mă pierd pe mine; mă înstrăinez de mine.

Am revăzut-o, — nu-i prea demult. I-am repetat, — cu vocea mea de astă vară, — aceleași cuvinte. A eșuat reînvierea.

<Tensiunea cuvintelor> Cuvintele nu mai corespundeau tensiunii mele interioare. Eram căldicel. Aveam sentimentul precis că simulez. Am jucat o inutilă comedie.

E un refuz de viață, de suferință, de tumult în mine. Nu sunt capabil de nici o încordare; de nici o combustiune. Sunt cărbune care nu mai are flacără.

Altă dată mă despărțeam <de ea>, — disperat sau exultant. M-am despărțit cu ușurare. Jocul mă obosise.

Dragă Octavian — peste trei săptămîni, — împlinesc douăzeci și doi de ani: e o vîrstă bătrînă. Dar eu nu pot trăi fără pasiune, — fără ardere, — inert, gol.

Citesc, — literatură, fără participare; filozofie, — fără interes.

Cînd începusem să citesc *ca să <mă> rup* <de ea>, *ca să pot suporta părăsirea* mă feream de literatură < de >: mă durea nu numai orice aluzie, sau orice atitudine sau situație similară cu a mea. Dar orișice durere, orișice bucurie, orișice clocot. Toate mă întorceau invariabil la acelaș[i] cerc. Îmi < făceau imposibilă> anulau orice efort de evadare.

Într-acest timp, — am citit cu cea mai puțină luciditate critică: toate cărțile îmi păreau admirabile, triste, deprimante și mai cu seamă enervante, — mă consumau; îmi reliefau, cu cît viclesug, — obsesia. Mă dureau așa de mult cărțile, — mă sfîșiau într-atîta, — încît < îmi opream > întrerupeam lectura, ca să revin < la ea>, — în ciuda promisiunilor.

În *„prima fază"* de uitare, — citeam literatura ca să-mi reamintesc, ca să mă pun; — < adică > în atmosfera de nervi, de tortură de astă-vară. Izbuteam ușor.

Acum, — nu mai citesc literatură fiindcă nu mă mai interesează. Fiindcă *nu îmi amintește nimic.*

Așa < mi-am dat seama > am descoperit într-o zi, — cu groază, — *că am uitat*: scenele din roman erau moarte; pierdusem taina de a le vivifia. Le citeam surîzînd, — < mecanic>, critic, — profesional.

Profesional! Adică *mecanic, mort.*

Spune-mi, tu, — ce să mă pasioneze pentru toată viața? Izbutesc cel mult să mă amuz cînd îl citesc pe Kant.

Dragă Octavian, — această scrisoare este o rușine sentimentală.

---

[12] Epistolă către Octav Șuluțiu.

Scrie-mi tu, — despre tine, — înviorător, — tot pe adresa *Spătarului* 18 (cînd vom evada?) [deci] *mai repede vino*

Al tău, — cu dragoste

Eugen IONESCU

P. S. Totul s-a schimbat aici. Şi Kitty incoloră. Şi Papadima ambiţios şi egoist. Doar Dobridor e simpatic.
Şi totul fad, fad, fad. (Afară de Arşavir!).»

*

Corespondenţa către Octav Şuluţiu dezvăluie o prietenie de excepţie, deosebite afinităţi sentimentale, o comuniune de crezuri, îndelungi colocvii intelectuale. În dedicaţia pe care o înscria pe paginile Elegiilor pentru fiinţe mici, în seara de 29 decembrie 1931, Eugen Ionescu încredința « această carte la care a colaborat spiritual şi el», « celui mai bunului meu prieten, Octav Şuluţiu», asigurîndu-l de « prietenie „eternă“». Revenea pe contrapagină « pentru că nu am putut în prima dedicaţie (şi nici acum!) să-mi spun toată bucuria prieteniei noastre şi toată dragostea pentru el». Şi amintea, în continuare, camerele mohorîte « de sărac student, dar încălzite şi luminate de ce aureolă tinerească, şi de cîtă nebunie, şi de cîte speranţe». Alături, Neagu Rădulescu, el însuşi astăzi « devenit amintire», a schiţat portretul tînărului poet. Reţin din desenul caricaturistului cercul rotund al gurii, tăiat de o linie ondulată, vrînd parcă să semnifice imposibilitatea comunicării, ca pe o obsesie majoră.

De un interes deosebit se dovedeşte însă a fi, în marginea prieteniei ce l-a legat atunci pe Şuluţiu de Eugen Ionescu, proiectul revistei de cultură, cu titlul „Ideal“, ce ar fi trebuit să apară sub direcţia unui comitet de redacţie, din care, alături de cei doi, mai făceau parte, printre alţii, Dan Smântânescu şi Augustin Popescu. Am regăsit printre alte documente de arhivă, în două variante manuscrise, Manifestul acestui probabil periodic studenţesc, redactat la 17 martie 1929.

Revista îşi propune să fie o publicaţie de directivă, cu un profil distinct, îmbrăţişînd toate problemele spirituale ale epocii. « Noi nu vom avea în vedere — ni se spune — decît progresul patriei şi al societăţii». Se întîlnesc, de asemenea, în Manifest multe din ideile programului politic şi cultural al lui Camil Petrescu, din perioada în care apărea „Săptămîna muncii intelectuale“. « Progresul ideii de neam şi al iubirii de oameni» dirija efortul tineretului studios de a se constitui « într-o colectivitate bine închegată, cu o mentalitate predominantă», capabilă să înlăture din cultură atmosfera « difuză» şi aspectul « de ţigănie nebiruită». Semnatarii Manifestului pledează pentru « critica pozitivă» şi pentru libertatea de creaţie fără de care « artistul nu poate da tot randamentul forţelor sale latente».

Scris de Şuluţiu, programul de mai sus sintetizează convingerile fireşti ale întregului grup, de vreme ce recunoaştem în preconizarea unui principiu, precum cel al spontaneităţii, al sincerităţii desăvîrşite în artă, concluziile lui Eugen Ionescu: « „Ideal“ [...] trebuie să călăuzească publicul pe adevărata cale a literaturii sănătoase, a adevărului adevărat, a creaţiunii spontane, deci sincere. Fiindcă azi publicul se vede la o răspîntie unde se întretaie zeci de drumuri, în capul cărora fanfarele se întrec să-l asurzească [...] ori tocmai drumul cel mai arid şi lipsit de ţambale şi dobe răsunătoare, este drumul virtuţii.»

În Nu, eseistul arăta, cîţiva ani mai tîrziu, printre altele: « Din vina florilor de stil, a regulilor de compoziţie, a istoriei motivelor, a filiaţiei temelor [...] literatura nu mai poate exprima decît ceea ce este mai general, mai neutru, mai al tuturor, mai superficial, mai neadevărat».

*

Acuzat de neseriozitate uneori chiar de prieteni, Ionescu specifica într-un interviu publicat în „Facla“ din 12 octombrie 1933: « Fac un elogiu al neseriozităţii [...] pentru că este masca unei seriozităţi adevărate». Precizarea de mai sus îl privea oarecum şi pe Şuluţiu, care, nu o dată, cu tot devotamentul amical manifestat de-a lungul vremii, a condamnat lipsa de stabilitate a confratelui, dezavuarea şi disperarea lui continuă, agresivitatea tonului mai ales. În ciuda severităţii sale tăioase, cronicarul de mai tîrziu al „Familiei“, era un tip metodic, aşezat, înclinat spre catalogări, cultivînd o critică dogmatică. Ionescu alerta sensibilitatea refulată a romancierului din Ambigen şi Mîntuire, o violenta zgomotos.

În „Ultima oră“, (an I, nr. 139, sîmbătă 16 iunie 1929), vorbind Despre noutate şi elogiind perenizarea valorilor, necesitatea tradiţionalizării lor, Octav Şuluţiu dedica articolul « Prietenului E. I.», de unde concluzia că astfel de consideraţii teoretice erau rezultatul unor aprinse discuţii între cei doi amici.

Atît de neserios, pe cît ar fi dorit să pară, nu era Eugen Ionescu în această perioadă, cînd abordează în publicistică chestiuni de cultură la ordinea zilei, genuri şi specii literare dintre cele mai diverse, fără a încerca să se fixeze într-un fel anume. Poetul îşi descoperă o vocaţie deosebită pentru teoretizări şi Petru Comarnescu avea dreptate — aşa cum a demonstrat-o timpul — cînd vedea în el, în primul rînd, eseistul. Din Los Angeles, unde se afla la studii, Comarnescu îi mărturisea lui Şuluţiu, într-o epistolă din 16 decembrie 1930: « Despre Zarifopol scrii şi tu şi Eugen Ionescu, completîndu-vă într-un anume sens.[13] Ionescu, din cele două articole trimise de tine, pare foarte citit şi mai apt de a prezenta teoretic, informaţii despre literatură. Toate referinţele sale în legătură cu Zarifopol sunt bine alese şi expresive. Apoi sunt uimitor de corect rezumate. Scrie clar şi demn».

Pe de altă parte, tînărul eseist proiectează, alături de Octav Şuluţiu, tălmăcirea în limba

---

[13] Articolul lui Eugen Ionescu — o recenzie pe marginea volumului *Artişti şi idei literare române* — a apărut în „*Viaţa literară*“, an V, nr. 131, 15 august 1930.

franceză a unui volum din poeziile lui Lucian Blaga și, în 25 august 1930, poetul Laudei somnului aflat în Elveția, îi scria acestuia din urmă: « Dragă Prietene, supriza ce vrei să mi-o faci, traducînd cu prietenul D-tale, Eugen Ionescu, din lucrările mele, e, desigur, din cele mai plăcute. Cu planul traducerilor nu sunt însă de acord. N-are rost să traduceți decît lucrări cu adevărat bune; eu îmi închipui deci mai curînd o mică antologie Blaga». Și, în încheiere, o firească rugăminte: « Trimite-mi, te rog, ceva și din lucrările lui E. Ionescu. (Știi că ideea lui că poezia e mirare mi-a plăcut foarte mult.) »

Planul va fi fost însă destul de repede abandonat. Era și greu de crezut că o individualitate perfectă ca a lui Eugen Ionescu s-ar fi putut acomoda într-o muncă intelectuală și de creație comună.

De abia în 18 decembrie 1943, din Vichy, Ionescu îi va comunica lui Șuluțiu că în „Cahiers du Sud" au apărut « o serie de poeme din Arghezi și Blaga, traduse din inițiativa subsemnatului și urmînd a face parte dintr-un volum în pregărire. Fătălăul e tradus de mine»[14].

Surprinzătoare structură, acest Eugen Ionescu! De la negația fulminantă a liricii argheziene în Nu, la propaganda transpunerii într-o altă limbă a aceluiași fenomen poetic!

*

Poate cel mai important eveniment, din existența românească a lui Eugen Ionescu, este aventura sa matrimonială. Nu este însă cazul să insistăm, deși ar fi interesant de urmărit evoluția spre « îmburghezire» a acestui neconformist recunoscut.

Căsătoria s-a oficiat « Duminică 12 iulie» 1936, după tipicul tradițional și a mirat în bună măsură chiar pe cei apropiați, știute fiind atitudinile de frondă ale tînărului față de convenientele sociale mai ales. S-au tipărit pînă și invitații de nuntă prin care « Doamna Maria Terezina Ipcar și Domnul Avocat Eugen N. Ionescu au onoarea a vă face cunoscut căsătoria fiului lor Eugen...». Din Fălticeni, Anton Holban îi comunica lui Ion Argintescu: « Aflu acum că Rodica Burileanu s-a măritat duminică, a luat pe Eugen Ionescu». (Scrisoare din 16 iulie 1936.) Autorul Ioanei călătorise în primăvara lui 1934 alături de « mica japoneză» — cum a botezat-o el ulterior în nuvela Castele pe nisip — într-o excursie în Egipt și păstra încă în suflet nostagia Nilului și a piramidelor.

Mitsuko, cea « de tot mică, cu capul rotund, cu ochii oblici puțin», trăia pasionată mirajul depărtărilor, atracția drumurilor ce se cer veșnic străbătute. Va fi avut așa dar un rol de seamă în determinarea lui Eugen Ionescu la o călătorie în Grecia și la Istambul, cu aproape un an înaintea căsătoriei. S-au păstrat într-un album de familie cîteva imagini fotografice: Eugen Ionescu cu pălărie cu boruri largi pe o terasă cu vedere spre Bosfor; Eugen Ionescu melancolizat, sub portalul unui muzeu, Eugen Ionescu urcînd agale un drum în serpentină...[15]

Din decembrie 1936 și pînă în februarie 1937, cei doi soți vor străbate Franța, de la un capăt la altul. În cîteva file « rupte din Jurnal» am găsit unele însemnări din această călătorie. La 28 februarie, la Honfleur « oraș prea frumos, prea decorativ, fără să vrea.», Ionescu notează, printre altele: « Dacă oamenii ar privi mai des cerul și foarte atent, ar muri de disperare și umilință. Putem trăi fiindcă îl uităm. Nu întristează numai, ne înspăimîntă, ne înebunește, ne sfîșie». E una din puținele reminiscențe, izbucniri tragice, ale disperatului din Nu.

Eseistul se adaptează greu situațiilor familiale și scrisorile către amici înregistrează, etapă cu etapă, procesul. « Rodica se îmbracă să mergem în vizită, (obligațiile conjugale!!!), a devenit cucoană, nu crește, e cîrnă, îmi spune să mă grăbesc și să-ți trimit salutările ei neutralizate de reproșuri pentru că nu ni te-ai arătat cînd ai fost la București.» — îi scria, la 10 martie 1937, tînărul căsătorit prietenului său Șuluțiu.

Cu timpul, viața se așază, boema sfîrșește și parcă o glumă nefastă a destinului îl va determina pe Ionescu să preia pentru scurtă vreme, însă, la numai cîteva săptămîni după dispariția romancierului, postul de profesor de franceză al nefericitului Anton Holban.

Aducînd o blîndă lumină peste turmentele eseistului din Nu, marcînd deplina împăcare cu sine și cu cei din jur, « mica japoneză» descoperea lumii un alt Eugen Ionescu, în locul timidului sentimental, agitat și teribilist. Dar asta-i o cu totul altă poveste...

Nicolae FLORESCU

---

[14] Materialele documentare și manuscrisele inedite, prezentate în articolul de față, fac parte din arhiva Octav Șuluțiu și ne-au fost puse la îndemînă de doamna Elena Șuluțiu-Șimonca.

[15] Fotografiile ne-au fost comunicate cu amabilitate de doamna Tanți Stratulat.

Vasile ALECSANDRI la British Museum

Au Musée britanique de Londres.
V. Aléxandri

ТЕАТРȢ РОМЪНЕСК.

РЕПЕРТОРІȢЛ ДРАМАТІК

А ДЛȢЇ

В. АЛЕКСАНДРІ

ТОМȢЛ І.

IASSI, 1852.

ТИПОГРАФІА ФРАНЧЕЗО-РОМЪНЪ.

PROFESORUL ERIC D. TAPPE, UN VECHI prieten al României și al culturii românești, predă, de un sfert de secol, limba și literatura română la Universitatea din Londra.

Domnia sa a publicat traduceri (uneori în versiuni bilingve) din autori români — printre cei mai recenți figurînd și Mircea Eliade — iar ultima sa lucrare, în colecția „Twayne's World Authors Series", din Statele Unite — care publică autori de circulație mondială — este o monografie *I. L. Caragiale* însoțită de fragmente din opera dramaturgului.

Profesorul Tappe ne-a vizitat țara în numeroase rînduri. În 1972 a fost, între altele, oaspetele Muzeului literaturii române și al redacției revistei „*Manuscriptum*". Ne face o deosebită plăcere să inserăm în paginile revistei noastre comunicarea pe care Domnia sa a avut amabilitatea să ne-o trimită.

(dr. a. i. d.)

Biblioteca Muzeului Britanic posedă un exemplar din volumul cuprinzînd piesele de început ale lui Alecsandri, intitulat Teatrul romănesc. Repertoriul dramatic al d-lui V. Alecsandri. **Tomul I, Iassi, 1852.** Tipografia francezo-română. **Acest exemplar este cu deosebire interesant prin faptul că a fost oferit bibliotecii de către autor însuși și poartă, pe pagina de titlu, dedicația « Au Musée britanique de Londres. V. Aléxandri». Pe pagina anterioară, albă, găsim versiunea franceză a paginii de titlu, de asemenea scrisă de mîna lui Alecsandri, iar la sfîrșit, tot pe o pagină albă, el a scris o tablă de materii în românește, cu titlul** Scara.

Scrisoarea cu care Alecsandri a însoțit volumul dăruit a fost inclusă în volum. Redactată în limba franceză, are textul următor [1]**:**

---

[1] Reprodusă cu amabila autorizare a Consiliului de Administrație al Muzeului Britanic.

« Paris. 18 Mars 1853 »

Monsieur

J'ai eu l'honneur d'envoyer l'année passée au Musée Britannique de Londres la première partie des ballades populaires de la Romanie: (Principautés Danubiennes) et bientôt j'espère pouvoir completter cet envoi de la seconde partie de ces poésies qui se trouvent actuellement sous presse.

En attendant je prie la très honorable Direction du Musée Britannique de me faire l'honneur d'accepter le 1-er volume de mon Répertoire dramatique intitulé: Teatru Romanescu, *et que Mr. Parker lui remettra de ma part.*

Agréez Monsieur avec mes remerciments pour votre aimable lettre du mois d'Août 1852, l'assurance de ma consideration la plus distinguée.

Votre très devoué serviteur
V. ALÉXANDRI
rue Lafitte 1. Paris.

«Paris. 18 Martie 1853»

Stimate Domn,

Am avut onoarea, anul trecut, de a trimite Muzeului Britanic din Londra prima parte a baladelor populare ale României (Principatelor Dunărene) şi sper ca în curînd să pot completa această trimitere cu a doua parte a acestor poezii, aflată în momentul de faţă sub tipar [2].

Între timp rog prea onorata Direcţiune a Muzeului Britanic să-mi facă onoarea de a accepta primul volum al Repertoriului meu dramatic intitulat: *Teatru Romanescu*, pe care domnul Parker i-l va înmîna din partea mea [3].

Vă rog să primiţi, Stimate Domn, împreună cu mulţumirile mele pentru amabila scrisoare din luna August 1852, asigurarea consideraţiunii mele cele mai distinse.

Al dumneavoastră devotat servitor,
V. ALEXANDRI
rue Lafitte 1. Paris

Paris. 18. Mars 1853.

Monsieur—

J'ai eu l'honneur d'envoyer l'année passée au Musée Britannique de Londres la première partie des ballades populaires de la Romanie; (Principautés Danubiennes) et bientôt j'espère pouvoir complettir cet envoi de la seconde partie de ces poésies qui se trouvent actuellement sous presse.

En attendant je prie la très honorable Direction du Musée Britannique de me faire l'honneur d'accepter le 1er volume de mon Répertoire dramatique intitulé: Teatru Romanescu, et que Mr. Parker lui remettra de ma part.—

Agréez Monsieur avec mes remerciments pour votre aimable lettre du mois d'Août 1852, l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Votre très dévoué serviteur.
V. Alexandri

rue Lafitte 1. — Paris.

For Mr Prevost to Catalogue
C K Patmore

Notiţă autografă a poetului englez Conventry Patmore pe volumul lui Alecsandri.

Pe verso-ul epistolei e scrisă cu creionul (şi apoi tăiată) o notă: « D-lui Prevost spre catalogare, C. K. Patmore». Coventry Patmore a făcut parte din conducerea bibliotecii de la 1846 la 1862. Este agreabil gîndul că scrisoarea lui Alecsandri poartă adnotarea unui remarcabil poet englez al timpului.

Eric TAPPE

[2] Exemplarul volumului *Balade*, pt. I, Iassi, 1852, în posesia bibliotecii, are, pe a doua pagină de titlu, scris cu mîna lui Alecsandri: « Pour la Bibliothèque British-Museum ».

[3] Poate fi vorba de J. W. Parker (1792—1870) sau de fiul său, J. W. Parker (1820—1860), care au fost coproprietari ca editori şi librari.

Thomas MANN într-o colecţie braşoveană

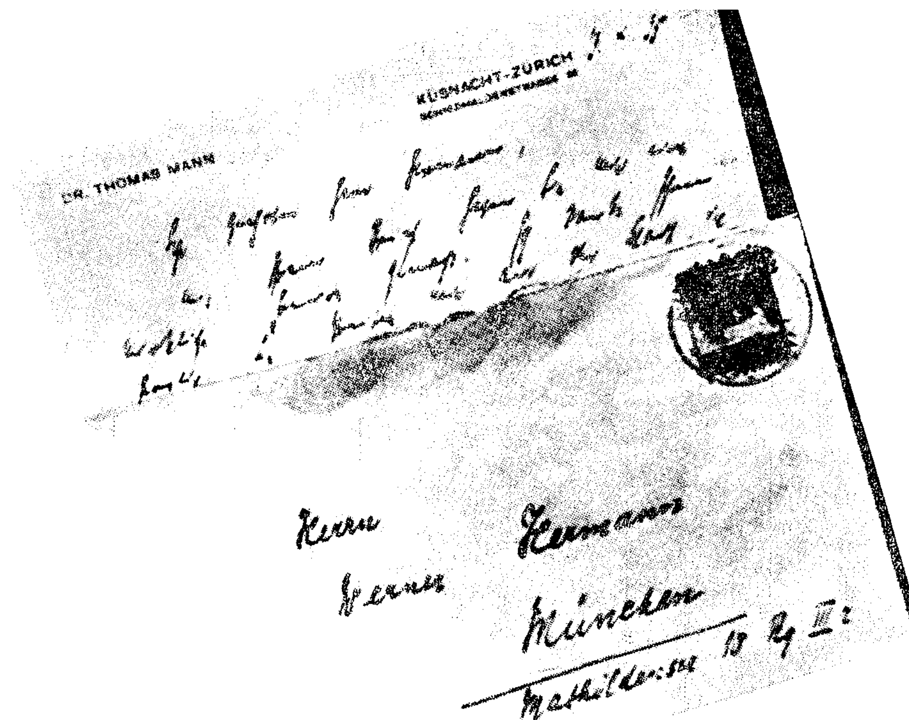
PUŢIN CUNOSCUT E FAPtul că locuinţa familiei Hermann, din Braşov, Bulevardul Steagul Roşu nr. 3, adăposteşte cea mai bogată colecţie particulară românească de ediţii originare Thomas Mann. Această colecţie este rodul afinităţii elective pe care medicul Werner Hermann a simţit-o pentru opera şi personalitatea acestui clasic al secolului XX. Mai mult, alături de aceste cărţi se află şi o misivă deosebit de călduroasă, adresată de marele scriitor în anul 1935 tînărului W. Hermann.

De altfel, această colecţie nu este întîmplătoare, izolată; ea constituie doar o parte a unei alese biblioteci, plină de ediţii princeps din autori umanişti ai perioadei interbelice — ca de pildă Ştefan şi Arnold Zweig, Hermann Hesse —, de almanahurile vestitei edituri „S. Fischer“, *de cărţi şi reviste, scoase de scriitorii germani expatriaţi între 1933 şi 1945 în Elveţia, Olanda, S. U. A., Uniunea Sovietică etc.*

Cum a luat fiinţă această valoroasă colecţie? Este probabil că deja din primele săptămîni ale studenţiei doctorului W. Hermann în Germania, datează contactul cu opera lui Thomas Mann. Prima «piesă» a colecţiei o constituie Cuvîntarea germană, un apel adresat raţiunii, *discurs rostit în sala Beethoven din Berlin* (Deutsche Ansprache, ein Appell an die Vernunft), *broşură ce poartă menţiunea «noiembrie 1930», scrisă de mîna lui Werner Hermann. Aproximativ contemporană, trebuie să fi fost achiziţionarea rapid epuizatei prime ediţii a lui* Mario şi vrăjitorul (Mario un der Zauberer), *tipărită în acelaşi an 1930 şi ilustrată de graficianul Olaf Gulbransson (1873 — 1958). Este semnificativ faptul că tînărul Hermann a receptat profeticul mesaj umanist şi antifascist al lui Thomas Mann, atît prin intermediul cuvîntării, cît şi prin celebra povestire.*

După cum rezultă din menţiunea manuscrisă a tînărului medicinist pe volum, el şi-a procurat un exemplar din prima ediţie a primului volum din Iosif şi fraţii săi (Joseph und seine Brüder) *în octombrie 1933, la Leipzig, unde-şi susţinea examenul preclinic. Hermann îşi procură apoi, în primăvara anului 1934, un exemplar din primul tiraj din volumul al doilea din* Iosif..., *ultima tipăritură în patrie a lui Thomas Mann, care între timp s-a hotărît să rămînă în exil.*

În 1935, Werner Hermann i se adresează în scris lui Thomas Mann. Conceptul scrisorii nu s-a păstrat, dar din cîte a povestit ulterior medicul soţiei sale, rezultă că era vorba de o mărturisire entuziastă a simpatiei şi a admiraţiei pentru marele scriitor, de o «aprobare» pentru hotărîrea acestuia de a nu se întoarce în patria-victimă a antiumanităţii şi, totodată, de o profesiune de credinţă pentru ţara sa — România — în care ar fi vrut să-l salute cît de curînd pe Thomas Mann. Vădit impresionat, Thomas Mann îi răspunde:

Küsnacht-Zürich, 13 XI 35
Schiedhaldenstrasse 33

Sehr geehrter Herr Hermann,

mit Ihrem Brief haben Sie mir eine wirkliche Freude gemacht. Ich danke Ihnen herzlich. Sie schreiben mir aus der Stadt, in der ich den grössten Teil meines Lebens verbracht habe — un gerade noch in den letzten Tagen verhandelte ich wegen einer Reise in Ihre Vaterstadt, die ich besonders gern einmal besuchen möchte, weil viel Sympathie für meine Arbeit dort lebendig scheint. Nar habe ich es mir für diesen Winter noch versagen müssen un der grossen biblischen Erzählung willen, die mir noch immer zu schaffen macht. — Seien Sie versichert, dass nicht nur das Liebe und Schöne, was Sie mir über Ihr Verhältnis zu meinen Büchern sagen, mir wohlgctan, sohdern auch das, was Sie mir über sich selbst und Ihre jugendliche Problematik Ihres Lebens anvertrauten, mich ergriffen hat. Sie wissen zu bewundern, zu geniessen, zu lieben, das ist viel, damit werden Sie leben können. Ihr ergebener Th. M.

Küsnacht — Zürich, 13 XI 35
Schiedhaldenstrasse 33

Mult stimate domnule Hermann,

scrisoarea dumneavoastră mi-a provocat o adevărată bucurie. Vă mulțumesc din inimă. Îmi scrieți din orașul în care am petrecut cea mai mare parte a vieții — și tocmai în ultimele zile am dus tratative privind o călătorie în orașul dumneavoastră de baștină, oraș, pe care tare aș vrea să-l vizitez odată, pentru că pare că acolo există multă simpatie pentru munca mea. Dar pentru această iarnă a trebuit să nu-mi îngădui această deplasare de dragul marii povestiri biblice care-mi dă încă de furcă. Fiți sigur că nu numai cuvintele dumneavoastră frumoase pe care mi le scrieți despre legătura ce s-a stabilit între dumneavoastră și cărțile mele m-au bucurat, dar m-a impresionat și ceea ce-mi comunicați despre problematica tinerească a vieții dumneavoastră. Știți să admirați, să vă bucurați de viață, să iubiți, asta e mult — cu asta veți putea trăi.

Al dumneavoastră,

Thomas MANN

Biografiile recente ale lui Thomas Mann nu au menționat — din cîte știu — intenția lui de a vizita țara noastră. Să fi fost doar un gînd trecător, sau să fi renunțat scriitorul mai apoi la această idee, datorită ridicolei acuzații de plagiat, pe care i-a adus-o în 1936 un anume Aurelian Păcurariu în presa din România? (Vezi: „Manuscriptum" *2(3)/1972.) Ar fi de ținut seama de împrejurarea că anul 1936 marcase ruptura definitivă cu Germania nazistă: atunci i s-a retras lui Thomas Mann cetățenia germană și i s-a revocat doctoratul* honoris causa *din partea Universității din Heidelberg. De unde însă informațiile lui Thomas Mann despre simpatia de la noi pentru persoana și opera sa? Este probabil că nu greșim, atribuind o parte din aceste informații pozitive lui George Oprescu, iar alta lui Oscar Walter Cisek (1897—1966), care funcționa în acea perioadă ca atașat cultural la Praga și care a avut de repetate ori ocazia să se întrețină cu Thomas Mann. Din păcate, articolele lui Cisek privitoare la Thomas Mann — al cărui discipol întru ale scrisului s-a socotit în tot timpul vieții — fie că este vorba de cel din 3 iunie 1955 din* „Neuer Weg", *ocazionat de cea de a 80-a aniversare a scriitorului, fie de cele cu caracter memorialistic din anul 1965, apărute în* „Secolul XX" *și în* „Sinn und Form" *(Berlin — RDG), nu se referă în mod nemijlocit la acest aspect.*

Revenind la Werner Hermann, este de subliniat că în acești ani, în care-și dă examenul de medic (1936) și-și susține teza de doctorat în martie 1938, în drum spre patrie el poate să-și procure în trecere prin Viena un exemplar din ediția princeps a volumului III din Iosif și frații săi, *carte tipărită deja în exil, în anul 1934. Colecția doctorului Hermann se îmbogățește cu un exemplar din romanul* Lotte la Weimar (Lotte in Weimar), *scos în 1939 la Nijmegen (Olanda), broșura* Schopenhauer *(Stockholm, 1938). Pe ce căi o fi ajuns în martie 1942 în mîinile doctorului Hermann* Capetele schimbate, o legendă religioasă indică (Die vertauschen Köpfe. Eine indische Legende), *exemplar din ediția princeps, Stockholm 1940?*

În afara mai tuturor edițiilor Thomas Mann, apărute la noi sau în străinătate, colecția dr. Hermann mai cuprinde și un exemplar din rara ediție a Legii (Das Gesetz), *tipărită în 1944 la Winterthur (Elveția) și dăruită brașoveanului în 12 noiembrie 1951 de către dr. Becker, un vechi coleg de facultate și prieten.*

Dr. Heinz STĂNESCU

RESTITUIRI: «...aveți bunătate a mi-l aduce pe Mihai...»

Botoșani 1889 April 20 / 2 Mai

Scumpă mamă!
Fel di feli de gănduri
bine înțăles tot triste îm
trec prin cap, vězănd că
nu primescu nici un
rěspuns de la mata pe
scrisoarea de la 8 April
scrimi vě rog, ce vați
sfătuit cu Dnu Savo
aduce pe Mihai cineva
sau nu? Că eu stau
cu totul în neștiință

CORNELIA EMILIAN (1837—1910) A FOST soția inginerului și arhitectului Ștefan Emilian, profesor la Universitatea din Iași. Originară din Transilvania, venită la Iași în 1852, a înființat cea dintîi școală profesională de fete din țară. A fost o luptătoare pe tărîm social pentru drepturile femeii. Au rămas de la ea cîteva broșuri, ca Fapte de ale omului (Iași, 1887) și Cîte ceva (București, 1909), cu unele evocări simple din viața de acțiuni filantropice a autoarei. Scrisorile Henriettei Eminescu către Cornelia Emilian, datate de la 31 mai 1887 pînă la 22 iunie 1889 sînt un trist document al „dramei“ lui Eminescu.

Cornelia Emilian a strîns suma necesară pentru ca poetul bolnav să fie trimis două veri consecutive la băile de la Hall, întovărășit de doctorandul Focșa prima oară, după un consult de medici chiar în casa Corneliei Emilian, la 14 iulie 1887. La 16 iulie, Henrietta scrie că Eminescu a fost dus la Hall prin Viena, iar la 1 septembrie 1887 că s-a întors la Botoșani foarte slăbit.

Din scrisorile cunoscute ale Henriettei Eminescu către Cornelia Emilian (publicate întîi la Iași, în editura Șaraga, în 1893, apoi de I. E. Torouțiu în Studii și documente literare, vol. IV) lipsește o scrisoare datată Botoșani, aprilie 20, 2 mai 1889, pe care fiul Corneliei Emilian, inginerul Dimitrie Șt. Emilian mi-a pus-o la dispoziție. Iată textul:

« Scumpă mamă, Fel di feli de gănduri bine înțăles tot triste îm trec prin cap, vězînd că nu primescu nici un rěspuns de la mata pe scrisoarea de la 8 April scrimi vě rog, ce vați sfătuit cu Dnu Savo aduce pe Mihai cineva sau nu? Că eu stau cu totul în neștiință. Doctoru sa sfătuit cu iștelanți medici și mea zis următoriu, că va cerca o ultimă idei a sa pe timpu de 3 luni, și dacă nu va reuși al aduce în starea normală apoi îl va așeza el singur la institutu șuțului, zicăndumi sî vě scriu. Vě rog, din inimă pe toții și aveți bunatate a mil aduce pe Mihai, sau scrimi din doi voi și viu eu la mata și ne sfătuim cum și prin cine să-l aduc? În caz de să va pute apoi eu am vorbit și am casi cu luna de al ține pe betul Mihai, în fine m-am preparat cu orice greutate mi sar întâmpla și am înlesnire! Totdeuna ai fost bună pentru noi vě rog și acuma puni cuvěnt sî mil aducă cineva pe Mihai.

Domnu Bădescu mea zis că are să fie zilele aceste la mata și că va vorbi, de a fost earăș nu știu. Sunt întro stare de nu știu ce să fac, numai 3 zile pînă la Sfântu Ggeorghe și eu nu știu unde îmi plec capu, de mea duce pe Mihai apoi cum zic mai sus am unde mă duce dar și acolo cu luna, vě sărut mănăle rugânduvě din inimă sămi dați rěspuns. Ce sa întâmplat de numi scri nimic? Contezi pe bunătatea matale cari ai avuto totdeauna față cu mine că mi da rěspuns și știu drumul ce trebui sîl apuc cu șiderea mea. Cum vam scris că de mai fi dat rěspuns apoi eram deja azi în Iassi, în vie care zi tot sperezi că voi capata rěspuns de la mata și mam lăsat în voia sorți, însă vězu că nu merge că ieri cheru a început a să muta 4 persoane peste mine.

Vă sărut mănele repetînd rugămintea ami da un rěspuns. A matale o supusă fiică H. Eminescu»

Scrisoarea conține greșeli de punctuație și ortografie firești pentru Henrietta, care învățase să scrie numai ca să facă plăcere fratelui Mihai, enervat de analfabetismul ei, mai ales că Eminescu o aprecia în mod deosebit, numind-o într-o scrisoare « un geniu în felul ei, cu o memorie ca a lui Napoleon și c-o înțelepciune cum rar se află». Savu, la care face aluzie Henrietta, este un bun prieten al lui Eminescu din Iași, inginerul și gazetarul Anton Savu. Fiica acestuia, Maria A. Savu, soția profesorului universitar de pedagogie I. Găvănescul, a publicat Amintiri din copilărie despre Eminescu (în „Convorbiri literare“, nr. 9—10, 1942, pp. 553—559), pe care l-a cunoscut ca elevă prin 1887. Doctorul de care pomenește scrisoarea este Francisc Isac (« doctor fără arginți», cum îl numește undeva Nicolae Iorga), care l-a îngrijit dezinteresat pe Eminescu la Botoșani în 1887 și 1888. Polonez de origine, născut la 16 octombrie 1827 la Lemberg, luase parte în tinerețe la revoluția de la 1848 a polonezilor împotriva Austriei și din cauza persecuțiilor politice s-a refugiat în România. Medicul Isac a murit în Botoșani la 6 februarie 1907. Scipione Bădescu, gazetar, directorul ziarului „Curierul Botoșanilor“, a fost bun prieten cu Eminescu și Caragiale în epoca „Timpului“. Într-o scrisoare din 13 februarie 1899, Caragiale îl numește pe Bădescu « epicurian inteligent și vechiul meu dascăl în publicistică», regretînd că acesta, retras în provincie, n-a rămas mai multe zile în București pentru « reconstituirea acelor timpuri trecute de la Timpul, cînd strălucea pe scena tineretului bucureștean celebrul trio Eminescu, Bădescu, Caragiale, cînd gîndeam, speram și rîdeam».

Dar rugămintea din scrisoarea Henriettei a rămas zadarnică. La 22 iunie 1889, ea îi scrie Corneliei Emilian, de la Lacul Sărat, ultima scrisoare: «Moartea lui Mihai și ologirea mea provine numai din sărăcie. Ce nedreptate este în lume, unii se răsfață în lume și eu n-am cu ce mă căuta». La 14 octombrie 1889 se stingea și ea în Botoșanii ce n-au fost în stare să-i păstreze mormîntul. Poetul Ion Păun-Pincio a putut vedea cum se scotea în vînzare ce rămăsese de la sora lui Eminescu: o canapea, două sofale și o seamă de cărți.

G. G. URSU

RESTITUIRI: «...nu se publica dacă nu erai D-ta secretar...»

Bucur[ești] Duminică 19/31 Oct[ombrie] 1886

Iubite Domnule Slavici,

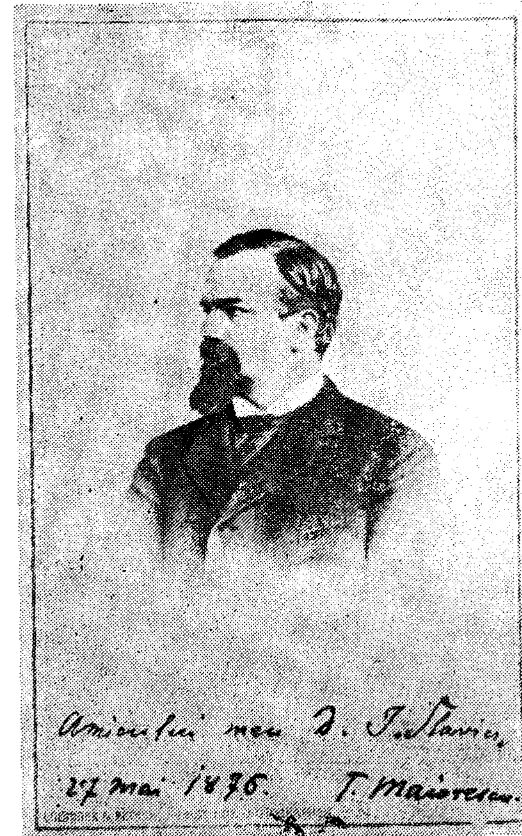
Dr. Diaconov mi-a trimes de subscris printre cunoscuții mei acțiuni pentru înființarea tipografiei „*Rumän[ische] Revue*". I-am rĕspuns că declin această propunere. Dacă te întîlnești vre o dată cu el, fă-l să înțeleagă, că asemenea lucru nu se poate în cercul meu*. Cum să mă fac eu, sau I. Pogor, sau P. Carp — oameni politici — acționari — (cu subscrierile lor) a [*sic !*] unei întreprinderi politice, într-un stat vecin [...]? — Cînd vei veni la București, vom vorbi mai multe despre aceasta.

Am cetit cu cel mai mare interes și foiletoanele D[umi]tale despre Protop[opul] Popescu în luptă cu Pușcariu și cele despre Moldovan. A scris acest Moldovan ceva românește? Mult-puțin, cît ar fi. Te rog trimite-mi dacă ar fi ceva. Așí dori să-i tai pofta de *Junimea*, dacă o pot face pe teren exclusiv literar.

Două mici rectificări personale, nu pentru ca să rectifici și D[umnea]ta îndată, ci pentru ca să le știi deocamdată și poate să le spui vre o altă dată, dacă mai vine prilejul.

Cînd spui D[umnea]ta ceva despre mine, primește prin relația noastră personală un fel de autenticitate și atunci lucrul trebuie să fie exact în fapt, ori cît de neînsemnat ar fi dealtminteri.

Ministru T Maiorescu

1) Nu am primit nici o medalie de la Împăratul Austriei. Am fost intern în Academia Teresiană, mi-am făcut acolo examenul de maturitate (clasa 8-a gimnasială) și atît în clasa a 7-a (Iulie 1857), cît și în clasa a 8-a (Iulie 1858) am fost primul premiant. Ca prim premiat al gimnasiului (fiind primul premiat al cl[asei]8) am ținut discursul latin obicinuit la distribuirea premiilor în prezența a multă lume din Aristocrația austriacă și îndeosebi în prezența Ministrului de Culte de atunci, Contele Leo Thun, care mi-a dat personal premiul și a vorbit (chip pentru a mă distinge) mai multă vreme cu mine în fața publicului. Dar de la Împăratul nu am avut nimic, decît la 1876 ca fost Ministru Marea cruce a ordinului Franz-Josef — panglicărie.

---

* Victimă permanentă a unei superiorități pe care contemporanii o suportă cu greu, iar urmașii din aceeași breaslă o regretă vizibil, Maiorescu a avut permanent de făcut față unor atacuri pe cît de nedrepte, adeseori, pe atît de susținute. Împotriva unor adversari cu bogat arsenal, mergînd de la insinuarea perfidă pînă la înfruntarea abilă a celor ce-și mascau reaua credință și ura sub zorzoanele argumentării științifice, el a luptat deschis, cu o rară bogăție de argumente, slujită de un simț critic neobișnuit de ferm și de mijloace intelectuale rar întîlnite în acele vremi de nesigure dibuiri. Dacă adversarilor din afară le-a rezistat pînă la urmă victorios, nu tot așa s-au petrecut lucrurile cînd a trebuit să se înfrunte pe sine însuși. Scrisoarea reprodusă aci o dovedește cu prisosință. Oricît de străin am fi de tainele grafologiei, liniile chinuite ale unui scris îndeobște, dacă nu caligrafic, în orice caz, armonios și simetric, o dovedesc cu prisosință. Ele transcriu tulburarea din adîncuri, lupta surdă a momentului de grea cumpănă, cînd olimpianul critic și profesor urma să încredințeze altei tovarășe de viață rolul de a împărți cu el bucuriile și tristețile, victoriile și înfrîngerile.

Scrisoarea poartă data 19/31 octombrie 1886. În «însemnările» sale «zilnice», maestrul menționează la 18/30 octombrie greutățile cu cumpărarea casei Emiliei, iar la 20 octombrie/1 noiembrie timpul «călduț», precizînd și gradele. Între 18 și 20 nimic altceva. Să fie oare și această omitere a unei importante scrisori încă un semn al tulburărilor lăuntrice? Oricum, este o scăpare greu explicabilă, mai ales că evocarea isprăvilor școlarului de odinioară, ca și aceea a unor memorabile realizări (restaurarea bisericii de la Curtea de Argeș și aducerea documentelor Hurmuzachi la București) nu puteau să nu stîrnească puternice sentimente și resentimente (față de D. Sturdza). Remarcabilă este recunoașterea cinstită a meritului adversarului politic, nu întotdeauna prea loial, de a fi menținut în post doi realizatori ai unor importante opere culturale, Slavici și Lecomte du Nouy, care nu serveau propagandei partidului liberal.

Trebuie reținut, acum cînd omagierea marelui povestitor și dascăl ardelean îl readuce în memoria urmașilor, încă un merit al acestui modest, dar atît de harnic slujitor al cauzei poporului său, acela de a fi contribuit decisiv la realizarea monumentalei lucrări istorice *Colecția Hurmuzachi*, despre care niciodată nu se va putea vorbi îndestul. Se știe că Slavici a și tradus din germană volumul II și III ale acelor foarte utile *Fragmente zur Geschichte*... ale lui Eudoxiu cavaler (Baron) de Hurmuzachi, publicate în 1879 de *Stabilimentul pentru artele grafice : Socec*.

Prezentate de un alt mare ardelean, George Barițiu, aceste fragmente au cunoscut și contribuția luceafărului poeziei românești.

Posibilitatea de a pune la îndemîna cititorilor revistei „*Manuscriptum*" o scrisoare cu un conținut atît de important, aflată în arhiva familiei lui Slavici, ca și celelalte documente în facsimile, ne-a fost dată de soții Irina și Alexandru Strujeanu, păstrători grijulii și binevoitori ai unor prețioase rămășițe ale acestei bogate arhive, astăzi intrată în cea mai mare parte în patrimoniul public, chezași că acest document nu a fost nicînd pus la dispoziția iubitorilor de slovă românească.

Despre prietenia de nezdruncinat care a legat pe Titu Maiorescu și Ion Slavici ca și despre fructele pe care le-a dat, se cuvine ca tinerii istorici literari crescuți în respectul trecutului să revină. Documentele nu lipsesc, așa cum nu lipsește nici rîvna pentru valorificarea lor. Capitolele Maiorescu și Slavici dintr-o istorie literară ce rămîne încă să fie scrisă, nu vor fi dintre cele mai greu de realizat.

Radu A. STERESCU

2) Pentru Curtea de Argeş nu s-a întemplat « norocul » că a trecut Viollet-le-Duc prin Bucureşti în vremea Ministeriul[ui] meu. Nici n-a trecut Leduc vre o dată prin Bucureşti. Eu m-am adresat la el la Paris şi i-am atras atenţia asupra bisericei episcopale, i-am cerut un arbitru etc., el mi-a rĕspuns şi după ce i-am comunicat entusiasmul meu, mi-a trimis pe André Lecomte du Nouy. « Norocul » a trecut şi în această chestie tot aşa de puţin prin Bucureşti pe cît au trecut documentele Hurmuzachi. Am fost eu la Cernăuţi de le-am luat personal de la George Hurmuzachi.

Sturdza ar dori să atribuie toate meritele Ministeriului Brătianu şi-i vine incomod că aceasta nu merge pentru punerea la cale nici a restaurării Curtea de Argeş nici a docum[entelor] Hurmuzachi. Aceste din urmă nu se publicau dacă nu erai D[umnea]ta secretar; Biserica nu se restaura fără Lecomte.

Meritul lui Sturdza rămîne însă că te-a menţinut şi pe D[umnea]ta şi pe Lecomte.

Cînd mai vii la Bucur[eşti]?

Al D[umi]tale devotat

T.[itu] M.[aiorescu]

CRONICA EDIȚIILOR

SURPRIZELE UNUI «DOSAR»*

CU LIVIU REBREANU SE PETRECE UNUL din acele fenomene paradoxale care demonstrează (dacă mai era nevoie!) că intrarea în conștiința publică a unui scriitor nu presupune întotdeauna și cunoașterea integrală a tuturor resorturilor operei. Primul proces e de obicei mult mai rapid, în vreme ce al doilea cunoaște ezitări, întîrzieri, rămîneri în urmă greu de explicat. Ba, am îndrăzni să afirmăm că pe cît de rapid se produce faima și notorietatea, pe atît « acceptarea » și « selectarea » criticii — și, implicit, a istoriei literare — manifestă un soi de timorare în a împinge investigațiile dincolo de formulele stereotipe ale consacrării. Asimilarea creatoare a unei opere majore o ia și ea înaintea analizelor de laborator menite să explice și să justifice situarea în timp a scriitorului. Se recunoaște unanim că prin *Ion*, *Pădurea spînzuraților* și *Răscoala* proza românească s-a afirmat cu toată vigoarea pe plan european. Se înregistrează faptul că departe de a se stinge, interesul pentru această creație densă, aspră și adevărată crește tot mai mult. Și nu numai prin optica sau din perspectiva istoricului literar, ci mai cu seamă din observarea fenomenului creator contemporan, ca o prezență *activă* ce nu poate fi înlocuită nici cu tentațiile prozei comportamentiste, și cu atît mai puțin cu gălăgioasele « experimente » de o noutate cam suspectă... Condensată pe spațiul relativ restrîns a trei decenii, creația masivă a lui Liviu Rebreanu, adînc ancorată în realitatea socială a vremii sale, dar vizînd mereu sensuri general umane, a fertilizat substanțial proza tinerei generații, încît și azi se poate spune, pe drept cuvînt, că romanul românesc actual, prin cei mai buni reprezentanți ai săi, continuă mărturisit o « tradiție Rebreanu ». Dar această situație de fapt nu a fost ratificată în egală măsură prin lucrări de exegeză critică și istorico-literară elocvente dincolo de înregistrarea pragmatică a destinului operei. Înregistrînd fidel graficul acesteia, critica interbelică s-a pronunțat — cu mici excepții — în favoarea lui Rebreanu, motivîndu-și adecvat, de pe o platformă ideologică proprie, punctul de vedere. Sinteza magistrală a dat-o George Călinescu într-un moment cînd marele prozator se afla la amurgul creației și al vieții. Dar George Călinescu nu avea atunci posibilitatea să cunoscă întregul « dosar » al prozei lui Rebreanu și, firesc, judecățile lui nu se sprijineau pe confruntarea manuscriselor, pieselor de arhivă, corespondenței, lecturii « jurnalului », a « caietelor de creație », a mărturiilor publicisticii etc. Ultimele decenii n-au modificat — în substanță — optica și verdictele călinesciene. Micul studiu al lui Ov. S. Crohmălniceanu (1953) își propunea doar fixarea unor coordonate (sau repere) marxiste în « reconsiderarea » unei opere asupra căreia stăruise cîțiva ani tăcerea. În esență însă, interpretarea *critică* și *estetică* rămîne tributară lecturii lui G. Călinescu. Împingînd mai departe investigația documentară, retușînd unele erori de optică, redeschizînd discuția în jurul cîtorva romane desconsiderate cu pripeală, punînd cîteva accente noi, exegeza lui Al. Piru (1962) *nu iese* din, ci mai degrabă *se întoarce*

---

* Liviu Rebreanu, *Opere, vol. V, Pădurea spînzuraților, Ediție critică de Niculae Gheran, Addenda de Cezar Apreotesei și Valeria Dumitrescu*, București, 1972, Editura *„Minerva"*, 818 p.

la cuvîntul maestrului. Singură lucrarea lui Al. Raicu (*Liviu Rebreanu*, 1967) exprimă punctul de vedere al unui timp nou, al unei noi sensibilităţi critice şi izbuteşte să extragă semnificaţii inedite dintr-o relectură a operei, acolo unde se credea că totul fusese epuizat. Dar nu e prea puţin? Raportată la dimensiunile şi la importanţa crucială a prozei în chestiune, exegeza contemporană (şi nu mă refer la un criteriu statistic, cantitativ, căci s-au scris sute de articole ce repetă în alte fraze adevăruri cunoscute) rămîne *substanţial* deficitară. Se întîmplă un lucru curios: critica nouă se repede bucuroasă asupra scriitorilor « dificili », întotdeauna dispusă să « deslege » ceva, în vreme ce marile valori realiste sînt abandonate truismelor de manual şcolar, acolo părînd că lucrurile sînt simple, pe-nţeles, căci realismul la urma urmelor pare pentru toată lumea o chestiune demult parafată. Că lucrurile nu stau tocmai aşa, ne-o demonstrează fie şi exemplul amplelor analize ale unui estetician marxist ca György Lukács, aplicate ca o adevărată piatră de încercare tocmai asupra realismului european şi a cîtorva din marii săi exponenţi. În cazul lui Liviu Rebreanu terenul fiind literalmente abandonat, el fu năpădit, cum se întîmplă, de flora unor beldii « memorialistice », hrănite din parafraza documentului banal, din « amintiri » hipertrofice, din humusul anecdoticii dubioase. *Pădurea spînzuraţilor*, mai mult decît toate celelalte romane, era o pradă favorită pentru amatorii de « geneze » reconstituite din scormonirea necroforă a fiecărui document, real sau inventat, pentru a distila, din presupusa culpă a romancierului faţă de fratele său Emil, veninurile abia disimulate ale altor revanşe, refulate. A spune sau a insinua că dacă Liviu Rebreanu l-ar fi ajutat pe Emil să vină la Bucureşti, acela n-ar fi ajuns la spînzurătoare şi nici romanul n-ar fi existat, el nefiind decît rodul unei infame comportări fraterne, e şi fals, şi monstruos. Recordul îl bate în cursă Tiberiu Rebreanu, într-o lucrare unde stilul siropos romanţat deghizează stîngaci calomnia. Refuzată cu oroare de editori, pusă la « păstrare » în arhiva unei biblioteci publice, masiva enormitate zace doar aţipită. Din cînd în cînd, autorul ei mai întreprinde cîte o « depoziţie » în durerosul dosar al relaţiilor familiale, sub insolenta pretenţie a unei ocupaţii de benignă istorie literară... Cît de false (şi totodată nocive) sînt asemenea speculaţii pretins arhivistice, a demonstrat-o casant Al. Piru într-un salutar articol, *Documentariştii şi Liviu Rebreanu* („*România literară*", IV, 1971, nr. 7) precizînd, în problema mult dezbătută a raportului Emil Rebreanu — Apostol Bologa:

« Pe noi ne interesează mai puţin dacă a existat Emil, ne interesează dacă în planul ficţiunii există Apostol Bologa. Ar fi fost oare mai semnificativ acesta din urmă dacă Liviu Rebreanu reproducea în *Pădurea spînzuraţilor* exact caracterul şi faptele fratelui său? »

Ultimul editor al operei lui Liviu Rebreanu, Niculae Gheran, excelent cunoscător al întregului « arsenal » documentar, s-a străduit prin urmare să evite orice alunecare în trivială anecdotă, restabilind faptele cu obiectivitate şi denunţînd prăvălirea în legendă a unor comentatori improvizaţi. El respinge « apăsarea comentariului extraliterar, ce scormoneşte realitatea peste limitele fireşti ale unei cercetări pertinente, pentru identificarea, cu orice preţ, a eroilor cărţii... » (p. 663). Urmărirea acestei « pagini de mitologie modernă », în speţă cazul Emil Rebreanu — Apostol Bologa, editorul o face cu prudenţă (căci documentul real e separat cu grijă de cel apocrif sau de utilizarea lui abuzivă) dar şi cu o secretă voluptate a expertului chemat să descopere, sub stratul de zugrăveală falsă, portretul autentic. Cititorul are astfel la îndemînă, într-o bogată *Addenda* a prezentei ediţii, întregul « dosar » al *Pădurii spînzuraţilor*, reconstituit piesă cu piesă, cu un respect, acesta ştiinţific şi întru totul întemeiat, pentru documentul de arhivă, revelator al procesului de creaţie. Este pentru întîia oară că una din capodoperele prozei româneşti ne este restituită nu numai într-o bună restabilire a textului, cu arătarea variantelor, modificărilor în text etc., dar şi împreună cu plasma sa germinativă, recompusă cu fină pricepere din fragmentele numeroase, dispersate în arhive publice sau particulare, fericit salvate. Aşa cum specialiştii tehnicii moderne în artele plastice pot observa, cu ajutorul razelor X, sub opera aparentă scena primitivă peste care artistul suprapusese viziunea lui împlinită, tot aşa putem urmări acum un pasionant « roman al romanului » şi — totodată — din epistolarul lui Emil Rebreanu, un adevărat roman paralel, zguduitor prin autenticul confesiunii. Intuiţia lui Perpessicius (1964) îşi găseşte în aceste pagini deplina confirmare:

« Emil Rebreanu, am impresia, are dreptul la o biografie a sa personală »; scrisorile lui, formînd un adevărat « jurnal », « ar cristaliza nu numai o biografie patetică, dar şi un document pacifist şi omenesc de mare valoare ».

Rămîne de văzut totuși dacă reproducerea paralelă a « romanului » documentar își găsește motivarea. Se știe că Liviu Rebreanu dăduse el însuși cîteva indicații despre geneza *Pădurii spînzuraților* în *Mărturisirile* din 1932 și tot acolo declara fără echivoc: « Apostol Bologa însă n-are mai nimic din fratele meu. Cel mult cîteva trăsături exterioare și poate unele momente de exaltare. » În spiritul acestei interdicții, unii comentatori, între care și editorul Niculae Gheran (în capitolul *Geneza romanului Pădurea spînzuraților*, pp. 663—709) caută să demonstreze diferențierea structurală a celor doi eroi, datele lor temperamentale și caracterologice deosebite, mobilul opus al acțiunilor etc. Totodată, unele coincidențe invită la apropieri tipologice care nu pot trece neobservate. Nu cumva afirmația romancierului trebuie interpretată nuanțat, în lumina unui justificat orgoliu al creatorului pe care desele raportări la modele reale îl irită, obligîndu-l la exagerări în direcție opusă? În aceleași *Mărturisiri* el se arată agasat de insistențele lui Bogdan-Duică de a « identifica » personaje din *Ion*, fără a mai aminti neplăcerile vexante cu Glanetașul însuși... Într-o perspectivă ideală, Emil și Apostol rămîn, cu tot profilul lor psihologicește distinct, dioscurii unui destin tragic ce-i înfrățește definitiv. Mai mult: Emil Rebreanu e un personaj tulburător, în conștiința căruia se reflectă toate dramele și contradicțiile specifice intelectualului ardelean din acel moment istoric, cu nimic mai prejos decît Apostol Bologa, care rămîne, pe alocuri, mai elaborat și mai puțin convingător. « Dosarul » *Pădurii spînzuraților* aruncă așadar o nouă lumină asupra raportului realitate-ficțiune, cum editorii înșiși intenționau, dar acest raport nu trebuie judecat obligatoriu « în favoarea *creației* rebreniene » (p. 666), cît mai degrabă în perspectiva unei complementarități.

Începută în 1968, seria de *Opere* a ajuns acum la al cincilea tom. Ea fusese precedată de o altă ediție critică, în cinci volume, publicată sub alte auspicii între 1959—1961. În 1965, N. Gheran dăduse și o culegere integrală a nuvelisticii, premergătoare actualei serii. Concepția modernă ce o caracterizează, exigența tehnică, acuratețea textului, soluțiile ingenioase etc., nu exclud dificultățile reale cu care editorii mai au de luptat. Principala lor preocupare rămîne acumularea exhaustivă a documentelor, pentru a evita și a corecta erorile precedente, venind astfel în sprijinul exegezelor viitoare:

« Insuficienta cunoaștere a manuscriselor, a materialelor de arhivă, precum și a altor surse documentare, dar mai ales a sutelor de articole publicate de Rebreanu în presa vremii explică, în bună măsură, erorile de informație din numeroase pagini de critică și istorie literară, cu privire la geneza operei și la atitudinea scriitorului în diverse etape ale existenței sale (inclusiv anii ultimului război mondial) ».

O bibliografie critică Liviu Rebreanu ne este promisă la finele ultimului volum al ediției, în spiritul aceleiași intenții. În prealabil, o serie de « referințe critice » ne sînt puse la dispoziție, capabile să ne dea o idee despre « climatul » în care o operă ca *Pădurea spînzuraților* și-a croit drum în conștiința contemporanilor și a posterității. Ideea nu e rea în sine, dar ea comportă două amendamente: citatele să fie alese cu mai multă parcimonie, pentru a exprima mai exact o *evoluție* a spiritului critic, o creștere calitativă a exegezei, și nu un cumul de locuri comune; apoi, autoritățile critice necontestate să nu fie puse în umilitoarea tovărășie a diletanților și cinovnicilor criticii. Căci dacă e bine să reamintim ce gîndea despre acest roman Camil Petrescu și Eugen Lovinescu, George Călinescu și Tudor Vianu, N. Iorga și Vladimir Streinu, Pompiliu Constantinescu și Șerban Cioculescu ș. a., nu are nici un rost să aflăm presupusa opinie a obscurei Elena Stan (o nouă Elena din Ardeal, a funcționarilor de arhive?) sau a cutărui articlier al cărui nume nu ne mai ostenim a-l pomeni. Lăsați mediocritățile să doarmă!

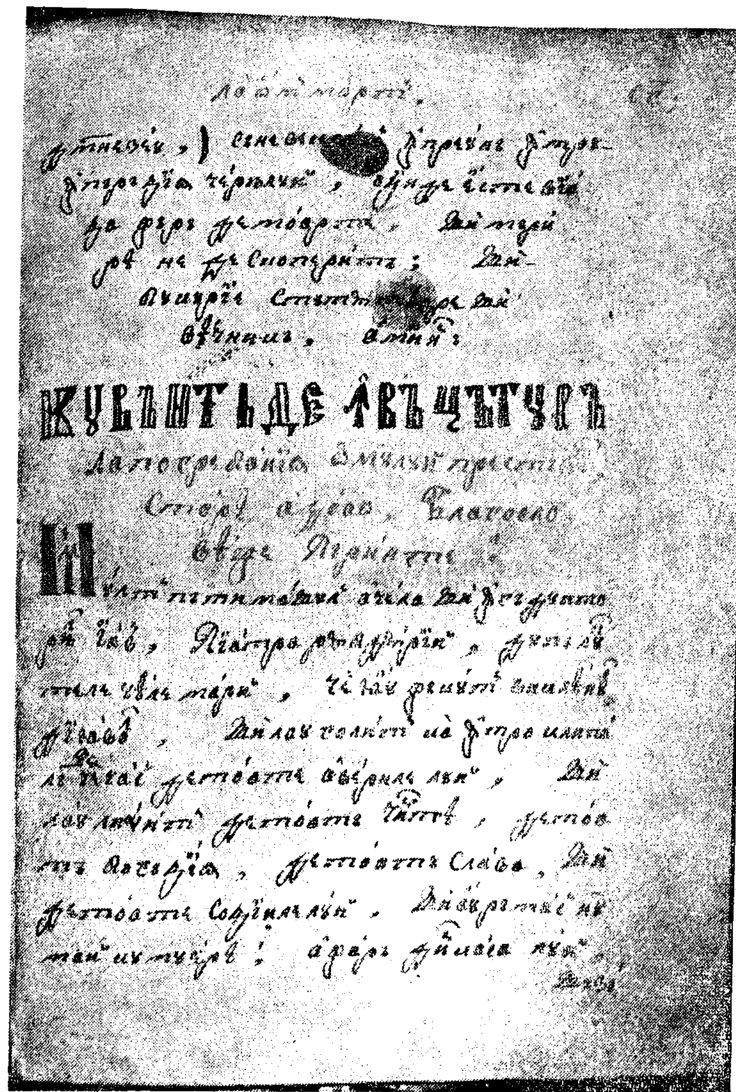
Finalmente, nu e inutil să corectăm unele mici scăpări ce nu stau bine unei ediții altfel atît de exigente: la p. 354 este evident o eroare de lecțiune: *Șorobetea* și nu Șorobetca; reproducerea și traducerea unor cuvinte și expresii maghiare trebuie supraveghiată de un cunoscător: « itt *élned, halnod* kell » și nu «elued», «haluod» (p. 375); *egyetemi polgár* și nu « egy etemi » (p. 386) ceea ce înseamnează *cetățean universitar*, *academic*, adică *student*, și nu «un cetățean intelectual»; « galés leves » nu e tot una cu *supă de gulaș (gulyás)* p. 387; *zászlos* și nu « záczlos » (p. 397); *szálitólevél* și nu « szállibólcvel », ceea ce nu înseamnează « scrisoare » (p. 406), ci *foaie de expediție*; *megfigyelö* și nu « meghfigalö » (p. 447). Etc. etc.

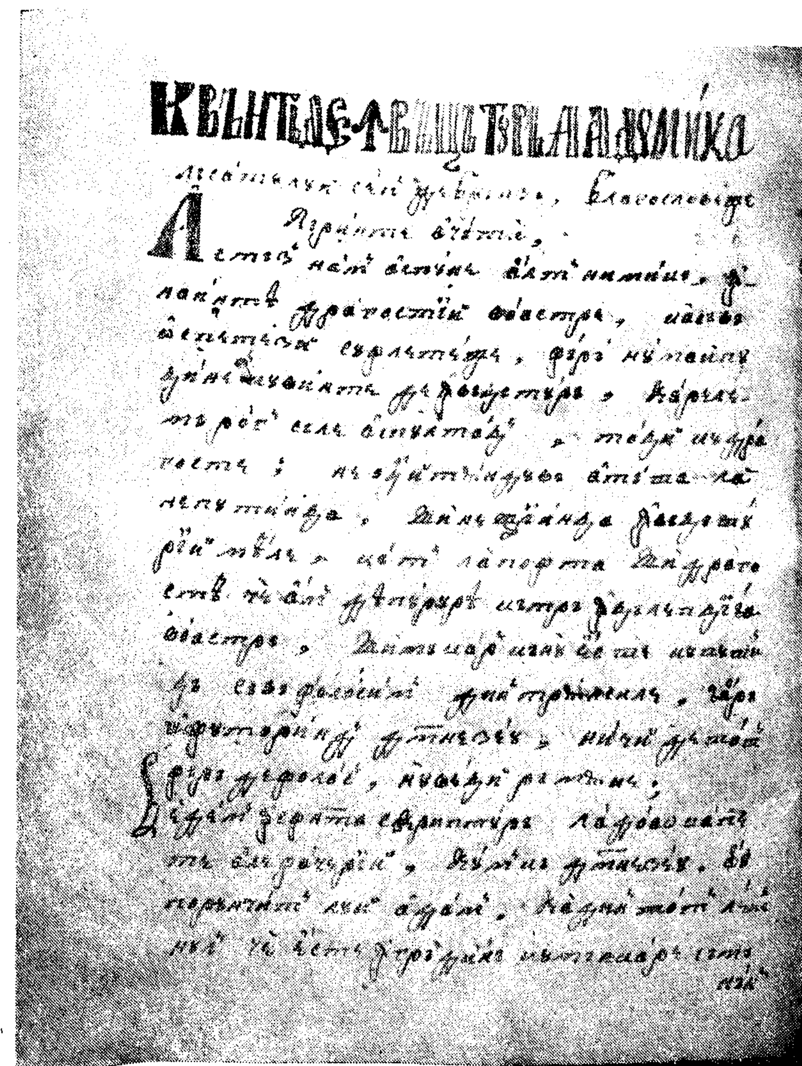
Tot astfel, dacă diverse maghiarisme, expresii dialectale etc. ca *vipt*, *poplon*, *lepedeu*, *camașli* etc. sînt explicate în subsol, numeroase altele rămîn — cu inconsecvență — obscure cititorului de azi (sau cel puțin celui neavizat și străin de lexicul ardelenesc mai vechi): *boace*, *tuc*, *haraz*, *tricău*, *purizează*, *mă păzesc* (= mă grăbesc), *tălpălit*, *purzician*, *diner* (= ordonanță), *altul* (= niciodată), *testimon*, *șperg* și altele, destul de frecvente.

Mircea ZACIU

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

UN MANUSCRIS DIN 1814 AL PREDICILOR* LUI ANTIM IVIREANUL

Valoroasa ediție critică de Opere ale lui Antim Ivireanul de Gabriel Ștrempel[1] menționează printre manuscrisele care au perpetuat creația marelui cărturar și un manuscris, aflat într-o colecție particulară, semnalat de Paul Mihail (p. XLVI).

Prin prezentarea de față facem cunoscute cîteva date asupra manuscrisului *Predicilor* lui Antim Ivireanul care ne-a fost donat, în 1936, de rectorul Seminarului Teologic, Constantin Popovici.

Manuscrisul, în mărime de 22 × 16 cm., are lipsă primele două file. Textul începe de la f. 3 și se termină cu f. 307^{v}, neavînd sfîrșit. E scris pe hîrtie groasă, albastră-verzuie, care are în filigran literele chirilice A. F. M. (f. 209). Numerotația, cu litere chirilice, în chinovar. Scrisul unei mîini, îngrijit, avînd pe pagină 19 sau 20 de rînduri. Literele începătoare, colontitlul, marginalele și unele fragmente de text sînt în chinovar. Pe lîngă aceasta titlurile și unele litere sînt ornamentate în negru și chinovar. Finalurile unor predici se sfîrșesc în rînduri care se îngustează, pînă cînd ultimul e format dintr-o literă, după care urmează pseudomonograma lui Antim Ivireanul. Legătura manuscrisului este recentă.

Manuscrisul nu are însemnarea numelui copistului și nici un fel de altă însemnare. În cuprinsul textului de la f. 130 este menționat anul 1814. (în ediție, f. 84, r. 30, anul 1710).

Prototipul de pe care a fost copiat manuscrisul din 1814, la un secol după moartea autorului *Predicilor*, presupunem că a avut la bază un manuscris apropiat de manuscrisul 3460 păstrat la Biblioteca Academiei R. S. România, copiat în 1722 — 1725 de Efrem, grămătic din București, considerat de editorul G. Ștrempel, manuscrisul *A*.

Comparația textelor arată deosebirile neînsemnate față de manuscrisul *A*, luat de către editor drept manuscris de bază. În unele locuri, manuscrisul copiat în 1814 se aseamănă cu manuscrisul considerat de editor drept manuscrisul *B* (manuscrisul nr. 524 de la Biblioteca Academiei R. S. România, copiat de arhim. Grigorie Deleanu în 1781).

Manuscrisul de bază de pe care s-a făcut copierea manuscrisului din 1814, presupunem că a fost dus din Țara Românească în Moldova de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în calitatea sa de Exarh în Principate începînd cu anul 1808.

Locul de copiere al manuscrisului din 1814 este Moldova, fapt relevat prin aceea că se schimbă titulatura Domnului, cu o titulatură a Împăratului, și apare chiar numele: « Împărat Alexandru Pavlovici » (f. 280^{v} r.8).

Copistul este un moldovean, după cum reiese din unele particularități fonetice, și folosește uneori forme mai vechi decît cele din manuscrisele ediției.

În ediția G. Ștrempel	*În manuscrisul din 1814*
f. 28^{v} r. 21 — beserică	f. 41^{v} r. 8 — bisărică
f. 34^{v} r. 18 — nu-i trebuiaște	f. 51 r. 9 — nu-i trebuiești
f. 109 r. 27 — mea	f. 160^{v} r. 6 — mè

* Menținem titlul de *Predici* folosit de G. Ștrempel în ediția critică din 1962, apărută la Editura Academiei Republicii Populare Române. Considerăm că titlul *Didahii*, dat prima dată în 1781 de Grigorie Deleanu manuscrisului copiat de el, conține un termen care nu a intrat în limba română literară și nu redă exact sensul noțiunii de «cazanie» care circula în epocă și care apare în majoritatea titlurilor de cuvîntări ale lui Antim Ivireanul.

[1] Editura *Minerva*, București, 1972, 474 p.

f. 109 r. 23 — să se fi apucat	f. 161 r. 4 — să să fie apucat
f. 202^{v} r. 16 — clipă de ceas	f. 303 r. 16 — clipală de ceas

Manuscrisul din 1814 dovedește aria largă de răspîndire a predicilor lui Antim care au îmbrățișat întreg pămîntul unde se auzea vorbă românească.

*

Ediția critică alcătuită de G. Ștrempel, comparată cu manuscrisul din 1814, probează similitudinea acestui text cu cel al manuscrisului de bază folosit de editor. Semnalăm cîteva dintre micile diferențe care există totuși față de textul ediției. Aceste diferențe reprezintă compliniri de cuvinte, introducerea unor precizări, corectări de exprimare, ceea ce demonstrează că prototipul manuscrisului din 1814 a fost foarte apropiat de manuscrisul autograf.

Prezentăm, în paralel, cîteva diferențe dintre manuscrisul din 1814 și textul ediției.

1) Completări pe care manuscrisul din 1814 le aduce textului *tuturor* celorlalte manuscrise:

a) *Completări de marginalii.* În manuscrisul din 1814 apar cu regularitate marginalii, întotdeauna scrise cu chinovar, în care se fac trimiteri la scrierile din care s-a folosit citatul de la rîndul respectiv.

În predica de la f. 124^{v}—134^{v} din manuscrisul de la 1814 apar 18 numerotări de paragrafe în chinovar.

b) *Completări de cuvinte*

În ediția G. Ștrempel	*În manuscrisul din 1814*
f. 101^{v} r. 5 lipsă	f. 149 r. 9—10 cu alt feliu de haine se îmbracă cînd merg la războaie

2) Corectări de exprimare care se găsesc *numai* în manuscrisul din 1814:

În ediția G. Ștrempel	*În manuscrisul din 1814*
f. 108^{v} r. 10 blagostivul	f. 160^{v} r. blagocistivul
f. 109 r. 16 doftorii iscusiți	f. 160^{v} r. 13 doftorii iscusite

În manuscrisul din 1814 la f. 118, r. 6—7 există textul, scris cu chinovar: « cu slavă și cu cinste l-ai încununat pre Dînsul » (care lipsește în manuscrisul *A* și în celelalte), iar în manuscrisul *B* apare un text grecesc, tradus de editor: « chemarea nu de la oameni luînd » (în ediție, f. 76 r. 4, subsol).

Cuvîntul de învățătură la Preobrajenie conține o alocuțiune, care, după opinia editorului, s-ar fi rostit în ipoteza că Domnul se afla de față. Textul, cules în ediție la p. 154 — 155 în subsol, se află în toate manuscrisele transcris la sfîrșitul predicii. Spre deosebire, copia din 1814 conține *o parte* a acestui fragment, copiat *la rînd* în cursul expunerii, realizîndu-se o legătură logică între fragmente. Faptul că în manuscrisul de la 1814 dislocarea fragmentului ce urma să fie rostit în fața Domnului nu se face ca în celelalte manuscrise arată că această copie a fost transcrisă de pe un manuscris apropiat de cel autograf.

Gruparea predicilor este foarte asemănătoare cu cea din manuscrisul *A* al ediției, cu deosebirea că predicile ocazionale — la pocăință, parastas și înmormîntare — sînt grupate la sfîrșitul manuscrisului copie.

*

După opinia editorului G. Ștrempel (*op. cit.*, p. XLIV), manuscrisele cunoscute ale *Predicilor* lui Antim Ivireanul au avut o circulație destul de restrînsă.

Manuscrisul din 1814 dovedește însă funcționalitatea sa și persistența în timp a creației oratorice a lui Antim prin faptul că predicile sale au fost transformate în bucăți uzuale de lectură care ajungeau săptămînal la cunoștința ascultătorilor moldoveni.

Folosirea îndelungată a manuscrisului din 1814 este demonstrată de gradul de uzură al colţurilor de jos ale paginilor şi de urmele de ceară pe unele foi care conţin predici la care se apela mai des.

Manuscrisul copiat în 1814 avea o destinaţie expresă, de a fi citit în biserică, ca o veche Cazanie, la strană (cf. formula «blagosloveşte părinte a ceti»).

Existenţa colontitlului precum şi începutul predicilor pe pagină nouă arată că manuscrisul din 1814 a urmat modelul cărţilor tipărite şi că acest manuscris era destinat pentru lectură.

Faptul că manuscrisul copie din 1814 era destinat unei folosiri generale se vădeşte şi prin transformarea *Cuvîntului de învăţătură asupra omului mort*, rostit iniţial la moartea doamnei Pulcheria Mavrocordat (ediţia G. Ştrempel, p. XLIV) şi a *Învăţăturii cînd se face parastas*, în cuvîntări care se pot ţine la orice înmormîntare sau parastas. De aceea, în aceste două predici, formula de adresare: «această de bun neam şi cinstită cucoană» (care apare în toate celelalte manuscrise, ediţia G. Ştrempel, f. 173 r. 23) în manuscrisul din 1814 este generalizată: «acest cinstit boieriu, sau cucoană, sau care a fi» (f. 296^{v}, r. 15), şi în loc de «să o iarte» (ediţie, f. 178 r. 35) se invocă «să-i ierte».

Expunerea succintă pe care am făcut-o afirmă valoarea acestui manuscris, copiat în urma celorlalte manuscrise cunoscute de editor, dar care prin toate elementele sale arată — după opinia noastră — că a avut drept prototip un manuscris foarte apropiat de cel original. Diferenţele, faţă de textul ediţiei, pledează tocmai pentru vechimea prototipului manuscrisului adus în Moldova şi de pe care s-a făcut copia din 1814.

Folosirea publică a manuscrisului-copie din 1814 a avut — negreşit —un rol de seamă în răspîndirea creaţiei lui Antim Ivireanul, creaţie care a contribuit la unitatea limbii naţionale şi la formarea stilului retoric la români.

Paul MIHAIL şi
Zamfira MIHAIL

«...prezența scînteietoare a lui Mihail SEBASTIAN.»

Lucia Demetrius

ÎNDEOBȘTE ÎȘI SCRIU AMINTIRILE despre o personalitate cei care au cunoscut-o bine, de aproape. Eu nu pot spune că am fost foarte bună prietenă cu Mihail Sebastian, pot mărturisi numai că aș fi vrut să fiu, și, în afară de opera lui literară pe care o prețuiesc mult, omul, atît cît am izbutit să mă apropii de el, mi-a lăsat o impresie adîncă, de neuitat.

Vina acestei prietenii ratate a fost a mea.

Lucrurile au început așa. Cînd eram încă în liceu, el intrase în facultate și publica la „Cuvîntul" acele articole strălucitoare care i-au creat faima chiar de la debut. Tata venea acasă la prînz cu ziarul, așeza articolul pe masă în fața tacîmului meu, și ofta adînc: «Asemenea copil să fi avut norocul să am eu!» sau: «Of, de ce nu e ăsta copilul meu!». Știa, bietul tata, că eu abia aștept să sfîrșesc liceul ca să urmez Conservatorul, să ajung actriță. Sătul și descurajat de viața de scriitor din acea vreme, de scriitor inabil să-și hotărască singur drumuri catifelate, nu înțelegeam și nu înțeleg nici azi de ce dorea pentru mine o meserie care îl deprima. Poate că nădăjduia să găsesc expresii mai limpezi decît ale lui pentru ceea ce-l frămînta. Și întîlnea aceste expresii la Mihail Sebastian.

Mai tîrziu, cînd am început să scriu și eu, l-am cunoscut pe Sebastian prin Camil Petrescu, omul care mă îndemnase stăruitor și mă încurajase să fac literatură. Eram pe vremea aceea foarte timidă, paralizată de timiditate. Mă uluise și mă speriase destul spiritul și verva lui Camil Petrescu. Acum i se adăuga promptitudinea de gîndire, spontaneitatea, prezența scînteietoare a lui Mihail Sebastian. Cred că aveam aerul de imbecilă în fața lor, lipsită de replică, și nici unul dintre ei

nu mi-ar fi acordat nici un fel de interes, dacă nu le-ar fi plăcut amîndorura capitolele pe care i le încredințasem lui Camil Petrescu din Tinerețe, *primul roman, încă nepublicat atunci.*

După ce Mihail Sebastian era atît de plin de duh, de freamăt, îmi mai aduceam aminte și de cuvintele tatii...

N-am devenit ceea ce se cheamă prieteni, dar știam că mă prețuiește și el știa că îl admir. Cînd ne întîlneam din întîmplare, ne bucuram amîndoi.

O singură dată m-a vizitat. Asta se petrecea în timpul războiului. Îi mărturisisem că am scris o piesă de teatru care în acel moment nu se putea juca din pricina autoarei, nu a piesei (s-a jucat mai tîrziu, în 1945, la Teatrul Național, se numea Turneu în Provincie*), și el mi-a cerut să i-o citesc. I-a plăcut. Mi-aduc aminte că s-a plimbat atît de mult prin odaie după lectură, vorbind aprins și gesticulînd, încît a făcut o gaură în covorașul de pe jos. Mama glumea mai tîrziu: « Să nu cîrpim covorul. Îl mai lăsăm puțin, ca să ne aducem aminte ce mult i-a plăcut piesa ta lui Sebastian ».*

Tot atunci ne-am întrebat unul pe altul dacă ne e greu să scriem teatru și ne-am spus adevărul: Amîndorura ne era mai ușor decît proză. Cu o mare seriozitate Sebastian mi-a spus atunci: « Să n-o mai declarăm față de nimeni. Trebuie să fie secretul nostru! Oamenii socot că dacă faci ușor un lucru, e el însuși ușor sau superficial. Și nu e adevărat! E numai o chestiune de mijloace. Le ai sau nu le ai! » »

Am păstrat multă vreme « secretul » lui Mihail Sebastian și al meu. Cred că îl spun abia acum.

În 1942, în Martie, a murit tata. Am primit atunci de la Sebastian, pe care îl vedeam rar, o scrisoare pe care am păstrat-o și pe care o transcriu aici:

« Vineri seara

Iubită Lucia Demetrius,

ultima oară îl întîlnisem acum vre-o trei luni — cred că era în Decembrie sau Noembrie — într-o dimineață, pe stradă, în fața Băncii Naționale. M-a oprit el și mi-a pus tot felul de întrebări, cu discreție, aproape cu teamă, — întrebări la care n-am știut cum să răspund. Simțeam că nici nu așteaptă răspunsuri. Mă întreba mai mult pentru a-mi da curaj: el, mie. Aș fi vrut să-i mulțumesc, dar nu cred că am reușit. Mă tem că niciodată n-am reușit să-i spun destul de limpede afecțiunea pe care i-o purtam.

Mă gîndesc mereu la admirabilul lui cap alb, mă gîndesc mereu la nesfîrșita lui discreție, simplicitate, tăcere. Cred că ar fi avut multe lucruri să ne spună, dacă am fi știut să i le cerem. Dar d-ta le știi aceste lucruri și poate că ni le vei spune cîndva.

Voi trece să te văd într-una din aceste zile — și dacă n-am venit încă, e pentru că nu știu dacă vrei, dacă poți să primești. Crede-mă cu tot gîndul, cu toată inima, lîngă D-ta și lasă-mă să te îmbrățișez frățește.

Mihail SEBASTIAN»

Nu știu dacă l-am mai văzut după scrisoarea asta. Nu-mi aduc aminte multe lucruri din perioada aceea atît de neagră pentru mine, atît de nedreaptă cu el.

După trei ani, deodată, cînd toți respiram din adînc, cuprinși de nădejde, cercetîndu-ne puterile, gata să le desfășurăm, căzu ca un trăznet vestea morții lui incredibile, absurde, vestea accidentului care îl răpusese.

Nu puteam crede cei care ne aflam atunci într-un birou la Uniunea Scriitorilor: Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Radu Boureanu. Și mai ales n-o puteam accepta. Prea părea întîmplarea atotputernică și lipsită de noimă. La fel ca noi trebuie să fi simțit mii de cititori.

Cred că Mihail Sebastian avea atunci treizeci și opt de ani. O vîrstă la care un mare talent se rotunjește, se îndeplinește, face să răsune corzile lui cele mai adînci și, dacă a trăit evenimente capitale, — le trăise prea din plin sărmanul !, dobîndește o optică asupra vieții care rodește opere mari. N-a mai scris aceste opere ale maturității Mihai Sebastian, în schimb cele ale tinereții lui, — de parcă această tinerețe ar fi știut că va fi retezată, — au avut maturitate din capul locului. Eseuri ascuțite, pătrunzătoare, cuprinzătoare, o proză plină de farmec și vibrație, piese de teatru, din păcate numai trei, scrise cu meșteșug de maestru, gîndite limpede, scînteietoare ca dialog, străbătute de fulgerele unei inteligențe iuți, clădite pe pilonii unor caractere adevărate, oglindind moravurile unei societăți pe care autorul o demască și o zugrăvește cu toate tertipurile și platitudinile ei, piese în care răsare, în toate, un erou tip, aproape același, care e greu să crezi că nu e autorul însuși : visătorul ce aruncă o punte peste turpitudinile unei realități dure, către puritate, către valori absolute, îmbrăcate într-o inefabilă poezie.

Lucia DEMETRIUS

«...îmi urmez calea între muncă și suferință...»

ÎMI SCRIA EMIL ISAC

APARIȚIA COMPACTULUI VOLUM [1] EMIL Isac, un tribun al ideilor noi, asupra căruia sper să pot vorbi o odată mai pe îndelete, mi-a evocat în toată autenticitatea lui umană pe poetul Ardealului bătrîn, prezență deosebit de interesantă și simpatică, pe vremea anilor de liceu și a studenției mele, în viața culturală a Clujului. Din vedere îl știam din 1946. De ajuns de vag însă, întrucît îl privisem de la distanță, din balconul sălii mari a Casei universitarilor, el aflîndu-se pe scenă, alături de Lucian Blaga, care conferenția despre Cantemir. Mai tîrziu, aveam să-l văd în repetate rînduri la ședințele filialei clujene a Societății Scriitorilor Români. Prezentat nu i-am fost. Și nici nu aveam să-i fiu. N-a fost nevoie. Într-o după amiază de iunie sau iulie, în 1948, trecînd pe strada 1 Mai, aud un glas ce venea de undeva, de sus: «— Stai, Micule, că viu și io!» Peste cîteva clipe, Emil Isac era în stradă. Mă zărise de la balconul locuinței sale, și îmi oferea un ceas-două de hoinăreală prin oraș.

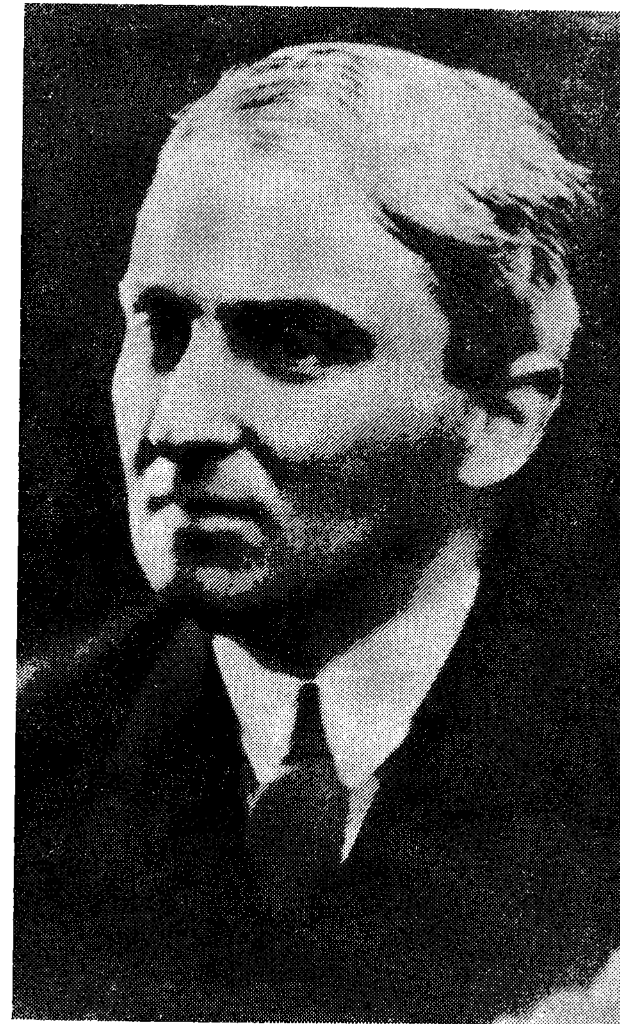
«— Te-o lăudat Blaga — au fost primele sale cuvinte. O zîs că ai talent. Da' bacalaureatul trecutu-l-ai ?»

Nu-l trecusem, mă pregăteam tocmai, pentru proxima sesiune, din toamnă.

«— No, du-te dracului!»

Avea un fel de a vorbi franc, pînă la brutalitate, deosebit de pitoresc. Asemenea altor intelectuali ardeleni din vechile generații, amesteca neologismele cele mai stridente cu provincialisme și arhaisme și accentua cuvintele — anumite cuvinte — deconcertant. Pronunța: acadèmie, dar zicea genìu și republìcă.

[1] Ion Brad, Editura „Dacia" Cluj, 1972.

Nu vorbea astfel din neglijență. Ca toți ardelenii cu carte, acorda chestiunilor de limbă un interes susținut. Era intens preocupat de puritatea limbii. Povestea la toată lumea cît se străduise (din păcate fără succes) să-l convingă pe Sadoveanu că trebuie pronunțat nu «zahăr», ci «zăhar», nu «lacăt», ci «lăcat»...

Particularitățile lexico-fonetice ale vorbirii Maestrului (astfel i se spunea) nu-mi erau necunoscute (teoriile lingvistice, da) la data cînd îi făceam cunoștința; ignoram, în schimb, o mulțime de alte aspecte ale personalității sale, iar viața nu i-o știam aproape de fel. Aveam să aflu, în cursul nu prea frecventelor, însă lungilor întrevederi ulterioare cu poetul, o sumedenie de lucruri interesante nu doar despre el însuși, despre trecutul său literar și civic, ci despre multe alte personalități ale culturii naționale și europene. Cunoscuse pe Coșbuc, pe Vlahuță, pe Goga, pe Ady Endre, pe toți scriitorii români din propria generație, trăise la Paris, avusese prieteni la „Mercure de France“, activase încă dinainte de primul război mondial în mișcarea socialistă, fusese în raporturi amicale cu I. C. Frimu. Numele cel mai des evocat era I. L. Caragiale. Adeseori, în trecere prin Transilvania, marele dramaturg ar fi poposit nu o dată la Cluj, cutreierînd în compania tînărului prieten, cartierele preferate ale acestuia din urmă.

În anii cînd l-am cunoscut, Emil Isac nu mai era cel din vremurile lui bune. Bolnav, neputînd ieși uneori săptămîni întregi din casă, era fatal să parcurgă stări depresive, acestea exprimîndu-se într-un mod aparte, propriu temperamentului său expansiv. Avea clipe de irascibilitate, de orgoliu exacerbat, se simțea uneori persecutat. Amintirile și le înfrumuseța vizibil, fără să deformeze însă esențialul. Mîndru în special de trecutul său politic, plăcîndu-i să spună că n-a activat în solda nici unui partid la putere, și nici a unei clici, Emil Isac a fost, într-adevăr, un militant consecvent, prin scrisul și faptele sale civice, în serviciul democrației și al progresului. Adeziunea sa la socialism a fost deplină, edificarea noii societăți fiind împlinirea propriilor năzuințe constante.

Scriitorul și publicistul Emil Isac a fost dublat de un autentic om de cultură. Vorbea nemțește, franțuzește, ungurește perfect, știa și englezește, și avea o serioasă pregătire sociologică. Istoria, istoria artelor, literatura universală îi erau familiare. Pe scurt, un tînăr în plină formație avea ce să învețe de la Emil Isac!

În decembrie 1950 am plecat din Cluj. Din corespondența purtată cu scriitorul în anii ce s-au scurs de la această dată pînă la moartea lui, survenită în 1954, primăvara, păstrez opt scrisori, interesante, incontestabil, ca document psihologic.

D. MICU

I

Emil Isac

Carte poștală
[Recto]
Cluj, 15 Aug[ust] 1951

Dragă Micu,

Am primit rîndurile D[umi]tale și mă bucur că mai există și corespondenți statornici, care n-au interes... Îmi merge greu a călca pe obiceiul meu vechi de-a nu cere, a da! Și la urma urmelor ar trebui să cunosc și gesturi spontane, nu numai formalități, de care m-am săturat de zeci de ani. Durere, nu mă simt bine. Din pricina aceasta nu pot veni, cum era vorba, zilele aceste la București. Obișnuit de a-mi face datoria fără a prezenta... poliță, îmi urmez calea între muncă și suferință. Scrie-mi te rog, cînd poți.

Pe O. D. nu-l cunosc mai de aproape. Adresa nu i-o știu. Poate L. Bl. i-o știe.

Cu dragoste,

Emil ISAC.

[Verso]
Poetului *D. Micu*
Șoseaua Kiseleff nr. 10
București.
Expeditor: Emil Isac
str. 1 Mai 23
Cluj.
[*Data poștei expediere*]: *Cluj 16 aug. 51*

[*Primire*]: *București: 20 aug. 51*

II

[*F. 1 r°*]

Dragă Micule,

Contra interdicțiilor medicilor, care m-au oprit pentru cîteva luni de-a lucra (la clinică mi s-a constatat exact boala, destul de gravă... de cord) îți răspund în cîteva cuvinte. De mai multe săpt[ămîni] n-am părăsit patul, acum, pînă ce se aerisează... îți comunic, că («deși nu vreau să fiu compătimit») regret, că sînt un «leu rănit» pe care îl «vizitează» mulți, care însă sînt refuzați de cei ce [*f. 2 v°*] păzesc liniștea mea... În sfîrșit și Uniunea Scriitorilor și-a adus aminte de mine că mai trăiesc, mi-a trimes carnetul No. 329...

Știi ce greu cer ceva, totuși te rog — dacă poți — treci la „*Editura de Stat*" (?) și roagă-l pe Silv.[ian] Iosifescu să-mi trimeată cărțile lui Caragiale. În afară de timbrele poștale cu efigia lui Caragiale n-am primit nimic! Poate meritam să-i primesc lucrările mai ales că de fapt Caragiale m-a iubit mult.

[*F. 1 v°*] Scrie-mi cum o duci cu sănătatea! *Păzește-o !* Este supremul bun în viața noastră trecătoare din care nu rămîne decît ceea ce am creat.

Stau scrisori cu vraful, nici nu le pot ceti. Dar d[umi]tale ți-am răspuns. [...] Ioanichie nu mi-a scris nici un cuvînt. [*F. 2 r°*] Termin... Merge greu și scrisul unei scrisori. Cu arma la picior, cu lira în cui... așa mi s-a hărăzit soartea. Îmi vei mai scrie?

Te salut cu drag,

Emil ISAC.

Sîmbătă, martie
1952

Și te rog foarte discret în chestiile ce ți le scriu.

[Plicul]
[Data poștei
expediere]: Cluj *29 mart. 52 — 12*
[Destinatar]: Poetului

[Primire]:
București: 21 mart. 52 — 8
[Expeditor]: E. I. Cluj
1 Mai 23.

Tov. D. Micu

București
str. Pitar Moș no. 29, ap. 11.

III

Carte poștală
[Recto]

Cluj 23 Ian[uarie] 1953

Dragă Micule, avînd mîna stîngă paralizată scriu cu mare greutate. Așa încît pe această cale îți mulțumesc pentru aducerea aminte, chiar dacă este foarte rară și te rog să-mi mai scrii. [...] Aștept să fie revista literară așa cum aș dori.

Cu dragoste al D[umi]tale,

Emil ISAC.

[Verso]
Expeditor: Emil Isac

[Destinatar]: D. Micu literat

Cluj
str. 1 Mai 23
[Data poştei
expediere]: *Cluj, 24 ian. 53*

Bucureşti
str. Pitar Moş nr. 29
[Data poştei
primire]: *Bucureşti, 26 ian. 53*

IV

Carte postală
[Recto]
24 febr[uarie] 1953

Dragă Micule, Ţi-am primit scrisoarea şi-ţi mulţumesc. În ce priveşte ediţia pentru „Bibl[ioteca] p[en]t[ru] toţi“, Editura a încheiat contractul cu Miron Paraschivescu. Azi mi s-a comunicat şi eu mi-am dat consimţămîntul. D[umnea]ta ai putea pregăti însă retipărirea multelor mele articole etc. Ce zici la idee? Cu sănătatea o duc tot prost, cu mîna stîngă neputincioasă. Scrie-mi dragă Micule cum o duci cu sănătatea, ce lucrezi, ce faci. Dragostea mea părintească să te însoţească şi să aud veşti cît de multe despre D[umnea]ta. *Scrie-mi.* Îmi face bucurie orice rînd pe care mi-l scrii. Lui Ioanichie te rog predă-i o caldă îmbrăţişare.

Te salut cu drag,

Emil ISAC.

[Verso]
Expeditor: Emil Isac
str. 1 Mai nr. 23
oraşul Cluj.
[Data poştei
expediere]: *Cluj, 25 febr. 53 — 14.*

Destinatar]: D. Micu
str. Pitar Moş nr. 29
oraşul Bucureşti.

V

Carte poştală
[Recto]
Cluj, 14 iun[ie] 1953
str. 1 Mai 23.

Dragă Micule,

Te îmbrăţişez pentru lucrarea ce mi-ai trimis-o despre Coşbuc. Este una dintre cele mai bune ce le-am citit. *Bravo.* Nu m-am înşelat în D[umnea]ta. Starea mea tot staţionară, paralizia mînii stîngi nu se îndreaptă. *Scrie-mi. Păstrează-ţi sănătatea.*

Te salut cu drag,

Emil ISAC.

[Verso]
[Adresa expeditorului]: *Cluj*
Regiunea Cluj
str. 1 Mai nr. 23
Expeditor: Emil Isac.

[Adresa destinatarului]:
Localitatea *Bucureşti*
str. Pitar Moş nr. 29
Destinatar: D. Micu.

[Data poştei expediere]:
Cluj, 15 iunie 53 — 20.

VI

Carte poștală
[Recto]
16 sept[embrie] 1953

Dragă Micule,

Regret că n-ai venit pe la mine. După cum vezi, tot bolnav, tot în clinică... Aceasta este soartea mea. Pe lîngă atîtea nenorociri, mi-a murit și... cîinele drag, pe care l-ai cunoscut și D[umnea]ta. Nu este permis să fii sensibil. Te rog mai scrie-mi. Ce păcat că „*Contemporanul*" n-a republicat ce-am scris despre Vlaicu, cînd s-a prăbușit asemeni lui Chavez... Mi-a fost prieten bun. Am cetit ce-ai scris despre Vlahuță. Cîte aș putea spune și despre dînsul.

Te salută cu dragostea veche,

E. I.

[Notat în dreapta sus]
Scrisul merge greu, aproape
nici nu merge.

[Verso]
Localitatea — *București*
Str. Pitar Moș Nr. 29
Destinatar — Dumitru Micu.

[Data poștei expediere]:
17 sept. 1953 — 12
Cluj.

[Adresa expeditorului]:
Localitatea *Cluj*
str. Clinica Balneologică str. Miko 4 Salonul 7
Expeditor: Emil Isac

VII

Carte poștală
[Recto]
18 oct[ombrie] 1953

Dragă Micule,

Sînt tot la spital... Acum mi se face un tratament nou. Ce m-aș bucura măcar odat', să mai pot sta în picioare... Și de astă dată îți dau acelaș[i] sfat ca totdeauna: grijește de sănătate.[...]

Te salut cu drag,

Emil ISAC

[Verso]
Expeditor: Emil Isac
str. 1 Mai nr. 23
localitatea *Cluj.*

[Destinatar]: D. Micu scriitor
str. Pitar Moș nr. 29
localitatea *București.*

[Data poștei expediere]:
Cluj, 19 oct. 53

[Data poștei primire]:
București 20 oct. 53.

VIII

[F. 1 r°]
18 No[iem]v[rie]/1953

Dragă Micule,

Mă bucur totdeauna dacă îmi scrii. Știi cu cîtă dragoste urmăresc — cît pot — activitatea D[umi]tale. Te rog însă, să asculți și D[umnea]ta de sfaturile bune care ți le-ar da oricine. Ești încă tînăr și nu trebuie să respingi mîinile care vor să-ți arate calea bună.

Grijește-te! Ferește-ți sănătatea! E un sfat pe care ți-l repet pînă la banalitate.

Ieri m-a vizitat redactorul șef al „*Contemporanul*"-ui Banu, la care m-am interesat de D[umnea]ta. Am lăudat cartea despre Coșbuc alcătuită de D[umnea]ta. Dar cîte îți puteam spune eu în legătură cu Coșbuc! Nu mă supăr că ai vorbit în cîteva cuvinte numai despre mine în legătură cu Coșbuc. Unii nici atîta n-au [*f. 2 v°*] făcut cînd au scris despre Caragiale. *Nu este lucru cinstit*, ca acei care se ocupă de istoria literaturii, să refacă după dorința lor întîmplări din trecut.

Nu mă dor ignorările de multe ori stupide, cum n-am dat nimic nici pe laudă nici pe atacuri.

I-am amintit și redactorului șef Banu, și-ți amintesc și D[umi]tale. Luna aceasta — așa aud — se va desvălui statuia lui Ady la Budapesta. Mi s-a cerut pentru muzeul lui Ady pe care îl îngrijește Bötöni György — amintiri, documente etc. Am promis atîta cît am putut. S-ar putea publica o carte întreagă despre Ady și mine, și prietenii care îi avea. Nu sunt prea darnic cu publicări din viața mea, ceea ce pot spune este simplu: n-am merite, ci mi-am făcut datoria. Și dacă există consecvență în activitatea unui scriitor am fost totdeauna pe aceeași linie, nu cu două, ori chiar zeci de fețe cum ale unor [*f. 1 v°*] scriitori, care își schimbă « convingerile » ca parcă ar fi cămeși. N-am fost « progresist de ocazie » și nu mi-am murdărit condeiul scriind osanale la adresa regilor, căci m-a durut, cum mă dor și azi toate piedicile care stau în calea dezvoltării poporului meu și a tuturor popoarelor.

Mă întrebai, că criticul Ovid Crohmălniceanu de unde să se informeze de activitatea mea dintre 1930—1944? Dar nu are la dispoziție întreaga bibliotecă a Academiei? Firește, sutele de articole publicate în presa lunară, nu le poate cunoaște. Am păstrat ce-am putut, căci două războaie mondiale și « refugiul » de cinci ani, mi-a distrus foarte multe documente. Am stat de-atîtea ori în pericol de moarte, nu m-am lăudat « țigănește » cu lucrurile tragice pe care le-am suferit. [*f. 2 r°*] Regret mult că n-am avut prilejul, pînă ce mai puteam să fiu în afar' de pat, să-ți arăt, ca să lucrezi, atîtea evenimente din viața mea, plină de multe, multe întîmplări, de durere, și foarte puțină bucurie.

Îl vezi pe Miron? Nu sunt supărat pe dînsul, dimpotrivă mă interesează soartea lui, și l-am apreciat așa cum merita! Are pe lîngă talent și « nervul literar », care lipsește la cei mai mulți dintre contemporanii lui. În ce privește pe H. L., am nu numai considerație față de talentul ce-l are, dar este un *om* care-nțelege suferința altuia. Și anul trecut a făcut ca să mi se trimeată un medic de seamă, și anul acesta a intervenit ca să primesc medicamente. Cred că vor sosi. Ce soartă tristă, să cerșești după medicamente! Scrie-mi mai des!

Vezi, ți-am scris chiar destul!

Cu dragostea veche al D[umi]tale,

Emil ISAC.

[Notat ca P. S. pe *f. 1 r°*]

Trimete-mi cartea cu
articolele D[umi]tale despre
Coșbuc despre care am cetit.

[Plicul]
[Destinatar]: D. Micu poet și scriitor
str. Pitar Moș nr. 29

Localitatea *București.*
[Data poștei]: *Cluj, 18 noe. 53.*

[Adresa expeditorului]:
Localitatea *Cluj*
str. 1 Mai nr. 23
Expeditor Emil Isac.
București, 21 noe. 51.

FIŞIER BIBLIOGRAFIC

(octombrie — decembrie 1972)

A

AGÂRBICEANU (Ion)

Boroianu (Constantin) — La adormirea lui Lucian Blaga. „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9), 1972, pp. 178—181.

ALECSANDRI (V.)

Alexandrescu (Sică) — Sică Alexandrescu despre lupta pentru direcţia Teatrului Naţional (acum 90 de ani).[Scrisoare către Dimitrie Sturza din 1881.] „*Astra*", VII, nr. 10 (77), octombrie, 1972, p. 10.

ARGHEZI (T.)

*** — *Ce-a mai rămas.* [Versuri.] „*Contemporanul*", nr. 50 (1361), vineri 8 decembrie, 1972, p. 1.

*** — *Masca lui. Inscripţie pe o carte de bibliofil (avut). Dedicaţie de mecenat. Din La Bruyère.* [Versuri.] „*Contemporanul*", nr. 52, (1363), vineri 22 decembrie 1972, p. 1.

*** — *Sîngele şi aurul.* [Versuri.] „*Contemporanul*", nr. 45 (1356) vineri 3 noiembrie 1972, p. 1.

Cioroiu (Constantin) — Autografe. [Dedicaţie pe *Icoane de lemn.*] „*Tomis*", VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.

B

BASILESCU (N. I.)

Ciurdariu (M.) — Un junimist uitat: N. I. Basilescu (1868—1904) (Scrisori inedite de la Titu Maiorescu) [Patru scrisori către T. Maiorescu din anii 1893—1904.] „*Revista de istorie şi teorie literară*", tom 21, nr. 4, 1972, p. 701.

BIANU (Ion)

vezi: Rebreanu, Liviu (Gheran, Nicolae).

BLAGA (Lucian)

Căprariu (Al.)

Curticeanu (Mircea) — Lucian Blaga, inedit. Corespondenţă cu Ion Breazu (I, II) [Optsprezece scrisori din anii 1936—1938.] „*Tribuna*", anul XVI, nr. 49 (833), 7 decembrie 1972, p. 4; nr. 50 (834), 14 decembrie 1972, p. 4.

Gruia (Basil) — Blaga, cercetător şi bibliotecar. [Fişe ştiinţifice din anii 1951—59 cînd Blaga funcţionează la Biblioteca Academiei — Filiala Cluj şi la Secţia de Istorie literară şi folclor.] „*Steaua*", XXIII (19) serie nouă, 1—15 octombrie 1972, pp. 24—25.

Oprea (Al.) — [Opt scrisori către Oscar Walter Cisek din anii 1925—1928.] „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9), 1972, pp. 102—111.

BOGREA (Vasile)
Firan (Fl.) — Din corespondenţa revistei „*Ramuri*". [Două scrisori către Ş. Făgeţel din anii 1923, 1924.] „*Ramuri*", IX, nr. 10 (100), 15 octombrie 1972, p. 17.
BOLINTINEANU (Dimitrie)
Alexandrescu (Sică) — Sică Alexandrescu despre... Dimitrie Bolintineanu. [Chitanţă semnată de D. Bolintineanu în mai 1871, pentru suma obţinută la un spectacol dat de Teatrul Naţional în beneficiul său.] „*Astra*", VII, nr. 11 (78), noiembrie 1972, p. 10.
BRĂESCU (Gh.)
Tănăsescu (Manuela) — *Poker-surprise* — satiră în 3 acte. „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9), 1972, pp. 74—91.
BREAZU (Ion)
vezi: Blaga, Lucian (Căprariu, Al.; Curticeanu, Mircea).
BRESLAŞU (Marcel)
*** — *Cîntec de caterincă. Zodiac. La un avar.* [Versuri.] „*Contemporanul*", nr. 42 (1353), vineri 13 octombrie, 1972, p. 3.

C

CANTACUZINO (Stolnicul Constantin)
Beia (Lucian) — Un document de cancelarie în arhive budapestane. „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9), 1972, pp. 156—157.
CARAGIALE (I. L.)
Teodorescu (Al.) — 3 scrisori inedite de Caragiale. [O scrisoare adresată în anul 1898 redactorilor „*Evenimentul*"-ui şi alta din 1912 către Ibrăileanu.] „*Convorbiri literare*", nr. 22, 30 noiembrie 1972, p. 10.
Vezi: Vlahuţă, Al. (Oprescu, Horia).
CĂLINESCU (G.)
Bălu (Ion) — G. Călinescu despre: *Istoria literaturii române (compendiu)*. [Două scrisori către M. Sadoveanu şi editorul Gh. Mecu din anii 1943—1944.] „*Cronica*", VII, nr. 43 (351), vineri 27 octombrie 1972, p. 9.
Cioroiu (Constantin) — Autografe. [Dedicaţie către E. Lovinescu pe un volum *Viaţa lui Mihai Eminescu*.] „*Tomis*", VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.
CIPARIU (Timoteu)
Vezi: Haşdeu, B. P. (Niţu, Valeriu).
CISEK (Oscar Walter)
Oprea (Al.) — [Patru scrisori către Lucian Blaga din anii 1925—1928.] „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9), 1972, pp. 102—111.
COCEA (N. D.)
Florescu (Nicolae) şi
Tatomir (Virgil) — N. D. Cocea împotriva monarhiei. [Referate şi note informative ale Prefecturii poliţiei în legătură cu tipografia „Poporul" şi fragmente din piesa *Sub coasa morţii*.] „*Manuscriptum*", III, nr. 4, (9), 1972, pp. 17—27.
COŞBUC (George)
Vezi: Vlahuţă, Al. (Oprescu, Horia).

D

DAVILA (Al.)
Panaitescu (Dumitru D.) — Jurnal intim (IV). „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9), 1972, pp. 140—155.

E

EFTIMIU (Victor)

*** — *Mărire Patriei.* [Versuri.] *„România literară"*, V. nr. 49, joi 30 noiembrie 1972, p. 1.

*** — *Noiembrie. În suflet simt ceva ce nu mai este.* [Versuri.] *„Luceafărul"*, nr. 49 (553), sîmbătă 2 decembrie 1972, p. 3.

*** — *S-a stins un dor.* [Versuri.] *„Contemporanul"*, nr. 49 (1360), vineri 1 decembrie 1972, p. 1.

Firan (Fl.) — Victor Eftimiu în corespondență cu revista *„Ramuri"* [Zece scrisori către Ș. Făgețel din anii 1910—1932.] *„Ramuri"*, IX, nr. 12 (102), 15 decembrie 1972, p. 19.

Firoiu (N.) — Ultimul interviu al lui Victor Eftimiu. *„Viața românească"*, XXV, decembrie, nr. 12, pp. 136—137.

Oprescu (Horia) — Șaizeci de ani în slujba literaturii. [Fragment dintr-o scrisoare datată 30 mai 1925.] *„Luceafărul"* XV, nr. 49 (553), sîmbătă, 2 decembrie 1972, p. 3.

EMINESCU (Mihai)

Bucur (Marin) — Ondulațiunea ritmică. [Traducere din tratatul lui Theodor Rötscher, *Arta represintațiunii dramatice.*] *„Manuscriptum"*, III, nr. 4 (9) 1972, pp. 10—16.

F

FĂGEȚEL (Șaban)

Vezi: Bogrea, Vasile; Eftimiu, Victor; Gusti, Dimitrie; Pârvan, Vasile (Firan, Fl.).

Vezi: Topîrceanu, G. (Curticeanu, Mircea).

G

GÂRLEANU (Emil)

Ursu (G. G.)

Zeletin (C. D.) — Societatea literară „Academia Bîrlădeană". [Facsimilul scrisorii prin care E. Gîrleanu, D. Nanu, A. Mîndru și C. Moldovanu îl numesc pe G. Tutoveanu în Comitetul de redacție al revistei *„Făt Frumos"* (1906).] *„România literară"*, V, nr. 47, joi, 16 noiembrie 1972, p. 7.

GHERGHINESCU (Vania)

*** — Opera de valoare răspunde unei necesități etice și estetice. *„Astra"*, VII, nr. 10 (77), octombrie 1972, p. 12.

GHICA (Ion)

Liu (Nicolae) — Ion Ghica către Grigore Alexandrescu. Prima scrisoare literară. *„Manuscriptum"*, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 31—37.

Alexandrescu (Sică) — Sică Alexandrescu despre lupta pentru direcția Teatrului Național. [Două scrisori traduse din limba franceză, adresate în anul 1881 lui I. Stăncescu.] *„Astra"*, VII, nr. 10 (77), octombrie 1972, p. 10.

GUSTI (Dimitrie)

Firan (Fl.) — Din corespondența revistei *„Ramuri"*. [Trei scrisori către Ș. Făgețel din anii 1941—43.] *„Ramuri"*, IX, nr. 10 (100), 15 octombrie 1972, p. 17.

H

HASDEU (B. P.)

Nițu (Valeriu) — B. P. Hasdeu către T. Cipariu. [4 scrisori: 28 iulie 1870; 12 aprilie 1881; 31 mai 1881; 19 septembrie 1881 și 23 mai 1882.] *„Vatra"*, serie nouă, II, nr. 20 (11) 20 noiembrie 1972, p. 17.

HERESCU (N. I.)
Cioroiu (Constantin) — Autografe. [Dedicaţie în versuri pe un volum din *Lirica latină*.] „*Tomis*“, VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.
HOLBAN (Anton)
Florescu (Nicolae) — Anton Holban sau prelungirea existenţei în operă. [Fragmente de scrisori din perioada 1931—1938.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9) 1972, pp. 130—138.

I

IBRĂILEANU (G.)
Vezi: Caragiale, I. L. (Teodorescu, Al.)
IOSIF (Şt. O.)
Oprescu (Horia) — «...n-am să scap teafăr din anul acesta 1913!» [Scrisoare către Mihail Sadoveanu.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, p. 183.
ISAC (Emil)
Popa (Gheorghe) — Emil Isac şi Ady Endre. [Două scrisori de la Emil Isac către Gh. Popa din 1936.] „*Vatra*“, serie nouă, II, nr. 21, 20 decembrie 1972, p. 8 şi p. 21.

K

KOGĂLNICEANU (Mihail)
Paradais (Claudiu) — Din istoricul pinacotecii ieşene. Ordonanţa nr. 15.480. [Referat al lui Mihail Kogălniceanu din 22 noiembrie 1860 către Al. I. Cuza şi o scrisoare a aceluiaşi către Costache Dasiade, 11 decembrie 1860.] „*Cronica*”, VII, nr. 42 (350), vineri 20 octombrie 1972, p. 7.

L

LABIŞ (Nicolae)
Bogdăneţ (Valeriu) — Inima mea se duce odată cu poesia. [Patru scrisori N. Labiş către V. Bogdăneţ din iulie 1951 — tabăra Vălenii de Munte.] „*Ateneu*“, IX, nr. 12 (101), decembrie 1972, p. 6.
Olinescu (Boris) — Fulg. [Versuri memorizate în anul 1953 de actorul Boris Olinescu.] „*Astra*“, VII, nr. 12 (79), decembrie 1972, p. 9.
LOVINESCU (E.)
Vezi: Călinescu, George (Cioroiu, Constantin).
LUCACIU (Vasile)
Rusu (M. N.) — Scriitorii şi *Memorandum*-ul. V. Lucaciu către V. A. Urechia. [Scrisoare din 1895.] „*Transilvania*“, nr. 7, 1972.

M

MAIORESCU (Titu)
Ciurdariu (M.) — Un junimist uitat: N. I. Basilescu (1868—1904) (Scrisori inedite de la Titu Maiorescu). [Două scrisori din anii 1893—1904.] „*Revista de istorie şi teorie literară*“, tom 21, nr. 4, 1972, pp. 701.

MAIORESCU (Titu)

Filimon (Domnica) — T. Maiorescu din *Epistolarium* IV, V, VI. [Trei scrisori din anul 1861 către I. Zalomit, Niculeanu şi tatăl său.] „*Convorbiri literare*", nr. 19, 15 octombrie 1972, p. 10; [Trei scrisori către tatăl său din 1861.] „*Convorbiri literare*", nr. 20, 30 octombrie 1972, p. 10. [O scrisoare către Rosetti din anul 1861 şi alta către Căpreanu din anul 1862.] „*Convorbiri literare*" nr. 21, 15 noiembrie 1972, p. 10.

Vezi: Xenopol, A. D. (Zub, Al.).

MUREŞANU (Iacob)

Bodea (Cornelia) — Iacob Mureşanu interogat de poliţia habsburgică. [Dosar.] „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9) 1972, pp. 112—123.

P

PALLADY (Theodor)

Georgescu (I. L.) — Versuri. „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9), 1972, pp. 170—173.

PÂRVAN (Vasile)

Firan (Fl.) — Din corespondenţa revistei „*Ramuri*". [O scrisoare către Ş. Făgeţel din 12 iunie 1911.] „*Ramuri*", IX, nr. 10 (100), 15 octombrie 1972, p. 17.

Zub (Al.) — Vasile Pârvan — publicistul. La „*Viaţa Românească*". [Fragmente din scrisorile către Traian Bratu din anul 1908.] „*Ateneu*", IX, nr. 10 (99), octombrie 1972, p. 12.

PERPESSICIUS

Brezu (Constandina) — *Fatma* sau *Focul de paie* — roman neterminat. „*Manuscriptum*", III, nr. 4 (9), 1972, pp. 64—71.

PETRESCU (Camil)

Cioroiu (Constantin) — Autografe. [Dedicaţie către prof. G. Antonescu pe volumul de teatru *Mitică Popescu*.] „*Tomis*", VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.

PETRESCU (Cezar)

*** — Texte inedite: *Despre Maupassant; Maupassant:* Contes de jour et de la nuit, 300 p. *Despre Sandu Aldea şi* „Sămănătorul". *Mihail Sadoveanu:* Duduia Margareta. *Despre soartă. Impresii şi amintiri la moartea unei mătuşi.* [Din anul 1906—1908.] „*Viaţa Românească*", XXV, nr. 11, noiembrie 1972, pp. 59—70.

POPOVICI (D.)

*** — Regele din Propontide. [Fragment din piesa cu acelaşi nume.] „*Tribuna*", XVI, nr. 48 (832), 30 noiembrie 1972, p. 7.

R

RAŞCU (I. M.)

*** — Versuri inedite. *Improvizaţii.* [Datată 1967, mai.] „*România literară*", V, nr. 50, joi, 7 decembrie 1972, p. 7.

REBREANU (Liviu)

Cantacuzino (Ion) — Trei variante de Liviu Rebreanu pe tema „Ghinionul". [Fragmente dintr-un monolog nepublicat.] „*România literară*", V, nr. 45, joi 2 noiembrie 1972, p. 15.

Cioroiu (Constantin) — Autografe. [O dedicaţie către editorul Ocneanu pe un volum al *Răscoalei* — prima ediţie.] „*Tomis*", VII, nr. 16 (82), 25 octombrie 1972, p. 7.

Dumitrescu (Valeria) — Apostol Bologa — Pagini inedite. „*Steaua*", anul XXIII (19) serie nouă, 1—15 octombrie 1972, pp. 12—13.

Gheran (Nicolae) — La semicentenarul *Pădurii spînzuraţilor*. [Însemnări inedite din laboratorul romanului şi scrisoare către Ion Bianu.] „*Steaua*", XXIII (19) serie nouă, 1—15 octombrie 1972, pp. 9—11.

S

SADOVEANU (Mihail)
Vezi: Călinescu, G. (Bălu, Ion).
SION (Antohi)
SION (Teodor)
Cioculescu (Șerban) — Documente — Sau ambiție și iubire. [Documente și însemnări ale celor doi frați Sion.] „*România literară*“, V, nr. 42, joi 12 octombrie 1972, p. 7.
STOIKA (Constantin T.)
Ceaușescu (Gh.) — Constantin T. Stoika. Comemorarea a 80 de ani de la naștere — *Lucrețiu: De rerum natura. Triumful spiritului.* [Traducere] *VII. Alte traduceri. Spre o literatură sănătoasă prin traduceri din poesia latină.* [Fragment] „*Revista de istorie și teorie literară*“, tom 21, nr. 4, 1972, pp. 713—716.

T

TEODOREANU (Ionel)
Cristev (Diana) — *Autoportret; Poarta albastră; Tristețe* [Poeme.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 56—63.
TEODOREANU (Păstorel)
*** — *Cenaclului* [Versuri] „*Tribuna*“, XVI, nr. 41 (825), 12 octombrie 1972, p. 14.
TOPÎRCEANU (G.)
Curticeanu (Mircea) — Două scrisori către C. Ș. Făgețel. [Din anii 1911 și 1929.] „*Echinox*“, IV, nr. 10, octombrie 1972, p. 22.

V

VIANU (T.)
*** — Texte inedite. *Stilul naturii și stilul artei. Formele artei. Funcțiunea artei. Ce știm despre cărți.* [Conferințe ținute în anii 1933, 1937, 1963.] „*Secolul 20*“, nr. 5 (136), 1972, pp. 9—26.
Papadima (Ovidiu) — *Glossa* lui Eminescu. [Caiet de seminar.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 38—41.
Țundrea (Iulius) — *Eminescu. O altă imagine a lumii. Celebrînd cartea.* [Conferințe radiofonice.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 45—48.
VINEA (Ion)
Brezu (Constandina) — «Niciodată nu te desminți...» Maxime. „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, pp. 54, 55, 72, 101, 169, 176, 185.
VLAD-DELAMARINA (Victor I.)
*** — Corespondență inedită. [Două scrisori din Arhivele Statului din Sibiu.] „*Orizont*“, XXIII, serie nouă, nr. 31 (249), joi 30 noiembrie 1972, p. 3.
VLAHUȚĂ (Al.)
Oprescu (Horia) — Vechi prieteni: Vlahuță, Caragiale, Coșbuc... [Însemnări și o poezie de Al. Vlahuță din anul 1910.] „*Manuscriptum*“, III, nr. 4 (9), 1972, p. 182.
VOICULESCU (V.)
*** — Inedit? [Versuri]. „*Orizont*“, XXIII, serie nouă, nr. 27 (245), joi 2 noiembrie 1972, p. 7.
*** — *Poetul Novalis.* Conferință la *Radio.* „*Steaua*“, XXIII, serie nouă, nr. 22, 16—30 noiembrie 1972, pp. 10—11.

VORONCA (Ilarie)

Roll (Ştefan) — Ilarie Voronca — inedit. Fragmente. [Versuri traduse din limba franceză de Ştefan Roll.] *„România literară“*, V, nr. 51, joi 14 decembrie 1972, p. 19.

X

XENOPOL (A. D.)

Zub (Al.) — Xenopol-Maiorescu, scrisori inedite (I, II). [Din anul 1867.] *„Convorbiri literare“*, nr. 23, 15 decembrie 1972, p. 10; [Opt scrisori din anii 1869—1897.] *„Convorbiri literare“*, nr. 24, 30 decembrie 1972, p. 10.

Manuela TĂNĂSESCU

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Vasile Alecsandri (157,158); Costache D. Aricescu (32, 33); Nicolae Bălcescu (9, 13); Panait Cerna (48); Ilarie Chendi (129, 143); Pompiliu Constantinescu (78, 82); Lucia Demetrius (174); Henrietta Eminovici (162, 163); A. G. Golescu (40, 41, 42); Eugen Ionescu (151, File de album); Nicolae Iorga (147); Antim Ivireanul (170, 171); Titu Maiorescu (165); Thomas Mann (160); Gib. I. Mihăescu (117, 118, 119); Cincinat Pavelescu (133); Camil Petrescu (12); C. A. Rosetti (29, 30); Mihail Sebastian (175); Tudor Vianu (85).

FOTOGRAFII: Costache D. Aricescu (32, 36); Eusebiu Camilar (124, 127); Otilia Cazimir (120, 124, 127); Panait Cerna (46); Ilarie Chendi (129, 139); Constantin Ciopraga (124, 127); Pompiliu Constantinescu (77); Dumitru Corbea (124); Ion Creangă (124); Ion Dumitrescu (92); Zoe Dumitrescu-Buşulenga (93); Alexandrina Ghica (44); Ion Ghica (17, 22); Octavian Goga (138); D. Ignea (124); Eugen Ionescu (File de album); Nicolae Iorga (146, 147); Emil Isac (177); G. Istrate (124); Panait Istrati (51); George Lesnea (124); Titu Maiorescu (165); Claudia Millian (104); Ion Minulescu (104); Cincinat Pavelescu (133); Florin Mihai Petrescu (124) Liviu Rebreanu (97, 104); Mihail Sadoveanu (coperta a IV-a); Mihail Sebastian (174); Nicolae Ţaţomir (124); Tudor Vianu (84, 88, 89, 92, 93).

DESENE: Anonimi: Nicolae Bălcescu (coperta I), Gh. Magheru (19), Thomas Mann (159); Eugen Ionescu (File de album); Silvan — Pompiliu Constantinescu (75), Panait Istrati (50).

Fotografiile din acest număr sînt realizate de Magdalena Buză.

Creşterea colecţiilor

(octombrie — decembrie 1972)

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA
FILIALA CLUJ

Manuscrise şi tipărituri vechi:
Manuscrise româneşti:
Miscelaneu religios de la Niertia, sec. XVII.
Ermologhion, Juc, 1767; copist: Vasilie Munteanu.
Teologhie moralicească, Urisiul de Jos, 1795.
Rînduiala slujbelor canonice, sec. XVIII.
Acatist, sec. XVIII.
Octoih, sec. XVIII.
Plutarh nou..., tom. 5, sec. XIX; copist: Teodor Nica.
Methodul Pedagogiei, 1850; copist: Ioan Teslovan.
Fondul Al. Viciu:
a) — manuscrise:
— *Flori de cîmp. Doine şi strigături... Culegere cu anotaţiuni şi Glosar.*
— *Însemnări din manuscrisul de la Niertia.*
— *Materiale folclorice: cîntece, poezii populare etc.*
— *Material onomastic şi toponimic.*
— *Material onomastic adunat prin elevi*
— *Însemnări despre românii istrieni şi graiul lor.*
— *Material folcloric privind pe istroromâni şi Glosar.*
b) — corespondenţă: I. Bianu, E. Botta, A. Gorovei, G. Weigand.

Carte românească veche:

Ceaslov, Blaj, 1778.
Micu, Samuil, *Propovedanie sau învăţături la îngropăciunea oamenilor morţi*, Blaj, 1784.
Philippide, Dimitrie, *Istoria Romăniei*, Tom. I, partea I, Lipsca, 1816 (în greceşte).
Vulcan, Samuil, *Cartea prea luminatului episcop...* Oradea, 1824.
Caian, Demetrie, *Predică despre statul milităresc şi semnele lui de învingere*, Blaj, 1827.

I. GABOR

BIBLIOTECA CENTRALĂ DE STAT

Manuscrise:
Cunţan, Maria — versuri: *Grai de mamă*; *Pe drum spre casă*; *Mă duc*; *De ziua naşterii*; *Celei ce s-a dus*; *Copii săraci*; *De ce?*; *Pe urmă dar...*; *Tovarăşii*; *Călătorul*; *Adelinei*; *Blestemuri vechi*; *Parastas*; *La moară.*
Ilieşu, Iustin (folclor): *Doine*; *Bocete adunate din munţii Rodnei*; *Basme.*
Muşatescu, Tudor: *Sendrofia (O soarea)*. Comedie într-un act, un prolog şi un epilog.
Manuscrise româneşti:
Pomelnicul bisericii din satul Reci, 1804.
Pomelnicul bisericii Scăueni, 1809.
Corespondenţă;
Ovid Densusianu, Victor Eftimiu, Gh. Folescu, Octavian Goga, Perpessicius, Vasile Voiculescu, Alexandru Xenopol, Mario Rocques.
Carte românească veche:
Meletie Sirigu, *Întîmpinare la principiile catolice* (lb. greacă), Bucureşti, 1690.
Octoih; Bucureşti, 1792.
Triodion; Buda, 1816.
Alecsandri Vasile: *Doine şi lăcrămioare*, ed. a II-a, Iaşi, 1863. (Cu dedicaţia autografă a autorului.)

Pastels, poésies roumaines de... traduites en vers français par George Bengesco. Bruxelles şi Paris, 1902. Ediţie bibliofilă, exemplar nr. 4.

Incunabule:

Nicolaus de Lyra, *Postilla super actus apostolorum*. Mantua, 1480.
Platina: Liber de vita Christi ac pontificum. Nürenberg, 1481.

VIORICA SECĂRESCU

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

Pompiliu Constantinescu: *Tudor Arghezi* — (monografie).
Cronici la: M. Sadoveanu — *Ţara de dincolo de negură*; *Hanul Ancuţei*; L. Blaga — *Meşterul Manole*; Ion Pillat — *Biserica de altădată*; C. Baltazar — *Biblice*; F. Aderca — *Femeia cu carnea albă*; Gib. I. Mihăescu — *La Grandiflora*.
Oscar Walter Cisek: *Pîrjolul* — roman în limba germană (12 caiete).
I. Vinea: *Poama crudă* (piesă) — traducere.
M. Blecher: *Inimi cicatrizate*.
Acte personale — *Pompiliu Constantinescu*: Citaţie la procesul lui M. Eliade — 14. II. 1938; adresă de numire ca secretar la Direcţia mişcării culturale — 24. XI. 1934; certificate de absolvire a şcolii elementare (1912), şi a liceului (1920), a Facultăţii de filologie (1924); ordin de numire ca profesor la Cîmpina (1926).

Corespondenţă:

Gala Galaction (scrisori-jurnal, 1902), E. Lovinescu, Perpessicius, Camil Baltazar, Iulian Vesper, Al. Rosetti, Ion Pas, Toma Stelian.

Fotografii:

Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, T. Arghezi, Şerban Cioculescu, Camil Baltazar, P. Comarnescu (foto-grup), E. Lovinescu, T. Vianu, E. Jebeleanu, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu (foto-grup).

VIORICA CĂLNICEANU

The second "Manuscriptum" *issue for 1973 begins with several documents on the 1848 revolution — a historic moment which has acquired special poignancy in the Romanian people's consciousness during the last decades.*

The writer Mihnea Gheorghiu signs a preface for the testimonies and letters written by most proeminent personalities of those times, such as C. A. Rosetti, Ion Ghica and A. G. Golescu, the last one of these writing to general Tell and to Eliad. We also ought to mention the Journal *signed by C. D. Aricescu — who was a witness of the events — and a letter of C. Negri's related to the Union of the Principalities. The whole of this material represents an important contribution, occasioned by the 125 years which have passed since the 1848 movements, and it emphasizes the writers' part in the development of the events.*

The choice of texts in the columns: Poetry, Prose, Criticism *offers the surprize of some verses by Panait Cerna written while studying at Leipzig, of a story by Panait Istrati, and of an anlysis of Eminescu's poem called* The Epigones *written by the critic Pompiliu Constantinescu when being an undergraduate.*

The literary relationships between our country and foreign countries are represented by professor Eric Tappe's correspondence from London called Vasile Alecsandri at the British Museum *and by a letter of Thomas Mann's found in a private collection.*

We could say that the three groups of subjects mentioned above

Le deuxième numéro de „*Manuscriptum*", de 1973, commence par une série de documents concernant la révolution de 1848 — moment historique qui a acquis les dernières décennies, un important relief dans la conscience du peuple roumain.

L'ecrivain Mihnea Gheorghiu préface cette série, constituée de témoignages et de correspondance, signés par des personnalités de première main, de l'époque, tels C. A. Rosetti, Ion Ghica et A. G. Golescu, le dernier s'adressant au général Tell et à Eliad. Des pages de *Journal*, appartenant à C. D. Aricescu — témoin oculaire des événements en question — de même qu'une lettre de C. Negri, à propos de l'Union des Principautés roumaines, s'y ajoutent. Tout ce matériel représente une importante contribution, causée par les 125 années qui ont passé depuis les mouvements de 1848, relevant la participation des écrivains au déroulement des événements.

Le choix de textes des rubriques: *Poésie, prose, critique*, présente la surprise de certains vers de Panaït Cerna datant de la période de ses études à Leipzig, celle d'un récit de Panaït Istrati, et celle d'une analyse des *Epigones* de Eminescu, faite par le critique Pompiliu Constantinescu lors de ses études universitaires.

Les contacts littéraires entre notre pays et l'étranger sont représentés par une correspondance de Londres provenant du professeur Eric Tappe, intitulée *Vasile Alecsandri au British Museum*, de même que par un témoignage épistolaire de Thomas Mann, appartenant à une collection particulière.

Nous pouvons dire que les trois séries de matériels déjà présentés

„Manuscriptum" Nr. 2, 1973, beginnt mit einer Reihe von Dokumenten zur Revolution von 1848 — einem historischen Moment, das in den letzten Yahrzehnten besonders tief ins Bewusstsein rumänischen Volkes eingedrungen ist.

Der Schriftsteller Mihnea Gheorghiu zeichnet das Vorwort zu dieser Reihe, die Bekenntnisse und Korrespondez erstrangiger Persönlichkeiten enthält: C. A. Rosettis, Ion Ghicas und A. G. Golescus; letzterer schreibt General Tell und Eliad. Es folgen Teile aus dem Tagebuch *von C. D. Aricescu — dem Augenzeugen jener Ereignisse — und ein Brief C. Negris über die Vereinigung der rumänischen Fürstentümer. Dieses Material ist ein bedeutsamer, der 125. Wiederkehr der 48-er Revolution gewidmeter und hebt die Rolle der Schriftsteller in jener Periode hervor.*

Die Textauswahl der Rubriken: Poesie, Prosa, Kritik *überrascht den Leser mit Versen aus der Leipziger Periode Panait Istratis, mit einer Analyse des Eminescu-Gedichtes* Die Epigonen, *die der Kritiker Pompiliu Constantinescu in seiner Studentenzeit geschrieben hat.*

Die literarischen Kontakte zwischen unserem Lande und dem Ausland werden veranschaulicht durch eine Korrespondenz aus London von Professor Eric Tappe (V. Alecsandri im British Museum *betitelt) und durch Briefbekenntnisse Thomas Manns, die einer Privatsammlung entnommen wurden.*

Es kann behauptet werden, dass diese drei Kategorien von Materialien den Kern der vorliegenden Nummer des „Manuscriptums" *bilden.*

Второй номер журнала «*Манускриптум*» начинается рядом документов, касающихся революции 1848 года, этого исторического момента, который за последние десятилетия ярко отразился в сознании румынского народа.

В своем предисловии, писатель Михня Георгиу представляет нашему вниманию признания и корреспонденцию выдающихся личностей этой эпохи, какими были К. А. Росетти, Ион Гика и А. Г. Голеску — последний в письмах к генералу Теллю и Элиаду. К этому следует прибавить страницы из *Дневника* К. Д. Арическу, который был очевидцем этих событий, а также и письмо К. Негри по поводу присоединения Княжеств. В связи со 125-летием со времени революционного движения 1848 года, этот материал является ценным вкладом, доказывающим участие писателей в развертывании этих событий.

Тексты по разделам: *поэзия, проза, критика* поражают нас стихотворениями Панаита Черны, написанными им в период студенчества в г. Лейпциге, рассказом Панаита Истрате, а также критикой стихотворения *Эпигоны* Михая Эминеску, написанной Помпилем Константинеску, так же в студенческие годы.

В области литературы, связь между нашей страной и заграницей отмечается перепиской с проф. Эриком Таппе из Лондона, озаглавленной *В. Александри в Британском музее*, а так же посланиями Томаса Манна, принадлежащими частной коллекции.

represent the central part of this "Manuscriptum" *issue. However, there are several additional documents among which the memories of some of Tudor Vianu's assistants and disciples, such as: Şerban Cioculescu, Al. Dima, Edgar Papu and Zoe Dumitrescu-Buşulenga who write about the learned professor. There are also an analysis of the prose writer Gib. I. Mihăescu's creative laboratory, some travel notes by Liviu Rebreanu, Ilarie Chendi's letter writing, and poet Otilia Cazimir's paper on O'Neill's play* Desire Under the Elms. *Of particular interest are « An Instigator's Documents » on the impact of Nicolae Iorga's ideas on the peasants during the 1907 uprising.*

The summary is completed by two « corrections » concerning Mihai Eminescu (a letter of the poet's sister, Henrieta Eminovici) and a document Titu Maiorescu. A new column called Sentimental Records *is dedicated to the relationships between writers at different moments in their lives.*

As it is noticed, almost all periods of Romanian literature are included in the documents this issue of the magazine provides. We can also add the Bibliographical Catalogue *of the documents unpublished before which appeared in the literary press last term, a review of editions, a very suggestive iconography and a useful reference to the increase of collections in the main archive stocks.*

Dragoş VRÂNCEANU

Writer, Visiting Profesor at the University of Urbino (Italy)

forment la partie centrale du présent numéro de *„Manuscriptum"*. Autour de ce noyan gravite toute une gamme de témoignages documentaires. Nous voulons mentionner les souvenirs de certains collaborateurs et disciples de Tudor Vianu, tels Şerban Cioculescu, Al. Dima, Edgar Papu et Zoe Dumitrescu-Buşulenga, des témoignages concernant l'érudit professeur, l'analyse du laboratoire de création du prosateur Gib. I. Mihăescu, le journal de voyage de Liviu Rebreanu, l'épistolaire de Ilarie Chendi et un référé de la poétesse Otilia Cazimir sur la pièce de O'Neil, *Le Désir sous l'orme*. Un intérêt tout particulier présente un « Dossier d'instigateur » concernant l'echo des idées de Nicolae Iorga au sein des masses paysannes pendant la période de l'émeute de 1907.

La table dea matières est complétée par deux « restitutions » à propos de Mihai Eminescu (une lettre de la soeur du poète, Henrieta Eminovici) et un document Titu Maiorescu. Une nouvelle rubrique, *Archive sentimentale*, est dédiée aux rélations des écrivains, à différentes époques de leur vie.

A ce qu'on peut voir, les documents que ce numéro de la revue met à notre disposition comprennent plusieurs époques de la littérature roumaine, à part le *Fichier bibliographique* des inédits parus le trimestre précédent dans la presse, une chronique des éditions, une suggestive iconographie et une utile mise en évidence de l'augmentation des collections des principaux fonds d'archive.

Dragoş VRÂNCEANU

ecrivain, chargé de cours de l'Université d'Urbino (Italie)

Darum kreist jedoch eine ganze Reihe von dokumentarischen Texten. Hier wollen wir erwähnen die Erinnerungen von Mitarbeitern und Schülern des Gelehrten Tudor Vianu: Şerban Cioculescu, Al. Dima, Edgar Papu und Zoe Dumitrescu-Buşulenga, die Analyse des Schaffensprozesses beim Prosaschriftsteller Gib I. Mihăescu, das Reisejournal Liviu Rebreanus, Briefe von Ilarie Chendi und das Referat der Dichterin Otilia Cazimir zu O'Neills Theaterstück Gier unter Ulmen. *Von besonderem Interesse ist ein « Aufwiegler-Dossier » über den Anklang von Nicolae Iorgas Ideen in den Reihen der Bauernmassen zur des Aufstandes von 1907.*

Der Inhalt wird ergänzt durch einen Brief von Eminescus Schwester, Henrieta Eminovici, und durch ein Titu Maiorescu-Dokument. Eine neue Rubrik — Gefühlsarchiv — *ist den Beziehungen swischen den Scriftsstellern in verschiedenen Lebensabschnitten gewidmet.*

Wie man sieht, beziehen sich die in dieser Zeitschriftennummer veröffentlichten Dokumente auf fast alle Perioden der rumänischen Literatur; dazu kommen noch der Zettelkasten *der im vergangenen Trimester in der literarischen Presse veröffentlichten unbekannten Schriften, eine Crhonik der Ausgaben, eine suggestive Ikonographie und eine nützliche Bestandaufnahme über das Anwachsen der Sammlungen in den wichtigsten Archiven.*

Dragoş VRÂNCEANU

Schriftsteller, Gastproffesor an der Universität zu Urbino (Italien)

Можно сказать, что эти материалы являются существенной частью настоящего номера «*Манускриптум*». Кроме того, здесь дана и целая гамма документов, среди которых отмечаем воспоминания о просвещенном проф. Тудоре Виану, его сотрудников и последователей, как напр.: Щербан Чокулеску, Ал. Дима, Эдгар Папу и Зоя Думитреску-Бушуленга; анализ творчества прозаика Жиб. И. Михаеску, путевые заметки Лиану Ребряну, эпистолы Илария Кенди и доклад поэтессы Оттилии Казимир о пьесе О' Нилля — *Любовь под вязами*. Особы интерес представляет «Дело подстрекателя» в связи с откликами на идеи Николая Иорги среди крестьянских масс в период восстания 1907 года.

Содержание дополняется двумя «восстановительными» документами о Михае Эминеску (письмо сестры поэта, Генриетты Эминович) и письмо Титу Майореску. Новый раздел *Сентиментальный архив* посвящен отношениям между писателями в разные моменты их жизни.

Как видно из документов представленных в этом номере журнала, ими охвачены почти все периоды румынской литературы. Кроме этого, там дается: *Библиографический справочник* неизданных произведений, вышедших в свет в прошлом квартале в литературной прессе, хроника изданий, внушительная иконография и полезное сообщение об обогащении коллекции главных архивных фондов.

Драгош ВРЫНЧАНУ

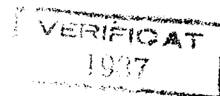
писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

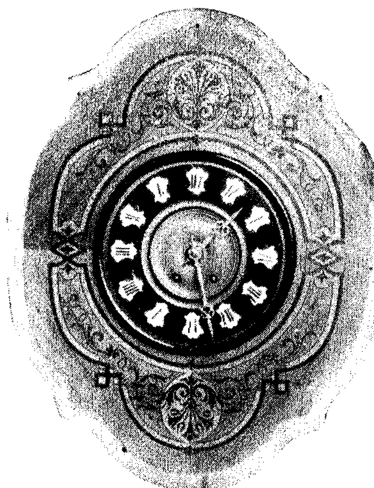
CARAGIALE ACUZAT DE PLAGIAT.
CALOMNIATORUL CHEMAT
ÎN FAȚA JUSTIȚIEI.
DOUĂ ÎNFĂȚIȘĂRI
ȘI UN NEDREPT VERDICT DE ACHITARE.
DUPĂ 70 DE ANI, UN NOU VERDICT,
CU UN COMPLET DE JUDECATĂ
FORMAT DIN SCRIITORI CONTEMPORANI.
MĂRTURII DIN PRESA VREMII,
DOCUMENTE, CARICATURI, FOTOGRAFII.

PROCESUL CARAGIALE-CAION

DOSARUL REVIZUIRII

O LECTURĂ ANTRENANTĂ ȘI INSTRUCTIVĂ.
VOLUMUL,
ÎNTR-UN TIRAJ SPORIT,
SE POATE PROCURA
LA TOATE LIBRĂRIILE DIN ȚARĂ
ȘI
CHIOȘCURILE DE DIFUZARE
A PRESEI.

Ceasornic din Fondul „Mihail Sadoveanu" al Muzeului literaturii române.

[...] Şi cîte o dată seara în trap de telegari
Un fior mă cuprindea pe drumurile mari,
Cînd sîngereaz-amurgul prin plopii neclintiţi,
Şi parcă lîngă mine zăream doi ochi cuminţi
Ce mă priveau prelung şi plini c-o rugăminte...

Ş-atunci simţeam în mine cum se deschid morminte.

Ion PILLAT

IOACHIM (jucătorilor): **Din ce zvîrliţi voi într-o seară, s-ar îndestula flămînzii ani de zile.**
UN JUCĂTOR: **Să se îndestuleze din munca lor!**
UN CETĂŢEAN: **Din munca noastră vă îmbuibăm pe voi.**
JUCĂTORUL: **Noi nu întindem mîna...**
CETĂŢEANUL: **Dar jupuiţi cu ea.**

(G. CIPRIAN, **Ioachim — fiul poporului)**

În momentul acela oceanul se retrăgea în reflux, foşnindu-şi valurile dantelate ca nişte rochii de bal cu broderii albe şi spumoase, ieşind în profunzime de sub taftaua irizată, în delicate nuanţe verzui şi cenuşii.
Era acesta aspectul de toamnă, în vejnica [sic!] **lui măcinare a cazanelor de apă, era tabloul ei somptuos lîngă fierberea imensă din larg, unde spumele deveneau mai galbene şi mai murdare, iar valurile în clocotele lor păreau ciubărul infinit în care se spălau mereu rufe murdare.**

(M. BLECHER, **Berck — scene şi fragmente)**

Versurile lui Al. Macedonski şi Ion Pillat, fragmentele reproduse dintr-o fabulă politică a lui Delavrancea, din proza lui M. Blecher, din amintirile lui Vladimir Streinu despre Ion Barbu şi din comedia lui G. Ciprian, Ioachim — fiul poporului, **fac parte din sumarul numărului viitor, din care mai spicuim:**

Miron COSTIN — adnotări şi autografe ;
Liviu REBREANU — prin metropole europene ;
Ion BUDAI-DELEANU — documente din Lwow ;
Vasile VOICULESCU — în amintirea lui URMUZ ;
Camil PETRESCU — Fals tratat pentru uzul autorilor de scenarii cinematografice.

Lei 10